

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՀԱՄԱՐՕՏ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Յ. Ա. ՇԼԻՓ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՅՉԻՆ ԳՐԳԻՆ ՎՐԱՅ

ԱԶԱՏ ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՑ

Հ. ՄԻՔԱՅԷԼ Վ. ՎԵՅՄԱՏՆԵԱՆ

Ի ԽՆԴՐՈՅ ԵՒ ՆՊԱՍՏԻՒՔ ԱԶՆՈՒԼԿԱՆ

ՊԱՐՈՆ. ՅՈՎՀ. Կ. ԹԻԻՑՍԻԻՋԵԱՆ ԱՐԱՊԳԵՐՑԻՈՅ

ԵՐԿՐՈՐԳ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

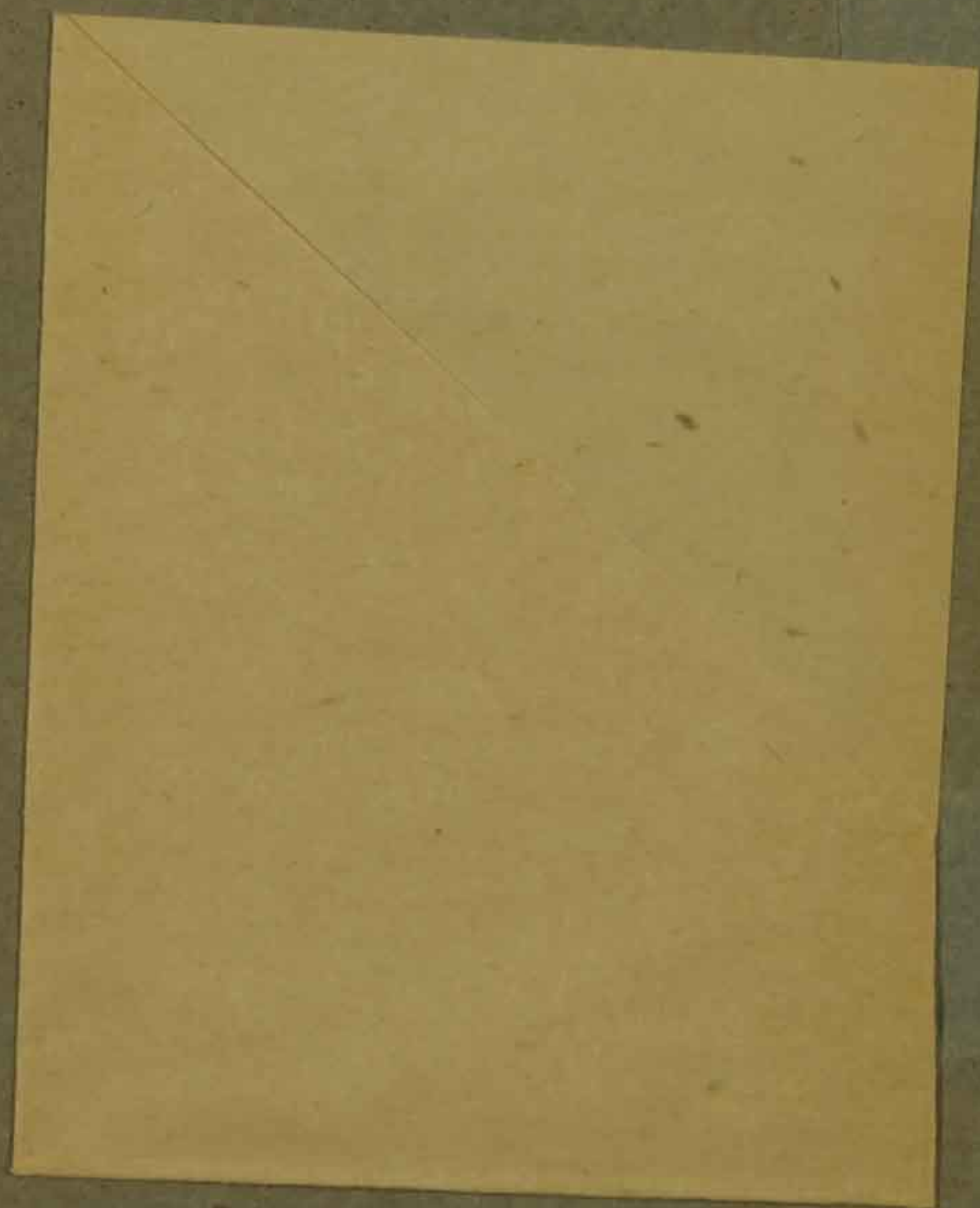

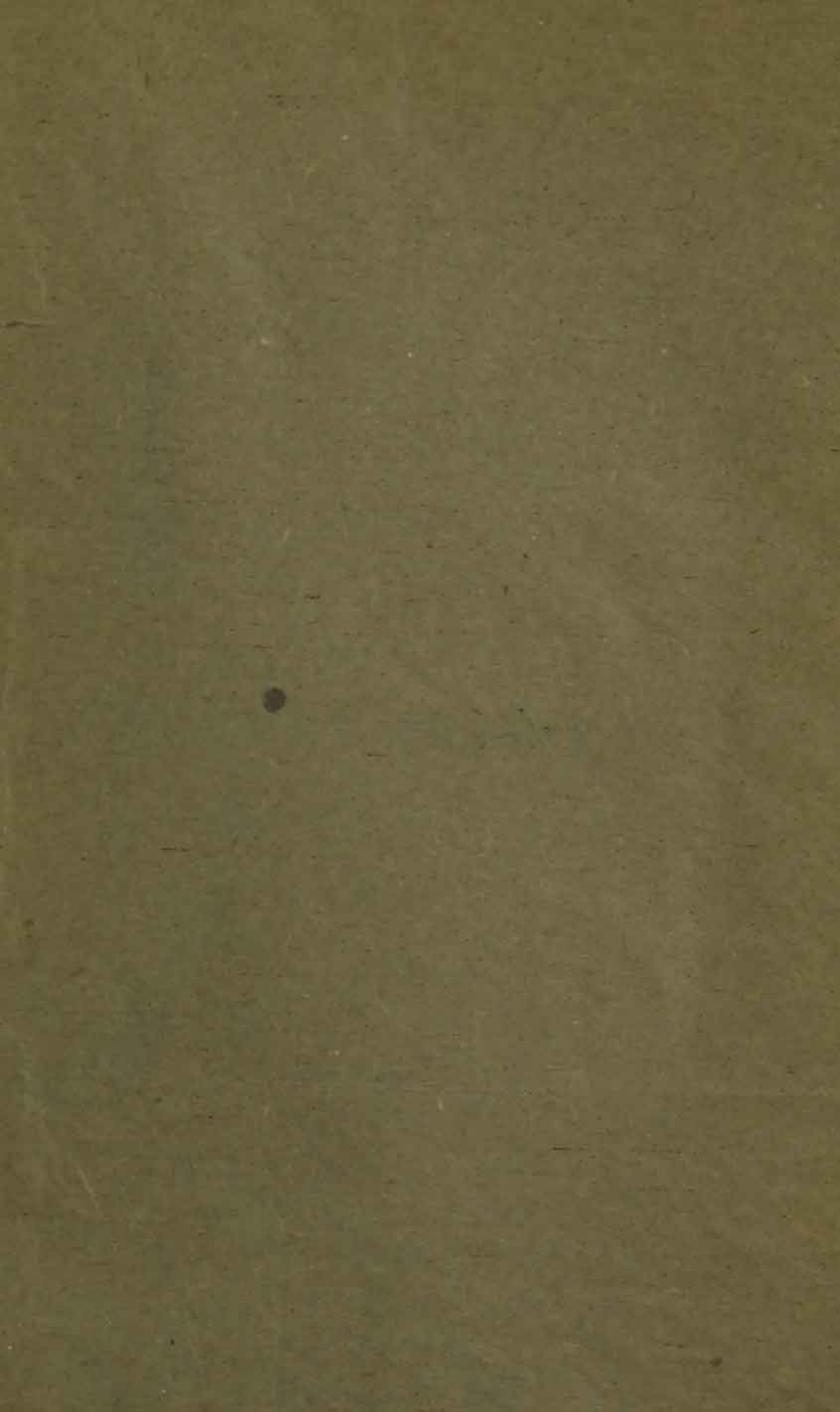
Վ Ի Է Ն Ն Ա

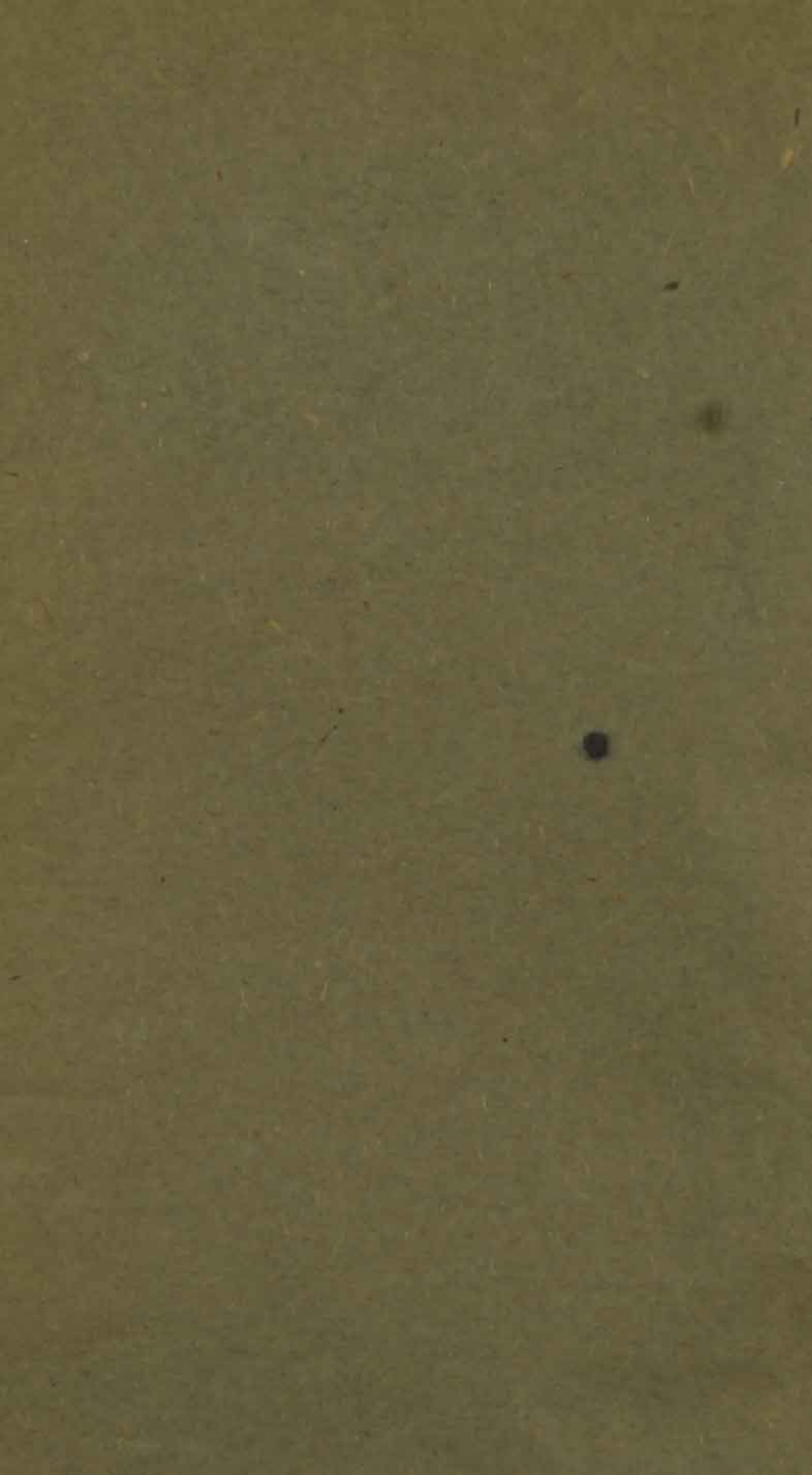
Ի ՎԱՆՍՍ ՊԱՇՏ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

1870.

1279

Մ 4253

Հ Ե Մ Ե Ռ Օ Տ

Ե Ր Կ Ր Ե Գ Ո Ր Ծ Ո Խ Թ Ի Ի Ն

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

Ե Ր Կ Ր Ա Գ Ո Ր Ծ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Յ • Ա • Շ • Լ • Ի • Պ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԺՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՅՉԻՆ ԳՐԻՆ ՎՐԱՅ

ԱԶԱՏ ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՅ

Հ. ՄԻՔԱՅԷԼ Վ. ՎԵՅՄԱՏՆԵԱՆ

Ի ԽՆԴՐՈՅ ԵՒ ՆՊԱՍՏԻՒՔ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ

ՊԱՐՈՆ ՅՈՎՀ. Կ. ԹԻԻՅՍԻԻԶԵԱՆ ԱՐԱՊԻԵՐՅԻՈՅ

ԵՐԿՐՈՐԳ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

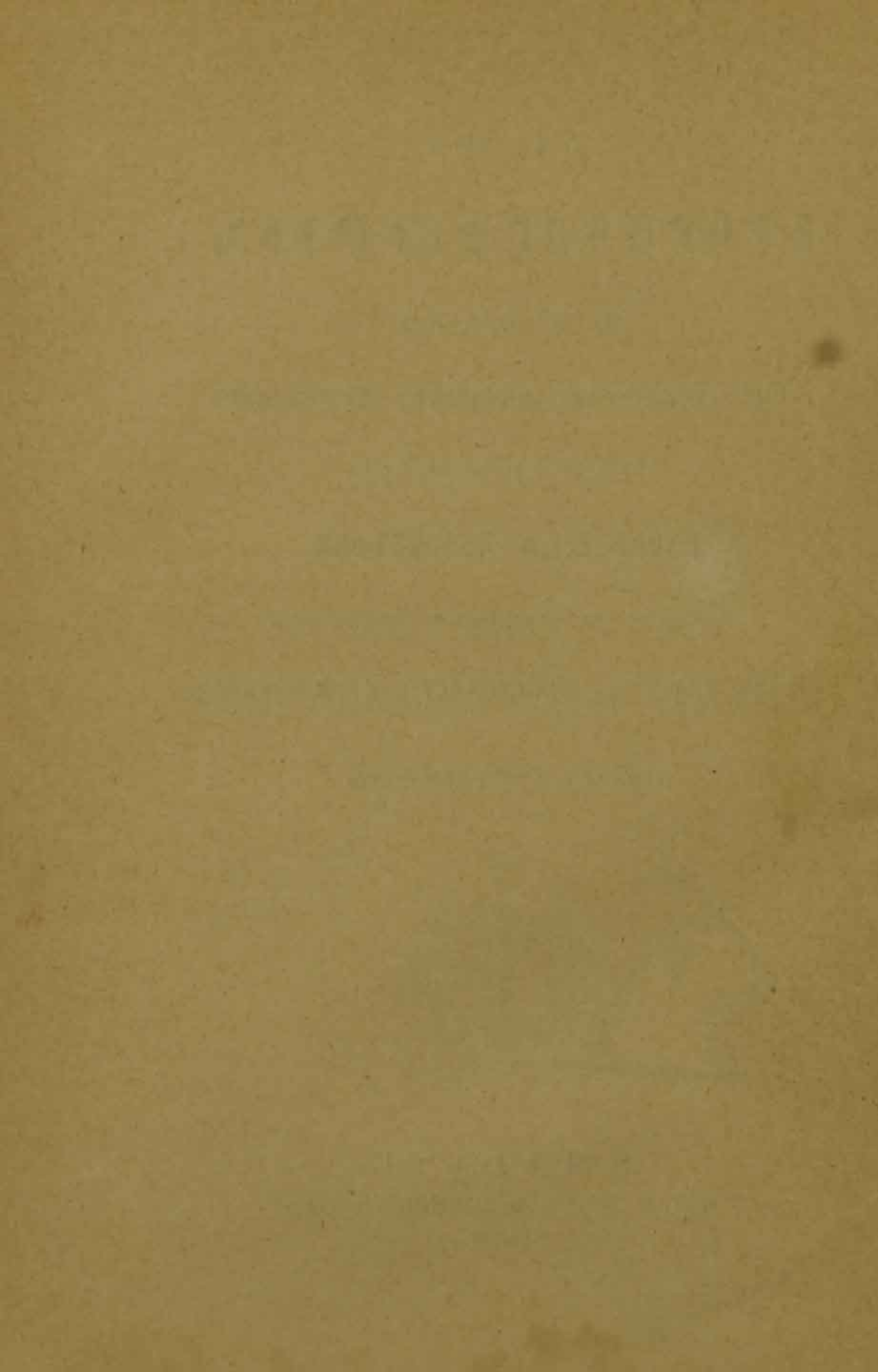
5779

Ի Վ Ի Է Ն Ն Ա

Ի ՎԱՆՍ ՊԱՇՏ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

1870

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

ՀԱՍԱՐԱԿՕՐԷՆ կը կարծուի, որ երկրագործութիւնը գեղացիներուն սեպհականուած արուեստ մ'ըլլայ, բայց թէ որ աղէկ նայելու ըլլանք, չկայ այնպէս ազնուական արուեստ մը ինչպէս երկրագործութիւնը: Աս էր առջի մարդուն գործքը, ասոր կը պատահէին մեր նախահարքը: Առումայեցւոց ազնուական ազգին մէջ ալ երկրագործութիւնը՝ արուեստներէն ու վաճառականութենէն վեր ու պատուական կը սեպուէր: Արկրագործներն են, որ իրենց գեղեցիկ զբաղմունքովը, չէ թէ մինակ առանձին ընտանիքներու բարիքներ կը բերեն, հապա նաեւ բոլոր հասարակութիւններն ու քաղաքները կը կերակրեն: Չկայ արուեստ մը, որ մեզի այնպէս ապահով օգուտներ բերէ, ինչպէս երկրագործութիւնը, որ ժողովրդեան հարբատութիւնն եւ ոյժն է, ու գաւառի մը ինքնիշխան տէրութիւնը ձեռքի վրայ կը բռնէ: Արկրագործութիւնն է, որ քաղաքներուն բեռերը կը վերցընէ, անոր համար ալ իրաւամբ կրնայ զըցուիլ՝ որ երկրագործութեան յառաջ երթալէն, քաղքի մը ու ամէն վիճակներուն յաջողութիւնը կը կախուի ու կենդանի կը մնայ: Վարդաւորեալ երկրագործի վիճակն ալ շատ պատուաւոր վիճակ է. ինչու որ հասարակօրէն երկրագործը աշխատասէր, փոյթ ու աշալուրջ, ճարպիկ մարդ կ'ըլլայ: Աստուանց կանուխ, երբ որ հազիւ թէ արեգակը ծագած կ'ըլլայ, կ'ելլէ երկրագործը, կը թողու իր անիկը, կը փութայ իր արտը. ինչ ու-

բախութիւն շղգար բնութեան ան ընդարձակ տաճա-
րին մէջ, երբ որ արտոյան իր բնակարանէն կ'երևէ, ու
ճուռելով իր արարչին առաւօտեան երգը կ'երգէ:
— Ըն զարմանալի երկայնմտութեամբ դժուարին գործ-
քերն ալ կը կատարէ, քրտնքի մէջ մտած իր խոշոր
հացը կ'ուտէ մեծ ախորժակով մը, զորն որ քաղաքա-
ցիները կը փնտռեն, ու դժուարաւ կը գտնեն: Մտոյգ
է որ երկրագործութիւնը շատ աշխատութիւններ ու
մտածմունք ունի, բայց շատ անմեղ ու բախութիւն ու
զբօսանք ալ հետն ունի. ու շատ անգամ երկրագործը՝
իր արտը հերկելով ու իր հացիկն ուտելով աւելի
երջանիկ ու գոհ է, քան թէ այն պալատականը՝ որ փա-
ռաւոր պալատի մէջ կը բնակի, ու համագամ կերա-
կուրներ կ'ուտէ: Արկրագործներու վրայ հասարա-
կօրէն աւելի կը տեսնուի կրօն, գթութիւն ու սովոր-
ութեանց պարզութիւն, քան թէ քաղաքացիներու
վրայ: ()տար կ'երեւան անոր աչքին՝ արուեստի զար-
դերը, ինչու որ ինքն իր հիւղին մէջ բնական ու պարզ
կեանք մը կ'անցընէ, ու իր առողջութեան վրայ կ'ու-
րախանայ: Առհեմ երկրագործն ուրիշ վիճակի չի բաղ-
ձար, ու գաւառին նոր սովորութեանցը չի հետեւիր.
անոր համար ալ աղէկ ըսաւ իմաստնոյն մէկը թէ.
«Երջանիկ է ու գոհ սիրտ ունի երկրագործը, որ արիւն
քրտինք մտած իր արտը կը հերկէ, ու իր գեղին մե-
ծերուն աղէկ հպատակ ըլլալով, Աստուծոյ ձայնը սրբ-
տանց կը լսէ»:

Արկրագործութեան օգտակարութիւնն աս նոր
ժամանակներս աղէկ տեսնուեցաւ ու ամենուն ճանչցու-
եցաւ, ու գրքերով սորվելով շատ յառաջ գնաց: Բայց
ամէնէն աւելի շնորհակալութեան արժանի են Եւրո-
պայի մէջ Աիւրթեմբերգի, Պատէնի, Էէսսէնի տիրա-

պետները, որոնք իրենց աղէկ կարգաւորութեամբը
մեծ ու բարձր աստիճանի հասցուցին երկրագործու-
թիւնը: Ասոնք իրենց անդադար ջանքովն ու հայրենի
խնամքովը ճամբայ բացին երկրագործներուն, իրենց
արտերէն մեծամեծ շահեր ընդունելու ու վիճակնին
աղէկցընելու. անանկ որ երբ որ մէկը Գերմանիայի
մէջ պտրտելու ըլլայ, պարապ տեղ մը չի տեսներ,
ամէն կողմ ցանուած տնկուած կանաչ կը տեսնէ:
Իսկ հիմա բոլոր Եւրոպայի մէջ կը ջանան երկրագոր-
ծութիւնը զանազան ընկերութիւններով յառաջ տա-
նելու ու մշակելու: Աս փոյթն ու ջանքն այսօրուան օրս
յայտնի կը տեսնենք, որ արեւելք ալ սկսաւ ունենալ
Օսմանեան տէրութիւնը, որով կը յուսանք որ չէ թէ
մինակ տէրութեան մեծամեծ օգուտներ կ'ըլլան, հապա
հպատակներն ալ կը մեծնան ու կը հարբսանան: Աս
երեւելի գործքին մենք ալ գործակից ըլլալու համար,
կ'ընծայենք մեր ազգին երկրագործներուն աս մեր
գործնական երկրագործութեան գիրքը:

Չեզի կ'ընծայեմ, ուրեմն ո՛վ սիրելի երկրա-
գործներս, աս գիրքը, որ երկրագործութեան զանազան
ու հաստատուն փորձերով ցուցուած նիւթերու զանձ
մըն է: Վիտէք որ երկրագործութիւնն աղէկ ու կա-
նոնաւոր կերպով մը յառաջ տանելու համար գիտ-
նալու շատ բաներ կան, զորոնք փորձով ընելու է: Չեր
գործքերուն շատութիւնը շատ անգամ թող չի տար, որ
երկրագործութեան ամէն մասին մէջ աղէկ կարող ըլ-
լաք կրթել ձեր զաւկըններն, ու փորձի ամէն սկզբունք-
ներն անոնց աղէկ հակըցընէք, ու իրենց կոչմանն, որով
ետքէն իրենց յառաջանալն ու երջանկութիւնը պիտի
գտնեն, զանոնք աղէկ պատրաստէք: Անոր համար
տուէք անոնց աս համառօտ գիրքը, որ ձմեռուան եր-

կայն գիշերները կարգան սորվին ու ասանկով իրենց
ազատ եղած ատենն ալ օգտակար բանի ծախեն: Աս
կերպով երկրագործութիւնը յառաջ տանելու օգ-
տակար բաներով անոնց միտքը կը լեցրնէք, որոնք ա-
ռանց սորվելու՝ երկայն ժամանակի մէջ հազիւ կրնան
ստանալ, ու ձեռք բերել:

Աս գիրքս, որուն մէջ երկրագործութեան մի-
նակ ստոյգ ու երկայն ժամանակուան փորձերով հաս-
տատուած նիւթերը կը գանուին, ազատ աշխատուած
է Շլիսի Աիւրթէնբերգի երկրագործութեան դպրոցի
ուսուցչին գրքին վրայ, որն որ 1840ին Բրիւն եղած
երկրագործութեան ժողովին՝ խոստացուած յաղթա-
նակն առաւ: Էղինակն իր աս երեւելի գործքը շի-
նելու ատեն՝ ունէր Շուէրզի, Բաբստի, Բաբոյի,
Մէտզգէրի, Բրուննէրի, Չէղղէրի, ու ուրիշ հեղի-
նակներու գրուածքը: Վարձենք որ մեր ազգին եր-
կրագործներն ալ աս գրքին մէջ զանազան կարգեր ու
կանոններ գտնելով, որ իրենց չգիտցածը կամ չփոր-
ձածն ըլլայ, չէ թէ կ'արհամարհեն, հապա անոնք ալ ի
գործ դնելով, ու իրենցմէ ալ վրան աւելցրնելով
երկրագործութիւնն արեւելք ալ աւելի յառաջ
կը տանին:

Ար յուսանք որ աս մեր գործնական ու ընդհա-
նուր երկրագործութիւնն, որ արեւելցոց համար գրու-
ած է, հաճելի ըլլայ մեր ազգին ալ, ու մեր սերմանած
ցորենին հատը, պտղաբեր ու պարարտ արտերու վրայ
իյնալով, մէկին՝ հազարաւոր պտուղ բերէ ի փառս
Աստուծոյ՝ որուն գործն է բոլոր երկիրս:

Յ Ա Ն Կ

ԳԼՈՒԽ Ա.	Երկիրը ճանչնալու վրայ	1
	Վերի ու վարի հողերուն վրայ	3
	Հողի տեսակներու վրայ	4
	Հողի տեսակները ճանչնալու նշանները	12
	Երկիրը հերկելու եղանակին ու ժամա- նակին վրայ	15
ԳԼՈՒԽ Բ.	Անշահ երկիրն աղէկցընելու վրայ	16
	Ջուր կոխած երկիրն չորցընելու վրայ	16
	Ջրի ճամբայ բանալու վրայ	19
	Անտառն արտ շինելու վրայ	19
	Վայրենի անպիտան խոտեր բուսած տե- ղերն աղէկ երկիր ընելու վրայ	20
	Ճախին արտերը չորցընելով աղէկցընելը	22
	խոտի արմատներով հանած կտորները այրելու վրայ	23
	Խորտուբորտ երկիրները շտկելու վրայ	24
ԳԼՈՒԽ Գ.	Երկիր գործելու գործիքներու վրայ	25
	Մած	25
	Տափան	28
	Գլան	28
ԳԼՈՒԽ Դ.	Աղբի վրայ	29
	Կովի՝ եղան ու գոմէշի աղբերու վրայ	30
	Ոչխարի ու այծի աղբերու վրայ	30
	Չիու աղբի վրայ	32
	Խողի աղբի վրայ	32
	Հաւերու աղբի վրայ	33
	Կարեացներու ու լուալիքներու աղբի վրայ	33
	Կենդանիներու աղբերը շատցընել	34
	Աղբանոցի վրայ	36
	Աղբը գործածելու վրայ	36
	Արտերը պարարացընող հեղուկներու վրայ	39
	Արտերու ոյժ տալու խոտերու վրայ	40
	Արտերու ոյժ տալու քարի տեսակներուն վրայ	41
	Ժողովածոյ աղբի վրայ	44
ԳԼՈՒԽ Ե.	Ցանելու տնկելու վրայ ընդհանրապէս	45
	Ցանելու վրայ	46
	Հունտերուն ծլելու զօրու թեան վրայ	47

Հունարը փոխելու վրայ	48
Հունարը պատրաստելու վրայ	48
Հունարը ցանելու չափին վրայ	49
Հունարը ցանելու ժամանակին վրայ	50
Ցանելու տնկելու կերպին վրայ	51
Ցանելէն ետքն ընելու գործքերուն վրայ	52
Տնկելու տնկերու վրայ	53
Բոլոր ամառուան ուրիշ գործքերուն վրայ	54
Տնկերու քով մեծնալու ատենին աղբ դնել	55
Տնկերուն մէջէն խոտերը մաքրելու վրայ	56
Վնասակար կենդանիներն ու ճճիները մաքրելու վրայ	58
Տնկերու հիւանդութիւններուն եւ անոնց դեղերուն վրայ	61
Հունձքի վրայ	62
Հնձելու կամ կտրելու վրայ	64
Հնձածները չորցրնելու վրայ	64
Յորենեղէնները վերցրնելու վրայ	66
Յորենեղէնները ծեծելու վրայ	67
Յորենեղէնները կենդանիներու կոխել տալով մաքրելու վրայ	68
Յորենեղէնները կալով ու կամնով մա- քրելու վրայ	68
Յորենեղէնները պահելու վրայ	70
Ցանելու տնկելու նիւթերու վրայ	72
Չաւարցու ցորենի վրայ	72
Հասարակ ցորենի վրայ	74
Վմառուան ցորենի վրայ	76
Հաճարի վրայ	76
Վմառուան հաճարի վրայ	78
Չմեռուան դարիի վրայ	78
Վմառուան դարիի վրայ	79
Վարսակի վրայ	81
Բրինձ	82
Բրինձի հիւանդութիւններու վրայ	84
Եգիպտացորենի վրայ	86
Կորեկի վրայ	88
Մասնաւոր ընդեղէններու վրայ	89
Ոլորի վրայ	89
Վիզի վրայ	90
Սիսեռի վրայ	91
Ոսպի վրայ	92
Լուբիայի վրայ	92
Բակլայի վրայ	93
Վառուդյոսի տեսակներու վրայ	94

ԳԼՈՒԽ Զ.

Հասարակ առուոյս	95
Իտարիայի առուոյս	97
Տաճկի առուոյսի վրայ	98
Կենդանիներու ուրիշ տեսակ կերակուր- ներու վրայ	99
Արմատեղէններու կամ բանջարի տեսակ բոյսերու վրայ	101
Գետնախնձորի վրայ	102
Ճակընդեղի վրայ	105
Շողգամի վրայ	106
Կաղամբի շողգամի վրայ	107
Կաղամբի վրայ	108
Արուեստի ու վաճառականութեան տրն- կերու վրայ	109
Գոնգեղի վրայ	110
Շողգամատակի վրայ	111
Մեկոնի վրայ	111
Մատիայի վրայ	113
Քթանի վրայ	114
Կանեփի վրայ	117
Եղինջի վրայ	118
Բամբակի վրայ	119
Տորոնի վրայ	121
Լրջուի վրայ	122
Ալաժարիի կամ հնդիկ քրքումի վրայ	123
Հասարակ քրքում	124
Մանանեխ	127
Քիմիոն	128
Սամիթ	129
Անիսոն	130
Գինձ	130
Սեւ սոնիձի վրայ	131
Հոպփէնի վրայ	132
Ծխախոտի վրայ	135
Բուրդ սանտրելու փուշի վրայ	139
ԳԼՈՒԽ Է. Արմատեաց յաջորդութեան կամ կար- գին վրայ	140
Գետնին վրայ	140
Եղանակին վրայ	142
Ուրիշ պարագաներու վրայ	142
Արմատեաց կարգը բաժնելու վրայ	146
Յորենեղէնի երկրագործութեան վրայ	146
Փոփոխութեան երկրագործութեան վրայ	150
Կենդանի պահելու երկրագործութեան վրայ	152
Ազատ երկրագործութեան վրայ	153
ԳԼՈՒԽ Ը. Մարգի վրայ	154

	Մարդ ցանելու վրայ	155
	Խոտերու հունար ժողովելու վրայ	156
	Անշահ ու փնասակար խոտերու վրայ	156
	Մարդի հարկաւոր գործքերու վրայ	157
	Մարդի երեսն աղբ տարածելու վրայ	159
	Մարդը ջրելու վրայ	161
	Մարդը ջրելու ատեններուն վրայ	162
	Մարդը ջրելու շափին վրայ	163
	Մարդը նորէն ցանելու վրայ	163
ԳԼՈՒԽ Թ.	Այգւոյ վրայ	166
	Խաղող հասնելու դաւառներ	166
	Այգի տնկելու յարմար դիրքին վրայ	166
	Այգւոյ սիրած հողերու վրայ	168
	Այգի տնկելու վրայ	168
	Խաղողի տեսակները ընտրելու վրայ	170
	Տնկելու ուսերը պատրաստելու վրայ	171
	Որժը պատուաստելու վրայ	172
	Պատրաստած ուսերը տնկելու վրայ	174
	Նոր այգւոյն առջի երեք տարւան գործքերու վրայ	175
	Այգին կտրելու կերպին վրայ	176
	Կատարեալ մեծցած այգին գործելու վրայ	180
	Այգին աղբ դնելու վրայ	182
	Այգեքաղ	183
	Գինետան գործքերը	186
ԳԼՈՒԽ Ժ.	Հասարակ պտղոյ ծառերուն վրայ	189
	Պտղոյ ծառ տնկելու հողի տեսակները	190
	Պտղոյ ծառ տնկելու դիրքը	191
	Պտղոյ ծառերը շատցընելու կերպը	191
	Պտղոյ ծառերու սերմնարանի ու արնկարանի վրայ	193
	Տնկերը պատուաստելու վրայ	194
	Մէկը մէկային պատուաստելու պտուղներու վրայ	199
	Պատուաստի տնկանոցի գործքը	201
	Պատուաստները հաստատուն տեղերնին տնկել	202
	Ծառերը շուտով մեծցընելու վրայ	204
	Ծառերը կտրելու, մաքրելու վրայ	206
	Ծառերու հիւանդութիւնները	207
	Ծառերու վէրքին դեղերը	208
	Ծառերու փնասակար ճճիներն եւ ուրիշ բաները մաքրելու վրայ	209
	Պտուղներու գործածութեան վրայ	211
	Պտուղները չորցընելու վրայ	213
	Պտուղներէն օղի հանելու վրայ	213

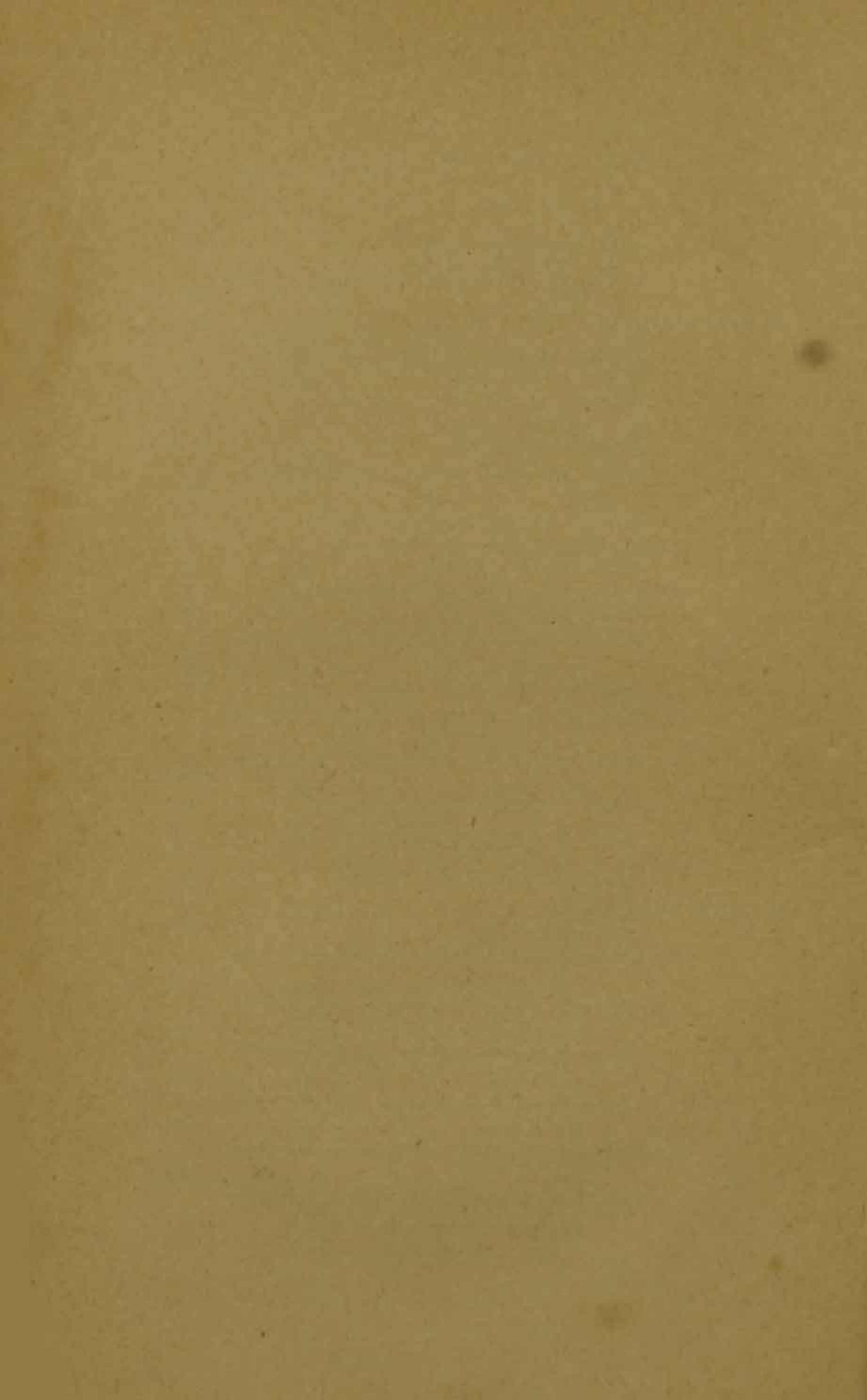
ԳԼՈՒԽ ԺԱ.	Քանի մը տեսակ ծառերու վրայ	214
	Լիմոնի տեսակներ	214
	Լիմոնի տեսակներուն հողին, եղանակին ու դիրքին վրայ	215
	Լիմոնի տեսակները շատցընելու վրայ	216
	Չիթենի	217
	Չիթենուոյ տունկ հասցընելու վրայ	217
	Չիթենուոյ տարեկան գործքերը	219
	Չիթենուոյ փաստակար ճճիներու վրայ	220
	Չիթենուոյ հիւանդութիւնները	221
	Չիթապտուղը քաղելու, ու ձէթ հա- նելու վրայ	223
	Թթենի	224
	Թթենուոյ սիրած հողի ու տարեկան գործքերու վրայ	225
	Թթենուոյ տերեւը ժողովելու ու ծառերը մաքրելու վրայ	226
	Թթենուոյ հիւանդութիւնը	227
ԳԼՈՒԽ ԺԲ.	Անտառ հասցընելու վրայ	227
	Թէ ինչպէս անտառ սերմանելու է	228
	Մատաղ տնկեր տնկելով անտառ աճե- ցընելու վրայ	230
ԳԼՈՒԽ ԺԳ.	Կենդանիներու վրայ ընդհանրապէս	235
	Կենդանիները աղէկցընելու վրայ	235
	Կենդանիները աղէկցընելու ուրիշ մի- ջոցներու վրայ	236
	Կենդանիները կերակրելու վրայ	237
ԳԼՈՒԽ ԺԴ.	Կովի ու եզերու վրայ	239
	Կով պահելու վախճանին վրայ	240
	Կովերն աղէկցընելու վրայ	241
	Կովի շատ կաթ տալու նշաններու վրայ	241
	Կովի կամ եզան գիրնալու նշանները	242
	Եզի աշխատանքի դիմանալու նշաններու վրայ	242
	Եզերուն գործելու տարիքին վրայ	243
	Ծնանելու ու նոր ծնած կովի, եւ անոր հորթին հոգերուն վրայ	243
	Հորթը կերակրելու, մեծցընելու վրայ	244
	Կովը միշտ ախոռի մէջ կերակրելու վրայ	245
	Կովի ձմեռուան կերակուրները տալու կերպը	248
	Կովի կերակուրներու չափին վրայ	249
	Կովի ամառն ալ ախոռի մէջ կերակրե- լու վրայ	250
	Կովի կանաչ կերակուրներու կարգը	253
	Կովի կերակուրի ատենին ու չափին վրայ	254
	Կովի ջուր, աղ տալու եւ ուրիշ հոգե-	

	բու վրայ	255
	Կովն ամառը արածելով կերակրելու վրայ	256
	Կովի հորթէն ու կաթէն յառաջ բերուած մուտքին վրայ	257
	Կաթ կթելու եղանակին վրայ	259
	Կաթէն աւելի օգուտ հանելու վրայ	260
	Պանիր շինելու վրայ	261
	Կով ու եղ զիրարնելու վրայ	264
	Եզն ու կովը աշխատեցնելու վրայ	267
	Եզով ու ձիով հերկելու տարբերու- թիւնը	268
	Կովի ու եզան պահաութիւնները	268
	Կովի ու եզան տարիքը ճանչնալու վրայ	270
ԳԼՈՒԽ ԺԵ.	Ոչխարի ու խոյի վրայ	272
	Աղէկ խոյի, ոչխարի, ու անոնք աղէկ- ցնելու վրայ	272
	Ոչխարի ախտոյն ու կերակուրին վրայ	274
	Ոչխարի տարիքին վրայ	276
	Ոչխարի հոգուին մասնաւոր պարտքերը	276
	Ոչխարի բուրդը կտրելու վրայ	277
	Ոչխարի հիւանդութիւնները	279
ԳԼՈՒԽ ԺԶ.	Այծի վրայ	280
	Այծն ու քաղը աղէկ ճանչնալու վրայ	281
	Այծին կերակուրի եւ ուրիշ հոգերուն վրայ	282
ԳԼՈՒԽ ԺԷ.	Չիու վրայ	282
	Չիու տեսակներուն վրայ	283
	Չիու տարիքին վրայ	284
	Չի գործածելու վրայ	285
	Չի գնելու աստէն գիտելու բաներու վրայ	286
	Չիու գրտի հիւանդութիւններու ու պահաութիւններու վրայ	287
	Չին անէնհասցնելու օգուտներուն վրայ	292
	Չիերն աղէկցնելու վրայ	292
	Չիերը դարմանելու վրայ	294
	Չիու ճնանելուն վրայ	295
	Քուսակը մեծցնելու վրայ	295
	Չիուն ախտոյ մէջ կերակուրին եւ ու- րիշ գործքերուն վրայ	297
	Չին արածելուն վրայ	300
	Չիու ներտի հիւանդութիւններուն վրայ	301
ԳԼՈՒԽ ԺԸ.	Խոզ պահելու վրայ	303
	Խոզի բնութիւնը	303
	Խոզի տեսակներուն վրայ	303
	Խոզերը աղէկցնելու վրայ	304

խոզի ծնանելուն վրայ	305
խոզի ձագերը մեծցրնելու վրայ	306
խոզն ախոռի մէջ ու արածելով կերա- կրելու վրայ	308
խոզ պահելու օգտին վրայ	309
խոզը գիրցրնելու վրայ	310
խոզի հիւանդու թիւններն եւ անոնց դեղերը	311
ԳԼՈՒԽ ԺԹ. Մեղու	313
Մեղու պահելու յարմար տեղը ոյն վրայ	314
Մեղու գնելու դիրքին վրայ	314
Մեղուի տեսակները	314
Մեղու գնելու վրայ	317
Մեղուի փեթակը	317
Մեղու պահելու հարկաւոր գործիքներու վրայ	318
Մեղուի գարնան գործքերու վրայ	319
Մեղուի կերակուր տալու վրայ	319
Մեղուի գոգու թիւն	320
Թագու հի շունեցող փեթակի վրայ	322
Մեղուները միացրնելու վրայ	323
Մեղուները խարելով քիչուոր խումբը . շատցրնելու վրայ	324
Փեթակը մեծցրնելու վրայ	324
Մեղուի խումբ խումբ գորս ելլելուն ու անոր նշաններուն վրայ	325
Մեղուի երած խումբը կողովի մէջ ժող- վելու վրայ	326
Մեղուի աշնան հողերուն վրայ	328
Մեղուի հիւանդու թիւնները	329
Մեղուի թշնամիներուն վրայ	330
Մեղըր մոմէն զատելու վրայ	331
ԳԼՈՒԽ Ի. Հերամ	332
Հերամի տեսակը	333
Հերամի հաւկիթները մաքրելու ու որդ- հանելու վրայ	333
Հերամի որդերը տարածելու ու տեղեր- նին մաքրելու վրայ	336
Հերամի կերակուրին եւ ուրիշ գործքե- րուն վրայ	337
Հերամները վրան ելլելու ճիւղեր տրն- կելու վրայ	339
Հերամի հաւկիթն առնելու ու պահելու վրայ	349
Հերամի հիւանդու թիւններու եւ անոնց դեղերուն վրայ	341

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

ԳԼՈՒԽ Ի.

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

Ե Ր Կ Ր Ա Գ Ո Ր Ծ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Գ Լ ՈՒ Խ Ա

ԵՐԿԻՐ ՃԱՆՉՆԱԼՈՒ ՎՐԱՅ

 ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԸ ամէն բանէն առաջ իր երկրին
հողին բնութիւնը ճանչնալու է, որպէս զի
գիտնայ թէ ան հողը ինչ կերպով գործելու է,
ու ինչ տեսակ բան տնկելու կամ ցանելու ըլլայ
նէ, աղէկ ու շատ պտուղ կու տայ: Այնպէս
գտնուած գաւառին օգին քաղցրութիւնը կամ
գառնութիւնն ու պարարտութիւնը, անձրեւին
շատութիւնը կամ քիչութիւնը ու շոգիներուն ա-
ղէկութիւնը գիտնայ պիտի, ինչու որ աս բաներս
տնկերուն մեծնալուն ու կենդանիներուն շատնալուն
շատ կ'ազդեն: Օգը տնկերուն տերեւներէն ներս
մտնելով հիւթերուն շրջանը յառաջ կը բերէ. եւ
ասով գետնէն ցնդած սննդարար նիւթերը տնկե-
րուն կը մատակարարէ: Օգը կ'օգնէ միանգամայն՝
գետնին մէջ եղած տնկերուն սնունդ տուող նիւ-
թերը լուծելու: Ասոնցմով երկրագործը յայտնի
կ'իմանայ, որ ինչ պատճառի համար հարկաւոր է
ատեն ատեն երկիրը հերկել կամ փորել: Տաքն ալ
ծառերուն ու տնկերուն շատ կ'ազդէ. ինչպէս գար-
նան տաք արեւը ծագած ատեն ծառերը կը սկսին

իբրեւ թէ արթըննալ, տնկերը կը կենդանանան, ու բոլոր բնութիւնը նոր կեանք մը կը ստանայ. ասոր հակառակ ձմեռուան պաղերը սկսած ատեն, կարծես թէ ծառերն ու խոտերն ալ կը սկսին մեռնիլ տերեւնին կը թափեն, գեղեցկութիւննին կը կորսընցընեն: Չուրը ծառերուն ու տնկերուն մեծնալուն շատ օգուտ կ'ընէ, որովհետեւ ասոնց կեանքը գրեթէ բոլորովին ջրէն է. ջուրը գետինը դրուած աղբը կը փտեցընէ կը լուծանէ, ասանկով ծառերն ու տնկերը կը սկսին ասոր մասունքները վերքաշել, ու ճիւղերուն բաժնել: Արտին խոնաւութիւնը՝ տաքութիւնը կը պակսեցընէ, անոր համար ալ խոնաւ երկիրը պաղ երկիր կ'ըսուի: Այսն ալ մեծ ազդեցութիւն կ'ընէ տնկերուն. ինչու որ լուսին ձեռքովը պտուղները աղուոր գոյներնին ու բնական անուշ հոտերնին կը ստանան, կը հասունանան ու համով կ'ըլլան: Արեւուն լոյսը չզարկած տեղեր եւ ոչ վայրենի խոտերը կրնան բուսնիլ. օրինակի համար առուոյտի ու վիգի արտերու մէջ խոտ չի կրնար բուսնիլ, որովհետեւ ասոնք իրենց խիտ տերեւներովը արեւուն լոյսը կը խափանեն:

Վարձեալ երկրագործը պէտք է որ գիտնայ տեղւոյ մը կամ գաւառի մը օդին որպիսութիւնը, այսինքն՝ տարւոյն զանազան եղանակներուն մէջ եղած տաքութիւնն ու պաղութիւնը, խոնաւութիւնն ու չորութիւնը, եւ ասոնց որչափ ատեն տեւելա: Օդին որպիսութիւնը նշանակելու համար կ'ըսենք. տաք, պաղ, մեղմ, խիստ, չոր, խոնաւ, թաց եւ այլն: Արկիր մը ծովի հաւասարութենէ որչափ աւելի բարձր ըլլայ նէ, այնչափ ալ ցուրտը սաստիկ կ'ըլլայ, որով եւ զանազան տնկեր չի կրնար հասցընել.

ինչպէս Հայաստանի բարձր լեռներուն վրայ սաստիկ ցուրտ ըլլալով ձիթենի ու այգի չ'ըլլար: Արկիր մը հասարակածէն որչափ հեռու է նէ, այնչափ ալ ցուրտ կ'ըլլայ, ու որչափ աւելի մօտ է այնչափ ալ տաք կ'ըլլայ: Աէսորուան արեւուն դիմացն եղած երկիրը տաք կ'ըլլայ, իսկ անոր կոնակը դարձած դին պաղ կ'ըլլայ. ինչու որ առաջինը արեւին զօրութիւնն աղէկ կ'առնէ, ու ցուրտ հովերը հոն չեն կրնար դպչիլ, իսկ երկրորդն ասոր հակառակն է: Ղաւառի մը մէջ շատ լճեր, գետեր ըլլան նէ, ձմեռը սաստիկ չ'ըլլար, բայց ամառն ալ շատ տաք չ'ըլլար: Մեծ ջրերուն շատ մօտ երկիրները դարնան ու աշնան շատ հեղ եղեամ' ու տնկերուն փնասակար մշուշ կ'ըլլայ. ասանկ ալ հարաւի կողմը ձիւնով ծածկած լեռներ ու անտառներ ըլլան նէ, շատ հեղ ծառերուն ու տնկերուն մեծ փնաս կու տան. որովհետեւ ասանկ երկիրներուն օդը հասարակօրէն դարնան շատ փոփոխական կ'ըլլայ, մէկէն կը տաքնայ, մէկէն ալ կը պաղի, ու շատ անձրեւ կու գայ. ասոր հակառակ հիւսիսի կողմի լեռներն ու անտառները ցուրտը կ'արգելեն, ու երկիրը ցուրտ հովերէն կը պաշտպանեն:

ՎԵՐԻ ՈՒ ՎԱՐԻ ՀՈՂԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Վ Ե Ր Ի Հ Ո Ղ ըսելով՝ արտի մը երեսն եղող հողին այնչափ խորունկութեամբ մասը կ'իմացուի, որչափ որ տնկերուն արմատները կը հասնին, եւ կամ որչափ խորունկ որ հողը բանուած է: Յորենեղէնները հասարակօրէն 3—4 մատնաչափ խորունկ արմատ կը ձգեն, գետնախնձորը 6—8 մատ, իսկ առուոյտի տեսակներն աւելի խորունկ: Իսկ Վ Ե Ր Ի

հող ըսելով, անկէ վար դտնուած հողի տեսակը կ'իմացուի: Արի աղէկ հողը որչափ խորունկ ըլլայ նէ, տնկերն արմատնին այնչափ խորունկ կը ձգեն, ու երկիրը իր խոնաւութիւնն այնչափ շատ կը պահէ: Ասոր համար վերի հողը խորունկ չ'ըլլար նէ, չոր ատեններ տնկերը շուտով կը վնասին. մինակ քանի մը տունկ կայ, որ վարի հողին շատ թացութենէ կը նեղուին, ինչպէս առուոյտի տեսակներն ու պտղոյ ծառերը: Բայց որ երկրին որ վերի հողը խորունկ է, ու քանի վար կ'երթայ քիչ քիչ աւազով կը խառնուի նէ, տաքութիւնն ու խոնաւութիւնն ամէն կողմ հաւասար կը տարածի, ու աղէկ երկիր է: Ան երկիրը՝ որուն վերի հողը դեղին կաւ է, ու վարինը աւազ, կամ ասոր հակառակը՝ ամէնէն աղէկն է:

ՀՈՂԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Հողը՝ որուն վրայ տնկերն ու խոտերը կը բուսնին, ու կենդանիները կը ծնանին, անձրեւով կամ տաքով, ցրտով լուծած տեսակ տեսակ հանքերու մասունքներէ, քարերու մանրած փոշիներէն բաղադրած է: Արկիր կայ որ մէկ տեսակ հանքէ կամ քարէ շատ ունի, երկիր ալ կայ որ ուրիշ տեսակ հանքէն կամ քարէն, կամ մէկին մասունքները պղտիկ են, մէկալիները խոշոր, ու ասկից կ'ըլլայ որ երկիր մը պտղաբեր կ'ըլլայ, ու երկիր մը անպտուղ: Արկիրները աս զանազան հանգամանքներուն նայելով գլխաւարաբար երեք տեսակ կը բաժնուին. այսինքն աւազուտ, կտուտ եւ կրոտ:

Ա. ԱՒԱԶՈՒՏ երկրին գլխաւորաբար երբ որ մասունքներն ալ խոշոր կ'ըլլան նէ, իրարու հետ չեն միանար, անոր համար ալ գէշ երկիր կը սեպուին. ու որչափ որ աւազը շատ է, մասունքներն ալ այնչափ աւելի դժուարաւ կը միանան, ու երկիրը այնչափ աւելի անշահ է: Ասանկ երկիրները խոնաւ ատեններ հերկելը դիւրին կ'ըլլայ, անոր համար դիւրին երկիր կ'ըսուին: Աւազուտ երկիրը թացութիւն չի պահեր ու շուտով կը չորնայ, աս պատճառաւ տաք ու չոր երկիրներու կարգն է, որոնց վրայ չոր եղանակներուն տնկերը շատնեղութիւն կը քաշեն, շուտ կը տաքնան, տաքութիւնն երկայն կը պահեն, գարունն եկածին պէս կը սկսին աճիլ, ու հասնելու ատեննին կը չորնան:

Ասանկ երկիրներու վրայ հաճարը, գետնախնձորը, տաճիկցորենը, ու ճերմակ գետնախնձորը աղէկ կ'ըլլայ, բայց գլխաւորաբար հաճարը աղէկ կը բուսնի, անոր համար ալ հաճարի երկիր կ'ըսուի: Աս տեսակ երկիրը խոնաւ գաւառի մէջ ըլլայ, ու մասունքները քիչ մը աւելի միանան նէ, աղէկ գործելով առուոյտ, կտաւատ, ոլոռ, ստեպղին ու ծխախոտ ալ կրնայ բուսնիլ: Բայց շատ որ հերկուելու ըլլայ, ունեցած միութիւնն ու խոնաւութիւնն ալ կը կորսընցընէ, մէջը բան մը չի բուսնիր, անոր համար տարի մը հանգիստ թող տալու, ու վրան արածելու կենդանի ձգելու է: Շատ հեղ ալ աղբ դնելու է. ինչու որ աս տեսակ երկիրներն աղբին պարարտ ոգիները երկայն չեն կրնար պահել:

Աս տեսակ երկիրը կրնայ աղէկ երկիր ըլլալ վրան դեղին կաւ տարածելով, գէր կովերու եւ

եղերու աղբ գնելով. թէ որ մարդ է նէ ջրելով,
 իսկ թէ որ տակը կաւ է նէ խորունկ հերկելով:
 Աս տեսակ երկիրը քիչ մը աւելի կաւ ունենալով,
 աւելի դիւրաւ կը միանայ ու խոնաւութիւնն աւելի
 կը պահէ նէ, կ'ըսուի: Աւ որով
 հետեւ վրան շատ բաներ կրնան ցանուիլ, անոր
 համար գինն ալ պարզ աւազուտէն աւելի է: Պարզ
 աւազուտ երկիրն ալ խոնաւ գաւառի մէջ աւելի գին
 կ'ընէ քան թէ չոր գաւառի մէջ. ասանկ ալ դաշ-
 տի վրայ կամ ձորի մէջ զառ ի վայր տեղերէն
 աւելի կ'արժէ. հիւսիս նայողները հարաւ նայողնե-
 րէն աւելի պտղատու կ'ըլլան. խոնաւ տարիները
 անտառներու կամ մեծ ջրերու քով գտնուողները
 չոր տարիներէն աւելի պտուղ կու տան:

Բ. **ԿԱՒՈՏ** երկիրներն երկու տեսակ կրնան
 բաժնուիլ, նախ **ԿԱՊՈՅՏ ԿԱՒՈՏ** երկիր, երկրորդ
ԴԵՂԻՆ ԿԱՒՈՏ:

1. **ԿԱՊՈՅՏ ԿԱՒՈՏ** երկիրն աւազուտին հա-
 կառակն է. մեծ միութիւն ունի, շատ պինտ ու
 կպչուն է, ուստի եւ դժուարաւ կը հերկուի. չորցած
 ատեն երկու երեք զոյգ ձիով կամ եզով հերկե-
 լու է, անոր համար ալ ծանր կամ դժուար երկիր-
 ներուն կարգն է: Շատ ջուր կը ծծէ ու թացու-
 թիւնը երկայն կը պահէ, անոր համար ալ ամառը
 չոր ըլլայ նէ, վրայի տնկերը շատ նեղութիւն
 չեն քաշեր. ասանկ կաւոտ երկիրը դժուար կը
 տաքնայ, տաքութիւնն աւազուտէն շուտ կը կոր-
 սընցընէ ու խոնաւութիւնն ալ երկայն կը պահէ, անոր
 համար ասոր մէջ պտուղներն ամէնէն ուշ կը հասնին:
 Ամառուան մէջ չի հերկուիր, ինչու որ խոշոր կտորներ
 կ'ելլեն, աշնան հերկելու է որ ձմեռուան անձրեւ-

ներէն ու սառցոցներէն կակղնան ու ցրուին: Շատ կպչուն ըլլալով օդը չի կրնար ներս մտնել, ու աղբի պարարտութիւնը շուտով չի կորսընցըներ. անոր համար երեք չորս տարին հեղ մը աղբ դնել բաւական է, ուր որ աւազուտներուն մէկ երկու տարին հեղ մը դնելու է: Ասանկ երկիրներուն դարման կրնայ տարուիլ, վրանին աւազ, կրոտ հող ու ասոնց նման բաներ ցանելով, սառած ու զօրութիւնը կորսուած աղբ, ձիու կամ ոչխարի աղբ դնելով ու այրելով (որուն վրայ վարը կը խօսինք). ձմեռ չեկած խորունկ հերկելով, հանգիստ թող տալով, բանջարի տեսակ տնկեր ու կաղամբ տրնկելով, ու թէ որ վարի հողը թեթեւ է նէ՝ խորունկ հերկելով:

Ապոյտ կաւոտ երկրի վրայ ցորենն աղէկ կը բուսնի, անոր համար աս տեսակ երկիրները ցորենի երկիր կ'ըսուին: Թէ որ քիչ մը կիր խառնած է նէ, ձաւարցու ցորեն, գարի, բակլայ, կտաւատ, առուոյտ ու վարսակ աղէկ կը բուսնին: Թէ որ քիչ աւազ ունի կարծր ու ցորտ կաւոտ երկիր կ'ըսուի. թէ որ աւազը շատկեկ է նէ Բարեխառն կաւոտ երկիր է:

2. ՎԵՂԻՆ ԱՆՈՏ երկիրն աւազի եւ կապոյտ կաւի հաւասար չափով խառնուրդ մըն է: Թէ որ աւազէն աւելի կաւ կ'ունենայ՝ իհար թանր կաւոտ երկիր կ'ըսուի. թէ որ կաւէն աւելի աւազով խառն կ'ըլլայ՝ Բարեխառն կաւոտ կ'ըսուի. իսկ թէ որ շատկեկ աւազ կ'ունենայ, ան ատեն արուոտ կաւ կ'անուանուի: Վեղին կաւոտ երկիրը հերկելը վերինէն դիւրին կ'ըլլայ, աւելի շուտ կը տաքնայ, խոնաւութիւնը չափաւոր կը պահէ, բայց

մէջը կապոյտ կաւ ալ ունի նէ՝ ալ աւելի կը պահէ: Ասիկայ ամէնէն աղէկ երկիրն է, ինչու որ ամէն տեսակ տնկերու ու հունտերու կու գայ, ու անշահ եղանակներէն քիչ վնաս կը կրէ: Մէջը կապոյտ կաւը շատ է նէ՝ կաւ սիրող տնկերը աղէկ կ'ըլլան. բարակ աւաղը շատ է նէ՝ աւաղ սիրող տնկերը աղէկ կ'ըլլան: Վեղին կաւոտ երկրի վրայ ցորենի տեսակները, ընդեղէնները, առուոյտը, կենդանիներու ճարակները, գետնախնձորը, բանջարի տեսակները, կտաւատը, ծխախոտը, տորոնը աղէկ կ'ըլլան. բայց ամէնէն աղէկ գարին բուսնելուն համար՝ գարիի երկիր կ'ըսուի: Ասոր արժէքը վարի կամ տակի հողին որպիսութենէն եւ տեսակ տեսակ դիրքերէն կ'աւելնայ կամ կը պակսի:

Գ. Պիրը մինակ ինք իրմէ երկրագործութեան յարմար չէ, ինչպէս աւաղը ու կապոյտ կաւը, բայց անոնց հետ չափաւոր խառնուելով շատ պտղատու կ'ըլլայ: ՊՐՈՏ երկիրը կակուղ ըլլալուն համար, թէ խոնաւ թէ չոր ատեններ կը հերկուի, բայց շատ թաց եղանակներուն այնչափ դիւրին չի գործուիր, ուստի քանի մը օր սպասելու է. ի վերայ այսր ամենայնի թաց ատեն ալ հերկուելու ըլլայ վնաս մը չ'ըլլար: Աւաղուտէն աւելի ջուր կը ծծէ, կապոյտ կաւէն աւելի շուտ կը չորնայ. անոր համար վրայի տնկերը շատ չորութենէ կը նեղուին: Շուտ կը տաքնայ, տաքութիւնը երկայն կը պահէ, ուստի եւ տաք հողերու կարգն է: Աղբը շուտ կը լուծէ. անոր համար ալ շատ ուժով կովի ու եզան աղը դնելու է: Ասանկ երկիրը տակը գտնուած թթուութիւնը իրեն կը քաշէ, ու շատ տնկերու աղէկ է. բայց ամէնէն աւելի ցորենի տեսակներու,

վարսակի, գարիի, առուոյտի ու ամէն տեսակ ընդեղէններու ու բանջարի տեսակներու աղէկ կուգայ: Շատ կիր ու աւազ խառնածներուն գինը վար է. բայց ասանկ երկիրը՝ վրան կաւոտ հողեր տարածելով ու հերկելով կրնայ աղէկնալ:

Աս երեք գլխաւոր տեսակ հողերէն ուրիշ քանի մը տեսակներ ալ կան:

Ա. ԲԱՂԱԳԻՐԵԱԼ ՀՈՂԸ՝ որուն մէկ մասը կրով եւ կապոյտ կաւով եւ բարակ աւազով կաղմուած է: Ասիկայ փորուած ատեն՝ հողի եւ քարի եւ կամ տախտակի պէս բարակ ու տափակ ձեւերով կ'ելլէ, ու շատ տեսակ գունով կ'ըլլայ. այսինքն՝ ճերմակ, դեղին, մթագոյն, կարմիր, կապոյտ ու մոխրագոյն: Աս տեսակ հողը հետեւեալ նշաններէն կը ճանչցուի. չորցած ատեն վրան ջուր լեցուի նէ, մէկէն կը ծծէ. որը շուտ որը ուշ օդի մէջ կենալով կը լուծուի. վրան բարկ քացախ կամ ուրիշ թթու մը լեցուի ու ականջ դրուելու ըլլայ՝ եփելու ձայն կը հանէ: Ասանկ հողի վրայ այգին շատ աղէկ կ'ըլլայ, առուոյտը, վիգն ու ոլոռը աղէկ կը բուսնին: Աէս վայրենիներուն մէջէն հազի խոտը, եղնարգելը, մորմենին ու ասոնց նման տնկերն ալ աղէկ կը յաջողին: Աս հողը կիր չունեցող երկրի վրայ տարածելով աղէկ երկիր կ'ընէ:

Բ. Այս ուրիշ տեսակ հող մ'ալ, որ մեռած կենդանիներու, չորցած տնկերու, ու փտած ծառերու մասունքներով խառնուած է, ու շատ ծակտիքներով, թեթեւ սեւ կամ մուր գունով փոշի մըն է, ու ՓՏԱԾ ՀՈՂ կ'ըսուի: Ասիկայ ջրով խառնուի նէ, անանկ հեղուկ մը կ'ըլլայ որ տնկերու գլխաւոր սնունդն է, որն որ իրենց արմատներով

վեր կը քաշեն: Փտած հողը երկրի մը վրայ աղբե-
րու միջոցով տարածուելով շատ աղէկ երկիր կ'ընէ,
կաւոտ դժուար երկիրը կը թեթեւցընէ ու դիւրին
գործելու երկիր կ'ընէ: Աս հողս շատ ջուր կը ծծէ,
ու երկայն ատեն կը պահէ. ասոր համար է որ
վրան փտած աղբ տարածած աւազուտ հողը՝ խո-
նաւութիւնն աւելի երկայն կը պահէ քան թէ աղբ
չդրուած երկիրը:

Օդին խոնաւութիւնն իրեն կը քաշէ ու տըն-
կերուն աճելուն ուժ կու տայ: Աւել գոյն ունենա-
լուն՝ շուտ կը տաքնայ. անոր համար կապոյտ կաւոտ
պաղ երկիրներուն մեծ օգուտ կ'ընէ զիրենք տաք-
ցընելով: Քայց երկիր մը աս հողը չափէ դուրս
շատ ունենայ նէ շատ տնկերու մնաս կու տայ.
ինչպէս հաճարի, գարիի, վարսակի, ցորենի տե-
սակներուն, որոնք գետինը կը պառկին, շատ յարգ
ու քիչ պտուղ կու տան, ան ալ լեցուն չըլլար:
Արկիր մը աս հողէն չափէ դուրս ունենայ նէ,
հարուստ ու շքեղ երկիր կ'ըսուի, աղէկ պտուղ
բերելու չափ ունի նէ, դարձեալ երկիր կ'ըսուի ու
ամենեւին չունի նէ, մեռած երկիր կ'ըսուի: Արկիր
մը վերի հողի մէջ ասկէ շատ ունի նէ՝ անձրեւներ-
էն, օգէն կրնայ հալիլ, ու տնկերուն սնունդ
ըլլալ, որ աղէկ քիչ-քիչ կ'ըսուի: Քայց ասանկ
երկիրը շատ թաց ըլլայ նէ, մէջը օդ չկրնալով
մտնել, չի հալիր, ու թե՛ս քիչ-քիչ կ'ըսուի, ու
աս տեսակս հասարակօրէն պղտոր գետերու քով
ու մօրուտ տեղեր կը գտնուի, ու վրայի բուսած
խոտերէն կը ճանչցուի. ինչու որ ասանկ հողի վրայ
կնիւն, ճախնի շուշան, պրտու, եղէգ ու ասոնց
նման բաներ կը բուսնին: Ասոր վրայ բան ցանել

կամ տնկելը պարապ բան է՝ թէ որ չորցընելու ճարը չի գտնուիր նէ, որուն կերպը վարը պիտ'որ սորվեցընենք:

Գ. ՎԱՐՈՒՏ երկիրն է: Վարի տեսակները երկրին զանազան աղդեցութիւններ կ'ընեն, ու աս տարբերութիւնը մօտ գտնուած լեռներէն կը ծագի, ինչու որ լեռ կայ՝ որուն քարերը գիւրին կը հալին ու հող կ'ըլլան, լեռ ալ կայ՝ որուն քարերը դժուարաւ կը հալին: Արտի մը քարերը դժուար հալին նէ, շատ մնաս կու տան, արտը կը պզտիկցընեն, ինչու որ քար եղած տեղերը բան չի բուսնիր, դատարկ կը մնայ, գործելը դժուար կ'ըլլայ, գործիքները շատ կ'աւրեն, արմատեղէններն ու կանաչեղէնները չեն յաջողիր, քարերը շատ տաքնալով չոր եղանակներուն երկրին ունեցած խոնաւութիւնն ալ կը չորցընեն, կողինջներու, զեռուններու ու մնասակար ճճիներու բոյն կ'ըլլան: Ասոր ճարը տարւէ տարի երեսն եկածները ժողվելն է: Մինակ թէ որ երկրի մը հողը չափէ դուրս թեթեւ է նէ՝ քարերը թող տալու է, որ իրենց ծանրութեամբը կոխելով հողը քիչ մը միացընեն, եւ տնկերու արմատները կարող ըլլան պլուել: Թէ որ երկրին հողը կապոյտ կաւ է նէ՝ մանր քարերը թող տալը աղէկ է, որ իրարու շատ կպչին արգելեն, ու իրենք տաքնալով երկիրն ալ քիչ մը տաքցընեն, աս պատճառի համար քարերը լեռնային այգիներու ալ օգտակար են, վասն զի իրենք արեւէն կը տաքնան, տաքութիւննին երկայն պահելով երկիրը գիշերն ալ կը տաքցընեն, անձրեւի ատեններ աղէկ հողերը թող չեն տար, որ ջուրը վար տանի: Աւ թէ որ անձրեւէն ու

արեւէն հալելու տեսակներն են՝ աղբի տեղ կ'անցնին:

Դ. ՂԱԽԻՆ տեղերն են, ուր որ ջուրը վազելու ճամբայ չծենենալով ժողված կը մնայ, ու մինակ կնիւն, պրտու, եղէգ, ճախինի շուշան, ու գորտնբուրդ կը բուսնին, կը չորնան ու կատարեալ չեն կրնար փտիլ, որոնք երկրի ձիւթին ու հողին հետ կը միանան որ Այբեյ հող կ'ըսուին, վասն զի կտոր կտոր չորցընելով կը վառի: Արովհետեւ ջրին պատճառաւ արեւն ու օդը չեն կրնար ան տնկերուն մնացածները փտեցընել, ու ասկէ յառաջ կու գայ ան թթու փտած սեւ հողը, որուն վրայ վերը խօսեցանք, որ կենդանիներու համար խոտ ցանելէն զատ ուրիշ բանի չի գար:

ՀՈՂԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ՃԱՆՉՆԱԼՈՒ ՆՇԱՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Արկրագործին շատ հարկաւոր է իր արտերուն հողերու տեսակները ճանչնալ, ամէն մէկը յարմար ժամանակին հերկելու ու յարմար պտուղներ ցանելու համար, օրինակի համար թէ որ մէկը կապոյտ կաւով արտը ամառուան տաքին կը հերկէ, խոշոր կտորներ կ'ելեն, կը չորնան, ետքը անոնք մանրելը շատ դժուար կ'ըլլայ, ու թէ որ աս սխալը քանի մը տարի ըլլայ՝ երկիրը կ'ապականի, անպտուղ կ'ըլլայ, աւազուտ արտը տաքին ալ կրնայ հերկուիլ, բայց շատ հեղ հերկելով կը չորնայ, ու աղէկ պտուղ չի տար:

Հողերուն տեսակները կը ճանչցուին տեսնելով, ինչպէս թէ որ հերկած ատենը մաճին կտրած

տեղերը կը փայլին, ու կոչտ հողերը ետքը չեն
 ցրուիր, կաւոտ ծանր երկիր է. իսկ թէ որ ետքը
 կոչտերը կը մանրին՝ կրոտ կամ բաղադրած հող
 է: Թէ որ խոնաւ ժամանակ մաճը փայլուն կտոր-
 ներ չի հաներ, աւազուտ կամ կաւով աւազուտ
 հող է. իսկ թէ որ մաճով խոշոր կտորներ կ'ելլեն,
 ու չոր ատեններ երկիրը կը ճեղքուի, ու խոշոր
 ճեղքուածներ կը բացուին, բոլորը կապոյտ կաւ է:
 Ասոր հակառակ թէ որ քիչ ու մանր կոչտեր կ'ել-
 լեն մաճով, ու չոր ատեններ երկիրը չի ճաթիր,
 նշան է թէ շատ աւազ ունի: Թէ որ խոնաւ ա-
 տեններ գործելով՝ հողը գործիքներուն շատ կը
 կպչի, մէջը շատ կաւ կայ, ու որչափ քիչ կը կպչի
 այնչափ աւելի աւազ, կիր ու փտած հող կայ: Թէ
 որ հողին գոյնը ճերմակ է կիր կամ գաճ ունի.
 Թէ որ դեղնի կամ կարմրի կը զարնէ՝ կաւով կամ
 կրով խառնած երկաթի մասեր ունի. թէ որ մուժ
 գունով կամ սեւ է՝ մէջը փտած հող կայ: Թէ
 որ անձրեւէն փորուած խորունկ տեղերուն հողին
 գոյնը թուխ է, անխի հողով խառն է: Թէ որ քիչ
 մը հող ջրի մէջ եփելով ջուրը մուժ գեղին կը
 ներկէ, մէջը փտած հող կայ. իսկ թէ որ չի ճեր-
 կուիր, փտած հող չունի կամ քիչ ունի: Ասոր
 մը հող կրակի մէջ այրելէն ետքը կոտրելու է,
 թէ որ մէջը սեւի կը զարնէ՝ նշան է որ մէջը փտած
 հող կայ, թէ չէ՝ փտած հող չունի: Հողի կտորի
 մը վրայ բարկ քացախ կամ աղի թթու թափած
 ատեն՝ թէ որ հողը եփուելով կ'եռայ, մէջը կիր
 կամ բաղադրած հող կայ, իսկ թէ որ հանգիստ
 կը կենայ անանկ խառնուրդ չունի: Արկիր մը ան-
 ձրեւի խոնաւութիւնը որչափ երկայն կը պահէ,

այնչափ շատ կաւ ունի, ու որչափ շուտ կը չորնայ այնչափ շատ աւաղ ունի: Սաստիկ անձրեւէ վերջը թէ որ արտին վրայ ջուր ժողված կը մնայ. նշան է որ արտը շատ կաւ ունի. իսկ թէ որ ջուրը շուտ կը քաշուի քիչ կաւ, շատ կիր ու աւաղ ունի: Թէ որ արտի մը վրայ հազի խոտ, վայրի ցմախ, եղնարգել ու ասոնց նման տնկեր կը բուսնին, արտը խառն կիր ունի. թէ որ ասոնք չեն բուսնիր կիր չունի: Վայրի շուշան, կնիւն, պրտու եւ ուրիշ ասոնց նման բաներ կը բուսնին, նշան է թէ արտը խոնաւ է. ու ասանկ մարդի խոտերը թթու խոտ կ'ըսուին: Թէ որ արտի մը վրայ հաճար, տաճիկ ցորեն, գետնախնձոր աղէկ կը բուսնին, դիւրին արտ կ'ըսուի. թէ որ ձաւարը ու հասարակ ցորենը աղէկ կ'ըլլայ՝ կաւոտ ծանր երկիր է. թէ որ առուոյտի տեսակներն աղէկ կ'ըլլան՝ հողը կրոտ կամ բաղադրած է:

Հողերու տեսակները հոտէն ալ կրնանք ճանչնալ. կոշտի մը վրայ շունչ տալու ու հոտուրտալու է, թէ որ կաւի հոտ կու տայ, կաւ կայ մէջը, թէ չէ մինակ աւաղ ու կիր է:

Չայնէն ալ կը ճանչցուի. թէ որ պղնձէ ամանի մը մէջ ձղմելով աւաղի ձայն կը հանէ կամ ակռայի տակ կը կրճէ աւաղուտ է:

Վարձեալ շոշափելով ալ կը ճանչցուին. թէ որ ձեռքով ղննած ատեն հողը պարարտ ու իբր թէ եղոտ է, նշան է որ շատ կաւ ունի. իսկ թէ որ ողորկ ու աճառի պէս լպրծիւն է, խոշոր աւաղով բաղադրած հող ունի. թէ որ մատուրներու խոշոր ու թանձր կու գայ՝ խոշոր աւաղ ունի:

ԵՐԿԻՐԸ ՀԵՐԿԵԼՈՒ ԵՂԱՆԱԿԻՆ ՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ
ՎՐԱՅ

Արկրագործը իր երկիրներէն առատ պտուղ քաղելու համար՝ պէտք է գիտնալ թէ ինչպէս ու որ ժամանակ ամէն մէկ տեսակ երկիրը գործելու է: Ամէն մէկ տեսակը քանի հեղ հերկել հարկաւոր է, զանազան պարագաները կ'որոշեն. ինչպէս կարծր, կաշուն ու ծանր կաւոտ արտը, աւազուտ ու դիւրին արտէն աւելի հերկել ու տափնել կ'ուզէ. ձմեռուան պտուղ ցանելու համար պէտք է երկու երեք հեղ հերկել, ամառուաններու համար մէկ երկու հեղ բաւական է: անգիստ տալու արտը մէյ մը աշնան վերջերը, մէյ մ'ալ յունիսի կամ յուլիսի մէջ հերկելու է, ետքը սեպտեմբերին նորէն հերկելու ու ցանելու է: Հատ խոտ կոխած արտերը՝ մաքուր արտերէ աւելի հերկուելու կարօտ են: Աւուտ ծանր արտերը աշնան թաց վիճակի մէջ պէտք է հերկել. բայց գարնան կամ ամառը անանկ ատեն հերկէ, որ չափէն աւելի թաց կամ չոր չըլլան, իսկ աշնան խորունկ հերկէ, որ ձմեռը կակղնան: Ասկուզ արտերը խոնաւ ատեն հերկէ, որ ունեցած խոնաւութիւնը չչորնայ, ու անպտուղ չըլլայ: Խորունկ հերկելը շատ աղէկ է. թէ որ երկրին որպիսութիւնը թող կու տայ, ան ատենը շատ աղբալ կրնաս դնել. խոնաւ տարիներ տնկերու վնաս չեն ըներ, ցորենը դիւրաւ չի պառկիր, ու շատ պտուղ կու տայ: Բայց ցորենի տեսակներուն խողանը եւ դրուած աղբը հերկելու ատեն 2—3 մատնաչափէն աւելի խորունկ տակը մի առնուր:

Խոնաւ, ծանր ու կպչուն հողով արտերու մէջ մեծ ածուներ պէտք չէ բաժնել, երկու քայլէն մինչուկ չորս կրնան ըլլալ. թեթեւ ու դիւրին հողով արտերու մէջ ութէն մինչեւ տասնուվեց քայլ ածուներ կրնաս բաժնել: Արբ որ ետքի անգամ կը հերկես, որ անկէ ետքն ալ պիտ'որ ցանես, խորունկ ու նեղ հերկէ, որ ծանր հողը աղէկ մանրի, ու սերմը մանրուած հողի վրայ իյնայ: Բայց թէ որ թեթեւ արտերու վրայ ձմեռուան պտուղ կը ցանես, արտը խոշոր հերկէ, ու կոշտերու վրայ ցանէ, ինչու որ ասոնք ձմեռը սառելով կը ցրուին մանր հող կ'ըլլան: Մարդ մը արտ ընելու համար, աշնան վերջերը հերկէ, որ խոշոր կտորները ձմեռը հալին, ու խոտի արմատները փաին:

Գ Լ ՈՒՆԻՍ Բ.

ԱՆՇԱՀ ԵՐԿԻՐՆ ԱՂԷՎՅՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

ԱՍՈՐ վրայ շատ խօսիլ հարկաւոր չէ. ինչու որ աղգերնուս գտնուած գաւառները երկիր շատ ու երկրագործ քիչ ըլլալուն, շատ աղէկ երկիրներ պարապ են, բայց դրքիս կատարելութեանը համար ասոր վրայ ալ քիչ մը կը խօսինք:

ՋՈՒՐ ԿՈՒՍԱԾ ԵՐԿԻՐԸ ՉՈՐՅՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Չուրը կամ խոնաւութիւնը մեծ արգելք են, որ շատ աղէկ արտերը քիչ ու անշահ պտուղ կու տան, որոնք չորցընելով քիչ ատենի մէջ կը սկը-

սին աղէկ ու առատ պտուղ տալ. որով երկրին
 գինն ալ կ'աւելնայ: Ասանկ թաց երկիր մը չորցը-
 նելու համար, թացութեան պատճառը փնտռելու
 է, ու նայելու է որ արդեօք կարելի է խորունկ
 ճամբաներ բանալով, ժողված ջրերը վազցընել:
 Վախ ցած կողմը գտնելու համար չափելու է: Թէ
 որ մէկ կողմը ցած է, նշան է որ հողին տակը ար-
 գելք մը կայ, որ ջրին ճամբան խափանած է. ու
 ջուրը հողին երեսը զարկած, ու իր ծանրու-
 թեամբը կամաց կամաց հողը վար կոխած է. ուստի
 վերէն վար խորունկ ճամբաներ բանալով, արգելքը
 վերցընելու է, որ ջուրը վազէ երթայ: Թէ որ
 արտը շիտակ է, ու վերի հողին տակը ջուր անցնե-
 լու արգելք մը կայ, ու ան արգելքին տակն ալ
 աւազ է, ան ատեն շատ տեղ խորունկ ծակեր բա-
 նալու, ջուրն արգելող հողը կամ քարը ծակելու
 է, որ ջուրը կամաց կամաց պակսի: Թէ որ ար-
 գելքին տակը աւազ չկայ, ածուներուն մէջտեղերը
 կամարածեւ երկու կողմը ցած բարձրացընելու
 է, ու քովերն ալ խորունկ ջրի ճամբաներ թող
 տալու է, որ ջուրը հոն ժողվուի, ու ցանելու տե-
 ղերը ջրէն վեր մնան: Թէ որ արտին հողը ծանր
 կաւ է, ու խոնաւութեան պատճառն ան է, ածու-
 ները պզտիկցընելու ու բաժանումները խորունկ
 բանալու է, որ ջուրը վար երթայ: Ասանկ թաց եր-
 կիրներ լեռներու մօտ շատ կը գտնուին, ինչու որ
 լեռներուն խոնաւութիւնը վար կը զարնէ, հողին
 տակն ալ արգելքներ գտնուելով երեսը կը զար-
 նեն: Ասանկ տեղեր մէկ կողմէն մինչուկ մէկալ
 կողմը վերէն վար ջրի ճամբաներ բանալու է: Թէ
 որ արտն անանկ շիտակ է, որ աս ըսած ճարերուն

մէկն ալ օգուտ չ'ընէր, վրան հող բերելով կրնաս
արտին մէկ կողմը բարձրացընել:

Աի՛ճ մը չորցընել կ'ուզես նէ, յառաջ մէջը
վաղած ջուրն ուրիշ տեղ դարձընելով կտրէ. թէ
որ կարելի է, մեծ ճամբայ մը բաց մէջի ջրերը
դուրս վաղելու համար, ու ասդին անդին մեծ ճամ-
բուն հետ միացած պղտիկ ճամբաներ ալ բաց, որ
չորնայ բոլորովին, բայց թէ որ երկրին գիրքին հա-
մար ասոնք կարելի չեն նէ, լիճը չի չորնար: Չոր-
ցուցած լճերուն հողը շատ զօրաւոր կ'ըլլայ. աղբ
չգրած շատ տարիներ վրայէ վրայ կրնաս ցանել:
Բայց ձմեռուան ցորեն ու հաճար մի ցաներ, ինչու
որ հողը թեթեւ ըլլալուն կամ ձմեռուան ցրտերէն
կը սառին կամ հողին շատ պարարտութենէ կը
պառկին. կաղամբ, շողգամ, ամէն տեսակ ընդեղէն,
կտաւ, կանեփ, սելս, գարիով վիզ, կանաչ հնձելու
կենդանիներու համար, ու ապք երկիրները կորեկ,
եգիպտացորեն ու ծխախոտ ալ շատ աղէկ կը բուս-
նին: Ի՞նչ որ թաց արտը չորցընելու ճար չկայ կամ
մեծ ծախքի կը կարօտի, հոն տեղը անտառ կրնաս
տնկել. որ գոնէ պարապ չկենայ, փայտ բուսնի,
ուր որ ամէնէն աղէկ հացի, լաստենի, ուռի, կա-
ղամախի ու ասոնց պէս ջուր սիրող ծառերը կը
բուսնին: Արբ որ գետ մը արտը կը կոխէ, քովը
վերէն ի վար հողով բարձրացընելու է, ու վրան
ան ծառերէն տնկելու է, ինչու որ ասոնք իրենց
արմատներովը հողը կը բռնեն ու ջուրը կ'արգե-
լուն որ արտը չկոխէ:

ՋՏԻ ՃԱՄԲԱՅ ԲԱՆԱԼՈՒ ՎՐԱՅ

Վերը գրած ջրի ճամբաները քիչ մը զառի վայր պիտ' որ ըլլան, որ ջուրը վաղէ. վեց եօթը քայլ երկայնութեան մէջ երեք չորս մատ պիտ' որ ցածնայ. թէ որ երկրին գիրքը ասկէ աւելի է, ճամբան օձի պէս ասդին անդին պտըտցընելու է, որ շատ զառիվայր ըլլալով, ջուրը ուժով չվաղէ, ու հողերը տանելով ճամբան չաւրէ: Ճամբուն լայնութիւնն ու խորունկութիւնը՝ ջրին շատութեանը համեմատ պիտ' որ ըլլայ. օրինակի համար ջրի ճամբան կանգուն մը խորունկ ու կանգուն մը լայն է նէ՛ քանի վեր կ'ելլէ, երկու դիպց հաւասար լայնցընելով վերի բերանը երեք կանգուն լայն ընելու է, պատերուն հողերը շտկելու ու վրան խոտ ցանելու է, որ հողերը բունէ, որ չթափուին: Քայց աս բանին ձեռք չղարկած՝ ընելու ծախքդ ու յուսալու օգուտդ նայէ, թէ որ օգուտը մեծ ու ծախքը քիչ է նէ ըրէ, չէ նէ անտեղը խոտ ցանէ, կամ անտառ տնկէ կամ ուրիշ ճար մը փնտռէ ան երկրէն օգուտ մը հանելու: Ասիկայ կանոն ըլլայ քեզի, ամէն գրած ու գրելու կարգաւորութիւններուս մէջ:

ԱՆՏԱՌԸ ԱՐՏ ՇԻՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ներկրագործը իր անտառը հողին աղէկութեանը համար, արտ ընել կ'ուզէ նէ, ծառի կոճղներն արմատներովը հանելու է, որ կարող ըլլայ հերկել: Անտառի ծառերը խորունկ արմատ չունենալով գիւրաւ կ'ելլեն, մէկ կողմէն խորունկ ծակ մը փորելու է, որ ինչուան արմատներուն բաժնուած

տեղը հասնի, ու առջեւը փայտ կամ քար դնելով
անոր վրայէն կոճղին տակը երկայն երկաթ կամ
ամուր գերան խոթելու է, ու վերի ճոթէն կոխա-
ծին պէս, շատերը արմատներով դուրս կ'ելեն,
գերանն որչափ երկայն է, այնչափ դիւրին է ծա-
ռերը դուրս հանելը:

Փորած կամ հերկած ատենը խոշոր քարերը
բոլոր ժողվելու վերցրնելու է: Բան ցանելէն յա-
ռաջ երկիրը քանի մը հեղ փորելու կամ հերկելու
է, որ հողը մանրնայ: Յառաջ դդում, սելս, ձմե-
րուկ կամ գետնախնձոր կամ ասանկ բաներ տնկե-
լու է, որոնց մէջը գետնախնձորն ամէնէն աղէկ կը
բուսնի: Արկրորդ տարին վարսակ, հաճար եւ տա-
ճիկ ցորեն պէտք է ցանել: Բանի մը տարի ետքը
կանեփ ու կտաւ, թէ որ վերի հողը խորունկ է,
գոնգեղ, ճակնգեղ, ոլոռ ու ասոնց նման կանաչե-
ղէններ կրնան տնկուիլ. ետքը սկսելու է աղբ դնել
ու ուրիշ բաներ ցանել: Թէ որ վրան չմարած կիր
ու մոխիր ցանելու ըլլաս, անտառի տերեւներէն յա-
ռաջ եկած կէս փտած հողերը աղէկ կը փտեցրնեն,
ու տունկերուն ղոժ կու տան: Ասանկ արտերը աղէկ
պտղանոց ալ կ'ըլլան, թէ որ դիրքերնին յարմար ըլլայ:

ՎԱՅՐԵՆԻ ԱՆՊԻՏԱՆ ԽՈՏԵՐ ԲՈՒՍԱԾ ՏԵՂԵՐԸ ԱՂԷԿ ԵՐԿԻՐ ԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Թէ որ երկիրը ուրիշ պակսուածիւն չունի,
դիրքը աղէկ է, թաց ու թթու չէ նէ աղէկ արտ
կ'ըլլայ: Անոր համար աշնան վերջերն երկու զոյգ
եզով ու երկու մաճով խորունկ հերկելու է, մէկ
մաճին բացած ակօսին ետեւէն մէկալը քալեցը-

ներլով, որ ան կոշտ հողերը ձմեռուան ցրտերը հալեցընեն, ու գարնան աղէկ մը տափնելէն ու շրտկելէն ետքը, վրան վարսակ ցանելու է. թէ որ գաւառը տաք է, կորեկ կամ գետնախնձոր կրնայ ցանուիլ: Թէ որ խոնաւ գաւառի մէջ է, հողն ալ կապոյտ կաւոտ ըլլալով թաց ու թթու է, ան ատեն յառաջ չորցընելու է, ինչպէս վերը գրեցի: Մինակ յառաջ երեսէն խոտի արմատներով պատած հողը՝ երկու մատի հաստութեամբ կտոր կտոր հանելով, արեւի մէջ չորցընելու է, ետքը խոխուներով, չոր խոտերով, տերեւներով ու մանր փայտերով խառն վրայէ վրայ շարելով այրելէն ետքը, մոխիրը արտին վրայ ցանելու ու տափնելու է, որ աղբէն աւելի ոյժ կու տայ արտին, ու ան ամառը կրնայ վրան գետնախնձոր, տաճիկ ցորեն, շողգամ, վարսակ ցանուիլ ու աշնան ալ հաճար:

Արբ որ աւաղուտ անպիտան արտի մը վրայ մինակ անպիտան խոտեր շատցած են, ու հողին երեսը աս խոտերուն հետ գորտնբուրդը պատած է, որ աւելի տաք ու խոնաւ երկիրներ կը պատահի, կրակ տալով բոյորն ալ այրելէն ետքը, մոխիրը հողին հետ խառնելու է: Բայց թէ որ խոտերը քիչ են, ու գորտնբուրդ ելած չէ, այրել հարկաւոր չէ. բայց գարնան ու աշնան ատենները խորունկ հերկելու է, ու մասնաւորապէս գարնան տեսակ տեսակ աղէկ խոտեր, առուոյտի տեսակներ, ու վարսակ խառն ցանելու է, որ ետքէն վարսակը կանաչ հնձուի կենդանիներու համար, ու անկէ ետքը աղէկ խոտեր բուսնին, ու կենդանիներու կերակուր ըլլան: Թէ որ երկիրը աղէկ չէ մանրուած,

առջի տարին գետնախնձոր կը տնկեն, ու երկրորդ տարին խոտ:

Թէ որ երկիրը աւաղուտ ըլլալով վրան վայրենի խոտ ալ չէ բուսած, ինչպէս վերը ըսինք, ամառն ու աշնան հերկելէն ետքը, մայիսի մէջ վիգ, բակլայ ու ասոնց նման լայն տերեւներ ու կանաչ խոտ տալու բաներ ցանելու է, ու ասոնց աղէկ բարձրանալէն ետքը, նորէն հերկելու է, որ հողին հետ խառնուին, եւ եթէ ժամանակ ըլլայ նորէն բուսնելու ու աճելու՝ մէյ մ'ալ ցանելու եւ հերկելու է, որպէս զի թէ որ գարնան վերի ըսած կերպով խոտ ցանելու ըլլաս, աղէկ աճի ու կենդանիներու աղէկ կերակուր ըլլայ: Թէ որ երկրին մէջ, մօտ տեղ բաղադրած հող կամ գեղին կաւ գրտնուելու ըլլայ, մէկ օրուան հերկելու աւաղուտ արտի վրայ, քսանուհինգ երեսուն կառք աղբ բերելու տարածելու է, որ աղէկ հող ըլլայ:

ՃԱԽԻՆ ԱՐՏԵՐԸ ՉՈՐՑԸՆԵԼՈՒ ԱՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ճախին տեղերը պտուղ բերելու արտ կամ մարգ շինելու համար, առջի գործքը շորցընելն է: Ետքը հողին երեսէն խոտի արմատներով պատած հողը երկու մատի հաստութեամբ կտոր կտոր հանելէն ու շորցընելէն, սյրելէն ետքը, մոխիրը հողին երեսը պէտք է ցանել ու տափնել: Եւ թէ որ մօտ տեղ բաղադրած հող կամ բարակ աւաղ կայնէ, անկէ ալ վրան առատ տարածելու է, որով երկիրը շատ կը փոխուի ու կ'աղէկնայ: Ասանկ տեղերուն հողերը թէ որ ծանր են, պէտք չէ սյրել. բաւական է մինակ չմարած կիր ցանել վրան,

ինչու որ կիրն ու վրան տարածած բաղադրած կամ
աւազուտ հողը՝ քիչ ատենի մէջ հողին կոշտերը կը
հալեցընեն, ու երկիրն աղէկ երկիր կ'ընեն: Այ-
րելով աղէկցած արտի վրայ յառաջ տաճիկ ցո-
րեն, վարսակ, ճակնդեղ եւ գետնախնձոր կը տնկեն
քիչ մը աղբ դնելով: Բայց ասանկ երկիրը, թէ որ
ջրելը կարելի է նէ, խոտ ցանել ու մարգ ընելն
աւելի օգտակար է, որուն կերպը վերը գրեցինք:

ԽՈՏԻ ԱՐՄԱՏՆԵՐՈՎ ՀԱՆԱԾ ԿՏՈՐՆԵՐԸ ԱՅՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Արկրին երեսի հողերը խոտի արմատներով
կտրել ու այրելը ճախին, տղմոտ ու անպտուղ եր-
կիրներուն շատ օգուտ կ'ընէ, ուր որ շատ վայրենի
խոտեր, բոյսեր ու արմատներ երկրին երեսը ծած-
կած են. աս ընելով շատ աղէկ երկիրներ կ'ըլլան,
ինչու որ ան այրածին մոխիրը երկրին թթուու-
թիւնը կ'առնու, շատ կաշիլն ու թացութիւնը կը
պակսեցընէ, ու գործելը կը դիւրիննայ: Կոնաւ
մարգերուն ու կենդանի արածելու տեղերուն ալ,
ուր որ գորտնբուրդ ու կնիւն կը բուսնի, շատ մեծ
օգուտ կ'ընէ. ինչու որ ան արմատներուն մէջ
պահուրտած վնասակար որդերը, ճճիները, կողինճ-
ներն իրենց բոյներովն ու հաւկիթներովը, ու վնա-
սակար խոտերն իրենց արմատներովն ու հուն-
տերովը կ'այրին, կը վերջանան: Բայց աւազուտ,
չոր, կրոտ ու շատ փտած հող ունեցող երկիր-
ներուն աղէկ չէ:

Թէ որ երկիրը խոշոր քարեր ու ծառի ար-
մատներ չունի, աշնան հողի երեսէն ան արմատ-
ներով պատած հողի կտորները տափակ մաճով դիւ-

րաւ կ'ելեն, բայց թէ որ երկիրը խորտուբորտ է
կամ խոշոր քարեր ու հաստ արմատներ ունի, լայն
բրիչով երկու մատի հաստութեամբ կեղեւի պէս
կը հանուի : Ասոնք ինչուան գարուն աղէկ կը չոր-
նան, թէ որ աղիւսի պէս՝ մէջը օդ բանելու միջոց-
ներ թող տալով՝ շարուելու ըլլան : Վարնան աղէկ
չորնալէն ետքը, մէջը պարապ չորս դին պղտիկ ծա-
կերով ու գմբեթի ձեւով վրայէ վրայ կը շարեն,
որ կրակը ամէն կողմը կարող ըլլայ մտնել, ու առ-
ջեւը մեծ ծակ կը թողուն որ օդ բանի. մէջը չոր
խուլներով, տերեւներով, վայրենի խոտերով ու
փուշերով կը լեցընեն ու կրակ կու տան : Այս ամ-
ատեն ուր որ բոցը շատ դուրս կ'ելէ, ան կտոր-
ներէն դնելով կը գոցեն, ու երբոր մեծ մասը կ'այ-
րի ու մոխիր կ'ըլլայ, վրան ետեւէ ետեւ նորէն
կը դնեն : Ամէնը այրելէն ետքը, մոխիրը արտին
վրայ ամէն դի հաւասար կը ցանեն, ու տափնե-
լով կամ երեսէն հերկելով վերի հողին հետ կը
խառնեն. ասով աղէկ երկիր կ'ըլլայ, ու ինչ որ
կը ցանես նէ կը յաջողի :

ԽՈՐՏՈՒԲՈՐՏ ԵՐԿԻՐՆԵՐԸ ՇՏԿԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Խորտուբորտ արտերը գործելը դժուարին է,
ինչու որ բարձր տեղերը չոր ու ցած տեղերը թաց
ըլլալով, վրան հաւասար ու աղէկ պտուղ չի բուս-
նիր. անոր համար ասանկ արտը շտկելու ծախքը
պարապ չ'երթար, մանաւանդ թէ որ ձմեռը ուրիշ
գործ չեղած ատեններն ըլլայ, շատ ծախք ալ չ'եր-
թար : Թէ որ քովերը բարձր տեղ մը կայ, որ
վնաս չտալով հող կրնայ առնուիլ, ան տեղէն առ-
նելու է. չէ նէ ան արտին բարձր տեղերէն հող

առնելու խորունկ տեղերը թափելու է. բայց միտ դնելու է որ երեսի աղէկ հողերը տակը չերթան, անոր համար ան հողերը յառաջ մաճի խորունկութեամբ թէ առած ու թէ տարած տեղէն փորելէն ու մէկդի դնելէն ետքը, վրանին տարածելու է, որ արտը աղէկութիւնը չկորսընցընէ ու աշխատանքը պարապ չերթայ:

Թէ որ ասանկ արտը շատ զառ ի վայր է, անատենը խորտուբորտ տեղերը շտկելու չէ, որ սաստիկ անձրեւները աղէկ հողերը վրայէն տանելով, արտն իր պարարտութիւնը չկորսընցընէ: Անոր համար խելացի երկրագործն ասանկ արտին շատ ջուր զարկած վերի ու վարի դիերը խորունկ փոսեր կը բանայ, որ ան աղէկ հողերը՝ որ ջուրերը կը բերեն ու անոնց մէջ կը ձգեն, առնու ու նորէն արտերու վրայ տարածէ, որ երկրի աղբ դրածի չափ ոյժ կու տան: Աս փոսերը զառ ի վայր այգիներու ու մարգերու վարի ու վերի դիերն ալ կրնան բացուիլ աս վախճանիս համար:

Գ Լ Ո Ի Խ Գ.

ԵՐԿԻՐ ԳՈՐԾԵԼՈՒ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Մ Ա Ճ

ԵՐԿԻՐ գործելու գործիքներու մէջ գլխաւորը մաճն է: Ասով երկիրը պէտք եղածին չափ խորունկ կը գարձուի, կը կակղնայ, վայրենի խոտերը կ'ապականին, աղբը հողի տակ կը թաղուի, ու ցանած սերմը կը ծածկուի: Աղէկ մաճը աս վախճաններու

յարմար պիտ' որ ըլլայ, այսինքն հերկողը կարող
 պիտ'որ ըլլայ քիչ աշխատանքով ուղածին չափ
 խորունկ ակօսներ բանալ: Արկիրը քովէն ու
 յատակէն հաւասար խորունկութեամբ չուան
 բռնածի պէս շիտակ պիտ'որ կտրէ. ու ասիկայ
 ասանկ ընելու համար մաճը իր փայտին վրայ աղէկ
 հաստատած, ու երկուքը մէկտեղ դէպ ի վար շա-
 փաւոր ծռած պիտ'որ ըլլան, աջ կամ ձախ կողմը
 ծռած պիտ'որ չըլլան, չէ նէ մաճը գծէն միշտ
 դուրս կ'ելլէ, ու շարունակ վեր առնելով ու շտկե-
 լով հերկողը կը յոգնի ու գործքը յառաջ չ'երթար,
 դիւրաւ միօրինակ ու հաստատ պիտ'որ քալէ, ու
 շարժելը դիւրին պիտ'որ ըլլայ. անոր համար անուով
 մաճը շատ աղէկ ու կառավարելը շատ դիւ-
 րին է: Ասի երկու բաժնէ շինուած է. առջի բա-
 ժնին ձի կամ եզ կը լծեն, որ երկու անուի
 վրայ հաստատած երկնկեկ փայտ մըն է, ու տակի
 դին սուր երկաթ մ'ունի հաստ արմատները կըտ-
 րելու համար, երկրորդ բաժինը ծուռ փայտ մըն է,
 որուն վար նայող դին մաճը կը հաստատեն, իսկ
 վեր նայող դին երկու կողմը մէկ ու կէս կանգուն
 երկայնութեամբ երկու փայտ գամած է կառավա-
 րելու համար, ու երկուքին մէջը շիտակ փայտ մը
 կայ, որն որ երկաթով առջի մասին հաստատած
 է, ու հերկողը բոլոր գործիքը շարժելու տեղ, մի-
 նակ երկրորդ բաժինը կը շարժէ, ու ան երկու
 փայտը ղեկի պէս ձեռքը բռնած, մաճը որ դին որ
 կ'ուղէ կը շարժէ, ու ինքը չի յոգնիր. պէտք եղած
 տեղ խորունկ կամ երեսէն հերկելու համար ալ մեծ
 պղտիկ, լայն, նեղ, երկայն կամ կարճ մաճի երկաթ-
 ներ ունի, զանոնք փոխելով ուղածին պէս կը հերկէ:

Աս կողմերը հերկելու զանազան գործքերը
 դիւրաւ կատարելու համար շատ տեսակ մաճեր
 հնարած են, որոնց գլխաւորներն են՝ Շեղջելու
 մաճը եւ Փորելու մաճը: Շեղջելու մաճը կարգաւ
 ցանուած կամ տնկուած բոյսերուն մեջտեղի հողը
 անոնց արմատներուն քով ժողվելու համար կը
 գործածուի: Թէ որ գոնգեղը կամ գետնախնձորը
 եւ կամ անոնց նման տունկերը, երկու ոտնաչափ
 հեռաւորութեամբ կարգաւ տնկելու ըլլաս՝ կրնաս
 աս մաճով անոնց արմատներուն հողը գոցել. եւ
 ձեռքով գոցելու ծանր ծախքէն կ'ազատիս:
 Մարդ մը մէկ ձիով օրը մինչեւ 10 արտավար ¹⁾
 երկիր աս եղանակաւ կրնայ գործել: Ասկից զատ աս
 մաճը կրնայ արտերու վրայ, ջրի եւ ածուի աղօսներ
 բանալու աղէկ գործածուիլ: Փորելու մաճը կար-
 գաւ տնկուած տունկերուն մեջտեղի հողը փորելու,
 կակղցրնելու եւ խոտերը մաքրելու՝ ձեռքով գոր-
 ծելու տեղ կը գործածուի: Աս գործիքը երեք
 կարգ երկաթ ունի, որոնց ետեւի երկուքը հար-
 կաւորութեան համաձայն կրնաս լայնցրնել եւ
 նեղցրնել: Մարդ մը մէկ ձիով կրնայ օրը մին-
 չեւ 14 արտավար երկիր փորել: Շեղջելու մաճը ու
 փորելու մաճը՝ կարգաւ տնկուած մեծ արտերու
 համար ամենահարկաւոր գործիքներ են. որովհե-
 տեւ տասնուհինգ քսան մարդու մէկ օրուան գործքը,
 մարդ մը մէկ ձիով գլուխ կը հանէ:

¹⁾ Արտավարը (տե՛ս էջ 27) 40 կանգուն լայն եւ 40 կան-
 գուն երկայն երկրի մը չափն է:

Տ Ա Փ Ա Ն

Տափանք երկիրը կը կակղցընէ, կը մանրէ, կը շտկէ, խոտերը արմատներով կը հանէ, ու ցանելէն ետքը սերմը հողի տակ հաւասար կը թաղէ: Աստուծանք արտերու համար երկրթէ ակռաներով տափան հարկաւոր է, փտած ու կակուղ հողերուն համար փայտէ ակռաներովը բաւական է: Եւ շատ կպշուն արտերը խիստ խոնաւ կամ չոր ատեն տափներն աղէկ չէ, պէտք է երկուքին մէջտեղը ընտրել: Չիով տափներն՝ եզով տափներն շատ աղէկ ու դիւրին կ'ըլլայ: Խորտուբորտ արտերը՝ երկայնութեանը տափներն ետքը, լայնութեանն ալ տափներու է: Թէ որ հողին տեսակէն կամ արմատներու շատութենէ, տափանք խորունկ չի տափներ, պէտք է վրան քար գնել, եւ կամ տափնողը պէտք է վրան ելլել: Տափանին ետեւի կողմը չուն մը կը կապեն, որ տափնողը զանիկայ ձեռքը բռնելով, տափանին ակռաները արմատներով ու խոտերով լեցուած ատեն՝ չունով վեր առնու ու շարժէ, որ խոտերը թափուին ու ակռաները մաքրուին:

Գ Լ Ա Ն

Վլանք կը գործածուի շատ թեթեւ հողով արտերը կոխելու, ու երկրին ծակտիքը գոցելու համար, որ թացութիւնն աւելի պահուի. ինչպէս նաեւ տափներն ետքը մնացած կոշտ հողերը ցրուելու, ու կանաչ հնձելու բաներ ցանելէն ետքը՝ գետինը շտկելու համար ալ կը գործածուի, որ դիւրին ըլլայ: Ասանկ ալ մանր հունտեր ցանած ատենը, ինչպէս

Տասարակ առուղյտի, մեկոնի հունտերը թաղելու համար հարկաւոր է գլանը. ձմեռուան պտուղներուն համար ալ, երբ որ սառելու վտանգ կայ, շատ աղէկ է: Գլանած ատեն երկիրը չափաւոր չոր ըլլալու է, որ հողը գլանին չկպչի:

Գլանը կէս կանգուն հաստ ու երեք կանգուն երկայն կլոր փայտ կամ քար մըն է, որուն երկու գլխուն մէջտեղերը մէյմէկ երկաթ ունի, որոնց վրայ երկու փայտ կը խոթեն ու աս փայտերուն մէկալ ճոթերը չուան կամ շղթայ կապած ու ձի լծած՝ արտի վրայ կարգաւ գլտորելով քաշել կու տան, արտը շտկելու համար: Մէկը քարէ գլան չունի նէ, կամ փայտէ գլանին վրայ արկղ մը հաստատէ ու մէջը քար լեցընէ, եւ կամ շատ հեղ պէտք է որ գլանը պտըտցընէ արտին վրայ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ

Ա Ղ Բ Ի Վ Բ Ա Յ

ԱՂԲԸ երկրին շատ հարկաւոր բան է, անոր համար աղէկ ու գիտուն երկրագործ է, որն որ գիտէ աղբը աղէկ պահել, ու պէտք եղած տեղը՝ պէտք եղած տեսակը գործածել: Աղէկ երկրագործը ասկէ կը ճանչցուի, երբ որ աղբ պահելու յարմար տեղը գըտած է, ու զանազան զգուշութիւններով ժողված պահած է: Արբ որ երկրագործի մը տունը կը տեսնես որ աղանիներու, հաւերու ու տեսակ տեսակ կենդանիներու աղբերն աս դին ան դին ցրուած անհոգութեամբ կը կորսուին, դիացիր որ անիկայ

տգէտ ու ծոյլ երկրագործ է, որ իր արտերէն շատ պտուղ չի կրնար քաղել: Այլ որ իր արտերէն շատ պտուղ քաղելով՝ ունեւոր ըլլալ կ'ուզէ, պէտք է որ աղբերն աղէկ ժողովէ, յարմար տեղ պահէ, ու ամէնն ալ իր արտերուն վրայ հարկաւոր տեղուանքը տարածէ:

ԿՈՎՈՒՆ, ԵԶԱՆ ՈՒ ԳՈՄԷՇԻ ԱՂԲԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ագարակի մէջ աս կենդանիներուն աղբն ամէնէն գլխաւորն ու աղէկն է, որ ամէն տեսակ սերման, տունկի ու երկրի կը ծառայէ, ինչու որ թէ որ արտը կակուղ ու աւաղուտ է, կամ կրտս կամ բաղադրած հող է՝ կը զովացընէ, իսկ թէ որ կաւոտ է կը կակղցընէ, երկրի մէջ ամէն տեսակ աղբերէն աւելի կը դիմանայ, ու հաւասար ոյժ կու տայ: Աս կենդանիները որչափ աղէկ կը նայուին ու կը դիրնան, աղբերնին այնչափ զօրաւոր կ'ըլլայ ու շատ կը դիմանայ. թէ որ կերածնին մինակ յարդ է, աղբերնին ալ ուժով չ'ըլլար ու քիչ կը դիմանայ:

ՈՉԻԱՐԻ ՈՒ ԱՅԾԻ ԱՂԲԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ասոնցը շատ զօրաւոր է, ու վերիններէն չոր ու տաք ըլլալով՝ ծանր, կաւոտ ու պաղ հողերուն աղէկ է, զանոնք կը թեթեւցընէ, կը կակղցընէ ու թացութիւննին կ'առնու. բայց ասոնի մէջ տակերնին տարածած նիւթերուն քիչութենէն ու շատութենէն աւելի զօրաւոր կամ տկար կ'ըլլայ: Ար զօրութիւնը երկու տարիէն աւելի չի տեւեր, երկրին

առջի տարին շատ ոյժ կու տայ, անոր համար արմը-
 տիքը՝ աս աղբը դրած տարին բոլոր գետինը կը
 պառկին, ու անշահ պտուղ կու տան. ասիկայ
 աւելի աղէկ է գոնգեղի, ծխախոտի, կաղամբի,
 կանեփի ու ուրիշ կանաչեղէններու, բայց շաքարի
 բանջարը շատ անոյշ չ'ըլլար ու շաքարը քիչ կ'ըլ-
 լայ: Աշխարհի աղբ դնելէն ետքը գարի կը ցանես
 նէ հատերը տկար ու ալիւրը անզօր կ'ըլլայ: Անոր
 համար աս կենդանիներու ախոռները, չոր հող
 կը տարածեն, որ շատ չմգլտի, ու պարարտու-
 թիւնը մէջը մնայ. յարգ կամ չոր տերեւ տարա-
 ծելը աղէկ չէ, ինչու որ ոշխարին բուրգին հետ
 կը խառնուի ու յարգը կը կորսընցընէ: Հատերը
 արտին մէկ կողմը կը գոցեն տախտակներով ու
 փայտերով, ու ամառը շատ հեղ գիշերը անոր մէջ
 կը պառկեցընեն ոշխարները, ասանկ շինծու ամա-
 ռուան ախոռի աղբն ալ շատ ուժով կ'ըլլայ, ար-
 տերուն ու մարգերուն շուտ կը ներգործէ, եղ հա-
 նելու բոյսերուն ու կաղամբի ալ աղէկ կու գայ.
 երբ որ արտը շատ ծանր ու խոնաւ չէ նէ ցանե-
 լէն ետքը աս աղբը վրան կրնաս տարածել: Ասանկ
 շինծու ամառուան ախոռը, աւազուտ արտի վրայ
 աս դին ան դին փոխելով կարգաւ կը պտըտընեն,
 որ արտին շատ օգուտ կ'ըլլայ, ու մկերը կը վեր-
 ջանան. բայց ախոռը մէկ տեղէն վերցուցածին պէս,
 շուտ մը կը հերկեն, որ աղբին ոյժը հողի մէջ մնայ:

ՉԻՈՒ ԱՂԲԻ ՎՐԱՅ

Չիու աղբը շատ յարգով խառնած՝ ոչխարի-
նէն աւելի շուտ կու տայ երկրին իր զօրութիւնը ու
անկէ ալ քիչ կը տեւէ. պաղ ու կպչուն արտերու
աղէկ է, բայց աւազուտ ու կակուղ արտին չի գար,
ինչու որ շուտ կը տաքնայ. անոր համար ալ շատ
հեղ տակն ու վրայ պէտք է գարձընել, որ տաք-
նալով զօրութիւնը չկորսընցընէ: Եր շուտ ու սաս-
տիկ տաքնալուն համար կանուխ սեխ եւ ուրիշ
տունկեր կը հասցընէ, որուն վրայ իր տեղը կը խօ-
սինք: Ասիկայ շատ աղէկ կ'ըլլայ կովի ու խողի աղ-
բերու հետ խառնել ու անանկ արտերու վրայ տա-
րածել. թէ որ ուղես աս աղբը մինակ վրայէ վրայ
դիզել՝ վրան երբեմն երբեմն հող տարածելու է:
Չիերը աղէկ կերակուրներ ուտելով՝ աղբերնին ալ
աղէկ ու զօրաւոր կ'ըլլայ: Ասոր համար ուղտինն ու
իշունը շատ ոյժ չունին, ինչու որ կերածնուն մեծ
մասը յարգ է. ջորւոյնը աւելի աղէկ է, վասն զի
անոր գարի աւելի կը տրուի: Ասոնք ուրիշ զօրաւոր
աղբերու հետ խառնելու է, որ մէկը մէկալը աղէկ-
ցընեն:

ԽՈՉԻ ԱՂԲԻ ՎՐԱՅ

Խողը ջրոտ բաներ ուտելով՝ իր աղբն ալ
ջրոտ ու պաղ աեսակ աղբերու կարգն է: Աւտնա-
խնձորով, գարիով, վայրի կաղնով եւ այլն, պա-
հուածներունն աւելի զօրաւոր կ'ըլլայ. մինակ խո-
հարանի աւելցուկներով, կերակրոյ ամանները լուա-

ցած ջրերով ապրածներունը՝ զօրութիւն չունե-
նար: Ասիկայ մինակ չեն գործածեր, ուրիշ աղ-
բերու հետ կը խառնեն: Պատճառն ալ աս է՝ որ
խողերը հասարակօրէն վայրենի խոտեր կ'ուտեն,
ու աղէկ չեն մարսեր, ու իրենց աղբը ցանելու
արտի վրայ դնելով արտը վայրենի խոտերով կը
լեցուի. բայց մարգերու վրայ շատ աղէկ է, ին-
չու որ շատ խոտ կը բուսնի:

ՀԱՒԵՐՈՒ ԱՂԲԻ ՎՐԱՅ

Աղաւնին ու հաւը արմտիք կ'ուտեն, ու վեր-
ջինն որդեր ու ճճիներ ալ կ'ուտէ, անոր համար
իրենց աղբն ամենէն ուժովն ու սուղն է, որն որ
փոշիի պէս արտի վրայ կը ցանեն, ու բրինձ, ծխա-
խոտ, կտաւ, կանեփ ու կաղամբ կը տնկեն:
Պաւոտ ծանր արտերու շատ աղէկ է, իսկ աւա-
ղուտներու՝ ետքը ջրել կարելի չէ նէ, աղէկ չէ:
Ասիկայ իր շատ օգտակարութեանը համար, մեծ
հոգ տանելով ժողովել ու պահել կ'արժէ. ասի ա-
ղէկցընելու ու շատցընելու համար, իրենց ախոռը
երբեմն չոր հող կամ բարակ աւաղ ու մանր յարդ
կը տարածեն, աղէկութեան կողմանէ հնդկահաւ-
ինը երկրորդն է, բագինն ու սագինը երրորդ կը
սեպուին:

ԿԱՐԵԱՑՆԵՐՈՒ ՈՒ ԼՈՒԱԼԻՔՆԵՐՈՒ ԱՂԲԻ ՎՐԱՅ

Աս զօրաւոր աղբը քաղաքացիներու մէջ
որչափ անշահ ու զղուելի բան է նէ, խելօք գեղա-
ցիներու մէջ այնչափ աւելի յարդ ունի ու մեծ

Տողով ժողովելու արժանի է, պէտք եղած տեղերը
 գործածելու համար: Ասիկայ ան տեսակ կանաչե-
 ղէններու, որոնք շուտ աճել կ'ուզեն, շատ աղէկ է,
 անոր համար կանաչեղէնի պարտէզին, կաղամբի
 արտին, ալ աւելի՛ ծխախոտ, կտաւ, կանեփ, եգիպ-
 տացորեան անկելու արտերուն վրայ ձմեռուրնէ կը
 ցանեն, ու շատ աղէկ կը բուսնին. բայց պտղոյ ծա-
 ուերուն աղէկ չէ: Աշնան ցանած անկերուն վրայ,
 երբ որ ձմեռը տկար մնացած են նէ, գարնան ասի-
 կայ ջրով խառնած վրանին կը ցանեն, ու շատ
 կը զօրանան, բայց մէջը ջուր չխառնած՝ տուն-
 կերը կը չորցընէ: Աւելուեալայի գեղերը, շատ քա-
 ղաքներն ալ կարեացի տեղերուն քովը քարուկիր
 շինած փոսեր ունին, որոնց մէջ աղտոտութիւնները
 բոլոր ամառը կը ժողովեն, ու ձմեռը տակառով կը
 տանին, ցանած կամ ցանելու արտերու վրայ կար-
 գաւ կը ցանեն, ու անով շատ պտուղ կը քաղեն:
 • Ասիկայ շատ տեղ շատ կերպով կը ժողովեն ու կը
 գործածեն, բայց զրուցած կերպս ամենէն գիւրին
 ու աղէկն է:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒՆ ԱՂԲԵՐԸ ՇԱՏՅԸՆԵԼ

Արկրագործի մը մտածմունքներուն մէկն ալ
 կենդանիներու տակը տարածելու բաներու վրայ
 պիտ'որ ըլլայ, որ կարող ըլլայ անոնցմով շատ
 աղբ ժողովել, ու իր կենդանիներուն կակուղ ան-
 կողին տալով, ղերենք մաքուր ու առողջ պահել:
 Մէկը աս օգտակար վախճաններուն կը համնի, ա-
 նոնց տակը շատ յարգ տարածելով, որոնց ար-
 ժէքը նայելով աս կարգն ունին ու կ'ըսուին,

Հաճարի, ցորենի, վարսակի, գարիի, լուբիայի, վիզի, բակլայի յարդեր: Արսակի, գարիի ու վիզի յարդերը չթրջած վերցուած են նէ, հասարակօրէն կենդանիներու կերակուր կ'ըլլան: Ասոնցմէ ուրիշ աշնան վերջերը անտառներէն տերեւ կը ժողվեն, ու կենդանիներու տակ կը տարածեն: Վիչ յարդ բուսած տարիները, փտած կամ մարգի երեսէն կտրած արմատներով խառն հող, աւազ կամ պարզ հող կը տարածեն, բայց ասոնք կովերու աղէկ չեն, ոչխարի աղէկ են, եւ աղբին ան պարարտ մասերը կ'արգելուն, որ շոգիի պէս օդի մէջ չտարածին, ու աղբը շատնայ ու զօրաւոր ըլլայ:

Այլի ու եղան տակ՝ ձիէն ու ոչխարէն աւելի յարդ տարածել պէտք է, կանաչ կերակուրներ կերած ատեննին՝ աւելի պէտք է տարածել, թրջած կամ գիրցընելու բաներ կերած ատենները շատ յարդ տարածել պէտք է: Մէկ կովի կամ եղան տակ՝ օրը երեք չորս հոխայ յարդ բաւական է, մէկ ձիու՝ օրը երկու ու կէս հոխայ, ու մէկ ոչխարի՝ հինգ օրը մէկ հոխայ յարդ կը բաւէ: Թէ որ յարդը ամբողջ է երկու երեք կտրելու է, որ աղբի հետ աղէկ միանայ, ու տակերնին մաքրած ատենը ետեւի աղտոտ յարդերը պէտք է գուրս տանիլ, ու առջեւի մաքուրը ետեւ տանիլ, ու առջեւը նոր յարդ տարածել:

Չիերու տակ ամէն օր կը մաքրեն, իրիկուան նոր կը տարածեն, կովերունը չորս հինգ օր հեղ մը, ոչխարներունը՝ շաբաթը հեղ մը կը մաքրեն, կամ չմաքրած վրան նոր կը տարածեն:

ԱՂԲԱՆՈՑԻ ՎՐԱՅ

Աղբանոցը ախոռներու մօտ տեղ պիտ' որ ըլլայ ու դնել վերցընելը դիւրին. ջուր կոխելու վտանգ պիտ'որ չունենայ, որ մէջը դրած աղբին պարարտութիւնը ջուրը չտանի. շուք տեղ պիտ'որ ըլլայ, կամ չորս դին լայն տերեւներով ծառեր տնկելու է, որ արեւին տաքը խափանեն. չորեքանկիւնի ու քիչ մը խորունկ տեղ, տակը կապոյտ կաւ, ու չորս դին պատ հիւսած ըլլալու է, որ աղբին պարարտ ջրերը մէջը մնան չկորսուին: Ասոր համար աղբանոցի պարապ կողմը փոս մը կը շինեն ու մէջի ժողված աղբի ջրերը, նոր դրած աղբերը ձխել սկսած ատեննին՝ վրան կը ցանեն որ չայրին: Հին աղբին վրայ նոր աղբ դրած ատենը ամէն դին հաւասար տարածելու է, որ հաւասար խմորին. կովի, ձիու, ոչխարի ու խոզի աղբերը ամէն դին հաւասար տարածելու է, որ հաւասար տաք ու թաց ըլլան: Պէտք է որ չորս դին կտրածի պէս շիտակ շարուին, մէջը պարապ ծակեր չմնան, որ չչորնան ու չմկլոտին, երբեմն վրան կենդանիներ ալ թող տալու է, որ ծակերը գոցուին: Աղանակը որչափ տաք է նէ, վրան ան ջուրը այնչափ շուտ ցանելու է, որ աղբն սյրելով զօրութիւնը չկորսընցընէ, ու վրան ալ չոր հող ցանելու է:

ԱՂԲԸ ԳՈՐԾԱԾԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աղբը ախոռէն շիտակ արտի վրայ տանիս նէ զօրութիւնը չի կորսուիր, բայց աս ամէն ատեն կա-

րելի չըլլալուն համար, վերը գրած կերպով պահելը հարկաւոր է:

Պանր ու կաչուն արտի վրայ շատ աղէկ է երկայն յարդով նոր աղբ դնել ու հերկել, որ իր թեթեւութեամբ ու խմորելովը երկիրը կակղցրնէ. նոյնպէս թեթեւ ու կակուղ հողով արտին հինցած պարարտ աղբ տարածել ու շուտ մը հերկելն աղէկ է: Առնաւ ու պաղ արտի վրայ՝ աղբը գարնան կամ ամառուան մէջ դնելու է, որ երկիրը տաքցրնէ ու կակղցրնէ. մինակ շատ տաք աղբերը պաղ ատեն դնելը լաւագոյն է: Արկրի վրայ երկայն ատեն կենալու տնկերուն նոր աղբն աղէկ է, ու շուտ մեծնալու տնկերուն, ինչպէս են կտաւը, կանեփը, ծխախոտն ու պարտիզի կանաչեղէնները, փտածն ալ աղէկ է: Վարնան ու ամառուան շատ տաք ատեններն աղբը տարածածին պէս կը հերկեն, որ չորնալով պարարտութիւնը չկորսուի, ասանկ ալ ծանր ու կաչուն արտերու վրայ, որ արտը կակղնայ ու տաքնայ: Չմեռուան տկար պտուղ բերելու բոյսերը զօրացրնելու համար՝ վրան փտած ու մաքուր աղբ կը տարածեն, ու անանկ կը թողուն, ասի շատ հեղ ընդեղէններու, առուոյտի վրայ ալ կ'ընեն: Հերկելով աղբը հողի տակ կը բերես նէ, ետեւէն ցանելու բաներու ալ կը ծառայէ, անոր համար աղբը քանի մը տարին մէջ մը դնես նէ, շուտ մը հերկէ: Տարածած աղբը շատ թաց է նէ, քիչ մը վերջը հերկելու է, բայց աղէկ խմորած չէ նէ, տարածելուն պէս հերկելն աղէկ է: Աէտք է արտին ամէն դին հաւասար տարածել, թէ որ արտին հողը միօրինակ է, բայց եթէ պաղ ու կաչուն տեղուանք ունի, ան տեղերը

քիչ մը աւելի դնելու է որ տարնան: Արտի վրայ
 աղբը չտարածած՝ գէղ գէղ կը թողուս նէ, ցա-
 նած բաները հաւասար չեն բուսնիր, ու շատ հեղ
 ան գէղերուն տեղերը բուսած ցորենը կամ հաճարը
 կը պառկի ու անպտուղ կ'ըլլայ: Աղբը թաղելու
 համար հասարակօրէն մէկ թիղ խորունկութեամբ
 կը հերկեն. աւաղուտ արտերը քիչ մը աւելի, իսկ
 կաւոաները քիչ մը պակաս: Թէ որ աղբը երկայն
 յարդով խոշոր է, հերկելու ատենը մարդ մը
 պէտք է, որ անի աղօսներու մէջ քաշէ, կարգաւ
 պառկեցընէ, որ հողի տակ թաղուին:

Պիտիտտ, կաղամբ, եգիպտացորենան, բակ-
 լայ, ճակընգեղ, գետնախնձոր, հաճար, կտաւ, կանեփ
 ցանելու համար նոր աղբն աղէկ է, բայց թէ որ
 երկայն յարդով խառն է՝ կտաւի ու գարիի աղէկ
 չէ: Այգին նոր աղբ շատ դնելու ըլլաս՝ խաղողը
 կը փտի, գինին կը ծանրանայ ու կ'աւրուի, ու
 պտղոյ ծառերուն մօտ դնելով աղէկ չ'ընեն: Ամա-
 ուռան պտուղներ ցանելու տեղեր դնելու աղբը՝
 երկայն յարդով ըլլալու ըլլայ, ձմեռուընէ յառաջ
 դնելու է. իսկ թէ որ կարճ յարդով է գարնան:
 Թէ որ հանգիստ թողուցած արտի վրայ կենդա-
 նիններու կերակուր ցանել կ'ուզես, աղբը՝ կէս մը
 աշնան, կէս մ'ալ գարնան դիր: Հանգիստ թողու-
 ցած երկրի վրայ՝ աղբը կրնաս յուսիսի, յուլիսի,
 օգոստոսի մէջ ալ դնել: Աղբ դնելուն չափն
 արտին տեսակը կ'որոշէ. թեթեւ ու աւաղուտ ար-
 տերու վրայ շատ հեղ, բայց քիչ քիչ դնելու է.
 ծանր կաւոաներու վրայ քիչ հեղ, բայց շատ
 դնելու է: Աշխարհի ու ձիու աղբը կովի աղբէն
 աւելի դնելու է, աղբին աղէկութեանը ու ցանելու

կամ տնկելու բաներուն բնութեանը նայելով .
ինչպէս ծխախոտը, կանեփը, կաղամբը, եգիպտա-
ցորեանը ու գետնախնձորը շատ աղբ կը սիրեն .
երկրագործն ասոնք մտմտալով աղբ գնելուն չափն
ու ժամանակը կրնայ որոշել : Հասարակօրէն մէկ
արտավար տեղոյ՝ երկուք ու կէսէն ինչուան չորս
կառք աղբ կը հաշուեն : Աղբ գնելու ատենն ալ,
երկրին բաժանումն ու ցանելու կամ տնկելու բանե-
րուն բնութիւնը կ'որոշեն : Անաշեղէնի պարտէզը,
կաղամբի ու կանեփի արտերը, ամէն տարի աղբի
կը կարօտին . երեքի բաժնուած արտերը երեք տա-
րին հեղ մը, չորսի կամ հինգի բաժնուածները՝
չորս կամ հինգ տարին մէջ մը աղբ կ'ուզեն : Ասոր
վրայ վարը պիտ' որ խօսինք :

ԱՐՏԵՐԸ ՊԱՐԱՐՏՑԸՆՈՂ ՀԵՂՈՒԿՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Անգանիներու աղբերէն ի զատ՝ ուրիշ բա-
ներ ալ կան, որ խելացի երկրագործը զանոնք ալ
կը ժողվէ, ու պէտք եղած տեղերուն կը գործածէ :
Ասոնք են կենդանիներու մէզը, կերակրոյ աման-
ներու լուացած աղտոտ ջրերը, ջրոտ աղբերէն վա-
զած թանձր ջրերը, ու մէջը կանեփ, կտաւ թրջած
ջրերը : Ասոնք ժողվելու համար, կենդանիներու ա-
խոռներէն ու խոհանոցէն վազած պարարտ ջրերը՝
երկրի տակ ճամբաներով զատ փոս մը կամ աղբա-
նոցին փոսը կը վազցընեն, շատ հեղ կարեացի աղ-
տոտութիւններն ալ խառն կը ժողվեն, հետն ա-
զաւնոյ ու հաւի աղբ ալ կը խառնեն, որ հինգ
վեց շաբթուան մէջ կը խմորի, այս ինքն՝ յառաջ
երեսը փրփուրներ կու գայ, ու փրփուրները անց-

նին նէ՛ խմորած կ'ըլլայ. ան ատենը կը տանին արտերու վրայ կը ցանեն: Ասոր չխմորածը՝ տնկերու վրայ ցանես, շատ կը տաքցընէ զանոնք՝ ու կը չորցընէ, բայց հանգիստ արտերուն փնաս չ'ըներ, ու ձմեռն ամէն տեսակ արտերու վրայ կը ցանուի ու փնաս չ'ըներ: Ասիկայ շատ աղէկ է ծխախոտի, կաղամբի, եգիպտացորենի, ճակնդեղի, կտաւի, կանեփի, գոնգեղի ու կենդանիներու կերակուրներու, արտերուն ու մարգերուն: Ասոր զօրութիւնը տարի մը կը տեւէ: Ավ որ աս օգտակար ջրերը ժողվելու հոգ չի տանիր, ծոյլ երկրագործ է:

ԱՐՏԵՐՈՒ ՈՅԺ ՏԱԼՈՒ ԽՈՏԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Շատ խոտեր կենդանիներու կերակուր ըլլալով ու անոնց տակը տարածելով աղբ կ'ըլլան, կամ աղբի հետ կը խառնուին ու անոր զօրութիւնը կ'ուենեան. ուրիշ խոտեր ալ կան, որ իրենք մինակ երկիրը կը պարարտցընեն: Ասոր համար լայն տերեւներով ջրոտ տնկեր, ինչպէս վիգ, ոլոս վարսակի հետ խառն, առուոյտ, շողգամ ու աս տեսակ բաներ կը ցանեն, ու ծաղկելու ատեն գետինը կը պառկեցընեն, ու հերկելով հողի տակ կը թաղեն, որ երկրին աղբ դրածի չափ ոյժ կու տան, տաք ու չոր երկիրը կը պաղըշտըկեն ու խոնաւութիւն կու տան, կապոյտ կաւով արտը կը կակըղցընեն, ու ցորենի տեսակները գետինը չեն պառկիր: Արկիրը զօրացընելու համար ասիկայ շատ դիրին ու արժան միջոց մըն է, ինչու որ ասոնք ցանելու համար մէկ անգամ հերկելն ու տափնելը բաւական է: Ասիկայ շատ աղէկ կու գայ թեթեւ ու

ջերմ արտերու, դժուար ելլելու լեռներու վրայի արտերուն, ուր որ աղբ հանելը անկարելի է եւ կամ աղբը պակասած է, բայց ասոր զօրութիւնը մէկ երկու տարիէ աւելի չի տեւեր:

Փայտի ու փտած հողի մոխիրը՝ մարդերու, առուոյտի տեսակներու, ընդեղէններու, գոնգեղի վրայ ցանելով շատ ոյժ կու տայ անոնց: Այրենի խոտերը մարդի երեսէն հանած ու արմատներով պատած հողը, արմտեաց արմատները, գետնախրնձորի կանաչները, բոլոր տնկերու ու ծառերու տերեւները, յարդնոցին ու խոտանոցին յատակի մնացորդները երկրին ոյժ կու տան: Մինակ միտ դնելու է, որ մէջը շատ վայրենի հունտ գտնուած բաները արտի վրայ չդրուին, մարդի ու առուոյտի արտի վրայ չտարածուին, որ ցանած արտերը խոտով չլեցուին եւ կամ չէ՛նէ՛ աղէկ փտեցընելու է: Շատ տեղ ոսկրները կ'աղան, սատկած մանր կենդանիները, լաթի կտորները, եղջիւրի մանրուկները, կենդանիներու եղունգներն ու մաղերը, հաւերու փետուրները, կաշիէ ու բրդէ շինած բաներու կտորուանքը կը ժողվեն ու աղբի տեղ կը գործածեն, որ երկրին շատ ոյժ կու տան. բայց աս բաներէն հոն օգուտ կ'ըլլայ, ուր որ գործողները շատ ու արտը քիչ է:

ԱՐՏԵՐՈՒ ՈՅԺ ՏԱԼՈՒ ՔԱՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Իրաւ քարերը աղբի զօրութիւն չունին, բայց հողի մէջ գտնուած աղբերն ու պարարտ մասերը կը հալեցընեն, ու զանոնք կը գրգռեն որ իրենց ոյժը տնկերուն տան ու զօրացընեն զանոնք. ինչպէս գաճը կը ծեծեն կամ կ'աղան ու բարակ

փոշի կ'ընեն, ու բոցսերու վրայ կը ցանեն, որ շատ
 աղէկ է առուոյտի տեսակներուն, կանաչ հնձելու
 կենդանիներու կերակուրներուն, գոնգեղի, վար-
 սակի ու խոտի . բայց սերման համար հասած առ-
 ուոյտներուն ու հասնելու ընդեղէններուն աղէկ
 չէ, ինչու որ շատ խոտ ու քիչ հատ կու տան:
 Ասիկայ գարնան՝ աս բոցսերը գետնէն չորս հինգ
 մատ բարձրացած ատենը, առտուանց խոնաւու-
 թիւնը չցամքած ու ամպոտ ժամանակները վրանին
 կը ցանեն, որ երկու երեք օր ետքը վրան անձրեւ մը
 գալով տերեւները լուայ: Յանելու ատենը ամիով
 նետելու է ուժով, որ փոշին կարգաւ բոլոր տե-
 րեւներու վրայ նստի, ու արտը բոլոր ու հաւասար
 ճերմկնայ, որուն վրայ՝ թէ որ երկու երեք օրուան
 մէջ անձրեւ մը գալով տերեւները աղէկ մը
 լուայու ըլլայ, յառաջ որչափ պիտ' որ աճէին
 նէ անոր չորսը կ'ըլլան, ու երկու հեղ աղէկ կը
 հնձուին:

Այլա՛ծ կիրն ալ կը գործածուի աղբի տեղ,
 որ թթու, թաց ու փտած հողով երկիրներու շատ
 աղէկ է, զանոնք աղէկ կը փտեցընէ, պաղատու
 հող կ'ընէ, գորտնբուրգը ու անպիտան խոտերը
 կը չորցընէ, ու արտի ոյժ տալու նիւթ կ'ընէ, ու
 ծանր, կպչուն հողերը քիչ մը կը կակղցընէ . բայց
 բնութեամբ կրտա ու չոր հողերու աղէկ չէ: Չմա-
 րած կիրը քանի մ'որ խոնաւ տեղ պահելով կը
 ցրուի, փոշի կ'ըլլայ, ետքը արտի վրայ կը ցանեն
 ու կը տափնեն, որ ձմեռուան պտուղներուն, վար-
 սակի, կարմիր բանջարի, գոնգեղի շատ օգուտ
 կ'ընէ . ու տասուերկու տարին հեղ մը ցանել բա-
 ւական է: Աւր որ մօտերը գաճի հանք չկայ, անոր

տեղն ալ կիր կը գործածեն, որ երկաթի հանքով հողերուն ալ շատ օգուտ կ'ընէ, երկաթի մասունքները կը հալեցընեն, ու երկիրը կը պարարտցընէ. բայց ասիկայ չոր ատեն ցանելու է, որ երկրի աւաղին հետ միանալով ու չորնալով ծեփի կտորներ չգառնայ:

Բաղադրած հողն ալ աղբի տեղ կը գործածեն, որ երկրին փտած հողերը կը հալեցընէ, թթուութիւնը կ'առնու, կաշուն կաւոտ երկիրները կը կակղցընէ, ու անպիտան խոտերը կը վերջացընէ: Ասիկայ աղէկ է, ամէն տեսակ հողին որոնց մէջը որ պարարտ մասունքներ գտնուին, մինակ բնութեամբ կրօտ երկրին աղէկ չէ: Թէ որ մօտերը շատ տեսակ բաղադրած հողեր կան նէ, աւաղուտ արտի վրայ կաւոտը, ու կաւոտ արտի վրայ աւաղուտը տարածելու է: Բաղադրած հողը շատ մօտ ըլլալով սուղ չիյնար նէ, ձմեռը պարապ ատեններ առատ բերելու տարածելու է գոնէ մատի թանձրութեամբ, որ անձրեւներէն ու ցրտէն հալի, որ թէ անգամ մը աղէկ տարածես, քսան տարուան կը բաւէ. բայց ասիկայ շուտ կրկնելը երկրին ալ մեծ օգուտ կ'ընէ: Արուն վրայ վարսակ, գարի, ցորեն, հաճար, գոնգեղ, գետնախնձոր, ոլոռ, առուոյտի տեսակներ ու ասոնց նման բաներ շատ աղէկ կը բուսնին: Ասանկ ալ թէ որ դիւքը կը յարմարի՝ այդի տնկելը շատ աղէկ կ'ըլլայ:

Թէ որ մօտ տեղ աղէկ հող կայ, ու քիչ աշխատանքով ու ծախքով ձմեռը կրնայ բերուիլ, կը բերեն, արտը աղէկցընելու համար վրան կը տարածեն: Էրկելու ու տափնելու ատեն՝ արտին երկու ծայրերը դիզած աղէկ հողերը կը բերեն արտի վրայ կը տարածեն: Օգուտիւն արտերուն

վերի ու վարի գին խորունկ փոսեր կը բանան, ու անձրեւի ջրերով ժողոված հողերը գարնան արտերու վրայ կը տարածեն: Չորի ճամբաներու մէջ ժողոված հողերը, ու անոնց վրայ բուսած խոտերն արմատներով ու հողերովը վրայէ վրայ կը դիզեն, ու ձմեռը սառելէն ետքը գարնան արտերու վրայ կը տարածեն: Վճերու տակ ժողոված դիզուած տիղմը աշնան կը ժողվեն, ու ձմեռը մարգերու վրայ կը տարածեն, վերջապէս աշխատաւոր երկրագործը գիշեր ցորեկ կը մտածէ ու արտն աղէկցընելու կ'աշխատի, ու ասանկով ցանածը կը յաջողի, եւ ինքն ալ կը հարստնայ:

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ ԱՂԻ ՎՐԱՅ

Ժողովածոյ աղբ կ'ըսուի, ինչու որ ասիկայ մինակ աղբ չէ, մէջը շատ բաներ խառնուած է, որ երկիրը շատ կը զօրացընէ: Ստակած կենդանիները, տնկերու աւելորդ խոտերը, հողով արմատները, խոտերը, կաշիի, ոսկրի կտորուանքը, յարդնոցի ու խոտանոցի աւլուկները, հաւերու աղբերը, կարեացներու աղտոտութիւնը, պղտիկ ջրերու ու լճերուն յատակի տղմերը, բաղադրած հողը, բանուկ ճամբաներու տիղմը, ու ասանկ փտելու կամ երկրին ոյժ տալու բաները կը ժողվեն, երկու կանգուն բարձր վրայէ վրայ կը դիզեն, մէջը երբեմն քիչ մը կենդանիներու աղբ ալ խառնելով. անանկ որ կակուղ բանի մը վրայ՝ կարծր, իսկ չոր բանի մը վրայ թաց, ու շուտ տաքնալու ու փտելու բանի մը վրայ ուշ փտելու պաղ բան մը գայ, ու ամառը երկու երեք հեղ ալ տակն ու վրայ դարձընելով

ու ամէն անգամուն՝ աղբանոցի ու կարեացի պարարտ ջրերով աղէկ մը ջրելով պարարտ աղբ կը շինեն: Ասիկայ շատ ոյժ կու տայ մարգերու, առուոյտի տեսակներուն, արտերուն ու պտղոյ ծառերուն: Թէ որ մէջի վայրենի խոտերու հունտերը աղէկ փտած են, ցորենի ու անոր նման բաներու արտերուն ալ շատ աղէկ կու գայ, երբ որ ձմեռը երկիրը սառած ատենը վրան տարածես: Ասոր զօրութիւնը մարգի վրայ երեք տարի կը տեւէ, գորտընբուրդը կը փտեցընէ, անոր տեղը աղէկ խոտեր կը բուսնին, գետնի կարծ խոտերը կը զօրանան, վեր կ'երլեն:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե

ՅԱՆԵԼՈՒ, ՏՆԿԵԼՈՒ ՎՐԱՅ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԷՍ

ՄԵՐ երկնաւոր ու ամենիմաստ հայրը աշխարհքը շատ տեսակ պիտանի ծառերով, տնկերով օրհնեց, որոնք տնկելը կամ ցանելը թէպէտեւ երկրագործին շատ քրտինք ու աշխատանք կ'արժէ, բայց պտուղնին ալ ետքէն իրեն շատ ուրախութեան ու վարձքի պատճառ կ'ըլլան: Թէ որ երկրագործն իր աշխատանքէն շատ վարձք առնուլ կ'ուզէ, գլխաւորաբար ցանելու, տնկելու բաներուն բնութիւնը պէտք է որ ճանչնայ, որ անոնց մէջէն իր գըտնուած երկրին ու եղանակին յարմարները ցանելու կամ տնկելու համար ընտրէ, որ աշխատանքը պարապ չերթայ, անոնց ամէն մէկը երբ ցանելու կամ տնկելու է, ինչ տեսակ աղբ ու ինչպէս նայիլ

կ'ուղէ, պիտ' որ դիտնայ, որ կարող ըլլայ շատ ու
աղէկ պտուղ քաղել անոնցմէ: Աս վախճանիս հաս-
նելու համար ինչ բաներու միտ պէտք է գնել,
աս գլխիս մէջ կ'ուղեմ իրեն սորվեցընել:

ՅԱՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Արկիրը պէտք եղածին չափ հերկելէն, տափ-
նելէն, կակղցընելէն ու աղբով զօրացընելէն ետքը,
առջի հարկաւոր գործքը ցանելն է: Յանաճդ ստոյգ
ու աղէկ յաջողելու համար՝ աղէկ հունտ ցա-
նելու ես, ինչու որ ինչ որ կը ցանես, ան կը հնձես:
Անոր համար վարի կանոնները միտքը պահելու է:

Մերման համար կատարեալ մաքուր ու աղէկ
պահուած հատերն առ: Մգլոտ, անշահ հոտ ու-
նեցող ու խոտի հունտերով խառնածները կամ չեն
բուսնիր, կամ աղէկ պտուղ չեն բերեր: Պղտիկ
հատերը, երկայն ժամանակ պահելով մնասուած-
ները բուսնելու զօրութիւն չեն ունենար կամ զօ-
րութիւննին կորսնցուցած կ'ըլլան: Անոր համար
չհնձած նայէ, արտիդ որ կողմը ածուխ չունի, աղէկ,
մաքուր ու զօրաւոր հասկեր ու հատեր կան նէ,
ցանելու հունտն անոնցմէ առ: Բայց նայէ որ աղէկ
հասած ըլլան ու կտրելէն ետքը անձրեւ չկերած
ներս տանիս, որ մգլոտելու վախ չըլլայ: Օջանոնք
չուտ մը ծեծէ, խոշոր հատերը թափէ առ, ու ին-
չուան ցանելու ատեն չոր ու օգ բանելու տեղ պահէ:

Թէ որ կ'ուղես, որ Ածուխ ըսուած արմտեաց
հիւանդութիւնը արտերուդ մէջ չկնայ, ցանելէն
երկու երեք օր յառաջ անոնց հունտերը՝ փոշի եղած
չմարած կրի հետ խառնէ, ու վրան այնչափ պաղ

ջուր ցանէ ու խառնէ, որ բոլորը թրջի ու ճերմը-
կի: Արկու երեք օր ետքը, նորէն խառնէ, մէկը
մէկալին կպածները զատէ ու ցանէ: Աիրը հունտի
մէջ տկարները կը փճացնէ ու աղէկներուն ալ ոյժ
կու տայ, ու ածուխ չիյնար մէջը. ինչու որ ածուխը
խոնաւ տարիներ տկար հունտերէն կը պատ-
ճառի:

ՀՈՒՆՏԵՐՈՒՆ ԾԼԵԼՈՒ ԶՕՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Հունտերուն ծլելու զօրութիւնը շատ կամ
քիչ կը տեւէ, իրենց բնութեանը ու պահելու եղա-
նակին աղէկութեան կամ գէշութեան համար:
Իւզոտ հունտերը 2—6 տարին, իսկ ալիւրոտ հուն
տերը միայն 2—3 տարի զօրութիւննին կը պահեն:
Վակլայինը՝ հինգ տարի, գարւոյնը՝ երեք տարի,
վարսակինը՝ երկու, կանեփինը՝ երեք տարի, ու
կտաւինը՝ հինգ վեց տարի, հաճարինն ու ցորենինը
երեք չորս տարի, ու ծխախոտին բուսնելու զօրու-
թիւնը ինը տարի կը տեւէ. սելսին, ձմերուկին,
վարունգին, գգումին, ու պատնջանինը՝ հինգ վեց
տարի: Ատաւատինն ու շուշմայինը՝ երկու տարիէն
աւելի չեն դիմանար: Ասոնք պէտք է գիտնալ,
բայց նոր հունտ ցանելը միշտ աղէկ է:

Հին ու տարակուսական հունտեր չփորձած
չեն տնկեր. յառաջ կը թրջեն, ու բուրդէ շինած
թաց կտորի մէջ կը կապեն, ու կը նային, որ քա-
նի օրուան մէջ, ու քանի հատը կը ծլին: Ինչու
որ հունտերը գոցուած ու խոնաւ տեղ պահուած
ըլլալով վերը գրած ժամանակներէն յառաջ կը
կորսընցընեն իրենց զօրութիւնը:

ՀՈՒՆՏԵՐԸ ՓՈՒԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Փորձով յայտնի է, որ տնկերը տարւէ տարի եղանակին ու հողին պատճառաւը կը զօրանան կամ կը տկարանան. զօրանալուն բան պէտք չէ, բայց թէ որ տկարանան, պէտք է փոխել:

Այլը որ երկրի մը մէջ ցորենի կամ ուրիշ բաներու հունտին տեսակը շատ տարիներ ցանելով տարւէ տարի փոխուի, ու սկսի անշահ պտուղ տալ, պէտք է հունտը անանկ երկրէ մը գնել, ուր որ շատ աղէկ կը բուսնի: Անպիտան հողի պտուղն ալ աղէկ տեղ ցանելով, կ'աղէկնայ: Ասկից որ հունտը կը գնես, հոն տեղի օդն ու եղանակը՝ ցանելու արտին օդին ու եղանակին յարմար պէտք է որ ըլլայ. մինակ կանեփի հունտը տաք տեղերէն, կտաւինն աւելի պաղ երկիրներէն բերելու է: Յանելու համար արմտիք գնելու ատենը՝ նայելու է որ ածուխ հիւանդութիւնը չունենան, մէջը վայրենի հունտեր չգտնուին, ու բուսնելու զօրութիւնը կորսընցուցած չըլլան, որ վերը գրած փորձով կ'իմացուի:

ՀՈՒՆՏԵՐԸ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Բնութեամբ ուշ ծլող հունտերը՝ ցանելէն յառաջ թրջել կ'ուզեն, որ իրենց ծլելու զօրութիւնն արթըննայ ու շուտ բուսնին, ինչպէս եգիպտացորենի, ծխախոտի, կարմիր բանջարի, սելսի, ձմերուկի, վարունգի ու ասոնց նման բաներու հունտերը: Ան հունտերը, որոնց մէջը շատ հող, քար,

փոշի կայ, ցանելէն յառաջ մաղելու, փչելու ու
մաքրելու է, որ երկրի վրայ միօրինակ իյնան ու
մաքուր բուսնին:

ՀՈՒՆՏԵՐԸ ՅԱՆԵԼՈՒ ԶԱՓԻՆ ՎՐԱՅ

Մէկ օրուան հերկելու տեղւոյն վրայ ցանելու
հունտերուն շափերը վարը գրած կանոններով կրնաս
որոշել: Մէկ օրուան մէջ հարիւր կանգուն երկայն
ու այնչափ ալ լայն տեղ կրնայ հերկուիլ: Արայեա
ցանողը հաւասար ցանելով, չգիտցողէն աւելի քիչ
հունտ կը գործածէ:

Խոշոր ու խիտ քովէ քով բուսնելու հուն-
տերը մանր հունտերէն աւելի, իսկ աղէկ ուժով
հունտը՝ տկար անշահ հունտէն պակաս ցանելու է:
Չոր ատեններ՝ բարեխառն ատեններէն աւելի պէտք
է ցանել: Աղբով ու ամէն կողմանէ աղէկ պատրաս-
տուած արտերը քիչ հունտ կը ցանուի, ու ասոր
հակառակը՝ աղէկ չպատրաստուած կամ յառաջ
բան ցանուած արտերը՝ քիչ մը աւելի ցանելու է:
Տկար ու անպտուղ արտերուն վրայ՝ զօրաւոր ու
պտղաբեր արտերէն աւելի պէտք է ցանել: Թէ
որ արտին հողը ցանելու հունտին յարմար է, աւելի
քիչ. իսկ եթէ յարմար չէ, աւելի շատ կը ցա-
նուի: Յանելը կ'ուշանայ նէ՛ կանուխ ցանածէն
աւելի ցանել պէտք է, ինչու որ կանուխ ցանելով
տնկերն աղէկ կը տարածին, ու երկիրը կը լեցը-
նեն: Առջի տարին ցանածը, վերջէն ցանելու հուն-
տին չի յարմարիր նէ, աւելի ցանելու է, ինչպէս գե-
տնախնձորէն ետքը ցորենը: Աս ընդհանուր կանոն-
ները գիտնալով՝ մէկ օրուան հերկելու արտի վրայ,

Թէ ամէն մէկ հունտէն որչափ ցանելու է, գտնուած երկրիդ վարպետ երկրագործներէն սորվէ, ու աս կանոններուն միտ դնելով ցանէ ու տնկէ. ինչու որ ամէն տեղւոյն օդը, խոնաւութիւնը, հողը, չափը, կշիւր մէկ չըլլալուն՝ ասոնցմէ աւելի կանոն չեմ կրնար գրել:

ՀՈՒՆՏԵՐԸ ՅԱՆԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՎՐԱՅ

Հասարակ ցանելու ատենը աշունն ու գարունն է: Բայց թէ ասոնց մէջ որ ատեն ցանելու կամ տնկելու է, ցանելու տնկելու բաներուն բնութիւնը, երկրին դիրքը, եղանակը, օդին աղէկութիւնն ու խստութիւնը կ'որոշեն. անոր համար պէտք է աս պարագաներուն միտ դնել: Բարձր լեռներու վրայ, աշնան ցանելու բաները՝ ցած գաշտերու վրայ ցանելու բաներէն երկու երեք շաբաթ կանուխ, ու գարնան ցանելէք՝ անոնցմէ երկու երեք շաբաթ ուշ կը ցանեն: Մամուռան պտուղներու մէջ վարսակն ամենէն յառաջ, ետքը կարգաւ՝ ցորենը, հաճարը, բակլան, ոլոռը, վիգը, ոսպը, սիսեռը, ճակընդեղը, մեկոնը, քթանը կը ցանեն: Արբ որ արտերը հերկելու չափ կը չորնան՝ աս վերի հունտերն անմիջապէս կը սկսին ցանել. անոր համար շատ տաք երկիրները գարնան ալ չեն սպասեր, արտերը հերկելու չափ չորցածին պէս՝ կը սկսին: Ասոնցմէ ետքը գարին, առուոյտի տեսակները կը ցանեն. ետքը սովորաբար ապրիլի մէջ ցուրտի չդիմացող բաները կը ցանեն կը տնկեն, ինչպէս են գետնախնձոր, եգիպտացորեն, լուբիա, կորեակ, կանեփ, բամբակ, բրինձ

ու ասոնց նման ուրիշ բաներ. բայց ցուրտի վախ
 չեղած տեղեր ասոնք ալ աւելի յառաջ կը ցանեն:
 Յանելու համար, պառաւներուն խօսքերուն նայե-
 լով, օրերը զանազանելու աւելորդ բաներ ընելու
 չէ. մինակ լուսնոյ օրերը քանի մը տնկերուն
 կրնան ազդել. ինչպէս նուազելու սկսելէն ետքը
 ցանած հունտերը շուտ կը ծլին: Վաստիկ հովերու
 ատեն ցանելու չէ, որ հունտերը արտին ամէն դին
 հաւասար իյնան, ու շատ մանրները ամենեւին հով
 չեղած ատեն ցանելու է:

ՅԱՆԵԼՈՒՆԻ, ՏՆԿԵԼՈՒՆԻ ԿԵՐՊԻՆ ՎՐԱՅ

Հունտեր կան որ ցանելու են, հունտեր ալ
 կան որ մէկիկ մէկիկ տնկելու են: Արարեալ ցա-
 նողը ջանայ պիտ'որ որ հունտերը արտին ամէն դին
 հաւասար ու պէտք եղած չափով ցանէ: Խոշոր
 հունտերէն ափը աղէկ լեցընելու է, մանրներէն՝
 քիչ, ու ալ աւելի մանրներէն երկու երեք մատով
 առնելու է. ամէն երկու պղտիկ կամ ամէն մեծ
 քայլին մէյ մը ցանելու է, անոնց մանրութեանը
 ու խոշորութեանը միտ դնելով: Շատ մանր հուն-
 տերը չափաւոր ու հաւասար ցանելու համար բարակ
 հողով կամ աւազով կը խառնեն, ու անանկ կը ցա-
 նեն: Ի՞նչ որ ահօսները աղէկ բաժնած չեն, չչիօթե-
 լու համար ծառի ճիւղեր տնկելով պէտք է բաժնել:

Արդաւ ու մէկը մէկայէն հաւասար հեռու
 կենալու բաները մէկիկ մէկիկ կը թաղեն կամ գե-
 տինը կը խոթեն, որ չափաւոր մեծնայէն ետեւ՝ մեջ-
 տեղերը կարող ըլլան հերկելով կամ փորելով մա-
 քրել. ասանկ են գետնախնձորը, եգիպտացորեանը,

բակլան, ճակընդեղը եւ ուրիշ ասոնց նման բաները: Շատ տեղ ցանելու գործիք հնարած են, ու անով շուտ ու հաւասար կը ցանեն, որով հունտն ալ քիչ կ'երթայ:

Պարնան պտուղները, ինչպէս են վարսակ, դարի եւ այլն, շուտ չորնալու արտերու վրայ ցանելէն ետքը նորէն պէտք է հերկել, ասանկ ալ աշնան ցանելու է, ուր որ հողը կակուղ ըլլալով, ձմեռը սառելու վտանգ կայ. բայց կաւոտ արտերուն վրայ ցանելէն ետքը, շատերը միայն կը տափնեն: Շատ մանր հունտերը՝ ինչպէս մեկոնի, առուոյտի, շողգամի եւ ասոնց նման ուրիշ հունտերը, ցորենի տեսակները, բրինձն ու ընդեղէնները տափնած ու շտկած արտի վրայ կը ցանես նէ հունտերը հաւասար կ'իյնան: Աւշ ելլելու խոշոր հունտերը խորունկեկ պէտք է տնկել, մինակ կաւոտ կպչուն տեղուանքը շատ խորունկ աղէկ չէ: Ամառուան պտուղները, ալ աւելի դարին ու կորեակը ցանելէն ետքը գլանելը շատ հարկաւոր է, որ հունտերը հաւասար միօրինակ ելլեն, ու երկիրը խոնաւութիւնը երկայն ատեն պահէ:

ՑԱՆԵԼԷՆ ԵՏՔԸ ԸՆԵԼՈՒ ԳՈՐԾՔԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Արկրագործը աղէկ հունձքի յուսով՝ երկիրները ցանելէն տնկելէն ետքը, իր յոյսին հասնելու համար ուրիշ բաներ ալ կան, որ անոնք ալ պէտք է ընել: Ինչպէս՝

Արտերու ծայրերը ու ծառերու տակ, ուր որ մաճն ու տափանը չեն կրնար մօտենալ, բրիչով փորելու ու ձեռքի տափնով շտկելու է. մա-

Ճով ու տափնով արտէ դուրս ելած դիզուած աղէկ հողերը նորէն արտին վրայ տարածելու է: Թէ որ խոշոր հողի կոշտեր կան նէ, պիտ'որ մանրէ, որ ամառուան պտուղներու շատ հարկաւոր է, բայց ձմեռուաններուն չէ, ինչպէս առակ եղած է թէ «Յորենը կոշտերու վրայ ցանէ, որ քեզի շատ պըտուղ բերէ»: Կոտի արմատներով պատած կոշտերը ցրուելու ու արտին երեսը ելած քարերը ժողվելու վերցընելու է: Օչառ ի վայր ու ձմեռուան պտուղ ցանած արտերու աղօսներուն բաժանումները խորունկ չեն նէ, վերի կողմին մէկ անկիւնէն մինչեւ վարի կողմին մէկալ անկիւնը լայն մաճով ջրի ճամբայ բանալու է, որ ձմեռուան ջրերը վազեն երթան, ու արտը չպատուեն կամ աղէկ հողերը չտանին:

ՏՆԿԵԼՈՒ ՏՆԿԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ան տնկերը, որ շատ կամաց կը մեծնան, ու նոր ծլած ատեննին ցրտէն կը վնասուին, ձիու աղբէն անկողին կը շինեն (որուն վրայ իր տեղը կը խօսինք), ու անոր վրայ կը ցանեն, որ աղբին տաքութեամբը շուտով աճին, վրան ալ կամ ապակիով կամ ծառի ճիւղեր տնկելով ցուրտը կ'արգելուն, ու մեծնալէն ետքը կը հանեն, արտի վրայ կը տնկեն: Հասարակօրէն ծխախոտը, ճակընդեղը, կաղամբը, պատընջանը ու ասոնց նման կանաչեղէնները ասանկ կը ցանուին: Աս տնկերը տնկելէն յառաջ աղէկ մեծցած պիտ'որ ըլլան, որ եղանակը չոր երթալով չվնասուին: Տնկելու համար խոնաւ ատենի սպասելու է, մանաւանդ երբոր տնկելու

արտը թեթեւ ու կակուղ հող ունենալու ըլլայ: Ասանկ արտերու վրայ յառաջ տնկերն ու արմատները, կովի ջրոտ աղբի մէջ կը թաթխեն, ու անանկ կը տնկեն. բայց ասի կաւոտ արտի վրայ վնասակար է. տնկելէն ետքը ջրելու ըլլաս, աւելի աղէկ կ'ըլլայ: Օխախոտը, կաղամբն ու կաղամբի նման բաները հասարակ արտի վրայ տնկելէն ետքը, եղանակը չոր կ'երթայ նէ երբեմն ջրելու է: Ասոնցմէ որը մատով, որը փայտով, որը բրիչով կը տնկեն:

ԲՈՂՈՐ ԱՄԱՌՈՒԱՆ ՈՒՐԻՇ ԳՈՐԾՔԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Յանելէն, տնկելէն ու անոնց գործքերը լմննալէն ետքը, մեծնալու ատեննին ուրիշ գործքեր ալ կան, որ երկրագործը պիտ'որ ընէ: Անոնց քովերը պիտ'որ փորէ կամ հերկէ, հող լեցընէ, աղբ դնէ ու խոտերը մաքրէ:

Վարդաւ տնկած տնկերուն՝ այսինքն կաղամբի ու անոր նման կանաչեղէններու, ծխախոտի, գետնախնձորի, եգիպտացորենի, բակլայի, մեկոնի, տորոնի արտերը ամառը մէկ երկու հեղ. իսկ ծառի տնկարանը (անդը՝ ուր որ մատաղ ծառերը կը տնկուին) ու այգին՝ տարին երկու երեք հեղ փորելու կամ հերկելու, հողերը կակղցընելու է. բայց շատ թաց կամ չոր ատեններ փորելը վնասակար է: Օառերու տնկարանները, այգիներն ու պտղոյ ծառերուն քովերը հերկել չ'ըլլար, հապաթիղ մը խորունկութեամբ փորելու ու խոտերը մաքրելու է: Վաղամբը, գետնախնձորը, եգիպտացորենը կարգաւ տնկած են նէ՛ յարմար մաճով կամ բրիչով քովերնին հող դիզելու է. բայց աս

բանս ընելու ատենը՝ տնկերը բաւական մեծ, ու կաւոտ արտերը չոր, եւ աւազուտները աւելի թաց պիտ'որ ըլլան: Չմեռուան պտուղ ցանած կաւոտ արտերը գարնան շատ կարծրացած ու գոցուած ըլլալու ըլլան, ան ատեն չոր ժամանակ՝ տնկերը շատ չմեծցած տափնելու է, որ երկիրը կակղնայ օդ մտնելու ծակեր բացուին, խոտերը մաքրուին, ու տնկերը մեծնալու սկսին: Շատ տեղ աս պատճառներու համար գետնախնձորն ալ՝ ելածին պէս կը տափնեն: Թէ որ շողգամն ու ստեպղինն ալ շատ խիտ ելած են՝ կը տափնեն, որ շատերը ելլելով մնացածներուն մեծնալու տեղ բացուի. մինակ ցուրտ հովի ատեն տափնելու չէ: Չմեռուան պտուղ ցանած կակուղ արտերը ձմեռը սառելով՝ հողերը վեր ելած են նէ, երկիրը չորցածին պէս աղէկ մը գլանելու է, որ հողը նստի, ծակերը գոցուին, ու խոնաւութիւնը շուտ չչորնայ:

ՏՆԿԵՐՈՒ ՔՈՎ ՄԵԾՆԱԼՈՒ ԱՏԵՆՆԻՆ ԱՂԲ

ԴՆԵԼ

Շատ տնկեր կան, որ աղէկ բուսնելու համար, տնկելէն ետքն ալ աղբի կը կարօտին. ասոնց մինակ ջրոտ աղբերով կրնանք օգնել. ինչպէս կաղամբի տեսակներուն, եգիպտացորենին, ծխախոտին եւ ասոնց նմաններուն՝ աղբի տեղ, ինչպէս վերը գրեցինք, ժողոված ու խմորած պարարտ ջրէն շատ հեղ տալով, քիչ ատենի մէջ աղէկ կ'աճին: Չմեռուան պտուղները թէ որ տկար մնան, ձմեռը ձիւնով ծածկուած ատեննին՝ ան ջրէն վրանին կար-

գաւ ցանելու է, որով շատ ոյժ կ'առնուն, ու գարնան աղէկ կը մեծնան, բայց թէ որ ասիկայ գարնան ցանելու ըլլաս, աղէկ խմորած պիտ'որ ըլլայ: Շատ երկրագործներ փոս ունեցող հարկաւորութեան տեղերը՝ տարեկան վարձքով կը բռնեն, աս ջուրը պատրաստելու ու արտերնուն վրայ ցանելու համար:

ՏՆԿԵՐՈՒՆ ՄԵՋԷՆ ԽՈՏԵՐԸ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աստուծոյ վճիռն է «Փուշ ու տատասկ բուսցրնէ քեզի երկիրը, որ մինչեւ հիմայ տեւեց, ու մինչեւ աշխարհքին վերջն ալ պիտ'որ տեւէ: Ասոր համար երկրագործին մեծ հոգն ալ արտերէն աս խոտերը մաքրել, ու ասոնց պատճառները վերցընել պիտ' որ ըլլայ: Ասի երկու է, մէկը հունտէն յառաջ կու գայ, իսկ մէկալը արմատէն: Արեք տարւան բաժնած արտերը, երկու տեսակն ալ շատ կը կոխեն: Ասոնք մաքրելու ճարն աս է:

Խոտերուն շատնալու պատճառները վերցընելու է՝ արտերն աղէկ գործելով, խոտի հունտ չունեցող աղէկ աղբ դնելով, ու ցանելու բաներն անանկ կարգաւորելով, որ խոտերուն շատնալուն պատճառ չըլլան. ինչպէս նաեւ երկու տարի վրայէ վրայ մաքուր հունտերով ցորենեղէն ցանելը, ու արտին քովերուն մօտ խոտերը հունտի չգացած հնձելն ալ շատ կ'օգնէ: Թէ որ արտի մը վրայ հունտէն բուսած խոտեր շատցած են նէ՛ ինչպէս վայրի մանանեխ, վայրի բողկ, վայրի ստեպղին, դեղին մանր ծաղիկներով առուոյտ,

որում (որն որ ցորենի հետ աղացուի ալիւր ըլլայ նէ, մարդու վնաս ալ կու տայ) ու ասոնց նման խոտեր, որ ամառուան տնկերը շատ կը կոխեն, պէտք է գլուխ չկապած՝ արմատներովը քաղել արտին մէջէն: Արտը հանգիստ թողուած տարին՝ շատ հեղ խոտերը չծաղկած՝ հերկելու կամ երկաթի տափնով տափնելու է, որ հունտ չտուած ելլեն ու չորնան: Քայց աւելի գարնան, նախ՝ թեթեւ մը հերկելու, ու քանի մ'որ ետքն ալ չոր ատեն երկաթի տափնով տափնելու, եւ քիչ մը վերջը ցանելու եւ նորէն տափնելու է:

Արմատէ յառաջ եկած խոտերը վերջացընելու համար, արտը հանգիստ տարին՝ չոր ատեններ խոշոր ու խորունկ հերկելու է շատ անգամ, ամէն անգամուն՝ երեք չորս օր աղէկ չորնալէն ետքը երկաթի տափնով, լայնութեանը ու երկայնութեանը խաչաձեւ աղէկ մը տափնելու է, ու ան խոտերուն արմատները տղոց ժողվել տալու է: Ասիկայ գարնան ու ամառուան մէջ որչափ շատ աւելի կըրկնուինէ, աս տեսակ խոտերն այնչափ աւելի կը պակսին: Ժողված արմատները թէ որ լուաս ու կովերուն տաս, սիրով կ'ուտեն ու շատ կաթ կու տան:

Աս խոտերուն երկու տեսակն ալ կրնայ մաքրուիլ, եթէ որ արտի վրայ գետնախնձոր, կաղամբի տեսակներ, ճակընգեղ ու ասանկ բաներ տնկելու ըլլաս. ինչու որ ասոնց մէջի պարապ տեղուանքը շատ հեղ փորելով կամ հերկելով բոլորովին կը ջնջուին ու կը պակսին: Ասանկ ալ գետնի շատ շուք տուող բաներ ցանելու ըլլաս, ինչպէս վիգ, ոլոռ ու առուոյտ, օդին ու արեւին պակսութենէն խոտերը կը խղզուին, թէ որ ասոնք

աղէկ բուսած ըլլան: Թագ արտերը չորցընելով՝
 ջուր սիրող խոտերը կը սլակսին: Արտի վրայ կիր
 ցանելով կամ բաղադրած հող տարածելով ալ
 խոտերը կը վերջանան: Ասոնցմէ ետքը մնացած
 քիչ հունտի խոտերն ալ ժողվելու է: Արտի վրայ
 խող արածելու ըլլաս, արմատի խոտերն ալ անոնք
 կը փորեն, կ'ուտեն:

ՎՆԱՍԱԿԱՐ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՆ ՈՒ ՃՃԻՆԵՐԸ
 ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Կենդանիներուն ու ճճիներուն մէջն ալ ծա-
 ուերու ու տնկերու վնասակարները կան, որոնց
 դէմ ալ երկրագործն իր կարողութիւնը հասածին
 չափ կը պատերազմի: Ասոնց առջինը դաշտի մուկն
 է, որ արտերուն մեծ վնաս կու տայ, որուն դեղը՝
 ծակերը փորել ու մկան ճամբաներուն վրայ ակնատ
 դնելն է: Ծակերը կամ կոխելով կը գոցեն կամ
 քանի մը գիշեր վրան ոչխար պառկեցընելով անոնց
 կոխել կու տան: Ամաններով ջուր կը դնեն, վրան
 մանր յարդով ծածկած: Յորեն ու արմտիք քա-
 ղած արտերը ձմեռուան մօտ խորունկ կը հերկեն,
 որ ձմեռը բոյներնին ջուր կոխելով խղդուին, սա-
 ուին ու վերջանան: Մկանց հետ թշնամութիւն
 ունեցող կենդանիները թող կու տան որ շատնան:
 Թէ որ մարդի մէջ շատցած են, վրան ջուր կը
 վազցընեն որ խղդուին: Երենց բոյները փլցընելու
 համար բոլոր պարապ ծակերը, խոտի արմատներով
 պատած բարձր բլրակները, ուր մկերը կրնան բոյն
 շինել, կ'աւրեն:

Աղաւնին ու ճնճղուկն ալ արտերու մեծ վնաս կու տան. բայց ճնճղուկն աս աղէկութիւնն ունի որ պտղոյ ծառերուն վրայէն վնասակար որդերը կը ժողվէ կ'ուտէ, անոր համար պտղոյ ծառեր ունեցող երկրագործն ասոր չի գպչիր. ճնճղուկը գլխաւորաբար գարիի կը վնասէ, անոր համար գարին՝ գեղի ծառերու ու դարերու մօտ պէտք չէ ցանել: Տեսակ տեսակ ճճիներու որդերն ալ պտղոյ ծառերուն մեծ վնաս կու տան, որոնց վրայ պտղոյ ծառերուն վրայ գրած ատեննիս կը խօսինք:

Մանր լուի մեծութեամբ ու անոր պէս ցատկատող ճճի մը կայ, որն որ Քերմանացիներն եւ Խտալացիները հողի լու կ'անուանեն, որ կտաւի ու կաղամբի պղտիկ տնկերուն մեծ վնաս կու տայ. ասոր գէմ գտնուած գեղերուն գլխաւորներն ասոնք են: Աս տնկերուն վրայ առտուանց խոնաւ ատեն՝ չմարած կիր, գած, փտած հողի մոխիր, հանքային ածխոյ փոշի, ծեծած կղմինտր կը ցանեն: Աս տնկերու քով իրենց հունտը նորէն կը ցանեն, որ անոնք ելածին պէս լուերը անոնց վրայ երթալով, առ ջինները ազատին: Անանկ ատեն ու անանկ տեղ կը ցանեն, որ շուտ մեծնան ու լուերուն ձեռքէն ազատին:

Այս ուրիշ տեսակ ճճի մ'ալ, որ Մայիսի բզէզ կ'ըսուի. առջեւի կողմը կէսէն վեր ոտքերն ու գլուխը՝ գեղին, վարի գին՝ ճերմակ, ու փորին տակը քիչ մը տեղ աղտոտածի պէս սեւ, գիրուկ, պղտիկ մատի հաստութեամբ ու մէկ երկու մատի չափ երկայն որդ մըն է, որն որ քանի մը տարի գետնի տակ տնկերու արմատներն ուտելէն չոր-

ցրնելէն ետքը ճճի կ'ըլլայ բաց խահուէի գունով
 չորս թեւերով ու գլուխը սեւ. մայիսին՝ գետնէն
 դուրս կ'ելլէ ու կը սկսի ծառերուն տերեւներն,
 ուտել ապականել: Ասիկայ Գերմանիա շատ կ'ըլ-
 լայ, ու պտուղներուն մեծ մնաս կու տայ: Ասոր
 ճարը առտուանց արեւը չծագած ծառերը թօթուել,
 թափածները կամ ժողվել տաք ջուրը նետելն եւ
 կամ ոտքի տակ ճզմելն է: Թէ որ գետնի տակ աս
 որդերը շատցած ըլլան, խող արածելը շատ կ'օգնէ,
 ինչու որ խողերը երկիրը կը փորեն ու կ'ուտեն.
 շատ հեղ երկիր փորելով կամ հերկելով հողին
 երեսը բերելն ալ շատ կ'օգնէ, ինչու որ արեւէն
 կ'այրին ու կը սատկին: Ղայի ու ագուաւի տե-
 սակներն ալ աս որդին թշնամիներն են, արտերը կը
 փորեն, ու ասոնք կ'ուտեն. անոր համար աս թըռ-
 չունները խրտուցանելու չէ, երբ աս որդերը շատ-
 ցած ըլլան: Գետինը սաստիկ կը սառի նէ, աս եւ
 ուրիշ բոլոր մնասակար ճճիներն ու որդերը կը սառին:

Ամանով ու մերկ կողինճներն ալ տնկերուն
 մեծ մնաս կու տան, որոնք մեծ արտերուն մէջէն
 մաքրելը շատ դժուար է, բայց պարտէղներու մէջէն
 կրնան մաքրուիլ՝ ամանովները խոնաւութեան կամ
 անձրեւի վրայ արեւ ծագած ատեններ ժողվելով,
 իսկ մերկերը գիշերը ճրագով: Մերկերու դէմ
 պարտիղի մէջ գարիի հասկի փուշեր կը ցանեն.
 ցանած արտերը աշնան գիշերով գլանելն ալ շատ
 օգուտ կ'ընէ, որ գլանի տակ անթիւ ճզմուին ու
 սատկին:

ՏՆԿԵՐՈՒ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ԱՆՈՒՅ
ԴԵՂԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Տնկերու հիւանդութիւններուն գլխաւորը Ածուխն է, որուն վրայ վերը խօսեցանք, աս հիւանդութիւնը՝ շատ խոնաւութենէ, ցորենը կամ անոր նման տնկերը գետինը պառկելէն, ուշ ցանելէն, արտն աղէկ չպատրաստելէն, հողին չյարմարելէն կամ նոր աղբ դնելէն կը պատահի: Անոր համար հարկաւոր է ցանելու հունտին՝ յարմար հող ընտրել, զօրաւոր, հասուն ու մաքուր հունտ ցանել, արտն աղէկ պատրաստել, ու հինգած աղբ դնել, որ աս հիւանդութիւնը չպատահի, ինչու որ պատահելէն ետքը դեղ չկայ:

Մեղրացօղն ու ալերացօղն ալ ցորենի տեսակներու, ընդեղէններու եւ ուրիշ բոյսերուն հիւանդութիւնն է, որն որ օդին մէկէն պաղելէն կը պատահի. ինչու որ բոյսերուն ծակտիքն ու երակները կը դոցուին, ու կը սկսին անոյշ հիւթ մը քրտնիլ ու տկարանալ, որն որ մեղուները կը ժողվեն ու մեղր կը շինեն: Ասիկայ ձորերու մէջ, գետերու, լճերու ու ջրոտ տեղերու մօտ արտերուն շատ կը պատահի: Ասոր ճարը մինչեւ հիմայ չգտնուեցաւ:

Դանգն ալ ցորենի տեսակներու հիւանդութիւն մըն է, որ աւելի ցորենի կոթերուն կը պատահի, տեղ տեղ ժանգոտածի պէս կ'երեւայ. չոր տարիներ ալ ուշ ցանած արտերուն կը պատահի ու կը կարծուի թէ պատճառը արտերուն խորունկ չհերկուելովը տնկերուն խորունկ արմատ ձգել

չկրնայն ու չորութենէ վնասուիլն ըլլայ: Թէ որ արտը խորունկ հերկես, ատենին ցանես, ու ցանածիդ պէս վրան աղբ չտարածես՝ աս հիւանդութիւնը քիչ կը պատահի:

Շատ հեղ ցորենի տեսակները, քթանը, վիդը, ոլոռը շատ զօրաւոր կամ շատ տկար արտերու վրայ կը պառկին, երբեմն ալ սաստիկ հովէն, երբեմն ալ սաստիկ անձրեւներէն, եւ որչափ պտուղնին չհասած պառկին, այնչափ աւելի վնաս կ'ըլլայ. թէպէտ շատ յարդ կու տան, բայց յարդը անշահ կ'ըլլայ, հատերը կը փտին կամ ալիւր չեն ունենար: Անոր համար շատ պարարտ երկիրներու վրայ պառկելու բաներ ցանելու չէ. խոնաւ տարիներ ցորենի տեսակները՝ ճիւղեր չտուած, տերեւները կտրելու ու կովերուն տալու է, կամ չոր ատեններ վրան ոչխար արածելու է, որ կարճ ճիւղեր ու մեծ հասկեր տան, ու չպառկին. ու խորունկ հերկելու է, որ արմատնին խորունկ ձգելով դիւրաւ չպառկին:

ՀՈՒՆՁՔԻ ՎՐԱՅ

Չունձքը երկրագործին շատ բաղձացած բանն է, որ առջի աշունքէն սկսած՝ քաշած աշխատանքին ու թափած քրտինքին վարձքն ընդունի. անոր համար աչքը ան ատենը աւելի պիտ'որ բանայ, որ հնձած բաներն աղէկ հասած ըլլան, պտուղները շատ չթափած, աղէկ չորցած, անձրեւ չկերած, ու որչափ կարելի է շուտով վերցընէ: Ասոնք ասանկ ընել կարենալու համար մէկ քանի զգուշութիւններ կը գրենք:

Մէյ մը հնձելէն յառաջ աղէկ պատրաստու-
 թիւն տեսնելու է, այս ինքն, թէ որ գտնուած երկրին
 սովորութիւնը՝ ցորենի տեսակները կապել ու ձմեռը
 գործք չունեցած ատենները ծեծել է նէ, հաճարի
 երկայն կոթերէն կապեր շինելու պատրաստելու
 է. ցորեննոցն աղէկ մաքրելէն ետեւ բաց թող
 տալով՝ չորցընելու ու խոնաւութեան պատճառները
 վերցընելու է. հունձքի հարկաւոր ամէն գործիք
 շինելու շտկելու պատրաստելու է. յառաջուց աղէկ
 մշակներ առնելու է. ներս բերելու ճամբաները
 շտկելէն ետքը՝ ուրիշ գործքերն ալ հունձքէն յառաջ
 լմնցընելու է, որ հունձքի արգելք չըլլան: Իսկ թէ
 որ երկրին սովորութիւնը հնձել ու պտուղներն
 անմիջապէս կալով ու կամնասայլով մաքրել է նէ,
 անոր հարկաւոր բաները պատրաստելու է:

Մէյ մ'ալ ամէն մէկ պտղոյն աղէկ ատենը
 գիտնալու է: Ցորենեղէններու, մանաւանդ հա-
 ճարի ու ցորենի ալիւրները ուժով ու հացը համով
 ըլլալու համար՝ հատերը քիչ մը կարծրացածին
 պէս հնձելու է. ինչու որ շատ թող տալով արեւը
 զօրութիւննին կ'առնու: Բնդեղէններուն հատերը
 ամէնը մէկէն չեն հասնիր, ու հասածները դիւրաւ
 կը թափուին, անոր համար մեծ մասը հասածին
 պէս, առտուանց խոնաւ ատեններ հնձելու է, որ
 մանգաղով շատ չթափուին: Աղէկ եղանակներուն՝
 մէկ երկու օր յառաջ ալ կրնան հնձուիլ, բայց
 անձրեւի ատեններ հնձելու չէ, ինչու որ արմատի
 վրայ քանի մ'օր աւելի կենալով շատ վնաս չ'ըլլար,
 ու հնձած՝ անձրեւի տակ մնալով, բոլորն ալ կըր-
 նայ ապականիլ: Անուխ հնձածներուն յարդը
 կենդանիները սիրով կ'ուտեն:

ՀՆՁԵԼՈՒ ԿԱՄ ԿՏՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Հնձելու գործիքը երկու տեսակ է. հասարակ մանգաղ՝ հնձելու համար, ու ձեռքի պղտիկ մանգաղ ձեռքով կտրելու համար: Ձեռքի պղտիկ մանգաղով գործքը կամաց կ'ըլլայ, բայց մաքուր կը կտրուի ու կը կապուի, հատերն ալ քիչ կը թափուին, մանաւանդ պառկած են նէ, ու կնիկներն ու տղաքն ալ կրնան կտրել: Իսկ ասոր հակառակ՝ մեծ մանգաղն աս աղէկութիւնն ունի, որ անով հնձող մը՝ պղտիկ մանգաղով երեք հնձողի գործքը կը գործէ, անոր համար ծախքը քիչ կ'երթայ, եւ աւելի յատակէն հնձուելով, յարդն ալ շատ կ'երլէ: Ուր որ ձմեռը ծեծել տալու համար գործավարները շատ ու աժան են նէ, ցորենն ու հաճարը ձեռքի մանգաղով կտրելն աղէկ է, չէ նէ՝ հնձելու է: Շատ չորցած ու դիւրաւ թափուելու բաները, պառկած պտուղները, երբոր վարպետ հնձող չի գտնուիր, կտրելը օգտակար է. ասանկ ալ երբ որ ցորենը սաստիկ քիչ ու սուղ է: Արբ որ ցորենն ու հաճարը շատ աժան են, ու քաջ հընձողներ կան, երկիրն ալ շատ մեծ է, ան ատեն հնձելն աւելի օգտակար է: Ամառուան պտուղները շատ տեղ կը հնձեն:

ՀՆՁԱԾՆԵՐԸ ՉՈՐՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ատրած կամ հնձած բաներն աղէկ չչորցած, ձմեռը ծեծելու համար՝ ցորեննոց տանելու ըլլաս նէ կը մզլոտին, կ'աւրուին. նոյնպէս թէ որ անմի-

ջապէս կալը տանելու ըլլաս՝ կամենելով հատերը
 դիւրաւ չեն զատուիր, հասկերու մէջ շատ կը մնան,
 յարդն ալ խոշոր կ'ելլէ: Տաք ու չոր գաւառները
 դիւրին է, ինչու որ բնութիւնը կ'օգնէ, կը չոր-
 ցընէ. բայց ամառը կարծ՝ եղանակը խոնաւ ու ցուրտ
 երկիրներ, արուեստը բնութեան օգնիչ կ'առնուն:
 Չափաւոր տաք ու չոր տեղեր՝ հնձած կամ կտրած
 ցորենեղէնները կարգ կարգ կը թողուն, մէկ կող-
 մը չորնալէն ետքը մէկալ դին կը դարձընեն. մէջը
 կանաչ խոտեր որչափ քիչ են, այնչափ շուտ կը
 չորնան: Պարին եւ ուրիշ ցորենեղէն բաները
 կտրելէն ետքը, անձրեւ չեկած կը ջանան վերցը-
 նելու, որ ալիւրնին ուժով ու ճերմակ ըլլայ. բայց
 վարսակը մէկ երկու անգամ անձրեւ ուտելով հա-
 տերն աւելի կը խոշորնան. ասանկ տեղեր մինակ
 ցորենն ու հաճարը կը կապեն: Առնաւ տեղեր ցո-
 րենն ու հաճարը կտրածին պէս՝ կը կապեն, քիչ
 ատեն արեւի մէջ կը թողուն, ետքը գետինը խա-
 չածեւ շինած փայտեր կը խոթեն, ու անոնց վրայ
 կապոցները՝ գլուխնին ներս, ու չորս դիէն օդ բա-
 նելու տեղեր թող տալով՝ տասնուվեցական հատ
 կը շարեն, անանկ որ անձրեւ գալով մինակ վրայի
 մէկ երկու կապոցը կը թրջին, մէկալները չոր կը
 մնան: Շատ խոնաւ տեղեր ամառուան գարին ալ
 կը կապեն, ու տեսակ տեսակ կը չորցընեն:

Առուոյտը հնձելէն ետքը արեւի մէջ կը թո-
 ղուն, որ կէս չորնայ, ետքը գետինը երեք կան-
 գուն բարձրութեամբ ցիցեր կը տնկեն, վրան վե-
 րէն վար՝ խաչածեւ գաւաղաններ կ'անցընեն, եւ
 վրան թողմած առուոյտը, գետնէն վեր աղէկ մը
 կը տեղաւորեն, ու անանկով կը չորցընեն:

ՅՈՐԵՆԵՂԵՆՆԵՐԸ ՎԵՐՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Արկրագործը իր պտուղները ներս տանելու կամ կալով մաքրելու ատենը, ջանայ պիտ'որ որ աղէկ եղանակներու մէջ շուտով ու քիչ ծախքով լմնցընէ: Անոր համար անանկ պիտ'որ բաժնէ իր գործքը մշակներուն, որ մէկը գործած ատենը մէկալը պարապ չկենայ:

Աալին վրայ ետքը պիտ'որ խօսինք. հիմայ մինակ ցորեննոց տանելու ու ձմեռը ծեծելու վրայ խօսինք, ու նախ եւ յառաջ ցորեննոցի կամ յարդնոցի վրայ: Ցորեննոցը կամ յարդնոցը շատ երկայն ու չափաւոր լայն՝ բարձր ու օգբանուկ շէնք մըն է, մեծ մասը տախտակով շինած, որն որ մէջ տեղը դիմացէ դիմաց երկու մեծ դռներ ունի սայլերը մէկէն մտնելու ու մէկալէն ելլելու համար. աս երկու դռներուն մէջտեղի յատակը շատ հաստատուն տախտակամած է, որուն երկու դին մէկ կանգունէն աւելի բարձրութեամբ գոցուած է, մէկուն մէջ ցորենի ու հաճարի կապոցները, ու մէկալին մէջ ուրիշ պտուղները դնելու համար. ու մէջտեղը պարապ կը մնայ, որ ներս բերելու ատեն ձիերը սայլերով քաշեն տանին ու պարպելէն ետքը դուրս հանեն. վերջէն ալ հոն պտուղները կը ծեծեն, կը մաքրեն, դրան քով պզտիկ տեղ մ'ալ կայ, որ ծեծածնին ու ծեծելու գործիքնին հոն պահելու կը ծառայէ. բոլոր ցորեննոցը կամ յարդնոցը գետնէն սկսած՝ մէկը մէկալէն երեք երեք կանգուն բարձր գերաններով բաժնած է: Յատակը մտքուր, չոր յարդ կը տարածեն, ու կապոց-

ները՝ մեկուն գլուխը մեկալ կապոցին մեջտեղը ու կոթերը պատերուն բերելով կը շարեն ան կարգաինչպէս որ կը ծեծեն. մինակ թէ որ քիչ մը թաց բաներ կան նէ, անոնք ամենուն վրան կը դնեն, որ չտաքնան:

Ավ որ խոտը ու կենդանիներուն տալու յարգը պահելու տեղ չունի, ուր տեղ որ ջուր չի կոխեր՝ հոն երկայն փայտ մը կը տնկէ, յատակը չորս դին կը դրծիլեր կը դնէ ու անոնց վրայ խոտերը կը դիզէ տանձի ձեւով. փայտին մինչեւ վերի ծայրը վրան ձեռքի տալինով աղէկ մը կը սանտրէ կը շտկէ, որ անձրեւը վրայէն վազէ ու ներս չմտնէ. անանկ որ՝ թէ որ աղէկ շարած ու շտկած է նէ՝ երկու մատէն աւելի անձրեւը ներս չ'անցնիր, ու հարկաւորութիւն ունեցած ատենը, մանգաղէն լայն՝ սուր երկաթով մը վերէն ի վար շիտակ կը կտրէ, կը գործածէ:

ՅՈՐԵՆԵՂԷՆՆԵՐԸ ԾԵԾԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ծեծելու գործիքն է երկու կանգուն երկայն գաւազանի ծայրը կաշիով կապած երկայն, կարծր, կը որ փայտ մը, որուն վրայ չորս հինգ տեղ երկաթի օղեր կան: Ապոցները կը քակեն, հասկերը կը պառկեցընեն ու կը ծեծեն: Վժուար թափելու հատերը կամ շատ տաքին կամ շատ ցուրտին կը ծեծեն, որոնց մէջը գլխաւորն է հասարակ առուոյտի հունտը: Աղքատները՝ ծեծածները հովով կը հոսեն կը մաքրեն, իսկ հարուստները մասնաւոր գործիք ունին ու անով կը մաքրեն: Աս գործիքին վերի կողմը ցորեան լեցընելու տեղ կայ,

ու տակը ծակ է լեցուցածը վար հոսելու համար, ծակին մէկ կողմը տախտակէ թելերով անիւ մը կայ, որն որ դարձընելով՝ ծակէն հատերը հոսած ատենը սաստիկ հով կը հանէ, բոլոր փուշերը, յարդի մանրուկները ու փոշիները կը տանի. ծակին վարի կողմը ծուռ դրուած երկաթի երկայն մաղ մը կայ, որուն վրայ հատերը կը թափին, ու անիւէն շարժելով մաքուր հատերը վար կը վազեն, ու վայրենի հունտերը մաղէն կ'անցնին: Ամէն տեսակ հատերը, զատ զատ յարմար մաղ ունին, ու պէտք եղած ատենը կը փոխուի:

ՅՈՐԵՆԵՂԷՆՆԵՐԸ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒ ԿՈՒԵԼ ՏԱԼՈՎ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ասի հասարակ ու շատ հին կերպ է, որ աստուածաշնչի մէջ ալ կը յիշատակուի: Հնձած ու չորցուցած պտուղները գետնի վրայ կըրը կը տարածեն, վրան ձիեր կամ եղեր վաղցընելով հատերը հասկերէն կը թափեն. անկէ ետքը յարդերը մէկ դի կ'առնուն ու հատերը հովով կամ վերն ըսած գործիքով կը մաքրեն: Սպանիա, Իտալիա, Հունգարիա ու Գերմանիայի հիւսիսային կողմերը աս կերպով կը ծեծեն ու կը մաքրեն երկրին պտուղները:

ՅՈՐԵՆԵՂԷՆՆԵՐԸ ԿԱԼՈՎ ՈՒ ԿԱՄՆՈՎ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Վարժը ու շիտակ տեղ մը աղէկ կը մաքրեն երեսը կաւով ու կովու աղբով կը ծեփեն, որ հատերը հողին հետ չխառնուին, ու աղէկ մը չորնա-

լէն ետքը՝ ցորենը կամ ուրիշ պտուղները կըր
կը տարածեն, ու կամնասայլի վրայ մարդ կեցած՝
ձիու կամ եղան՝ յարդերուն վրայէն քաշել կու
տան, որ հատերը հասկերէն կը զատէ ու յարդը
մանր կը կտրէ. ու չափաւոր հովի ատեն՝ հովին
տալով հատերը յարդէն կը զատեն: Ամնասայլը
երկու տեսակ է. մէկը շիտակ տախտակ է, որուն
տակը միօրինակ ու սուր գայլախաղ գամուած է. միւ
սը՝ երկու հաստ գլաններ են, վրանին նոյնպէս
գայլախաղ գամուած, որոնց վրայ դառնալու չափ
բարձրէն տախտակ մը հաստատուած է, որպէս զի
վրան մարդ կենալու ատեն երկուքին ալ ծանրու
թիւնը տայ, ձի կամ եղ կը քաշէ, ու գլանները
դարձընելով՝ քարերը, հատերը յարդէն կը զա
տեն, ու յարդը մանր կը կտրեն:

Ծեծելով հատերը շատ շեն կորսուիլ, աղէկ
կը մտքրուին, պտուղները մինչեւ մաքրուին նէ՝
կալը մնալով անձրեւներէն թրջելու, հատերն ու
յարդը ապականելու վտանգէն կ'ազատին, ու եր
կայն յարդն ան տեղուանքը, ուր որ յարդը կը
գործածեն, սուղ կը ծախուի, ու ձմեռը պարապ
ատեն ծեծելով, ամառուան ու աշնան գործքի արգելք
չեն ըլլար: Վայց աշխատանքը կամ ծախքն ալ չափէն
աւելի շատ է. անանկ որ եթէ ուրիշներուն ծեծել
կու տաս, պտուղներուն տասնին մէկ մասը անոնց
տալու ես, իսկ թէ որ գուն կը ծեծես, տան բո
լոր մարդիկներովը ձմեռը անոր պէտք ես աշխատիլ:

Անգանիներու կոխել տալով գործքը շուտ
կը լմնայ. թէ որ մասնաւոր տեղ շինուած է, հա
տերն ալ աղէկ կրնան մաքրուիլ, ձմեռը պարապ
ատեններ ձիերը կամ եղերը վրայէն վազցընելով.

բայց բոլոր յարդը կ'ապականի, կենդանիներու տակ տարածելէն ու աղբը շատցընելէն զատ՝ ուրիշ բանի չի ծառայեր, հասկերու մէջ ալ շատ հատեր կը մնան :

Այլով ու կամնով գործքը շուտ ու քիչ ծախքով կ'ըլլայ, յարդը կենդանիները սիրով կ'ուտեն, բայց հատերը մաքուր չեն ելլեր, մէջը շատ մանր քարեր ու անշահ հունտեր կը մնան, որոնք վերջէն պէտք է ստրկել ու մաքրել. չէ նէ՝ հացը ճերմակ ու համով չ'ըլլար. աս կերպը մինակ ամառը երկայն՝ չոր ու տաք երկիրներ կրնայ յաջողել, ու անանկ տեղերը թէ որ մէկ տարի կալի ատեն անձրեւները կօխեն, բոլոր հատերը կը բուսնին, կ'ապականին, որն որ թէպէտ ալիւրէն չ'իմացուիր, բայց հացը փուռի մէջ կը տարածի, տակն ու վրան կը կարծրանայ, մէջը խաւիժի պէս ջրոտ կ'ըլլայ, ու անհամ անուշուժիւն մը կը ստանայ : Ասոր համար երկայն անձրեւ եկած գաւառներ կալով չեն զատեր : Արկրագործն իր երկրին օգն եւ ուրիշ հանգամանքը նայելով, աս երեք կերպէն մէկը, որը կ'ուզէ, ընտրէ :

ՅՈՒՆԵՂԵՆՆԵՐԸ ՊԱՀԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Մաքրած պտուղները երկու կերպ կրնան պահուիլ, մէկը՝ գետնի տակ չոր հորերու մէջ, ու մէկալը բարձր շտեմարաններու մէջ : Առջինը՝ չոր տեղ փորած փոս մըն է, որուն մէջ յառաջ սաստիկ կրակ կը վառեն, պատերը ու յատակը աղէկ կը չորցընեն ու կ'այրեն որ խոնաւութիւնը ներս չանցնի. պաղելէն ետքը յատակն ու կողմերը յար-

դով կը պատեն, ու ցորենը կը լեցընեն. վրան ալ յարդով ու հողով այնպէս կը գոցեն, որ մէջը ջուր չանցնի. ասիկայ շատ դիւրին է ու ծախքը քիչ, բայց ամէն անգամ նայիլը դժուար ըլլալով՝ վտանգաւոր է, կրնայ ապականիլ:

Արկրորդը՝ գետնէն բարձր, մասնաւոր շինած՝ երկու երեք դասիկոնով շտեմարան է, որուն ամէն դասիկոնը չորս կանգունի չափ բարձր է, յատակը քարով կամ կղմինտրով հիւսած, որ պաղ պահէ: Էով բանելու համար յատակէն կանգուն մը բարձր դիմացէ դիմաց պատուհաններ ունի երկաթի թելով հիւսած, որ թռչունները ներս չմտնեն, երկաթէ կամ փայտէ դռներով, որպէս զի անձրեւի ու ձիւնի ատեն գոցուին: Ասոր մէջ պտուղները պատէն մէկ կանգուն հեռու կը տարածեն, ցորենն ու հաճարը կանգունէն պակաս, ու գարին, վարսակը կանգուն մը բարձրութեամբ, նոր դրած ատեն ու խոնաւ կամ տաք ժամանակ՝ շաբաթը երկու անգամ, ուրիշ ժամանակ՝ մէկ անգամ, գլխէ ի գլուխ տակն ու վրայ կը դարձընեն: Աւղոտ բաները մէկ թիղէն աւելի բարձր չեն տարածեր, ան ալ աղէկ մաքրած պիտ'որ չըլլայ, որ տաքնալով չծթրին. դարձընելու ատեն ալ բոկիկ կը քալեն, որ չճղմուին: Մէկալ ընդեղէնները կանգուն մը բարձրութեամբ կը տարածեն: Մկէն զգուշանալու համար, պատերուն քովերը աղէկ պէտք է նայիլ, որ ծակ մը երեւնալուն պէս կիրով ու մանր քարերով շուտ մը գոցուի: Աս պտուղներէն մէկը անհոգութեամբ կ'որդնոտի նէ՛ որդերը ուրիշներուն չտարածած, պէտք է շուտով վերցընել, ու ան տեղը տարի մը բան մը չգնել: Չորդնոտելուն ճարը՝ շուտ շուտ դարձընել, ու յա-

տակը ճաթած տեղեր կան նէ՛ շինել շտկելն է։
 Պտուղները շտեմարան մտած տարին՝ հարիւրին ե-
 րեք, երկրորդ տարին մեկուկէս, վերջէն ալ աւելի
 քիչ չորնալով կը պակսին։ Թէ որ ընդեղէնները
 տարիէ մը աւելի պահես, աղէկ չեն եփուիր։

Գ Լ Ո Ւ Խ Օ.

ՅԱՆԵԼՈՒ ՏՆԿԵԼՈՒ ՆԻԹԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

ՅԱՆԵԼՈՒ տնկելու նիւթերը կամ Արմտիքը
 զանազան տեսակ են, եւ գլխաւորաբար կը բաժնուին՝
 Ամառուան ու Չմեռուան արմտիք։ Ասոնց վրայ մե-
 կիկ մեկիկ հոս տեղս կ'ուզեմ խօսիլ։

ՉԱՒԱՐՅՈՒ ՅՈՐԵՆԻ ՎՐԱՅ

Աս ցորենը երկու տեսակ է, մէկը քիչ մը
 կարմիր ու մեկալը ճերմակ, ասոնց երկուքին ալ
 ալիւրը ճերմակ կ'ըլլայ։ Ճերմակին տունկը
 հասարակ ցորենի չափ փափուկ չէ, խոնաւ տեղեր
 շուտ չի սառիր, ու ածուխ հիւանդութիւնը շուտ
 չ'ունենար։ Ալ աւելի կարմիրը, որուն կոթերը
 հաստ եւ արմատները խորունկ ըլլալով, ածուխէն
 ու մեղրացօղէ շատ չի վախնար, ու առատ պտուղ
 կու տայ։ Աս տեսակը Պարսկաստան, Իտալիա ու
 Գերմանիա շատ կը ցանեն, որն որ կաւոտ ու բա-

զազբաժ երկիրները շատ կը սիրէ, աւազուտ երկիրներն ալ կը բուսնի, բաւական որ շատ չոր չըլլայ: Կանր ու կաւոտ տեղեր հատերուն ալիւրը շատ ու կեղեւը բարակ կ'ըլլայ. իսկ աւազուտ երկիրներու մէջ անոր ներհակն է: Ինքը իրեն հետ եւ ուրիշ պտուղներու հետ ալ շատ կը համաձայնի, անոր համար իր արտին վրայ շատ տարի կրնայ ցանուիլ, ու ամէն տեսակ պտուղներու արտերուն վրայ ալ կը ցանուի ու կը յաջողի, մինակ կաղամբ, գետնախնձոր, ճակընդեղ, եգիպտացորեան, կտաւ, կանեփ ու հաճար քաղած արտերուն վրայ չի բուսնիր: Արտը պատրաստելը՝ առջի տարին ինչ պտուղ որ ցանուած է, անկէ կախում ունի, անոնց յարմարութեանը նայելով՝ մէկ կամ երկու կամ երեք անգամ հերկելու է: Էողը հարկաւոր չէ շատ բարակցընել. կակուղ արտերու վրայ ցանելէն ետքը հերկելու է, ու կաւոտներու վրայ ցանելէն ետքը մինակ տափնելու է: Աղբը կամ ցանելէն յառաջ կամ ետքը դրեր ես, նոյն բան է. իրեն համար ամէն աղբն աղէկ է, բայց ձիու ու հաւի աղբն աւելի կը սիրէ, իսկ թէ որ շատ կը դնես, կը պառկի: Յուրտ տեղեր օգոստոսին, տաք տեղեր՝ սեպտեմբերին, հոկտեմբերին, եւ աւելի տաք տեղեր՝ ալ ուշ կը ցանեն, բայց քիչ մը կանուխ ցանելն ուշ ցանելէն աւելի աղէկ է: Ցանելուն չափը՝ կանուխ կամ ուշ ցանելը, հողին տեսակը, նոյն արտի վրայ առջի տարին բուսած պտուղն եւ հունտին աղէկութիւնը կ'որոշեն: Ղարնան, թէ որ շատ վայրենի խոտ կը կոխէ, տափնելու է, ու նայելու է որ ձմեռն արտի մէջ ջրեր չժողվին, որ սառելու վտանգ չըլլայ. թէ որ շատ տկար է, ձմեռը սառած

ատեն վրան աղբի ջուր ցանելով կը զօրանայ. ոչ
 շատ զօրաւոր է նէ, գարնան ճիւղերը չարձակած՝
 տերեւները կտրելու կովերուն տալու է, որ չպառ-
 կին: Գնձելու ատենը յուլիս կամ օգոստոս ամիսն
 է, ու տաք տեղեր՝ ալ կանուխ: Գնձելու ատենը
 կ'անցընես նէ, մանգաղով շատ կը կոտրին, հունձքի
 ատեն եղանակը խոնաւ կ'ըլլայ նէ՝ ալիւրն աղէկ
 չ'ըլլար: Ասիկայ գարնան ցանելու յարմար չէ, ինչու
 որ ամէն ամառուան պտուղներէն անշահ կ'ըլլայ:

ՀԱՍԱՐԱԿ ՅՈՐԵՆԻ ՎՐԱՅ

Յորենը շատ տեսակ է, որոնք հատերուն,
 հասկերուն ու յարգերուն գոյնէն ու ձեւէն կ'իմա-
 ցուին, որոնց մէջ հասարակ ցորենն առջինն է. աս
 ալ երկու տեսակ է, մէկը երկայն հասկեր ու քիս-
 տեր ունի, մէկալը՝ երկայն հասկեր ունի, բայց մերկ
 է, քիստ չունի: Առջինը հաստ ցօղուն ունի, ամխոյ
 ու ժանգի հիւանդութիւններէն շատ չի վախնար.
 քիստերուն պատճառաւը՝ թռչունները չեն կրնար
 ուտել, երկրորդին հատերը բարակ կեղեւ ունին,
 ու բարակ ալիւր կու տան:

Յորենը լեռնային ու ճախին տեղ չի սիրեր.
 կաւոտ արտերը, մանաւանդ թէ որ մէջը կիր ալ
 կայ նէ, շատ կը սիրէ: Աակուղ հողի վրայ, թէ որ
 բաւական ղյժ ու խոնաւութիւն ունենայ, կրնայ
 բուսնիլ. բայց թէ որ չոր է՝ ձաւարցու ցորեն
 ցանելու է:

Աս ցորենը՝ առջի տարին հանգիստ կեցած
 արտի վրայ, կամ ծխախոտ, բակլայ, եգիպտացո-
 րեան, առուղյտ, ձմերուկ ու բամբակ տնկած ար-

տերու վրայ աղէկ կը բուսնի . գետնախնձորին
վրայ աղէկ չի յաջողիր . նոյնպէս իր արտին վրայ
երեք տարիէն յառաջ կը ցանես նէ, աղէկ չ'ըլլար :
Աղէկ առուոյտի արտը մէկ անգամ հերկելէն
ետքը ցանելու է, ու խոտ կոխած արտն երկու հեղ
հերկելու է . ասանկ ալ առջի ցանած բաներն ու
հողին տեսակը մտածելով, մէկ երկու կամ երեք
հեղ հերկելու, ետքը ցանելու է : Պարարտ երկիրը՝
ալ աւելի հինցած պարարտութիւնը շատ կը սիրէ .
անոր համար վերը ըսուած պտուղները քաղելէն
ետքը տնկելը աղէկ կ'ըլլայ, վասն զի առջի տարին
անոնց համար շատ աղբ դրուած է : Բայց թէ որ
երկիրը բաւական պարարտ չէ, ցանելէն յառաջ
աղբը չափաւոր դնելու է, ապա թէ ոչ շատ կը
դնես նէ, կը պառկի : Յանելու ժամանակը երկրին
դիրքն ու եղանակը կ'որոշեն, հասարակ ամիսը
սեպտեմբեր ամիսն է, բայց ցուրտ երկիրներ քիչ
մը յառաջ . իսկ տաք տեղեր քիչ մ'ալ ետքը կը
ցանեն : Առուոյտի արտի վրայ քիչ մը աւելի, ու
ծխախոտի կամ հանգիստ տուած արտի քիչ մը
պակաս կը ցանեն, որուն հասարակ չափը մէկ արտա-
վար արտի վրայ տասնուհինգ տաճկի լիտր ցորեն
է : Յանելէն ետքը կակուղ արտերը կը հեր-
կեն, ու կը տափնեն, իսկ կաւօտները միայն կը
տափնեն : Արկու տարւան ցորեն կը ցանես նէ,
ածուխ չ'ըլլար . թէ որ նոր ցորեն ցանել կ'ուզես,
կրով թրջելու է, ինչպէս վերը գրեցինք : Թէ որ
արտին հողը ձմեռը շատ նստած ու կարծրացած,
կամ շատ խոտ կոխած է, գարնան չոր ատեն մը
տափնելու է, իսկ եթէ ձմեռը ցանած սերմը
դուրս ելած է գլանելու է . ցորենը տկար կ'երեւնայ

նէ՛ ձմեռը աղբի ջուր տալու է. եթէ շատ զօրաւոր է, ճիւղեր չարձակած տերեւները կտրելու է, որ չպառկի:

Յորենը շատ կը հասնի նէ, կեղեւը կը հաստնայ, ալիւրը կը սեւնայ, հացը համով չ'ըլլար, ու հնձելու ատեն շատ կը թափի, անոր համար ձեռքի մանգաղով պէտք է կտրել: Հնձելէն կամ կտրելէն ետքը անձրեւ չկերած ջանալու է վերցընել: Մինակ հունտ առնելու համար երկայն թող տալու է, որ աղէկ հասնի:

ԱՄԱՌՈՒԱՆ ՑՈՐԵՆԻ ՎՐԱՅ

Ուր որ ձմեռուան ցորենը սաստիկ ցրտէն վնասած է, գարնան՝ ամառուան ցորենը կը ցանեն, բայց ձմեռուանին չափ աղէկ չ'ըլլար, հատերը մանր ու ալիւրն անշահ կ'ըլլայ. աղէկ զօրաւոր ու ամէն դին հաւասար արտ կ'ուղէ. հունտը ձմեռուանէն աւելի ցանելու է, ու կանուխ պիտ'որ ցանուի: Տարի մը յառաջ դետնախնձոր, կանեփ, ծխախոտ եւ ասանկ բաներ ցանած արտերու վրայ ցանելն աւելի ապահով կ'ըլլայ: Ամառուան ցորենին ածուխ ու ժանգ շատ կը պատահին, ու ձմեռուանէ քառորդ մաս մը պակաս պտուղ ու հինգերորդ մաս մը պակաս յարդ կու տայ:

ՀԱՃԱՐԻ ՎՐԱՅ

Հաճարը շատ յարդ կու տայ, ցորենին պէս հողի զանազանութիւն չունի, ուրիշ պտուղներուն չբուսած տեղերն ալ կը բուսնի: Ալիւրը՝ հասարակ

կամ ձաւարցու ցորենին ալիւրին չափ ճերմակ չ'ըլ-
 լար, բայց ցորենի ալիւրին հետ խառնելով հացը
 համով կ'ըլլայ: Շատ տեղ մինակ հաճարի ալիւ-
 րէն ալ հաց կը շինեն, շատ առողջ ու կշտա-
 ցընող հաց է, ու տասնուհինգ օր կը պահուի,
 չի չորնար: Ասիկայ կը բոհրեն, կը ծեծեն, ու խա-
 հուէի տեղ ալ կը գործածեն, շատ սնունդ կու-
 տայ, ու համն ալ գէշ չէ: Հաճարն ամէն տեղ
 կը յաջողի, բայց աւազուտ տեղերը շատ կը սիրէ
 բաց ի թաց տեղէն ուրիշ տեղ չկայ որ չսիրէ.
 բայց զօրաւոր արտերու վրայ շատ պտուղ կու տայ:
 Իր արտին վրայ շատ տարիներ կրնայ ցանուիլ,
 ասանկ ալ ամէն պտուղներու արտերուն վրայ. մի-
 այն՝ թէ որ ան պտուղներէն ետքը ցանուելու ըլլայ,
 որոնք ուշ կը քաղուին ու արտը տակն ու վրայ
 կ'ընեն, աղէկ չի յաջողիր: Ամենէն աղէկ կենդանի
 արածած, առուոյտի, ծխախոտի, եգիպտացորենի,
 ցորենի ու վարսակի արտերու վրայ հանգիստ կը
 բուսնի: Յանելէն յառաջ արտը հերկելով աղէկ
 կակղցընելու է, ու երկիրն որչափ որ ծանր ու
 կարծր է, այնչափ աւելի հերկելու է: Աակուղ
 արտերը հարկ չկայ շատ հերկել. թէ որ խոտերը
 մաքրելու համար հարկաւոր ալ ըլլայ, ցանելէն
 երկու երեք շաբաթ յառաջ դադրելու է, որ հողը
 նստի: Ամէն տեսակ աղբն իրեն համար աղէկ է,
 հին կամ նոր աղբ, աղբի ջուր, խոտ, առուոյտ,
 ինչ որ ըլլայ. մինակ ծանր արտերը քիչ մը աւ-
 ելի աղբ կ'ուղեն: Աշխարի ու ձիու աղբը քիչ
 մը հինցած պիտ'որ ըլլայ, որ չայրէ: Աաղադրած
 հողն ու սոխիրն ամէն տեսակ աղբէն աւելի կը սի-
 րէ: Ասիկայ ձմեռուան պտուղներուն մէջ ամե-

նէն յառաջ կը ցանեն : Անոնքու վրայ սեպտեմբերի մէջ կը ցանեն . կաւոտ, չոր ու աւազուտ արտերու վրայ՝ անձրեւոտ ու խոնաւ ատեններ : Յանելու չափը ցորենին հետ նոյն է չափելով եւ ոչ թէ կշռելով . ցանելէն ետքը շատ տեղ մինակ կը տափնեն : Աւրիշ հարկաւոր գործքերը ցորենին պէս են, բայց գարնան նորէն տափնել, ու տերեւները կտրել չ'ըլլար . թէ որ շատ զօրաւոր է, սառած ժամանակը վրան ոչխար կ'արածեն : Գնձելու ժամանակը ցորենէն յառաջ է : Անձրեւը ցորենին չափ վնաս չի տար ասոր :

ԱՄԱՌՈՒԱՆ ՀԱՃԱՐԻ ՎՐԱՅ

Ամառուան հաճարը հոն կը ցանեն ուր որ ձմեռուան հաճարը եւ գարին աղէկ չի յաջողիր, կամ թէ անձրեւներուն ու կանուխ ցրտերուն պատճառաւ՝ ձմեռուան հաճարը աշնան չեն կրցած ցանել : Գարնան՝ երկիրը չորցածին պէս կը ցանեն . անոր համար արտը յառաջ կը հերկեն, կը պատրաստեն, ու ցանելէն ետքը մինակ կը տափնեն, որ երկրին խոնաւութիւնը չկորսուի եւ աղէկ պտուղ տայ, ինչու որ չորութիւնն ամառուան հաճարին վնասակար է : Գնձելու ատենը ձմեռուանէն շատ ետքն է, ու պտուղն անկէ քառորդ մը պակաս կ'ելլէ :

ՉՄԵՌՈՒԱՆ ԳԱՐԻԻ ՎՐԱՅ

Չմեռուան գարին տարբեր տեսակ է, վեցկարգեան ու չափաւոր երկայն հասկերով, որոնց ամէն մէկը վրան 60 — 80 հատ ունի : Տաք տեղեր

ու կաւոտ արտերն աղէկ կը բուսնի, չոր ու տկար հողերը չի սիրեր: Հանգիստ արտը, նաեւ բակլայի, առուոյտի արտերը շատ կը սիրէ. վարսակի ու ցորենի արտերն ալ կը բուսնի: Արտին պատրաստութիւնը ձմեռուան ցորենի ու հաճարի հետ նոյն է, քիչ մը կանուխ կը ցանես նէ աղէկ կը յաջողի. ցանելուն չափը ցորենին չափն է: Ասիկայ հաճարէն քանի մը շաբաթ յառաջ կը հասնի:

ԱՄԱՌՈՒԱՆ ԳԱՐԻԻ ՎՐԱՅ

Ամառուան գարին շատ տեսակ է, որոնց մէջէն երկու տեսակը շատ կը տնկեն, մէկին հատերը խոշոր ու հասկերը երկու շարքով են. իսկ մէկալին հատերը մանր ու հասկերը չորս շարքով են: Առջինին հատերը գեղեցիկ ու շատ ալիւրոտ են, բայց աղէկ երկիր կ'ուզէ: Մէկալն անպտուղ արտի վրայ եւ ուշ ցանելով ալ կը բուսնի. չոր եղանակներէն քիչ կը վնասի, ու յաջողելն ապահով է: Շատ տեղ ձմեռուան գարին ալ ամառուանին տեղ կը ցանեն:

Ամառուան գարին կրնայ ցուրտ տեղ, տաք տեղ ու լեռան վրայ յաջողիլ. չափաւոր կաւոտ երկիրն աւելի կը սիրէ. պաղ ու խոնաւ տեղերը, աւազուտ կակուղ արտերն ալ կը սիրէ: Աարծր, ցուրտ տկար կամ թթու արտերը չ'ուզեր: Արկու շարքով խոշոր գարին աւելի կաւոտ արտ կ'ուզէ, իսկ չորս շարքով մանրը աւելի կակուղ երկիր կ'ուզէ: Բանջարի տեսակներու, ցորենի, հաճարի ու ձմեռուան գարիի արտերու վրայ շատ

կը յաջողի. շողգամի ու իր արտին վրայ աղէկ
 չ'ըլլար: Յանելու արտն աղէկ հերկած տափնած
 պիտ'որ ըլլայ. ցորենեղէնի արտերը երկու երեք ան-
 գամ հերկելու է. կաւոտները ձմեռ չեկած հերկելու
 է, որ ձմեռը սառելով հողի կոշտերը հալին, ու
 գարնան ցանելէն յառաջ ու ետքը աղէկ տափնելու
 է. եթէ երկիրը ձմեռը կարծրացած է, յառաջ
 հերկելու ու ցանելէն ետքը տափնելու դլանել-
 լու է: Արտին առջի տարւան պտղուն համար աղբ
 դրուած է նէ, նորէն դնել հարկաւոր չէ, չէ նէ
 ձմեռուան մէջ քիչ մը բան դնելու է. բայց ոչխա-
 րինն աղէկ չէ, ինչու որ կը պառկի, ու նոր նոր
 ճիւղեր տալով բոլոր պտուղը կ'ապականի: Աար-
 նան երկիրը տաքնալ ու սկսածին պէս, ցանելու ատենն
 է. չափաւոր տաք տեղեր՝ մարտին, ապրիլին, իսկ
 աւելի տաք կամ պաղ երկիրներ՝ աւելի կանուխ կամ
 ուշ կը ցանեն: Յանելուն չափը՝ ցորենին չափէն
 հինգերորդ մաս մը աւելի է. անկէ աւելի կը ցա-
 նես նէ՝ կը պառկի, քիչ ցանես նէ խոտ կը կոխէ.
 ցանած եղանակը չոր է նէ ու գարին սանր, քիչ
 մը աւելի կրնայ ցանուիլ: Զունտը երբեմն կը
 փոխես նէ՝ շատ աղէկ կը բուսնի: Ասիկայ շատ
 տեղ կակուղ արտի վրայ ցանելէն ետքը մինակ կը
 հերկեն, ու ծանր հողով արտի վրայ կը տափնեն
 ալ. բայց շատ կակուղ ու թեթեւ հողով արտերը
 դլանել պէտք է: Զնձելու ժամանակը, ձաւարցու
 ցորենին հետ նոյն է: Շատ հասնելու թող մի
 տար, դեղննալու սկսածին պէս հնձէ, որ հնձելու
 ատեն հասկերը չկտորին, ու հատերը չթափուին,
 թէ որ պատճառի մը համար հնձել չկրնալէն շատ
 հասած է, առտուան ցողերու ատեն հնձելու է:

Հինգ վեց օր շորնալէն ետքը վերցընելու է .
ասոր քիչ մը անձրեւ փնաս չ'ըներ, բայց եթէ շատ
թրջի, հատերը շատ կը թափուին, ալիւրը սեւ
կ'ըլայ :

ՎԱՐՍԱԿԻ ՎՐԱՅ

Վարսակը գարնան կը ցանեն, ասի երկու
տեսակ է, քըստոտ ու մազոտ. առաջինին հատերը
լեցուն են, ծեծելով դիւրաւ կը թափուին ու մա-
քուր կ'ելեն. մազոտին հատերը խոշոր ու կոթերը
հաստ են, ու գէշ եղանակներու ատեն շատ չեն
թափիր: Ասոնք ալ տեսակ տեսակ կ'ըլան :

Վարսակը՝ գարիին շյաջողած տեղերն ալ կը
յաջողի. ամէն տեսակ հողը կը սիրէ, բաւական է
որ քիչ մը զօրութիւն ունենայ, կաւը, աւազը,
ճախինը իրեն համար նոյն բան է. չափաւոր խո-
նաւ ու միջակ զօրաւոր արտերու վրայ աւելի կ'աճի:
Իր արտին վրայ ու ամէն տեսակ պտուղներու ար-
տին վրայ կը յաջողի. բայց նոր արտերը, առուոյ-
տինն ու բանջարեղէններունը շատ կը սիրէ. մի-
նակ շատ պարարտ արտերու վրայ տարի մը ցորեն
ցանելէն ետքը վարսակը պէտք է ցանել, որ չպառ-
կի: Ասոր ամէն տեսակ աղբն աղէկ է, աղբ չգրած
ալ կ'աճի, բայց կրոտ ու բաղադրած հողով արտի
վրայ շատ կ'աճի, ու գարիի չափ երկրին ոյժը
չ'առնուր: Յորենի արտն անգամ մը չափաւոր ու
անգամ մ'ալ ձմեռ չկոխած խորունկ հերկելու է:
Բանջարեղէնին արտը ձմեռ չեկած՝ անգամ մը խո-
րունկ, իսկ թէ որ արտի վրայ արմատի խոտեր շատ
են՝ երկու անգամ հերկելու ու թող տալու է.

եւ գարնան ամէն պտուղներէն յառաջ, երկիրը գործելու չափ չորցածին պէս աղէկ մը տափնելու է, ու ցանելէն ետքը դարձեալ տափնելու ու գլանելու է: Զորը շատ կակուղ է նէ, ցանելէն ետքը դարձեալ հերկելու է: Յանելուն չափը՝ ցորենին չափէն երրորդ մաս մը աւելի է, բայց միշտ չափելով իմանալու է: Վիչ մը մեծնալէն ետեւ, եթէ շատ հունտի խոտեր կը կոխեն կամ արտնանձրեւներէն շատ կը կարծրանայ, յառաջ պէտք է տափնել, ու ետքը մնացածներն ալ ձեռքով հանել ու մաքրել: Զնձելու հասարակ ատենը օգոստոսի մէջ դեղընցած ատենն է, շատ կը հասնի նէ հնձած ատենը կը թափի: Զնձելէն ետքը՝ ութը տասը օր պէտք է թող տալ որ չորնայ. վրան անձրեւ մը գայ նէ, հատերը աւելի կը լեցուին, բայց շատ անձրեւներէ կ'աւրուին. անոր համար անձրեւոտ երկիրներ՝ գարին ալ աս ալ կը կապեն, ու ոտքի վրայ շիտակ չորս չորս կամ հինգ հինգ կը կայնեցընեն որ չորնան:

Բ Ր Ի Ն Չ

Վրինձը անանկ պտուղ մըն է, որ ջրի մէջ կը ծլի. ջրի մէջ կը մեծնայ ու ջրի մէջ կը հասնի, անոր համար ամէն հողի վրայ կը բուսնի, բաւական որ շիտակ ու արեւի դէմ արտ ըլլայ, ու մէջը ջուր թող տալը ու կտրելը կարելի ըլլայ:

Վրինձ ցանելու տեղը ձմեռուրնէ փորելով կամ հերկելով հողը աղէկ մանրելու ու երեսը շիտակելու է, քառանկիւն ուրիշ ձեւով բաժնելու

է՛ մէջը հողէ բարձր ցանկեր շինելով, որպէս զի ջրին դէմ կենան ու թող չտան որ ջուրը մէկ քառանկիւնը չլեցուցած՝ մէկալ քառանկիւնին մէջ վազէ: Առջի քառանկիւնը մեծ պէտք է շինել, որ մէջը շատ ջուր ժողվելով ցորեկը արեւէն տաքնայ, ու գարնան ցրտկեկ գիշերները միւս քառանկիւններուն մէջ վազելով ցրտէն պահպանէ: Աթէ արտը պարարտ է, ամէն տարի նոյն տեղալ կը ցանուի, ու կրնայ արտը փոխուիլ: Արոնք որ արտը կը փոխեն առջի տարին բրինձ ցանած տեղը՝ երկրորդ տարին եգիպտացորեան կը ցանեն, երրորդին՝ ցորեն ու առուոյտ, չորրորդին՝ դարձեալ առուոյտ, ու հինգերորդին՝ նորէն բրինձ. շատերն ալ երեք տարի ուրիշ բան կը ցանեն, ու չորրորդին դարձեալ բրինձ:

Ամէն տարի նոյն տեղ ցանելու համար բրինձը հնձելուն պէս՝ խոտերը արմատէն աղէկ մաքրելու է, որ բոլոր արտը խոտերով չլեցուի ու բրինձը աղէկ բուսնի: Արտը ձմեռ չեկած պէտք է հերկել, որ մնացած կոթերը անմատներովը մէկտեղ փտին. գարնան աղբ դնելու է, մէյ մ'ալ հերկելով ու տափնելով հողը բարակցընելու է, ու ցանկերը շինելու է: Ասոր աղաւնիի ու հաւի աղբն ամենէն աղէկ է, բայց ան չկայ նէ կովինն ու ձիունն ալ կրնայ ըլլալ: Յատակին շտկութիւնն իմանալու համար մէջը ջուր կը թողուն, ու ցած եւ բարձր տեղուանքը կը շտկեն: Բրինձի արտերէն աւելցած ու լճի ջուրը՝ ասոր շատ աղէկ է. բայց թէ որ ասոնք չկան, ու մօտիկները գետնէն բխած կամ գետէն բաժնած ջուր կայ նէ, արտերուն վերի կողմը շատ ջուր ժողվելու համար մեծ

քառանկիւն մը շինելու է, որ ջուրը հոն տեղը
 արեւէն քիչ մը տաքնայ, ու հոնկից արտերու մէջ
 վաղէ: Թէ որ ջուրն աղի է, աղը ժողված փոսէն
 կ'անցընեն, որ աղը քիչ մը պակսի: Ապրիլի կամ
 մայիսի մէջ խոշոր, ծանր ու մասնաւոր զտած
 բրինձին հատերը կեղեւով, աղէկ տեղերու մէջ
 քիչ մը ցանցառ, ու անշահ տեղերու ջրին մէջ քիչ
 մը խիտ ցանելու է: Բուսածին պէս ջուրը կը
 կտրեն, որ անկերը արեւին տաքութենէն զօրանան.
 եւ աս ատենները մէկէն շատ ջուր պէտք չէ թող
 տալ, որ ջուրը բարձր ելլելով՝ անկերը ջրին երե-
 սէն դուրս ելլելու համար, շափէն աւելի երկըն-
 նալով՝ չտկարանան. բաւական է որ արմատնին
 ջրով գոցուին: Օրէ որ մեծնալով, ջուրն ալ ին-
 չուան շորս հինգ մատ բարձրացընելու է: Շատ
 փորձելով խնայուեցաւ, թէ ինչուան որ բրինձը կը
 ծաղկի նէ ութ օր մէջ մը ջրելն ալ բաւական է,
 բայց անկէ ետքը շատ ջուր կ'ուղէ հասնելու հա-
 մար: Աղէգ կապելու ատենները երկու երեք
 անգամ ջուրը կտրելու ու խոտերը մաքրելու է:
 Հասարակօրէն օգոստոսի մէջ կը հասունանայ,
 բայց տաք երկիրներ՝ ալ յառաջ: Ատրածին պէս՝
 կը ծեծեն, բրինձը կը թափեն, կը շորցընեն, վեր-
 ջը դարձեալ կը ծեծեն բրինձին կեղեւները հանե-
 լու համար

ԲԲԻՆՁԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎԼԱՅ

Ասոնցմէ առջինը լորտնուկն է, որ ամէն տա-
 րի ցանած ու ձորերու մէջ գանուած բրինձի ար-
 տերու մէջ անանկ կը շատնայ, որ անկերը բուսա-

ծինս պէս՝ ուտելով, բոլոր արտը կ'ապականեն: Ասոր ճարը շուտով ջուրը կտրել է, որ արտը չորնալով, աս գարշելի կենդանիներն ալ կորսուին:

Արկրորդը՝ պտուղնին թափելն է. թէ որ աս հիւանդութիւնը արտի մը մէջ իյնայ, բրինձը կը մեծնայ կը հասնի, բայց դպածին պէս բոլորը կը թափի, հատերը տկար, կարմիր ու անհամ կ'ըլլան. թափածները ցանելէն ու բուսնելէն ետքը, նոյն հիւանդութիւնը կ'ունենան, անոնց պտուղն ալ կը թափի. անոր համար հունտը փոխելու է, ու ան արտին վրայ քանի մը տարի ուրիշ բան ցանելու է:

Արրորդը ուշանալն է. որ թէպէտ կ'աճի ու հասկեր կու տայ, բայց պտուղը չի հասնիր կամ մինակ ծաբիմները կը հասնին, պարուտակներու մէջ պարապ կամ պզտիկ հատեր կ'ըլլան: Ասոր գլխաւոր պատճառը ամառուան եղանակներուն խոնաւութիւնը, ցրտութիւնը կամ տուած ջրին պաղութիւնն է, որ ատենօք մեծնալը կ'արգելու, երբեմն ալ շատ ուշ ցանելէն կ'ըլլայ: Աս հիւանդութիւնը չպատահելու համար՝ ջուրը վերի գրած կերպով տաքցընելու է, շատ անձրեւի ատեններ երբեմն երբեմն ջուր տալու չէ, որ արմատները արեւէն տաքնան, ու կանուխ ալ ցանելու է:

Չորրորդը ժանգն է, որ երկու տեսակ է, պզտիկ ու մեծ. պզտիկը՝ բրինձը գլուխ շտուած կը պատահի, ու մեծը գլուխ տալու կամ տուած ատենը: Աս հիւանդութեամբ՝ տնկերը շատ շուտ ու զօրաւոր կը մեծնան, բայց տեղ տեղ կարմիր ժանգեր կը կապեն, ու կը չորնան, թէ որ ճարը չգտնուի: Ասիկայ տնկերուն տաստիկ զօրութենէն

կը պատահի, անոր համար նոր ու շատ զօրաւոր
արտերու մէջ շատ կ'ըլլայ: Ասոր ճարն է, արտին
սաստիկ զօրութիւնը յառաջ ուրիշ բան ցանկելով
տկարացրնել, թէ որ փոխելու արտ է, ու ազրը
քիչ գնել, թէ որ ամէն տարի բրինձ ցանկելու արտ
է: Ազրը որ բրինձն աճելու ատենը շատ երկրննալով
ժանդի փախ կ'երեւնայ նէ՛ ջուրը շատով կտրելու,
ու շատ օրեր թող տալու է որ աղէկ չորնայ եր-
կիրը, ու անկերը տկարանան, դեղնանան ալ, փախ
չկայ: Ասիկայ օգուտ չ'ըներ նէ եւ կամ անձրեւ-
ներէն արտը չի կրնար չորնալ նէ, գլուխ շտուած՝
կանաչը շատ հեղ կտրելու կամ փրան կենդանի
արածելու է: Շատ տեղ ջուրն անանկ կը բար-
ձրացրնեն, որ ջրէն գորս մինակ ծայրերը կ'երեւ-
նան: Մեծ ժանդը կը սկսի նէ ամենեւին ճար
չկայ, ամէնը կ'ապականէ:

ԵՒԻՊՏԱՅԻՄԻՆԻ ՎԼԱՅ

Ազիպատացորեանը շատ պատու կու տայ, մար-
դը կը կշտացրնէ, խողերու, հաւերու ալ կերա-
կուր կ'ըլլայ: Աթերու տերեւները կենդանիներու
աղէկ կերակուր են, շարքի շատ հիւթ ունին,
անանկ որ ծեծելով կրնայ ջուրը հանուիլ ու օշա-
րակ շինուիլ: պատուը ծածկող տերեւներէն ալ
աղէկ անկողին կը շինեն: Արանա ու տար տե-
ղերը շատ կը սիրէ, ուր որ խաղողը կը յաջո-
ղե հան եզիպատացորեանն ալ կ'աճի: Շատ հով
զարկած տեղեր ցանկելն աղէկ չէ, ինչու որ հովը
անկերուն կը մնասէ: Վայ ի կապոյտ կաւէն՝ ու-
րիշ ամէն տեսակ հողերէն գոհ է, բայց սարարա,

Խորունկ ու գեղին կառով արտերը շատ կը սիրէ .
 պարարտ աւազուտ տեղուանք ալ կը բուսնի : Ամեն
 պտուղներէն ետքը կը ցանուի , արտի վրայ շուտ
 կը ծլի , անոր համար ասոր արտին վրայ ցորենը ,
 վարսակը , ամառուան դարին ու ծխախոտն աղէկ
 կ'ըլլան : Էլ շատ աղբ շուղեր , ամեն տեսակ աղբը
 յարմար է իրեն , բայց հարկաւորութեան տեղե-
 րունը աւելի կը սիրէ : Աղէկ կակուղ հող կ'ուզէ ,
 անոր համար արտը կը հերկեն ու թող կու տան
 որ ձմեռը սառելով կակղնայ : Վարնան ցրտերէն
 կը վախնայ , անոր համար ապրիլի ետքերը ասք
 տեղեր քիչ մը յառաջ ցանելու է : Գանելու հա-
 մար աղէկ խոշոր հատերը կ'աւնուան , որ գլուխնե-
 րուն մեջտեղերը ամբողջ ըլլան , ու յառաջ քիչ
 մը թրջոց կը դնեն : Վեռ կանաչ ատեն կտրելու
 ու կենդանիներուն տալու համար ալ կը ցանեն :
 Պտուղը հասցընելու համար բրիչով մէկը մէկալէն
 կանգուն մը հեռու պէտք է անկել , ամեն մէկ ծա-
 կին մէջ շորս հինգ հատ դնելով , ու վրան քիչ մը
 հող ծածկելով , թէ որ ետքէն մեջի խոտերը հեր-
 կելով մարբեն պիտ'որ , կարգաւ անկելու է : Մեծ-
 նալու ատենը մեջերը երկու անգամ կը փորեն
 կամ կը հերկեն , քիչ մը մեծնալէն ետքը շորս կող-
 մերնին կէս կանգուն հողով կը գոցեն : Աստղի-
 լէն ետքը քովերէն տուած ծիւղերն , ու տկար
 պտուղները կը փրցընեն , երկու երկք հատէն
 աւելի թող չեն տար : Ատքը վերի փունջերն
 ալ կը փրցընեն , կենդանիներուն կու տան : Տար
 տեղեր , օգտաւորն ու քիչ մ'ալ յառաջ , ու պաղ
 տեղեր՝ սեպտեմբերին ու քիչ մ'ալ ետքը կը քա-
 ղեն : Արայի տերեւները կը հանեն , ու հով բա-

նելու տեղ մը կը տարածեն, ու ինչուան որ չոր-
նան, շատ անգամ կը խառնեն, ետքը ձմեռը
ծեծելով կամ շփելով պտուղները կը հանեն:

ԿՈՐԵԿԻ ՎՐԱՅ

Կորեկը շատ պտուղ կու տայ, որուն յարդը
կենդանիները սիրով կ'ուտեն: Ասիկայ երկու տե-
սակ է, հասարակ ու ձիու կորեկ: Հասարակին
հատերը գորշ, ճերմակ, դեղին, կարմիր ու սեւ
կ'ըլլան, աս տեսակը շատ կը ցանուի: Մէկային
հատերն ալ դեղին, կարմիր ու խահուէի գունով
կ'ըլլան: Տաք տեղերն ու աղբ դրած կակուղ ար-
տերը շատ կը սիրէ. չորութեան շատ կը դիմանայ,
անոր համար աւազուտ տեղեր կորեկ ցանելը՝ գա-
րի կամ վարսակ ցանելէն ապահով է: Պարարտ
երկիրը կը սիրէ, բաւական որ նոր աղբ դրուած չըլ-
լայ: Արտը հեղ մը աշնան ու հեղ մ'ալ գարնան
կը հերկեն ու կը ցանեն, վերջը կը տափնեն ու
կը գլանեն: Կոր արտերը մէկ անգամ մ'ալ հեր-
կելը բաւական է: Չիու կորեկը հինգ ամսուան ու
հասարակը երեք ամսուան մէջ կը հասնի: Ցանե-
լուն չափը ցորենին հինգերորդ մասն է: Տակը եր-
կու անգամ կը փորեն, շատ խիտ տեղերէն այնչափ
կը հանեն, որ մէկը մէկայէն թիղ մը հեռու ըլլան:
Թէ որ մեծ արտերու վրայ կորեկը գետնէն երեք
մաս վեր կ'ելլէ նէ՛ խոտերն ու աւելորդները տափ-
նելով կը հանեն, կը մաքրեն: Օգոստոսին՝ քիչ
մը յառաջ կամ քիչ մը ետքը կը հնձեն: Հատերը
հաւասար չհասնելուն ու դիւրաւ թափելուն համար,
մեծ մասը հասածին պէս շատ զգուշութեամբ կը

հնձեն, կը ծեծեն ու պտուղը տարածելով աղէկ
կը չորցընեն, յարդն ալ արեւի մէջ կը չորցընեն,
ու ձմեռը կենդանիներու կու տան:

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ԸՆԴԵՂԵՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ընդեղէնները շատ ցուրտ տեղեր չեն սիրեր:
Իրենց լայն տերեւով աճելու հիւթին շատը օդէն
կ'առնուն, անոր համար երկիրը ցորենեղէններու
չափ չեն տկարացըներ. թափած տերեւներով ու
փտած արմատներով երկրին ոյժ ալ կու տան, ու
գետնին շատ շուք ընելով, անպիտան խոտերը կը
հեղձուցանեն: Վիչ մը խոնաւ տաք ու կրօտ ար-
տերու մէջ աղէկ կը բուսնին, իրենց յարդերը կեն-
դանիներու աւելի ոյժ կու տան, պտուղներն ալ
մարդիկներու ու կենդանիներու աղէկ կերակուր
կ'ըլլան: Արօնց վրայ արժանի է մէկիկ մէկիկ գրել:

ՈԼՈՌԻ ՎՐԱՅ

Առուը շատ տեսակ է, որոնք իրենց գոյնին,
հասնելու ժամանակին ու մեծութեան կողմանէ
մէկը մէկալէն կ'որոշին: Աւտելու աղէկ տեսակներն
են՝ կանաչը, խոշոր դեղինն ու ճերմակը: Ինչ-
պէս ուրիշ ընդեղէնները, նոյնպէս աս ալ դեղին
կաւով ու կրով կակուղ ու չոր հողերը, փտած
թեթեւ հողն ու չափաւոր խոնաւ եղանակները շատ
կը սիրէ. խոնաւ, պաղ ու կապոյտ կաւով արտերը
չ'ախորժեր: Ամէն պտուղներու արտերու վրայ կը
ցանուի, ցորենի ու գետնախնձորի արտերը կը
սիրէ, բայց իր արտը չի սիրեր. գոնէ երեք տարի

անցնելու է որ դարձեալ տնկուի իր արտին վրայ :
 Տարի մը յառաջ աղբ դրած տեղն աղէկ կը բուսնի :
 Թէ որ նորէն աղբ դնել Տարկաւոր ըլլայ, քիչ
 ու յարդով դնելու է, չէ նէ քիչ հատ ու շատ
 յարդ կու տայ : Աիր ու բաղադրած հող տարա-
 ծած տեղերը շատ կը սիրէ . եթէ վրան դած կը
 ցանես կամ արտը բնական կիր ունի, պտուղը եփուն
 չ'ըլլար : Արտը աշնան մէյ մը խորունկ, մէյ մ'ալ
 դարնան հասարակ կերպով կը հերկեն ու կը ցա-
 նեն : Աակուղ արտերու վրայ քիչ մը կանուխ, ու
 ծանր կաւոտներու վրայ ուշ կը ցանեն, ցանելու
 հասարակ ամիսը մարտի ամիսն է . իսկ շատ տաք
 կամ պաղ տեղուանք, աւելի կանուխ կամ ուշ է :
 Աակուղ արտերը ցանելէն ետքը կը հերկեն, ու
 կաւոտ ծանրները մինակ կը տափնեն : Յանելու
 չափը ցորենի չափն է, ու քիչ մ'ալ աւելի : Մէջը
 խոտ կոխէ նէ, պղտիկ արտ մը կրնայ մա-
 քրուիլ, բայց մեծ արտերուն շատ ծախք երթալով
 ելած պտուղը ծախքը չի հաներ, անոր համար հըն-
 ձելու ու կանաչ կամ չորցուցած՝ կենդանիներու
 կերակուր ընելու է : Թէ որ միշտ կը ծաղկին,
 ու պտուղ չեն ցուցըներ, ձեռքի մանգաղով
 վերի ծայրերը կը հնձեն, որ չթափուին, անոր
 համար չորնալէն վերջն ալ զգուշութեամբ կը վեր-
 ցնեն :

ՎԻԳԻ ՎՐԱՅ

Ա իգը թէպէտ մարդկան կերակուր չ'ըլլար,
 բայց կանաչ հնձելով, կանաչ կամ չորցած՝ կենդա-
 նիներու տալու համար կը ցանեն, եւ երբեմն ալ

աղբի տեղ, չՏնձած արտը հերկելով, որ արտին ոյժ տայ: Ալոռին սիրած հողերն աս ալ շատ կը սիրէ, ծանր ու խոնաւ հողերու վրայ ալ կ'աճի. նոր աղբ դրած տեղերու վրայ տերեւներն ու կոթերը կը մեծնան, ու քիչ պտուղ կու տան, անոր համար պտղոյն համար ցանողները աղբ չեն դներ: Արտոյն համար մինակ վիգ ցանելուն չափը՝ ցորենի հետ նոյն է: Թէ որ յարդին կամ կանաչ խոտին համար կը ցանես, երեք մաս վիգ ու մէկ մաս վարսակ խառնելու, ու մինակ տափնելու ես. վրան անձրեւը շատ կ'ուշանայ նէ, աղէկ չի յաջողիր. Տնձելուն, վերցընելուն եղանակն ու ուրիշ բաները ոլոռին պէս են:

ՍԻՍԵՌԻ ՎՐԱՅ

Միսեռը ամէն տեսակ հողի վրայ ալ աղէկ կը յաջողի, պարարտ ու աղբ դրուած տեղուանք ալ առատ պտուղ կու տայ, երկիրը չի յոգնեցըներ. մարտին, ապրիլին մէջ կը ցանուի, յունիսին, յուլիսին մէջ կը քաղուի. անոր համար արտին հանգիստ տարին ալ կրնաս ցանել: Միսեռ ցանելու արտը՝ անգամ մը աշնան խորունկ, անգամ մ' ալ գարնան հասարակ կը հերկեն, ու աղէկ կը տափնեն, ինչու որ կակուղ արտը շատ կը սիրէ: Գանելուն չափը ցորենինէն քիչ մը պակաս է: Տնկերը կարճ ըլլալուն համար, ձեռքով կը քաղեն եւ արեւին առջեւը չորցընելէն ետքը կալով կամ ծեծելով կը մաքրեն:

ՈՍՊԻ ՎՐԱՅ

Ոսպին կոթերը կարճ՝ տերեւները մանր են, անոր համար կանաչ հնձելով՝ կենդանիներու տալու յարմար է, մինակ մարդու կերակուր կ'ըլլայ, ու շատ տեսակ է. որոնց մէջ ամենէն յարգին խոշոր տափակն է, բայց տկար արտի վրայ տեսակը կը փոխէ. կակուղ արտը կը սիրէ, աղբը տարի մը յառաջ կը դնես նէ, աղէկ կը բուսնի. նոր աղբ դրած տեղ աղէկ չ'ըլլար: Աւրիշ գործքերը ոլոռին պէս են, ու ցանելուն չափը ցորենին կէս չափէն քիչ մը աւելի է: Թէ որ խոտ շատ կոխէ, մաքրելու է: Ալոռէն յառաջ կը հասնի. եթէ գոյնը մուծ գեղին կ'ըլլայ, ձեռքով քաղելու է. թէ որ շատ կը հասնի, շատ կը թափի ու կը կորսուի:

ԼՈՒԲԻԱՅԻ ՎՐԱՅ

Լուբիան տնկին կողմանէ նայելով երկու է. կարճ ու երկայն: Արձին տունկը ցած կը մնայ եւ աւելի կը տարածի. հատերը գեղին, ձերմակ կամ վրան բծերով ու աւելի երկայն, քիչ մը ծուռ կ'ըլլան, եւ ուտելու շատ աղէկ են: Արկայնին տնկերը սաստիկ կ'երկրննան, անոր համար քովերնին ծառի երկայն ճիւղեր կը տնկեն, որ վրանին փաթթուին: Ասիկայ շատ տեսակ է, ու տնկերէն, ծաղիկներէն ու հատերէն կ'իմացուին, ինչպէս հասարակ ձերմակ տեսակը, խոշոր գոյնզգոյն հատերով տեսակը, որ աղուոր ծաղիկ կը բանայ, բայց կեղեւը քիչ մը հաստ ըլլալով, պէտք

է աւելի եփել, ու այնչափ ալ համով չէ, կայ ուրիշ տեսակ մ'ալ, որուն պարկերը կանգունի մօտ երկայն են, ու հատերը մանր, եւ կանաչ ուտելու շատ աղէկ են. կայ մանր տեսակ մ'ալ, որուն պարկերը կլոր ու հասարակէն քիչ մը երկայն, ու հատերը մանր են, որ տաճկերէն *դէօյրէ-ճէ* կ'ըսուի: Աարձ տեսակներուն աշխատանքը քիչ է, իսկ մէկալնոնց պտուղը շատ կ'ըլլայ: Առբիան աւելի տաք, կակուղ ու աղէկ գործած' պարարտ երկիր կ'ուզէ: Յուրտ տեղեր ապրիլին կէսէն յառաջ չեն տնկեր, որ ցուրտէն չմնասուի: Աարգաւ տնկելը՝ մէջը փորելու, խոտերը մաքրելու ու քովերնին հող դնելու համար աղէկ է. կարգերը մէկը մէկալէն կանգուն մը ու ծակերը մէկը մէկալէն կէս կանգուն հեռու, ու չորս չորս մատ խորունկ ըլլալու են, ու ամէն մէկին մէջ հինգ վեց հատ դնելու ու հողով ծածկելու է: Հասած ատեննին՝ արմատներովը կը հանեն, կը չորցընեն, վերջը կալով կամ ծեծելով կը մաքրեն:

ԲԱԿԱՅԻ ՎԲԱՅ

Բակլան՝ թէ կանաչ թէ չորցած մեղի աղէկ կերակուր կ'ըլլայ, կենդանիները սիրով կ'ուտեն, կովերն ուտելով աղէկ կաթ կու տան: Ասի շատ տեսակ է, որ իրենց մեծութենէն կ'որոշուին: Չափաւոր պաղ երկիրը, ու խոնաւ գաւառներու մէջ՝ դեղին կաւ ու աւաղախառն հողերը կը սիրէ. ալ աւելի՝ ծանր կաւոտ արտերը, ճախին ու թթու տեղեր չի սիրեր. իսկ նոր կամ առուոյտի արտերն ամենէն աւելի կը սիրէ: Ար ու ամէն պտուղներու

արտերուն վրայ կը յաջողի. ու իրմէ ետքը ցորենն աղէկ կը բուսնի: Ընդեղէններուն մէջ՝ ամէնէն աւելի աղք կ'ուղէ, բայց ձմեռ վրայ չհասած դնելու է. եւ թէ որ իրմէ յառաջ պտղոյ համար գրուած է, ան ալ հարկաւոր չէ: Պարնան, իսկ տաք տեղեր՝ ձմեռը կը ցանեն ու թեթեւ կը հերկեն: Ամէն ընդեղէններէն աւելի ցրտին կը դիմանայ, անոր համար ատենէն քիչ մը կանուխ ցանելն աղէկ է: Յանելուն չափը ցորենին չափն է: Արբ որ երկու երեք մատ կը մեծնան, կը տափնեն, ետքը մէկ երկու անգամ կը փորեն, քովերը հող, կը լեցընեն, շատ խիտ կեցածները կը հանեն, աս ամէն բանը ծաղկելէն յառաջ կ'ընեն: Թէ որ շատ ծաղիկ կը բանան ու պտուղ չեն բռներ նէ, ձեռքի մանգաղով գլուխնին կը կտրեն: Պարկերուն կէսէն աւելին հասնի նէ, կը կտրեն, արեւի մէջ կը թողուն որ չորնան, որպէս զի չհասածներն ալ հասնին, վերջը ծեծելով կամ կալով կը մաքրեն:

ԱՌՈՒՈՅՏԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Առուոյտը շատ տեսակ է, ու աղէկները՝ որ կենդանիներու համար կը ցանեն, երեք տեսակ են. հասարակը որ երեք երեք տերեւ ունի, գնդակաձեւ ու ծիրանի ծաղկով կ'ըլլայ: Կատրիայինը՝ որ պզտիկ տերեւ ու մանուշակի գունով ծաղիկ ունի. ու հաճկի առուոյտը՝ որուն տերեւները հասարակ առուոյտի տերեւներուն քիչ մը կը նմանի, բայց գոյներնին բաց կապոյտի ու կանաչի մէջն է. ճիւղերուն վրայ կարգաւ շարուած, ճոթերնին բաց ծիրանի գոյնով աղուոր ծաղիկներ կը բացուին, որոնց

ամէն մէկը մէյմէկ ոսպնածեւ հունտ կու տան, որուն վրայ կարծր է ու խորտուբորտ կեղեւով: Ասոնց վրայ մէկիկ մէկիկ կը խօսինք:

ՀԱՍԱՐԱԿ ԱՌՈՒՅՏ

Աս տեսակը շափաւոր խոնաւ տեղեր աղէկ կը բուսնի, բայց գլխաւորաբար գարունը չոր եղած տարին աղէկ չի մեծնար. ձմեռուան ցորեն յաջողած տեղեր աս ալ կը յաջողի, շափաւոր աղէկ ու կրօտ հողը աւելի կը սիրէ, ծանր կաւոտ արտերն ալ կը յաջողի, թէ որ ուժով ու խոնաւ ըլլան: Շատ ծակտիք ունեցող հողի վրայ տնկած առուոյտը ձմեռը սառելով կ'ապականի. նոյնպէս թաց ու քարուտ տեղեր աղէկ չի յաջողիր: Անջարի տեսակներուն արտերը կը սիրէ, բայց հասարակօրէն գարիի վարսակի, ցորենի ձաւարցու ցորենի ու քթանի հետ մէկտեղ կը ցանեն: Ինքը՝ իր արտին վրայ չի յաջողիր, անոր համար նոյն տեղը վեց տարիէ յառաջ չի ցանուիր, իր արտին վրայ ամէն պտուղներն աղէկ կ'ըլլան, ալ աւելի երբ որ ինքը աղէկ յաջողած կ'ըլլայ: Արտը պէտք է շատ անգամ հերկելով, տափնելով աղէկ գործել: Ամառուան պտուղները ցանելէն ետքը, անոնց վրան առուոյտը կը ցանեն, թեթեւ կը տափնեն կամ՝ կը գլանեն քթանի վրայ շատ տեղ քթանը ելլելէն ու խոտերը մաքրելէն ետքը կը ցանեն: Շատերն ալ գարնան ձմեռուան պտուղներու վրայ կը ցանեն. երբ որ երկիրը տափնելու շափ չորցած է՝ կը տափնեն, բայց ասոնց ու աւազուտ արտերու վրայ քիչ մը աւելի ցանելու է. ցանելուն շափը՝ ցորենին տասնուվեց մասին մէկն

է: շունտը՝ մեկոնի հունտէն քիչ մը խոշոր է, որ աղուոր գեղին գոյնով պէտք է ըլլայ: Ասոր ամէն տեսակ աղք ու երկրին ոյժ տուող բաները կը ծառայեն, բայց գաճը ամենէն աւելի կը սիրէ. շուտ ու խիտ կ'աճի, թէ որ գաճը ցանելէն ետքը, քիչ մը տաք ու խոնաւ եղանակ ըլլայ. բայց եղանակը ցուրտ կամ չոր կ'ըլլայ նէ, գաճը օգուտ չ'ընէր: Գաճը՝ գարնան երբ որ առուոյտին տունկը չորս հինգ մատ մեծցած կ'ըլլայ, առտուանց խոնաւ ատեններ վրան կը ցանեն, երկու երեք քայլին ափ մը ուժով նետելով, անանկ որ արտին երեսը մի օրինակ ու բոլոր կը ճերմկնայ. գաճի հետ երբեմն կիր կամ մոխիր ալ կը խառնեն: Առուոյտը գարնան կը ցանեն, վրայի պտուղը քաղելէն ետքը ինչուան աշնան վերջերը պզտիկ մանգաղով հնձելու չափ կը մեծնայ. երբ որ գարնան վրան գաճ ցանելէն ետքը, չորցընելու կամ կենդանիներու տալու համար երկու անգամ կը հնձեն, անկէ ետքը բուսածը հողի տակ կը հերկեն, որ աղբի տեղ կը բռնէ: Չորցուցած ատենը տերեւները չթափուելու համար, մէկ երկու օր արեւին մէջ կարգաւ կը թողուն, վերջը կը գարձընեն, ու երկերկու կարգ վրայէ վրայ կը դնեն, երկու օր ալ անանկ չորնալէն ետքը՝ առտուանց խոնաւ ատեններ կը վերցընեն ու խոնաւ տեղեր փայտերու վրայ կը չորցընեն, ինչպէս վերը գրեցինք: շունտի համար՝ արտին զօրաւոր բուսած կողմը կը թողուն առջի կամ երկրորդ բուսածէն, ուր որ ծաղկի գլուխները հասասար բարձր են, ու շոշափած ատենը ձեռքին աւելի կարծր կու գան: Օտղկելէն ետքը՝ երբ որ ծիրանի գոյնը կը փոխուի, ու վերջէն ծաղկած-

ներուն կէսէն աւելին հունտերնին կը հասցընեն նէ կը հնձեն, ու վերը գրած կերպով կը շորցընեն. ծեծելը շատ տաք կամ ցուրտ ատեն պիտ' որ ըլլայ, որ դիւրաւ թափուին, չէ նէ չեն թափուիր, ու շատ հունտ կը կորսուի:

ԻՍՏԻԱՅԻ ԱՌՈՒՈՅՏ

Ասիկայ կանաչ կանաչ՝ կենդանիներու շատ աղէկ կերակուր կ'ըլլայ, բայց տերեւը պզտիկ ու կոթերը հաստ ըլլալով շորցընելու աղէկ չի գար, ինչու որ ան պզտիկ տերեւներն ալ կը թափին, մինակ կոթերը կը մնան: Ասիկայ շատ տեղ կը ցանեն՝ կանաչ հնձելու ու կենդանիներու տալու համար. թէ որ եղանակը չոր ու խոնաւ ըլլայ, կը յաջողի, բայց մէկալն ասանկ չէ: Արեւի հողը խորունկ, տաք ու չափաւոր չոր երկիր կ'ուզէ, ալ աւելի կրօտ ու բաղադրած հողեր. լեռնային ու այգիէ արտ եղած տեղերն ու զօրաւոր արտերու վրայ շատ աղէկ կ'ըլլայ: Ցանելու արտը մաքուր պէտք է ըլլալ, անոր համար կանաչեղէններու կամ հանգչած արտերու վրայ կը ցանեն: Արտը շատ խորունկ հերկելու է. թէ որ ետեւէ ետեւ երկու մաճով հերկես, ալ աղէկ կը բուսնի: Աս ալ ձմեռուան կամ ամառուան պտուղներու վրայ կը ցանեն. իսկ մնացած բաները վերինին հետ նոյն են: Արտը բնութեանը յարմար չէ նէ, հունտը քիչ մը աւելի կը ցանեն, որուն հասարակ չափը ցորենին ութին մէկն է: Աղէկ հունտը դեղին ու փայլուն կ'ըլլայ, ձերմակը աղէկ հասած չ'ըլլար, ու մութ գոյնը աւրուածի նշան է, որուն աղէկութիւնը փորձելով

ալ կ'իմացուի: Մէջը շատ խոտ կը կոխէ նէ, քիչ
 մը մեծնալէն ետքը դարնան երկաթի տափանով
 տափնելու է, որ առուոյտը չխեղդեն. առջի տա-
 րին վրան ոչխար արածելու չէ: Արան՝ վերի գրած
 կերպով գած կամ մոխիր կը ցանես նէ՝ շատ կը
 զօրանայ. հինգած կամ ժողովածոյ աղբն ալ շատ
 ոյժ կու տայ: Թէ որ թող տաս, հինգ վեց տարի
 կը դիմանայ. ու հասարակ առուոյտէն տասը օր
 յառաջ կը հասնի, ու տարին ինչուան չորս հեղ
 կը հնձուի: Ծաղկելու սկսածին պէս կը հնձեն, որ
 կոթերը չկարծրանան, ու կենդանիները սիրով
 ուտեն: Զորցընելուն եղանակը մեկալին պէս է,
 ասոր չորը՝ ձին աւելի սիրով կ'ուտէ: Շատ զօրաւ-
 որ չէ նէ՝ շատ հուճա կու տայ, ու ասոր հատերն
 աւելի դիւրաւ կը թափին. նոր ցանածը հուճաի
 թող տալու ըլլաս՝ կը տկարանայ, անոր համար
 քիչ մը հինգածը հուճաի թող տալու է: Արտի մէջ
 տեղ տեղ պարպուելու կը սկսի նէ՝ ծերացած է, ալ
 թող տալու չէ, ձմեռը կրկին մաճով խորունկ
 հերկելու է: Ասոր վրայ վարսակ, բանջարի տեսակ-
 ներ, ծխախոտ, եգիպտացորեն ու ասանկ բաներ
 աղէկ կ'ըլլան, բայց ինքը վեց տարի վրան անցնելէն
 յառաջ հոն չի ցանուիր:

ՏԱՃԿԻ ԱՌՈՒՈՅՏԻ ՎԼԱՅ

Ասիկայ ամէն կենդանիները սիրով կ'ուտեն.
 ու աս աղէկութիւնն ալ ունի, որ առջիններուն
 չյաջողած տեղերն ալ կը յաջողի: Արոտ ու խո-
 րունկ հող ունեցող տեղեր շատ կը սիրէ, միայն
 թէ ճախին տեղ չըլլայ, ինչու որ անոր մէջ ար-

մատր խորունկ չի կրնար ձգել . նաեւ տակի հողը քարուտ չոր դաշտերն ալ կը յաջողի, անանկ որ կենդանիներու օգտակար խոտերուն մէջ մինակ ասիկայ է, որ անանկ տեղ ալ ապահով կրնայ ցանուիլ: Արտի պատրաստութիւնը մէկալ առուոյտներուն պէս է: Մարտի մէջ կը ցանուի . մէկ երկու անգամ աղէկ տափնելու է . ցանելուն չափը ցորենին կըրկինն է . ու ցանելէն վերջը եղանակը խոնաւ կ'երթայ նէ շատ աղէկ կ'ըլլայ: Առջի տարին շատ խոտ կը կոխէ նէ երկրորդ գարնան տափնելու է, ու առջի տարին վրան ոչխար արածելու չէ . գաճը, կիրն ու մոխիրը շատ կը սիրէ: Աղէկ արտերու վրայ ինչուան տասնուհինգ տարի կը դիմանայ, ու առջի առուոյտին պէս ալ կրնայ երկրորդ տարին հերկուիլ: Մայիսին վերջերը աղէկ ծաղկած ատենը, անգամ մը կը հնձեն, որ շատ առատ կ'ըլլայ . թէ որ աղէկ բուսած ըլլայ, հեղ մ'ալ ետքը կը հնձեն, որ առջինէն շատ քիչ կ'ըլլայ: Չորցընելուն կերպը՝ խոտին պէս է, մինակ արեւի մէջ որ մը աւելի կենալ կ'ուզէ: Հունտը առնելու համար երկրորդ տեսակին կանոնը պահելու է, ու հասնելէն ետքը հնձելէն յառաջ ձեռքով սկսթելու ու հունտերը ժողվելու է, կամ հնձելու, չորցընելու ու ծեծելու է . հունտերուն վրայի կեղեւները հանել հարկաւոր չէ:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒ ՈՒՐԻՇ ՏԵՍԱԿ ԿԵՐԱԿՈՒՐ-
ՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Արկրագործը յաջողութեան յոյս պիտ'որ ունենայ, բայց ձախորդութենէ ալ վախնալով, պատրաստութիւնը ձեռքէ պիտ' որ չթողու, որ

կենդանիներն անօթի չմնան, անոր համար ուրիշ կերակուրներ ալ պիտի մտածէ ու ցանէ, որ թէ մէկը չյաջողի, մէկալը օգնութեան հասնի: Արդ աս մտածմունքէն կ'ազատենք զինքը ասոնք իրեն սորվեցընելով:

Անց բաժին վիզ, հինգ բաժին վարսակ, մէյ-մէկ մաս ոլոռ, մանր բակլայ, եգիպտացորեան կը խառնեն, ու ցորենին չափէն վեցերորդ մը աւելի տաք տեղուանք կը ցանեն: Արտին պատրաստութիւնը վարսակին հետ նոյն է: Հանգիստ թող տրուած արտի վրայ, երկիրը չորնալուն պէս մէկ ծայրէն կը սկսին ցանել, ու մաս մաս տասնուհինգ օրը մէյ մը ցանելով յառաջ կ'երթան: Արբ որ չորս հինգ մատ կը բարձրանայ, խոնաւատեն վրան գաճ կը ցանեն, որով շատ առատ խոտ կու տայ, որն որ մէկ դիէն կը հնձեն, կովերու կու տան, որ աղէկ կաթ տան, ու մէկալ դիէն ձմեռուան համար կը չորցընեն: Անաչ ուտելու համար առուոյտին պէս աղնիւ չէ, բայց չորցածը անոր չորցածին կը հաւասարի:

Աշնան ատեն՝ ան արտերուն վրայ, ուր որ գարնան գետնախնձոր ու ձակընդեղ պիտ'որ տնկուի, հաճար ու քիչ մը վիզ խառն կը ցանեն, որն որ թէ որ օգոստոսի մէջ ցանուած է, մէյ մը աշնան վերջերը, մէյ մ'ալ գարնան՝ առուոյտէն տասնուհինգ օր յառաջ կը հնձուի, ու կովերու կը տրուի. ասով կովերը տասնուհինգ օր յառաջ կանաչ խոտ ուտելու սկսելով, առատ կաթ կու տան: Ամէնը հնձելէն ետքը, արտը կը հերկեն ու տնկելու բաներնին կը տնկեն:

Ուժով երկիրներ եգիպտացորենը կովերու

շատ օգտակար է: Ապրիլի ու մայիսի մէջ, հասարակ չափին կրկինը կը ցանեն: Ասոր կանուխ ցանուածը շատ խոտ կու տայ, ու երկիւր շատ կը յոգնեցընէ, ուշ ցանածը քիչ խոտ կու տայ, բայց երկիրն ալ այնչափ չի յոգնեցըներ: Ասիկայ տաք ու խոտը քիչ տեղեր, կենդանիներու շատ օգտակար է:

Վաղու մն ալ կովերու ու խոզերու սիրած կերակուրն է, որ չոր եղանակ, ուժով ու կակուղ հող կ'ուզէ: Ասիկայ եգիպտացորենի մէջ ու լեռնային աւրած այգիներու մէջ շատ կը տնկեն. ապրիլի մէջ՝ չորս հինգ կանգուն հեռու ծակեր կը բանան, մէջը հինգած աղբ կը դնեն, չորս հինգ կուտ կը դնեն ու վրան հող կը քաշեն. բուսնելէն ետքը քովի խոտերը կը մաքրեն: Ասով օգոստոսէն սկսած բոլոր ձմեռ կենդանիներու աղէկ կերակուր կ'ըլլայ. կուտերէն ալ վառելու եղ կ'ելլէ:

Պորեկն ալ ձիերու համար կրնայ ցանուիլ, ինչու որ շատ սիրով կ'ուտեն. եւ ամէն տեսակ արտի վրայ կը բուսնի ու շատ խոտ կու տայ: Բայց հարկ չկայ որ ամէն երկրագործ ասոնք բոլոր ցանէ, հապա անոր համար գրեցինք, որ ամէն մարդ իր արտերուն մեծութիւնն ու տեսակները, կենդանիներուն թիւն ու խոտի շատ կամ քիչ կարօտութիւնը մտածելով՝ ասոնց մէջէն իր երկրին յարմարներն ու իրեն օգտակարներն ընտրէ ու ցանէ:

ԱՐՄԱՏԵՂԵՆՆԵՐՈՒ ԿԱՄ ԲԱՆՃԱՐԻ ՏԵՍԱԿ

ԲՈՅՍԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Արմատեղէնները մարդուս ու կենդանիներու կերակուրներուն տեսակները կը շատցընեն, ա-

սոնցմով ապականած, խոտ կոխած արտերը կը շտկուին, կը մաքրուին, չոր տարիներ՝ առուցյտն ու խոտը պակսելու ատեն, ասոնցմով տեղը կը լեցուի, որոնցմէ քանի մը տեսակէն, զոր օրինակ ճակընդեղէն ու գետնախնձորէն օղի եւ շաքար ալ կը հանուի: Բայց ասոնք տնկելու համար երկրագործը պիտ'որ մտածէ, որ բաւական աղբ ունի, ասոնցմէ յուսալու շահը՝ ասոնց ծախքէն կ'աւելնայ, իր արտերը ասոնք տնկելու կու գան, թէ չէ. ինչու որ ասոնք կապոյտ կաւոտ ու քարուտ տեղեր չեն սիրեր:

ԳԵՏՆԱԽՆՁՈՐԻ ՎՐԱՅ

Գետնախնձորը շատ տեսակ է, որոնք իրենց ձեւովը, գունովն ու հասնելու ատենովը մէկը մէկալէն կը զանազանին. բայց երկու տեսակն աւելի մէկը մէկալէն շատ տարբերութիւն ունին, արեւելեանն ու արեւմտեանը: Առջինը որն որ ձերմակ գետնախնձոր կ'ըսուի, փոքր Ասիա ու Հայաստան շատ կը տնկեն, որ արեւածաղկին նման ու անկէ պզտիկ տերեւ, բարակ կոթ ու դեղին ծաղիկ ունի, որուն պտուղն արմատներուն ճոթը կ'ըլլայ, որ կ'եփեն ու կ'ուտեն: Ասիկայ մէկալին պէս ալիւրոտ չէ, եփածն անկէ աւելի կակուղ կ'ըլլայ, բայց հողի համ ունի: Ծաղիկ չբացած՝ ճիւղերը կը կտրեն, կովերու կու տան, կամ ձմեռուան համար կը չորցընեն: Հասած ատենը քովերը կը փորեն, խոշոր պտուղները կը ժողովեն. իսկ մանրները նորէն կը բուսնին, պտուղ կու տան: Ասիկայ ամէն տեսակ եղանակն ու երկիրը կը սիրէ ու յառաջ կ'երթայ:

Արկրորդը կամ արեւմտեան տեսակը 1585ին
 Ամերիկայէն եկած, ու բոլոր Եւրոպա տարածուած
 է իրենն օգտակարութեան համար, ու հիմայ Ասիայի
 ծովեզերեայ տեղեր եւ ուրիշ շատ՝ եւրոպացիներ
 գտնուած տեղեր ալ կը գտնուի: Ասոր եփածը
 շատ ալիւրոտ կ'ըլլայ, գլանի կը ճզմեն, մէջը քիչ
 մը ալիւր դնելով կը շաղուեն, ու խմորելէն վերջը
 կ'եփեն. ասկից աղէկ հաց ալ կը շինուի: Անգղիա
 կը խաշեն, կը ստրկեն, ու տաք տաք վրան կարագ
 կը քսեն կ'ուտեն: Ասկէ շաքար ու օշարակ ալ կը
 հանեն, օսլայ կը շինեն, մնացածն ալ կենդանիներու
 կու տան, որուն չեփածն ալ կենդանիները սիրով
 կ'ուտեն: Աս ալ ամէն գաւառ ու ամէն տեսակ
 արտի վրայ կը բուսնի, մինակ կապոյտ կաւ ու թաց
 տեղ չի սիրեր, աւազուտ, կակուղ հողերը շատ կը
 սիրէ, անանկ տեղեր պտուղն ալ շատ ու համով
 կ'ըլլայ: Արբ որ աղէկ արտերու վրայ ամէն տարի
 աղբ դնես, ամէն տարի ալ կրնաս տնկել: Առուոյ-
 տի տեսակները լմնալէն ետքը, նոր արտերու
 վրայ աղէկ կ'ըլլայ. իր արտին վրայ ալ գարին ու
 վարսակը աղէկ կ'ըլլան: Ասոր ամէն տեսակ աղբը
 կը ծառայէ. ոչխարի ու ձիու աղբերը տարբեր համ
 մը կու տան: Պատելու տեսակները տնկելու համար,
 աղբը ձմեռուրնէ յառաջ դնելու է, որ ձմեռը
 փտելով՝ պտղոյն համը չաւրէ: Շատ աղբ դնելով
 տերեւները շատ կը մեծնան ու պտուղը քիչ ու
 ջրոտ կ'ըլլայ, անոր համար շատերը ժողովածոյ
 աղբ կը դնեն: Արտը ձմեռ չեկած մէյ մը՝ մէյ մ'ալ
 գարնան խորունկ կը հերկեն, ու բրիչով կամ
 մաճով մէկը մէկալէ կանգուն մը հեռու կը տնկեն:
 Մաճով աւելի շուտ ու աճան կ'ըլլայ, որն որ ալ

աւելի մեծ արտեր տնկելու ատեն կ'ընեն, ու ասոր
 կանոնն աս է. Ապրիլի մէջ կը սկսին արտը ետեւէ
 ետեւ կրկին մաճով $1\frac{1}{2}$ ոտնաչափ հեռաւորու-
 թեամբ հերկել, ու մէկ ակօսի մէջ՝ աջ դին
 գետնախնձորները մէկը մէկալէն 1 ոտնաչափ
 հեռու կը շարեն, երկրորդ մաճը ասոնք կը գոցէ,
 ու երրորդին նորէն կը շարեն, ու ասանկ յառաջ
 կ'երթան: Տնկելուն չափը ցորենինէն հինգ անգամ
 աւելի է, բայց գետնախնձորը մանր կամ խոշոր
 ըլլալով ու աւելի մօտ կամ հեռու դնելով անկէ
 աւելի կամ պակաս ալ կրնայ ըլլալ: Հունտի
 համար աւելի խոշորները կ'ընտրեն, ամէն մէկը
 երեք չորս կը կտրեն, անանկ որ ամէն մէկ կտորը
 երկու երեք աչք ունենայ: Վանի մը տարին մէյ
 մը՝ աղէկ տեսակ գետնախնձոր կը գնեն, ու հուն-
 տը կը փոխեն: Արբ որ երեք չորս մատ բուսնի,
 մէջերը բրիչով կամ նեղ մաճով կը փորեն կամ
 կը հերկեն, երբ որ կէս կանգուն վեր բարձրանան,
 մասնաւոր մաճով կամ բրիչով քովերնին հող կը
 լեցընեն, բայց ասի թաց արտերու հարկաւոր չէ:
 Պտուղնին ինչուան չի հասնիր նէ, տերեւները չեն
 փրցըներ: Վանուխ հասնող տեսակները, որ եղջիւրի
 ձեւով կամ երկայն տափակ ու վրանին շիտակ են,
 յուլիսի մէջ. իսկ հասարակը սեպտեմբերի մէջ
 փորելով կամ հերկելով կը քաղեն: Յաջողած
 տարին՝ մէկին քսան ինչուան քսանուհինգ կու տայ.
 որուն օգտակարութիւնն աս է, որ շատ տեղ չի
 խափաներ. քիչ տեղ՝ շատ բան կը տնկուի, ու
 մէկին տասնուվեցով ալ հաշուես նէ, մէկ արտա-
 վար տեղէն շատ բան կ'ելլէ: Հանելու համար չոր
 ատեն ընտրելու է, մաքուր հանելու է, եւ պաղ

ու չոր՝ խորունկ ներքնատան մէջ, կամ զով ու մութկեկ տեղ մը պահելու է:

ՃԱԿԸՆԴԵՂԻ ՎՐԱՅ

Ճակընդեղը, որն որ կարմիրտակ ալ կ'ըսուի, եւրոպացիները եփելու ուտելու, ձմեռն ալ իրենց կենդանիներուն տալու համար յառաջ ալ շատ կը տնկէին, բայց քանի որ ասկէ շաքար չիները սորվեցան ու գործատուները շատցան, ալ աւելի կը տնկեն: Աս ալ շատ տեսակ է, ճերմակ, դեղին, վարդի կարմիր, բայց մութ կարմիր, գնդակի ձեւով, հաւկըթի ձեւով ու երկայն: Անդանիներու տալու համար ամէն մէկ երկիր, որ տեսակն աւելի կը մեծնայ, ան կը տնկեն: Ասիկայ թէպէտ ամէն գաւառ կը բուսնի, բայց շատ չոր տեղ չի սիրեր. երբ որ հողը խորունկ արտերը՝ աղբ ալ դրուելու ըլլայ, ամէնէն աւելի կը սիրէ. քարուտ տեղեր տնկելն ու գործելը դժուար կ'ըլլայ: Պետնասխընձորն յարմար արտերու մէջ աղէկ կը յաջողի, ու անկէ ետքը աղէկ եղող պտուղները ասկէ ետքն ալ աղէկ կ'ըլլան: Թէ որ բաւական աղբ դրուի, ամէն տարի նոյն տեղը կրնայ տնկուիլ: Անդանիներու տալու համար շատ աղբ դնել կ'ուզէ. շաքարի համար՝ չափաւոր դնելու է, բայց ոչխարի ու ձիու աղբ դնելու չէ, որ ջրոտ չըլլան, անոյշ ըլլան ու շատ շաքար տան: Արտը՝ աշնան խորունկ կը հերկեն, վրան աղբ կը տարածեն, գարնան նորէն կը հերկեն. թէ որ տունկ հասուցած են նէ՛ մէկ երկու հեղ ալ կը հերկեն, ու ապրիլի, մայիսի մէջ մէկը մէկալէն 1 ոտնաչափ հեռու կը տնկեն խոնաւ

ատեններ. Թէ որ հունտ պիտ'որ տնկեն, ան ալ նոյն հեռաւորութեամբ կը տնկեն կամ կը ցանեն, ու կը տափնեն, եւ ելլելէն ետքը՝ մէկը մէկալին շատ մօտ կեցածները՝ խոնաւ ատեն կը հանեն, ու պարապ տեղերը կը տնկեն: Շաքարի համար տնկածներուն յառաջ մինակ դեղինցած տերեւները կը փրցընեն, ու մէկալներուն խոշորցածները՝ շատ հեղեփելու, ու տելու ու չեփած՝ կովերու տալու համար կը քաղեն հասարակօրէն՝ սեպտեմբերի կամ հոկտեմբերի մէջ: Մէկ արտավար տեղէն 2700 հոխայ ճակընդեղ կրնայ ելլել, անկէ ալ 140 հոխայ շաքար կ'ելլէ. թող տերեւներն ու աւելցուկը, որ կովերու աղէկ կերակուր կ'ըլլան: Պահելուն կերպը գետնախնձորի պէս է: Աղէկ հունտ առնելու համար՝ խոշորներն ու աղուորները, մէջի պզտիկ տերեւները չփրցուցած, կը պահեն ու գարնան կը տնկեն, որ հունտ տան:

ՇԱՂԳԱՄԻ ՎՐԱՅ

Շաղգամն ալ շատ տեսակ է, ու գոյնէն, ձեւէն մեծութենէն ու համէն կը ճանչցուի: Ասիկայ կակուղ, վերի հողը խորունկ, չափաւոր խոնաւ ու աւազուտ տեղ կը սիրէ. գարիի ու հաճարի արտերն ալ աւելի կը սիրէ. անոր համար հնձելուն պէս արտը կը հերկեն, կը տափնեն, ու ցանելէն ետքը մէյ մ'ալ թեթեւ կը տափնեն: Պարապ արտերու վրայ ժողովածոյ աղբ կը դնեն, ու մայիսի սկիզբէն ինչուան յունիսին վերջը կը ցանեն: Մէկ արտավար արտի վրայ 125 տրամ հունտ կը ցանեն. երբ որ տեղ տեղ շատ խիտ ելլէ, տափ-

նելով աւելորդները կը հանեն, որ մէկալներն աղէկ մեծնան: Զոկտեմբերին կը սկսին քաղել, ու ամէն օր այնչափ կը ժողվեն, որ կտրած տերեւները կենդանիները կարող ըլլան ուտել, որ տերեւներն ալ չկորսուին: Մէկ արտավար հանգչած արտին վրայէն, 2700 հոխայի չափ շաղգամ կ'ելլէ, ու գարիի կամ հաճարի արտէն 2000 հոխայի չափ կ'ելլէ:

ԿԱՂԱՄԻ ԸԱՂԳԱՄԻ ՎՐԱՅ

Աս տուներ կաղամբի շաղգամ կ'ըսուի, ինչու որ կաղամբի նման տերեւները շաղգամի ձեւով արմատին վրայէն կը բուսնին, եւ կէսը հողի տակ կ'ըլլայ ու կէսը դուրս: Ասի երկու տեսակ է, ճերմակ ու դեղին: Գետիներէն պահքի, ուտիքի կերակուրներ կ'ըլլայ, ու երկու տեսակն ալ կովերը սիրով կ'ուտեն, որով շատ կաթ կու տան: Թեթեւ հողի վրայ շատ չի մեծնար: Աւուտ արտերու մէջ աղէկ աղբ դնելով շատ կը մեծնայ: Մէկ արտավար տեղւոյ համար 125 տրամ հունտ ցանելու է: Փետրուարի մէջ զատ տեղ մը կը փորեն, տակը կանգուն մը թանձրութեամբ ձիու նոր աղբ կը դնեն ամէն կողմը հաւասար, վրան երեք մատ հող կը տարածեն, վրան հունտը ցանելէն վերջը մատ մ'ալ աղէկ հող կը տարածեն, ու ապակիով կամ եղեգով կը ծածկեն, որ տաքնայ ու շուտով ելլէ. տաք արեւի ատեն վրան կը բանան, երբեմն ալ կը ջրեն, ու իրիկուները կը գոցեն: Փափուկ կանաչեղէններու տնկերը կանուխ հասցընելու համար գերմանացի պարտիզպաններն աս-

գիւտը գտած են, ու բոլոր ասանկ կը ցանեն, եւ
ատենէն յառաջ կը հասցընեն: Ապրիլի վերջերը
խոնաւ ատեն կը հանեն. ու ճակընդեղի պէս կը
տնկեն, ուրիշ գործքերն ալ անոր նման են: Պետ-
նի լուսն ու թրթուրն ասոր թշնամի են: Մէկ ար-
տավար տեղէն 1300 հոխայէն ինչուան 2600 հո-
խայ պտուղ կ'ելլէ: Անդանիներու՝ յառաջ շաղ-
գամ, ետքը ճակընդեղ ու վերջը ասիկայ կու տան
ու ամէնը հատնելէն վերջը գետնախնձոր կը
սկսին տալ, որով կովերը բոլոր ձմեռը կանաչ ու-
տելով, առատ կաթ կու տան:

ԿԱՂԱՄԻ ՎՐԱՅ

Մաղամբը՝ դեղին կաւով ու կրով խառն,
կակուղ արտն ու աւազուտ տեղեր շատ կը
սիրէ: Հունտն առնելու համար՝ խոշոր ու կարծր
գլուխներն արմատով կը հանեն, օդ բանելու տեղ
կը պահեն, ձմեռուան ցուրտը անցնելէն ետքը ա-
ղէկ աղբ դրած տեղ մը կը տնկեն որ հունտ
տայ, բոլոր արմատեղէններուն ու սոխին հունտերն
ալ ասանկ կը հասցընեն: Յանելուն կերպն ու
ատենը վերինին հետ նոյն է, մինակ ասոր հունտը
մանր ըլլալով՝ մէկ արտավար տեղույ տասնուհինգ
տրամ հունտ կը բաւէ, ու մէկալին չափ խիտ ցա-
նելու չէ, որ տնկերն ուժով ըլլան: Ասիկայ ամէն
տարի նոյն տեղն ալ կը տնկուի, ու ամառուան
պտուղներու արտն ալ աղէկ կ'աճի: Արտի վրայ
ձմեռ չեկած՝ աղբ կը դնեն, ու խորունկ կը հերկեն.
անգամ մ'ալ գարնան կը հերկեն: Արբ որ ամառը
շատ տաք չ'ընեն, ոչխարի աղբը շատ օգտակար է,

անոր համար մէյ մը կովի, մէյ մ'ալ ոչխարի աղբ կը դնեն. տնկերը՝ մեծնալու ատենը երկու հեղ ալ աղբի ջրով կը ջրեն: Մայիսի առջի օրէն ինչուան կէսը՝ անձրեւի օրեր ու խոնաւ ատեններ մէկ դիէն արտը կը հերկեն, մէկալ դիէն մէկը մէկալէն կանգուն մը հեռու կարգաւ կը տնկեն. թէ որ եղանակը չոր է, նոր տնկերուն ջուր տալու ու չորցածներուն տեղ նոր տնկելու է: Արեք շաբաթ ետքը հեղ մ'ալ հունձք չսկսած աղբի ջուր տալու, փորելու, խոտերը մաքրելու է, որ մասնաւոր շինած մաճով շատ դիւրին ու շուտ կ'ըլլայ: Տակի դեղին տերեւները սեպտեմբերին կը սկսին քաղել ու կովերու տալ, որոնք ասով շատ կաթ կու տան, ետքը կոթերը մանր կտրած կու տան. հոկտեմբերի մէջ կը քաղեն, ու բաց տեղ ութը տասը օր վրայէ վրայ գլխիվայր դիզած կը թողուն, որ աղէկ ճերմկնան: Մէկ արտավար տեղէն 800 — 1000 աղէկ կաղամբ կ'ելէ:

ԱՐԷԵՍՏԻ ՈՒ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏՆԿԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ասոնք անանկ տնկեր են, որ կամ վաճառականները կը ժողվեն կամ արհեստաւորները: Ասոնց պտուղները ծախելու բաներ ըլլալով երկիրը պարարտցընելու շեն ծառայեր, թէպէտեւ իրենք շատ աղբի կը կարօտին: Յանելնին, տնկելնին դժուար է, մասնաւոր կերպ ունին, ու աղէկ պիտ'որ հոգացուին. անոր համար երկրագործը յառաջ մտածելու է, թէ իր ուրիշ արտերուն փնաս չտուած՝ ասոնց ալ աղբ կրնայ բաւեցընել, ցանելու

տնկելու կերպը գիտէ, թէ որ կրնայ ընել, ան ատեն ձեռք զարնելու է: Ասդժուարու թիւններուն դիմացը՝ ասոնց պտուղները ծախած ատենն ալ աղէկ ստակ կ'առնու:

ԳՈՆԳԵՂԻ ՎՐԱՅ

Ասիկայ սիրած տեղը շատ աղէկ կ'ըլլայ, որով շատ ալ օգուտ կ'ունենայ. ամէն պտուղներէն յառաջ կը հասնի, երկրագործին նեղութեան ատենը՝ իրեն ստակ կը բերէ, յարդի կարօտութեան ատեն օգնութեան կը հասնի, հնձելն ալ ուրիշ գործք չունեցած ատեն կը պատահի: Ասիկայ պարարտ վերի հողը խորունկ տեղ, ալ աւելի կակուղ բաղադրած հողով կամ կրով խառնած արտը շատ կը սիրէ. շատ ծանր կամ թեթեւ արտերու վրայ շատ աղբ կ'ուղէ, ու ճախին տեղեր չի բուսնիր, լեռնային ցուրտ տեղեր ալ չըլլար: Արբ որ ապրիլի, մայիսի մէջ օդը տաքէ պաղ ու պաղէ տաք փոխուի, ասոր շատ վնաս կ'ընէ, ասանկ ալ ձմեռուան արեւելեան ու հիւսիսային ցուրտ հովերը, թէ որ ձիւնով ծածկած չըլլայ: Ամէն պտուղներուն արտը կը բուսնի. աղէկ բուսած ցորենի, ալ աւելի հաճարի, վիգի, առուոյտի արտերը կը սիրէ: Արմէ յառաջ ցանած պտուղներուն համար աղէկ աղբ դրուած է նէ՛ իրեն համար դնելու չէ, որ պտուղը միօրինակ հասնի: Ապշուն արտին ոչխարի աղբ կը դնեն, վրան ալ քիչ մը փոշի եղած՝ չմարած կիր կը ցանեն: Արտն աղէկ բանած ու հողն աղէկ բարակցած կ'ուղէ. առուոյտի արտը երկրորդ անգամ չհնձած, շատ հեղ հերկելու, տափնելու ու գլանելու է. ասանկ ալ հանգչած կամ հաճարի արտերը շատ հեղ հերկել,

տափնել ու գլանել կ'ուզէ: Յուլիսի մէջ արտին
ամէն դին հաւասար կը ցանեն, յառաջ ու ետքը
կը գլանեն, որ մէկ արտավար տեղւոյ երեք հարիւր
տրամ հունտ կ'երթայ: Շատ տեղ սեպտեմբերին
վերջերը կը հանեն, ուրիշ աղէկ պատրաստած արտ
մը մէկ դիէն կը հերկեն, մէկալ դիէն մէկը մէկալէն
հինգ վեց մատ հեռու կը տնկեն, որուն աշխատու-
թիւնը շատ է, բայց պտուղն ալ շատ կ'ըլլայ:
Յունիսի մէջ կը հասնի երբ որ պաճուկները կը
թխնան, ու մէջի հատերը կը սեւնան, առտուան
խոնաւ ատեններ՝ ձեռքի մանգաղով կը կտրեն, որ
չթափուին: Վանի մ'որ չորնալէն վերջը խոշոր
լաթերով կը վերցընեն, կը ծեծեն, ու մաքրածը
չտեմարանի մէջ երեք չորս մատ թանձր կը տա-
րածեն, ու ինչուան չորնայ նէ՛ օրը մէկ երկու հեղ
տակն ու վրայ կը դարձընեն:

ՀՈՂԳԱՄԱՏԱԿԻ ՎՐԱՅ

Ասիկայ ամէն տեղ, նաեւ առջինին չբուսած
լեռնային ցուրտ ու վերի հողը քիչ արտերն ալ կը
բուսնի: Արտին պատրաստութիւնը վերինին պէս
է, մինակ ասիկայ օգոստոսին վերջերն ալ կրնայ
ցանուիլ. ցանելու չափն ալ վերինին հետ նոյն է,
անկէ տասն օր յառաջ կը հասնի, պտուղը անկէ
քառորդ մը պակաս կ'ելլէ, եղն ալ 100 հոխայէն
32 հոխայ, իսկ անոր 36 հոխայ կ'ելլէ: Աս աղէ-
կութիւնն ալ ունի, որ ամէն գաւառ ու ամէն տեղ
կրնայ բուսնիլ:

ՄԵԿՈՆԻ ՎՐԱՅ

Մեկոնը միայն եղի տնկերու մէջէն՝ արտը ա-
մառը մինակ կը խափանէ, թեթեւ արտերու վրայ

կտաւատէն աղէկ կը յաջողի. եղը՝ կերակրոյ կը ծառայէ, ու տաք ու չոր տեղեր ափիոն ալ կուտայ: **Մեծ** արտ ցանելու չի գար, ինչու որ քաղելու, մաքրելու աշխատանքը շատ է: **Վլխաւոր** տեսակներն երկու են, գոց ու ճերմակ գլխով, եւ բաց ու կապոյտ գլխով: **Նտքինն** աւելի հունտ տալուն համար՝ շատ կը ցանեն, առջինն ալ շատ եղ տալուն համար սուղ կը ծախուի: **Մեկոնը** զօրաւոր, մաքուր, կակղկեկ ու չոր հող կ'ուղէ կապոյտ կաւը չի սիրեր, շատ կակուղ, աւազուտ տեղեր ճիւղերը հովէն կը կոտրին. չոր ու տաք տեղերը՝ որ կանուխ կրնայ գործուիլ, շատ կը սիրէ, ասանկ ալ արմատեղէններու եւ հանգչած արտերը: **Նչպէս** ուրիշ եղի տնկերը, աս ալ տարի մը յառաջ՝ գոնէ ձմեռուընէ յառաջ աղբ դրած տեղ կ'ուղէ. պաղ արտերու վրայ՝ ոչխարի, ու տաք արտերու վրայ կովի աղբ կ'ուղէ: **Նրտը** աշնան խորունկ հերկելու է. գարնան ալ ցանելէն յառաջ տափնելու է, ու թէ որ հողը կպչուն է նէ՝ հերկելու ալ է, ու անանկ տափնելու է, որ հողն աղէկ բարակնայ: **Նսիկայ** մարտի մէջ կը ցանեն, մէկ արտավար տեղուոյ 70 տրամ կամ քիչ մը աւելի հունտ կը բաւէ. վերջը թեթեւ կը տափնեն: **Նրբ** որ քիչ մը մեծնան, տակը կը փորեն ու մէկը մէկալին մէկ ոտքէ մօտ կեցածները կը խլեն կը հանեն: **Նէս** կանգունի մօտ կը բարձրանան նէ՝ չոր ատեն քովերնին հող կը քաշեն՝ կը լեցընեն: **Յուլիսի** վերջերը հունտերնին կը հասնի, գլուխներնուն բաժանումները կը ճեղքուին ու հունտերնին գլուխներուն մէջ կը սկսին շարժիլ: **Վաղելը** երկու երեք շաբաթ կը տեւէ, ինչու որ ամէնը միօրինակ չհասնելով միշտ հա-

սածները կը ժողովեն: Աւերի դին բաց տեսակները կտրածին պէս՝ կտաւի մէջ կը թօթուեն, գոց տեսակները շթօթուած արեւի մէջ կը շորցընեն. վերջը թէ մէկը թէ մէկալը կը թօթուեն կը ծեծեն, բոլոր հունտը կ'առնուն, հով բանելու տեղ կը տարածեն, ու երբեմն խառնելով կը շորցընեն: Մէկ տրամ ցանած հունտէն մէկ հոխայի մօտ հունտ կ'ելլէ, ու հարիւր հոխայ հունտէն՝ երեսունեւութ հոխայ եղ կ'ելլէ:

Աւելին հունտէն ալ եղ կ'ելլէ, անոր համար շատ տեղ ան ալ կը ցանեն, որ ամէնէն անշահ ու աւազուտ տեղեր քիչ աղբ գնելով կը յաջողի: Արտին պատրաստութիւնն ու ցանելու ատենը՝ գարիին հետ նոյն է. մէկ արտավար տեղ երեք հարեւր տրամ հունտ կը ցանեն, որուն տերեւներն եգիպտացորենի տերեւներուն պէս են, կովերու կու տան. եղը կը վառեն ու աւելը կը գործածեն:

ՄԱՏԻԱՅԻ ՎՐԱՅ

Ամերիկայէն՝ մատիա անունով հունտ մը բերած են, ուսկից պարարտ եղ կը հանեն, որ ձէթի տեղ ուտելու աղէկ կու գայ, որուն ճրագն ալ պայծառ կը վառի ու ծուխ չի տար: Ասիկայ դեղին կաւով կակուղ հողը շատ կը սիրէ, շատ աղբ կ'ուզէ, հողը՝ շատ հերկելով, տափնելով բարակցած պիտ'որ ըլլայ: Մայիսի մէջ կը ցանեն, մէկ արտավար տեղ՝ մէկ հոխայ հունտ հաշուելով, ու թեթեւ կը տափնեն: Ալլելէն վերջը՝ տակը կը փորեն, մէկ երկու հեղ խոտերը կը մաքրեն, մէկը մէկալին կէս ոտքէն աւելի մօտ բուսածները՝ կը խլեն կը

Հանեն: Օգոստոսի մէջ կը հասնի, ու ամէնը մեկէն չհասնելուն համար, մեծ մասը հասածին պէս կը քաղեն, կը չորցընեն ու ծեծելով հունտը կ'առնուն: Մէկ արտավար տեղէն՝ հարիւր հոխայ հունտ կ'ելլէ, անկէ ալ երեսուն հոխայ եղ կ'ելլէ. բայց ուտելու համար յառաջ տաք ջրով կը լուան, կը չորցընեն, մամուլն ալ մաքուր կը լուան ու անանկ կը ձգմեն: Վան ուրիշ հունտեր ալ, որոնցմէ վառելու եղեր կ'ելլեն, ինչպէս դդումէն, արեւածաղկի կուտերէն, ճենաց բողկի հունտերէն. բայց վերիններուն պէս շատ չտալուն համար, ասոնց վրայ չենք գրեր:

ՔԹԱՆԻ ՎՐԱՅ

Վթանը երկու տեսակ է, մէկին պաճուկները արեւի տաքէն ձայն հանելով կը ձաթուտին, ու մէկային հունտն առնելու համար ծեծել կ'ուզէ. աս վերջինն աւելի երկայն ու շիտակ կ'ըլլայ, քովէն ճիւղեր չի տար, անոր համար շատ կը ցանեն: Վթանը՝ չափաւոր տաք ու խոնաւ եղանակները կը սիրէ, օդը՝ խոնաւէ տաք՝ տաքէն խոնաւ փոխուած տեղերն ալ աղէկ կ'ըլլայ: Ամէն տեսակ երկրի վրայ կը բուսնի, մինակ կապոյտ կաւն ու չոր աւազը չի սիրեր. ամենէն աւելի՛ մէջը քիչ մը բաղադրած հող խառնած՝ զօրաւոր միջակ հողերը կը սիրէ, խոնաւ գաւառներ՝ աւազուտ թեթեւ հողի վրայ ալ կը բուսնի: Աոր ու անտառէ շինած արտերն եւ առուոյտի, գետնախնձորի, կաղամբի, կանեփի, ընդեղէններու, վարսակի արտերը շատ կը սիրէ, բայց իր արտը վեց տարիէ յառաջ աղէկ չ'ըլլար: Ար արտին վրայ ոլոռը, վարսակն ու առու-

օյտը աղէկ կ'ըլլան. վերջինն ասոր հետ մէկ տեղ
 ալ կը ցանուի, բայց ասիկայ՝ ելլելէն ետքը կը ցա-
 նեն որ չխեղդուի: Աղբը իրմէ յառաջ ցանած
 պտղուն դնելու է. անմիջապէս ցանելէն յառաջ
 շատ աղբ կը դրուի նէ՛ աղէկ կ'երկննայ, բայց շատ
 հաստնալով թելերն ալ հաստ կ'ըլլան: Արբ որ
 աղբ դնելու հարկ ըլլայ, առջի աշնան փտած աղբ
 դնելու է. արտաքնոցներու, աղաւնիի, հաւերու,
 ոչխարի աղբերը, աղբի ջուրը, մոխիրն ու ժողովա-
 ծոյ աղբը շատ կը սիրէ: Վաքուր ու կակուղ արտի
 վրայ արմատը խորունկ կը ձգէ: Արտը աշնան
 խորունկ կը հերկեն ու գարնան թեթեւ, որ
 խոնաւութիւնը չկորսուի, խաչաձեւ աղէկ կը
 տափնեն: Վոր կամ առուոյտի արտը՝ աշնան եր-
 կու հեղ կը հերկեն, ու ցանելէն տափնելէն ետքը
 կը գլանեն, որ շուտ ու հաւասար ելլէ: Վարտի կէ-
 սէն ինչուան մայիսի վերջը կը ցանուի: Աղէկ գոր-
 ծուած արտի վրայ կանուխ ցանելն աղէկ է, բայց
 գարունն աւելի կանուխ կամ ուշ սկսած երկիրները՝
 աւելի կանուխ կամ ուշ կը ցանեն: Առտուանց կա-
 նուխ ցանելու ու տափնելու է: Թելերը բարակ ու
 միօրինակ ըլլալու համար, աւելի խիտ ու հաւասար
 ցանելու է. հունտը երկու երեք տարւան պիտ'որ
 ըլլայ: Աղէկ հունտը ոսկեգոյնի մօտ, փայլուն,
 ծանր ու իւղոտ կ'ըլլայ, ջրի մէջ անմիջապէս տա-
 կը կ'իջնայ ու կրակի վրայ շուտով ճաթուտելով
 ու ձայն հանելով կ'այրի, ցանելուն չափը ցորենին
 քառորդէն աւելի է: Ասիկայ տարւէ տարի հուն-
 տը կը փոխէ. քանի մը տարին հեղ մը՝ աւելի ցուրտ
 ու աղէկ յաջողած տեղերէն հունտ բերել տալու է,
 ու մէջը խոտի հունտեր կան նէ, աղէկ մաքրելու է:

Ասոր թշնամիները հողի լու ու վայրենի խոտերն
 են: Առջինին ճարը կանուխ ու մէկ կտոր արտի
 վրայ ցանել ու վրան շատ հեղ գած ու մոխիր
 ցանելն է. իսկ երկրորդին ճարը՝ չորս մատ բար-
 ձրանալուն պէս, չոր ատեն խոտերը հանելն է:
 Մէկ կողմը պառկել կը սկսին նէ, բարակ երկայն
 գաւազանով մէկալ դին ծռելով շտկելու է, որ
 պառկելով չաւրուին: Արբ որ կոթերը դեղիննալ,
 վարի տերեւները թռումիլ ու հունտերը գոյնը փո-
 խելու կը սկսին, արմատներով քաղելու է. ատենէն
 կանուխ քաղուելու ըլլայ՝ քթանը բարակ կ'ըլլայ,
 բայց դիմացկուն չ'ըլլար, իսկ թէ որ ուշ քաղելու
 ըլլաս՝ կը հաստնայ, կակուղ չ'ըլլար: Քաղածնե-
 րը բազկի հաստութեամբ կապոցներ ընելու է, ու
 չորս չորս հատ մէկը մէկալին կոթնցընելով՝ շա-
 բաթ մը արեւի մէջ չորցընելու ու մասնաւոր շինած
 գործիքով կախելու է, եւ քանի մ'որ ալ անանկ
 չորցընելէն ետքը աղէկ ծեծելով հունտն առնելու
 է: Բայց քթանը տնկին խիժովը փայտին կպած
 ըլլալով, ինչուան անիկայ չի փտիր նէ, փայտէն
 չի զատուիր. կամ ցողի ու անձրեւի տակ փռելով
 կը փտի, եւ կամ մաքուր ջրի մէջ թող տալով:
 Թէ որ յարմար ջուր կայ նէ՝ վերջինն աւելի աղէկ
 կ'ըլլայ. ցողի կամ անձրեւի տակ թողուլն աւելի
 հասարակ ու դիւրին կերպ է. հնձած ցորենի արտի
 մը վրայ կամ խոտ կոխած կամ խոտ հնձած չոր
 տեղ մը՝ ջախջախած քթանները կարգաւ ու հաւ-
 ասար կը տարածեն, կանուխ քաղածները յուլիսի՝
 ու օգոստոսի մէջ, իսկ ուշ քաղածները ձմեռուան
 ետքի ձիւներու ատեն, աս ետքինն աղուոր արծա-
 թի գոյն կը ստանայ. ցողով զատելու համար չորս

Տինգ շաբաթ կ'ուզէ. երբ որ քթանը կեղեւին վրայէն ամբողջ կ'ելլէ ու թեփերը կը թափին նէ՛ հասած է. քթանը զատելու, քիչ քիչ ու թոյլ կապելու չորցընելու է: Բայց յառաջ հաստերը բարակներէն զատելու է. ինչու որ բարակներուն քթանը բարակ ու կակուղ կ'ըլլայ, իսկ հաստերունը՝ կարծր ու հաստ: Ասիկայ յաջողած տարին շատ օգտակար բան է, մէկ արտավար տեղէն Տինգ հարիւր հոխայէն աւելի չմաքրած չոր քթան կ'ելլէ, հարիւր յիսուն հոխայի չափ հունտ կ'ելլէ, անկէ ալ ութսուն հոխայի մօտ եղ կը հանուի. որուն քուսպը կովերը սիրով կ'ուտեն, յարդն ալ աղբը կը շատցընէ:

ԿԱՆԵՓԻ ՎՐԱՅ

Վանեփը՝ հաստ մանելով չուան կը շինեն, ու բարակ մանելով կտաւ կը շինեն, աս երկուքն ալ չափէ դուրս կը դիմանան: Բնութեամբ պարարտ կամ աղբով պարարտցած արտը շատ կը սիրէ, անոր համար չորցած լճերու տեղերը շատ աղէկ կ'ըլլայ, նոյնպէս վերի հողը խորունկ՝ դեղին կաւով արտի մէջ, թէ որ աղէկ գործուած ու բարակցած ըլլայ: Տաք ու խոնաւ տեղերը կը սիրէ, անոր համար գետերու մօտ ձորերը շատ աղէկ կ'ըլլայ: Շատերը ասոր համար առանձին՝ զատ արտ ունին, ամէն տարի հոն կը ցանեն: Ար արտին մէջ քթանն ու անոր նման բաները աղէկ կը բուսնին: Արչափ շատ աղբ դնես, այնչափ աղէկ կ'ըլլայ, անոր համար շատերը մէյ մը աշնան, մէյ մ'ալ գարնան կը դնեն, բայց հինցած աղբով աւելի կը բարձրանայ. աղաւնիի, իսկ արտաքնոցի ու ոչխարի

աղբը, աղբի ջուրը ամենէն աւելի կը սիրէ: Արտը
 աշնան ու գարնան շատ հերկելու է, որմէ առակ
 եղած է ու կ'ըսուի «Վանեփի արտը շատ հերկէ,
 իսկ քթանինը շատ տափնէ:», Չմեռուան կամ գար-
 նան ցրտի վախն անցնելու ըլլայ, կը տնկեն. հա-
 սարակ ատենն ապրիլին վերջն է, շատ ցուրտ կամ
 տաք տեղեր՝ աւելի ուշ կամ կանուխ ցանելու է:
 Ատաւի համար շատ խիտ կը ցանեն, որ թելերը
 բարակ ըլլան: Չուանի համար ցանցառ կը ցանեն
 որուն չափը ցորենէն երրորդ մաս մը աւելի է:
 Չանալու է որ հունտը նոր ըլլայ, ու ցանելէն
 յառաջ ու վերջը տափնելու է: Աղէկ հունտ առ-
 նելու համար, կաղամբի ու գետնախնձորի քովերը
 շատ աղբ դրած տեղեր մէկիկ մէկիկ տնկելու է, որ
 շատ մեծնան ու աղէկ հունտ տան: Արուները ծաղ-
 կած ու կոթերը գեղիննալու սկսածին պէս՝ կը քա-
 ղուի, իսկ էգերը՝ հունտերնին հասածին պէս,
 որոնք արուններուն կրկինը կ'ըլլան. բարակ կանեփ
 ու զողը՝ հունտին հասնելուն չի սպասեր, արունե-
 րուն հետ կամ քիչ մը վերջը՝ էգերն ալ կը քաղէ:
 Արուները մէկիկ մէկիկ, ու էգերը լեցուն ափով
 կը հանեն, քթանի պէս կը կապեն կը չորցընեն,
 ու թօթուելով կամ ծեծելով հունտը կ'առնուն.
 վերջը արմատները կը կտրեն, ու քթանի կերպով
 կանեփը կը հանեն: Թէ որ շատ երկայն են, չեն
 ջախջախեր, կոթերու վրայէն կեղեւի պէս դանա-
 կով կը հանեն: Ասոր հունտին հարիւր հոխայէն
 քսանու հինգ հոխայ եղ կ'ելլէ:

ԵՂԻՆՑԻ ՎՐԱՅ

Աղինջէ ալ քթան կ'ելլէ, որն որ հասարակ

քթանէն քիչ մը հաստ ու կանեփէն բարակ կ'ըլ-
 լայ ու շատ կը դիմանայ. ամէն տեսակ հողի վրայ
 կը բուսնի, ուրիշ տնկերու չհասած տեղերն ալ
 կը հասնի, ու տաքէն պաղէն չի վախնար. տաք ու
 խոնաւ տեղերն ու փտած հողը շատ կը սիրէ,
 աղբն ալ քիչ մը շատ գտնէ նէ՛ շատ կ'երկրննայ :
 Արտն աշնան խորունկ ու գարնան թեթեւ հերկե-
 լու, մարտի մէջ ցանելու, տափնելու ու գլանելու
 է : Արչափ խիտ այնչափ ալ բարակ կ'ըլլայ.
 մէկ արտավար տեղւոյն կէս հոխայ հունտ կը բաւէ,
 բայց հաւասար միօրինակ ցանելու համար՝ հունտը
 բարակ աւազի հետ կը խառնեն : Ամէն պտուղնե-
 րու արտը կը յաջողի, ու կանաչեղեններու արտը
 շատ կը սիրէ. իր արտն ալ ամէն տեսակ պտուղ-
 ները կրնան ցանուիլ, մինակ արտը քանի մը
 հեղ հերկելու է, ատեն թող տալով, որ թա-
 փած հունտերն ելլեն ու հերկելով չորնան, որ ե-
 տեւէն եկած պտուղը չկոխեն : Արբ որ կը ծաղկի
 ու կոթերը գոյներնին կը փոխեն, ձեռքը կաշիէ
 ձեռնոց անցուցած՝ կը քաղեն. ուրիշ գործքերը
 քթանի պէս են : Ասոր յարդն աղբի հետ խառնել
 կ'ուզես նէ, պէտք ես աղէկ փտեցընել, որ հուն-
 տերն ապականին ու արտը չկոխեն :

ԲԱՄԲԱԿԻ ՎՐԱՅ

Բամբակը փափուկ տունկ մըն է, անոր հա-
 մար տաք երկիրներն աղէկ կ'ըլլայ, բաւական որ
 տաքը չափէ դուրս չըլլայ. ցուրտ տեղեր չի բուս-
 նիր, անոր համար ալ Եւրոպայի, ու Ափրիկէի շատ
 չոր ու տաք կողմերը չ'ըլլար. իսկ Ասիայի տաք կող-

մերը շատ կը ցանեն: Չմերուկի պէս նոր կամ
 հանգչած արտը շատ կը սիրէ, անոր համար շատ
 տեղ երկուքը մէկ արտի վրայ խառն կը ցանեն.
 երկիրը շատ յոգնեցընող պտուղներէն վերջը շատ
 աղէկ չ'ըլլար, բայց իրմէն ետքը ամէն պտուղ
 աղէկ կ'ըլլայ, ինչու որ ինքը երկրին զօրութիւնը
 շատ չ'առնուր: Արեւելք արտերուն աղբ դնել
 չգիտնալով ուր որ կ'ուզեն, կը հերկեն, բամբակը
 կը ցանեն, ու քովէն կ'ելեն կ'երթան. բայց թէ որ
 աշնան հեղ մը աղէկ խորունկ հերկեն, աղբ դնեն,
 ու գարնան հեղ մ'ալ հերկեն, տափնեն ու ցանեն
 նէ՛ խոշոր ու շատ խոզակներ կու տայ, բամբակը
 շատ կ'ելէ, եւ երկայն ու դիմացկուն կ'ըլլայ:
 Արեք չորս մատ մեծնալէն ետքը տակը փորելու,
 խոտերը մաքրելու ու շատ խիտ տեղերը այնչափ
 ցանցառ ընելու է, որ մէկը մէկալէն ոտք մը հե-
 ոու ըլլան. անկէ ետքը քանի անգամ որ խոտ կու-
 խէ, լայն բրիչով երեսէն փորելու ու խոտերը մա-
 քրելու է: Թէ որ կարգաւ տնկուելու ըլլայ՝ բրչի
 տեղ փորելու մաճով կրնան խոտերը դիւրաւ եւ
 քիչ ծախքով մաքրուիլ: Ասիկայ ցրտէն շատ վախ-
 նալուն համար՝ ան ժամանակը կը ցանեն, որ ելլե-
 լու ատենները ցրտի վախ չմնայ. ցանելուն չափը
 ցորենին հետ նոյն է, բայց հունտին աղէկութիւնը
 կամ անշահութիւնը մտմտալով, քիչ մը պակաս
 կամ աւելի կը ցանեն: Արողակներու կեղեւները
 չորնալու եւ բացուելու կը սկսիննէ, բամբակը հասած
 է, ետեւէ ետեւ բացուածները կը ժողվեն, ու օդ
 բանելու տեղ կը տարածեն, ու աղէկ չորնալէն
 ետքը, առանձին զատ գործիքով բամբակը կուտե-
 րէն կը զատեն:

ՏՈՐՈՆԻ ՎՐԱՅ

Աս խոտին արմատը աղէկ կարմիր ներկ է, անոր համար շատ կը ցանեն կամ կը տնկեն, բայց շատ աղէկ հող ու առատ աղբ կ'ուզէ, անոր համար ալ թանկ կ'ըլլայ. օգուտ մը կ'երեւայ նէ՛ ցանելու կամ տնկելու է: Աւերի հողը խորունկ կակուղ արտ կ'ուզէ, որ խոնաւութենէ ու ամառուան տաքէն չմնասի. կրոտ տեղերը գոյնը շատ զօրաւոր կ'ըլլայ, քարուտ տեղ չ'ըլլար: Արտի վրայ աշնան վերջերը առատ աղբ կը դնեն, ու կրկին մաճով խորունկ կը հերկեն, փետրուարի մէջ հեղ մ'ալ հերկելէն ետքը ինչուան տնկելու ատենը թող կուտան. թէ որ խոտ կոխէ, կը տափնեն: Ասոր հունտն ալ կրնայ ցանուիլ. հին տնկերէն կրնան տնկեր բաժնուիլ ու տնկուիլ, բայց ետքինը ցանելէն աղէկ կ'ըլլայ: Արկու տարւան տնկած արտէ մը մայիսի մէջ ամէն մէկ տնկին քով, արմատ կապած ճիւղերէն խոնաւ ատեն մը հինգ վեց հատ կը հանեն, գետինըմէկը մէկալէն մէյ մէկ ոտք հեռու կարգ կարգ կը բանան ու կարգերու մէջ մէկը մէկալէն չորս հինգ մատ հեռու կը տնկեն: Թէ որ տունկ չի տնկուիր, պարտէզին աղէկ աղբ դրած կողմը տարի մը յառաջ կը ցանեն, տնկեր կը հասցընեն, ու երրորդ տարին կը տնկեն: Առջի տարին քանի մը հեղ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն, աշնան՝ քովերնին հող կը լեցընեն, գարնան նորէն կը փորեն, հողերը կը հաւասարցընեն, ետքը խոտ կոխած ատենը մէյ մ'ալ կը փորեն: Ետքը աշնան փորելով կամ հերկելով արմատները կը ժողվեն: Հերկելով ժողվելու համար մաճը անանկ կը յար-

մարցընեն, որ խորունկ հերկէ ու արմատներուն տակէն անցնի. արտին երկայնութեանը տասը հողի ալ ձեռքերնին երեքժանի երկաթներով կը կենան ու մաճին դիզած հողերը անոնցմով կը խառնեն, արմատները կը ժողվեն, ու տեղ տեղ կը դիզեն: Վիչ մը չորնալէն ետքը հողերը կը մաքրեն կամ անմիջապէս կը ծախեն, կամ օդ բանելու տեղ մը կը տարածեն, որ չմզլոտին: Մէկ արտավար տեղէն հազար հոխայի մօտ արմատ կ'ելլէ:

ԼՐՁՈՒՒ ՎՐԱՅ

Աս տնկին տերեւը աղէկ կապոյտ ներկ է: Ասիկայ ամէն եղանակի կը յարմարի, բայց վերի հողը խորունկ՝ դեղին կաւով արտ չի սիրեր: Արտը ձմեռ չեկած քանի մը հեղ կը հերկեն, ու վրան աղբ կը տարածեն: Վարնան երկիրը չորցած ատենը նորէն կը հերկեն, կը տափնեն, կը ցանեն ու նորէն կը տափնեն: Ըստերը կարգաւ մաճով կը ցանեն, այս ինքն հող դիզելու նեղ մաճով կարգ մը կը բանան, մէջը կը ցանեն, ու բրիչով հողը վրան կը քաշեն, կը գոցեն. անկէ ոտք մը հեռու երկրորդ կարգ մը կը բանան, ու ասանկ յառաջ կ'երթան: Մէկ արտավար տեղ՝ թէ որ հունտը պաճուկներէն ելած չէ նէ, երկու հոխայ, թէ որ ելած է նէ, երեք հարիւր տրամի չափ հունտ կ'երթայ: Էինգ վեց շաբաթ ետքը կ'ելլէ, բոլոր ամառուան մէջ քանի մը հեղ փորելու՝ մէջի խոտերը մաքրելու է, ու չորս հինգ մատէն աւելի բուսածները հանելու է: Արբ որ տերեւները թիղ մը կ'երկնան, ու վարի տերեւները կը սկսին դեղին-

նալ, ձեռքի պղտիկ մանգաղով կը կտրեն, որ յու-
նիսի վերջերը կ'ելլէ: Աղէկ յաջողած ատենը՝ ա-
սանկ երեք հեղ կրնայ կտրուիլ, թէ որ տկար է
նէ՝ տարի մ'ալ կրնայ թող տրուիլ: Ատրած տե-
րեւները շուք տեղ կը տանին ու արեւ չտեսած՝
անձրեւ չկերած կը չորցընեն: Մէկ արտավար
տեղէն՝ երեք հարիւր հոխայ չորցած տերեւ կ'ելլէ,
որուն հոխան աս կողմերը եօթանասուն՝ ութսուն
փարայ կը ծախուի:

ԱԼԱԺԱՐԻ ԿԱՄ ՀՆԴԻԿ ՔՐՔՈՒՄԻ ՎՐԱՅ

Աս խոտով աղուոր ու դիմացկուն դեղին կը
ներկեն. ասիկայ ցանելը շատ օգտակար է ինչու որ
ցանելու համար շատ ծախք ու աշխատանք չունի:
Տաք ու չոր եղանակ կ'ուզէ, աւազուտ դեղին կաւ-
ով հողը ու պարարտ երկիրը կը սիրէ: Արան
կիր, բաղադրած հող կամ մոխիր կը ցանես նէ՝
գոյնը շատ զօրաւոր կ'ըլլայ: Առուոյտի ու արմա-
տեղէններու վրայ շատ աղէկ կ'ըլլայ, ու աշնան ալ
գարնան ալ կը ցանուի: Առջինն օգոստոս մտածին
պէս, ու երկրորդը գարնան՝ երկիրները չորցածին
պէս կը հերկեն, կը տափնեն, հողն աղէկ կը բա-
րակցընեն ու կը ցանեն, ետքը տափանին շիտակ
կողմով կը տափնեն ու կը գլանեն: Մէկ օրւան
հերկելու տեղ չորս հոխայ հունտ կ'երթայ: Ալլե-
լէն վերջը մէկ երկու հեղ խոտերը կը մաքրեն:
Յուլիսի օգոստոսի մէջ կատարեալ կը ծաղկի նէ,
կը ժողվեն, որ ինչուան կատարեալ ծաղկի նէ,
մեղուններու ալ աղէկ կերակուր կ'ըլլայ: Ժողվելու
համար նայելու է որ չոր եղանակ ըլլայ, ու քթա-
նի պէս արմատներովը հանուի եւ մեծ զգուշու-

Թեամբ հողերը մաքրուին. դիւրաւ չի մաքրուիր նէ՛ արմատները կտրելու է: Չորցընելու ատեն՝ ամէն ճիգն ի գործ դնելու է, որ արեւ չտեսնէ, անձրեւէ չթրջի ու չփտի: Չորնալէն ետքը երկու դիէն դուրս բերելով ու ծաղիկները մէջը ծածկելով խրճուկք կապելու է, որ ծաղիկներուն փոշին չթափուի ու չկորսուի: Չունտի համար քիչ մը տեղ չեն քաղեր, թող կու տան, որ հունտը հասցընէ: Չափաւոր կը յաջողի նէ՛ մէկ արտավար տեղէն չորս հարիւր հոխայ կ'ելլէ, որուն հոխան աս կողմերս վաթսուն փարայի կը ծախուի:

ՀԱՍԱՐԱԿ ՔՐՔՈՒՄ

Ասիկայ սոխ մըն է, որ կապոյտ ծաղիկ կը բանայ ու ծաղկին մէջտեղը երեք հատ վարի դին մէկ մէկու կպած՝ վերի գլուխները գամի ձեւով ու կարմիր գոյնով փունջ ունի, որուն միացած տեղոյն վարի դին ճերմակ կ'ըլլայ. հոն տեղէն եղընգով կը կտրեն, կը ժողվեն, որ անոյշ հոտ ունի, ու աղէկ դեղին գոյն է. ապուրի ու մասնաւոր կերակուրներու գոյն տալու համար կը գործածուի ու դեղերու մէջ ալ կը մտնէ: Այաղող եղած տեղեր քրքումն ալ կ'ըլլայ. սաստիկ տաքին կամ սաստիկ ցրտին պատճառաւ խաղող չեղած տեղեր, քրքումն ալ չ'ըլլար, եւ կամ աղէկ չ'ըլլար: Վեղին կաւով բարակ աւազ ու կրով խառն կակուղ հողը շատ կը սիրէ, կապոյտ կաւը չի սիրեր, ճախին կամ թաց տեղեր կը փտի, պարտիզի սեւ հողերու կամ փտած հողերու վրայ չի յաջողիր: Վարուենէն ինչուան օգոստոս՝ արտը շատ անգամ խորունկ կը հերկեն, կը տափնեն, հողը աղէկ կը բարակցընեն: Յունիսի

մէջ առատ հինցած աղբ կը դնեն, որուն կովի աղ-
 բին հետ խառն ձիունը կամ ոչխարինը կամ երե-
 քին մէկտեղ խառնած՝ շատ աղէկ կու գայ, բայց
 ոչխարի մինակ դնել կ'ուզես նէ՝ աւելի փտեցընելու
 է: Շատ մեծ տեղ տնկելու համար չափէ դուրս
 շատ աղբ կ'ուզէ, վերջն ալ քաղելու, մաքրելու
 աշխատանքը շատ կ'ըլլայ, անոր համար քսան կան-
 գունէն ինչուան քառասուն լայն՝ ու երեսուն կան-
 գունէն ինչուան վաթսուն՝ երկայն տեղ կը տնկեն:
 () գոստոսին՝ արտին մէկ ծայրէն սկսած, լայն բրի-
 շով հողը մէկ ոտքէն աւելի խորունկ ու շիտակ կը
 բանան, ու յատակը՝ սոխերը արմատնին վար ու
 մէկը մէկալէն երկու երեք մատ հեռու կարգաւ կը
 շարեն, ու վրան առջևի կողմի հողը՝ մէկ ոտքէն
 քիչ մը աւելի ծածկելով, թիղ մը յառաջ եր-
 կրորդ կարգին տեղը կը բանան ու ասանկ յառաջ
 կ'երթան: Ասոր համար պատրաստած արտը լմըն-
 նալէն ետքը չորս դին մէկ ոտք խորունկ փոսով կը
 պատեն: Ապաստակն ու մուկը ասոր սոխին սաս-
 տիկ թշնամի են: Ապաստակին դէմ չորս դին
 փայտէ կամ եղեգէ ցանկով կը պատեն, որ ներս
 չկարենայ մտնել: Մուկերու դէմ ալ բոլոր տարին
 մէջը ակնատ կը դնեն ու բոլորը կը բռնեն, որ վնաս
 չկարենան ընել: Սեպտեմբերի կէսին՝ երեսէն խո-
 տերը կը մաքրեն, անանկ որ ասոր տերեւներուն
 չգալչուի, որ ձնծաղկի տերեւներու կը նմանին, ու
 անկէ քիչ մը բարակ են: Ասոնք հոկտեմբերին կը
 սկսին ծաղկիլ, որ ամիս մը կը տեւէ: Ամէն առ-
 տու արեւը ծագած չծագած՝ հողէ դուրս ելած ու
 բոլոր կամ կէս բացուած ծաղիկները կոթերէն
 եղընգով կամ սուր դանակով կը կտրեն, կը ժող-

վեն ու խուցի մէջ կը տարածեն, որ ինչուան իրի-
 կուն քիչ մը թողմին: Արիկունը մէջի երեք կար-
 միր փունջը միացած ու ճերմըկնալու սկսած տեղէն
 առանց ճզմելու եղընգով կը կտրեն, ու առտուանց
 պղնձի կամ երկաթի բարակ թելով մաղի վրայ
 տարածած՝ ծուխ ու բոց չունեցող մաղմաղ կրակի
 վրայ կը չորցընեն, երբեմն թեթեւ մը խառնելով,
 որ հաւասար չորնան ու չայրին. ասիկայ մեծ զգու-
 շութեամբ ընելու է, ինչու որ չորցած ատենը որ-
 չափ որ իր բնական գոյնը կը պահէ, չի մթըննար ու
 չի կոտրիր ու հատերը երեք երեք մէկտեղ ըլլան
 նէ, այնչափ յարգի կ'ըլլայ ու սուղ կը ծախուի:
 Պաղելէն վերջը փայտէ տուփի մէջ, տակը թուղթ
 դրած ու բերանը գոց, չոր տեղ կը պահեն: Արեւ-
 ելք աս զգուշութիւնները չգիտնալով, մեղրամո-
 մով՝ քրքումը ստկի մը կ'ընեն. անանկ որ, օրինակի
 համար, տրամը տասը փարայ կ'ընէնէ, ասորը հինգ
 դահեկան տաճկի (դո-ու-շ) կ'ընէ, գոյնը շատ
 զօրաւոր ու հաստատուն ու հոտն աղուոր ըլլալուն
 համար: Մէկ անգամ տնկածը՝ երեք տարի ծաղիկ
 կու տայ, առջի տարին քիչ, երկրորդին միջակ ու
 երրորդ տարին շատ: Արկրորդ ու երրորդ տարին՝
 ամառը երեսի խոտերը կը մաքրեն, ու վերջին
 անգամին՝ օգոստոսի մէջ մաքրելէն ետքը, վրան
 հինցած մանր աղը կը տարածեն, ու սոխերուն վնաս
 չըրած երեսէն կը փորեն: Սոխերն ամէն տարի
 փտելով, ու անոր վերի կողմը նոր սոխ կապելով
 իրենց բարձրութեամբը վեր կ'ելեն. անոր համար
 երեք տարի ծաղկելէն վերջը՝ օգոստոսէն յառաջ
 սոխերը կը հանեն, կը չորցընեն ու նորէն կը տնկեն.
 բայց նոյն տեղը քսան տարիէ յառաջ տնկելու չէ,

չի յաջողիր: Ասիկայ երկրագործութեան տնկերուն թագաւորն է, որ իր առատ տուրքովն երկրագործը մէկէն կը հարստցընէ. անոր համար յարմար արտ ունեցողն ու հեղ մը համը առնողը միշտ երեք տեղ կը տնկէ, որոնց մէկը նոյն տարւան, մէկը՝ երկու տարւան ու մէկալը՝ երեք տարւան մէջ կ'ըլլայ, եւ ամէն տարի մէկը հիննայ նէ՛ կը հանէ, նորէն կը տնկէ. ու ասանկ իր արտերուն մէջ կարգաւ կը պտըտի: Ասիկայ աւելի տաք ու չոր եղանակ կը սիրէ, խաղողը շատ ու աղէկ եղած տարին կը յաջողի, ու քառորդ օրուան հերկելու տեղէն՝ հոխայ մը ասանկ մաքուր չորցած քրքում կ'ելլէ, որուն հոխան վաճառականները 150—200 ֆիորինի կը գնեն, որ երկու հազար տաճկի դահեկանէն (ըստ շահի) աւելի կ'ընէ: Ամէնէն աղէկը Վիեննայի չորս կողմը կ'ըլլայ, բայց կարծեմ որ արեւելք ալ աս կերպով հոգացուելու ըլլայ, հոն ալ շատ աղէկ կրնայ ըլլալ:

ՄԱՆԱՆԵԽ

Մանանեխը երկու տեսակ է, սեւ ու ճերմակ. երկուքին ալ ցանելուն կերպը նոյն է: Ասոնք կակուղ, չոր ու մաքուր արտ կ'ուզեն: Արտն աշնան խորունկ կը հերկեն, գարնան թեթեւ մըն ալ կը հերկեն, ու երկիրը քիչ մը չորցած ատենը կը ցանեն: Արջէն խոտերը դիւրաւ մաքրել կ'ուզես նէ՛ կարգաւ ցանէ, չէ՛ նէ՛ մեկոնի պէս խառն: Մէկ արտավար տեղոյ երեք հոխայ հունտ կ'երթայ: Վանուխկեկ ցանելը շատ աղէկ ու ապահով է, որ գետնի լուն չելած կը մեծնան ու վտանգէն կ'ա-

զատին: Խառն ցանածներուն տնկերը մէկը մէկա-
 լէն թիզ մը հեռու պիտ'որ ըլլան. անկէ մօտ կե-
 ցածները տակը փորելու ատեն կը հանեն, երկու
 հեղ փորելով խոտերը կը մաքրեն: Յուլիսի օգոս-
 տոսի մէջ, երբոր սեւ տեսակին հատերը սեւնալ
 ու ճերմակինները դեղըննալ կը սկսին նէ՛ քաղե-
 լու ատենն է: Ատրածները կոթերնին չորս դին
 դուրս ու գլուխնին ներս դէզ դէզ վրայէ վրայ
 կը շարեն, ու վրանին յարդ կը ծածկեն, որ չոր-
 նալու ատեննին անձրեւէ չթրջին: Աղէկ չորնալէն
 վերջը կը ծեծեն կը մաքրեն, շտեմարանի մէջ
 բարակ կը տարածեն, ու շաբաթը քանի մը հեղ
 կը խառնեն, որ տաքնայ, չապականի: Մէկ արտա-
 վար տեղէն հարիւր հոխայի մօտ մանանեխ կ'ելլէ,
 որն որ շատ տեսակ կերակուրներու մէջ համ տա-
 լու համար կը խառնեն. շատ դեղերու մէջ ալ կը
 մտնէ. կ'աղան ու ալիւր կ'ընեն, օշարակի հետ կը
 խառնեն, խաշածի հետ կ'ուտեն: Ասոր եղն ալ
 կը հանեն, որ վառելու ալ աղէկ կու գայ, ուտե-
 լու ալ. հարիւր հոխայ մանանեխէն երեսուն
 եւ երկու հոխայ եղ կ'ելլէ:

Ք Ի Մ Ի Ո Ն

Քիմիոնը մարգերու վրայ կը բուսնի, բայց
 արտի վրայ ցանելով հատերը խոշոր ու հոտն ա-
 ղուոր կ'ըլլայ. դեղին կաւով աւազուտ հողը շատ
 կը սիրէ, նոր աղբ չի սիրեր. ժողովածոյ աղբը, աղ-
 բի ջուրը, կիրն ու մոխիրը շատ ուզած բաներն
 են: Արտը աղէկ հերկած, տափնած ու հողը ման-
 րած պիտ'որ ըլլայ: Մայիսի մէջ երբ որ տնկերը՝

տնկելու չափ մեծնան նէ, արտի վրայ մէկը մէկալէն մէյ մէկ թիզ հեռու կը տնկեն, անոր համար մարտին պարտիզի մէջ ցանած պիտ'որ ըլլայ, որպէս զի մայիսին՝ տնկերը հասնին: Շատ տեղ ալ մարտի մէջ՝ արտի վրայ մէկէն կը ցանեն. մէկ արտավար տեղոյ մէկ հոխայ հունտ կը բաւէ: Տակը մէկ երկու հեղ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն: Տաք տեղեր յուլիսի մէջ կը քաղուի. բայց ատուանց խոնաւ ատեն կը կտրեն, մանանեխի կերպով կը չորցընեն, պտուղն ալ ան կերպով կը պահեն, որ մէկին յիսուն վաթսուն կու տայ:

Ս Ա Մ Ի Թ

Սամիթը երկու բանի համար կը տնկուի, կանաչ ուտելու ու հունտին համար, որ համեմներու կարգն է: Անաչն ուտելու համար յուլիսի մէջ պարտէզը կը ցանուի, ու սեպտեմբերին հոկտեմբերին կը հանուի, կարգաւ մը մէկը մէկալէն մէյ մէկ թիզ հեռու կը տնկուի. երկրորդ կարգն անկէ կանգուն մը հեռու, մէջտեղը աղցան կամ հազար տնկելու եւ ասանկ յառաջ երթալու է. ձմեռն աղցանները քաղելէն ետքը սամիթը քանի կը մեծնայ նէ՝ փորելու ու քովերնին հող քաշելու է, որուն տերեւներուն կոթերը արմատին հետ միացած տեղը կը հաստնայ, կը ճերմըկնայ. ասի պտղոյ տեղ կ'ուտուի: Բայց ասիկայ ցուրտ երկիրներ չ'ըլլար, ինչու որ ամառը տնկես նէ՝ հունտի կ'երթայ, գլուխ չի կապեր, ու ձմեռը ցուրտին չի մեծնար:

Հունտն առնելու համար՝ դեղին կաւով կրա-
խառն ու վերի հողը խորունկ՝ տաք արտ կ'ուզէ.
մարտին պարտիզի մէջ աղէկ տեղ մը կը ցանեն, ու
երեք չորս մատ կը մեծնայ նէ՝ կը հանեն, արտի վրայ
կը տնկեն, կամ շիտկէ շիտակ արտի վրայ կը ցա-
նեն. մէկ արտավար տեղւոյ մէկ ու կէս հոխայ հունտ
կը հաշուեն. աղբի տեղ՝ աղբի ջուր կու տան: Ա-
սոր տունկը նոյն արտի վրայ երեք տարի կը թողուն,
ու ամէն տարի հունտը կ'առնուն: Ամառներն եր-
կու երեք հեղ տակը կը փորեն, խոտերը կը մա-
քրեն: Հունտը հաւասար չհասնելուն համար, սեպ-
տեմբերին՝ հոկտեմբերին շատ հեղ կը նային ու
հասածները ձեռքով սկսթելով կը ժողվեն, որ
մէկին ութսնի մօտ կու տայ:

Ա Ն Ի Ս Ո Ն

Ասիկայ տաք գաւառ ու կակուղ հող կ'ուզէ.
շատ չոր, շատ խոնաւ ու մառախղով գաւառներ չի
յաջողիր. ասանկ ալ նոր աղբ կը դնես նէ, չի յա-
ջողիր, հին աղբ կ'ուզէ: Արտը մէյ մը աշնան մէյ
մ'ալ գարնան երկիրը չորցածին պէս հերկելու,
տափնելու ու ցանելու է. հունտին չափը սամիթին
չափն է: Ամառը երկու հեղ տակը փորելու, խո-
տերը մաքրելու է: Արբ որ կոթերը կը դեղիննան,
ու հունտերը կը հասնին, կտրելով կամ արմատէն
հանելով քաղելու է, զգուշութեամբ չորցընե-
լու ու հունտն առնելու է, որ մէկին քառասուն
տայ:

Գ Ի Ն Զ

Գինձը՝ գաւառի ու հողի զանազանութիւն
չունի, մինակ հին աղբ կ'ուզէ, նորը չի սիրեր, ու

նոր ելած ատեններ խոնաւ կ'ուզէ: Արտին վրայ՝
 աշնան աղբ կը տարածեն ու կը հերկեն. գարնան
 կանուխ՝ երկիրը չորցածին պէս կը տափնեն, կը
 ցանեն ու նորէն կը տափնեն, կը գլանեն: Մէկ
 արտավար տեղւոյ չորս հոխայի չափ հունտ կ'երթայ:
 Ամառը մէկ երկու հեղ խոտերը կը մաքրեն, ու
 հողը կը կակղցընեն: Օգոստոսին կը հասնի, բայց
 ամէնը հաւասար չհասնելուն՝ մեծ մասը կը հասնի
 նէ՛ ձեռքի մանգաղով հունտերը դեռ չթափած կը
 կտրեն, մանանեխի կերպով կը չորցընեն, հոն տեղը
 հունտը ամանի մը մէջ թօթուելով կ'առնուն, ու
 օդ բանելու տեղ կը պահեն: Ասիկայ մէկին տաս-
 նուվեց դժուարաւ կու տայ:

ՍԵՒ ՍՈՆԻՃԻ ՎՐԱՅ

Սեւ սոնիճ'ն ալ գաւառի ու հողի զանազա-
 նութիւն չ'ըներ, ամէն գաւառի ու ամէն հողի վրայ
 կը բուսնի, բայց չափաւոր խոնաւ, կակուղ, պա-
 րարտ արտի վրայ, թէ որ քիչ մ'ալ տաք ըլլայ,
 շատ աղէկ կը յաջողի: Արտը աշնան աղբ դնելէն
 հերկելէն ետքը՝ ապրիլին մէջ կը տափնեն, կը ցա-
 նեն, նորէն թեթեւ կը տափնեն ու կը գլա-
 նեն: Մէկ արտավար տեղւոյ մէկ ու կէս հոխայ
 հունտ կը բաւէ: Քիչ մը մեծնալէն ետեւ մէջի
 խոտերը հանելով կը մաքրեն: Պաճուկներուն վե-
 րի դիերը բացուելու կը սկսին նէ՛ հասնելու նշան է.
 ու մեծ մասը հասածին պէս արմատներովը կը հա-
 նեն կամ կը կտրեն, ամանի մէջ կը թօթուեն, եւ
 օդ բանելու տեղ կը տարածեն որ չորնայ. տնկերը
 արեւի մէջ չորցընելէն վերջը՝ բոլոր հունտն առ-

նելու համար, նորէն կը թօթուեն ու կը ծեծեն:
 Ասիկայ ալ յաջողած ատեն մէկին ինչուան քա-
 ռասուն կու տայ. ծաղկած ատենն ալ մեղուներուն
 աղէկ կերակուր կ'ըլլայ:

ՀՈՊՓԷՆԻ ՎՐԱՅ

Աս տունկն ինչուան հիմայ մեր կողմերը չեն
 գիտեր, ու հարկաւոր ալ չէ, բայց գործքիս կա-
 տարելութեանը համար ասոր վրայ ալ կը խօսիմ,
 որ գուցէ ատենօք պէտք ըլլալու ըլլայ, գտնուի:
 Ասոր բերքը գարեջրին մայրն է, ու հիմայ գա-
 րեջրի գործատուները Եւրոպայի մէջ շատնալով
 սկսան երկրագործներն ալ շատ տնկել: Ասոր ուռն
 ու տերեւները՝ որթի ուռին ու տերեւներուն
 նման են, ինքն ալ երկու տեսակ է, մէկը կանուխ
 կը հասնի, մէկալը՝ ուշ: Առջինին ուռերը կէս կար-
 միր են, որ աղէկ տարիներ շատ պտուղ կու տան,
 ու սուղ կը ծախուին, բայց ուրիշ տարիներ դժուա-
 րաւ կը յաջողի: Արկրորդ տեսակը չյաջողելու
 վախ չունի, անյաջող տարիներ ալ՝ մէկալէն աւ-
 ելի պտուղ կու տայ. ու աս տեսակին մէջէն կա-
 նաչ ուռովը ամենէն աղէկն է: Արեւի դէմ քիչ
 մը զառիվայր ու հիւսիսի պաղ հովեր չգպչելու
 տեղ կ'ուզէ. խորունկ ձորերը, լճերու, վազուն
 ջրերու ու ճախին տեղերու քով տնկելն աղէկ չէ,
 ինչու որ մառախուղը փնաս կու տայ: Ասկուղ ու
 տաք դեղին կաւի վրայ պտուղն ուժով կ'ըլլայ, ու
 աղուոր հոտ կ'ունենայ. աւելի կպչուն կամ աւա-
 զուտ կաւի վրայ ու խոնաւ արտեր աղէկ չ'ըլլար:
 Արկիրն աշնան մէկ կանգուն խորունկութեամբ կը

գարձրնեն. թէ որ կակուղ հող է նէ՛ մինակ խո-
 բունկ կը հերկեն, որ ձմեռը սառելով կոշտերը հա-
 լին ու մանր հող ըլլան. մէկ արտավար արտի վրայ
 տասնուհինգ սայլի չափ բաղադրած հող, կամ
 անոր կէսին չափ աղբ կը դնեն: Մարտի մէջ մէկը
 մէկալէն երկուք ու կէս կանգուն հեռու՝ կարգաւ
 ծակեր կը բանան կանգունի մօտ լայն, ու կէս կան-
 գուն խորունկ, ու մէջերնին փտած աղբ կամ բա-
 ղադրած հողէն կը լեցընեն, վրան հող կը ծածկեն:
 շին տնկերուն քովէն քշած մատի հաստութեամբ
 մէկ տարւան ճիւղերն արմատով կը հանեն, ու մէկ
 թիղ երկայն փայտով երեք երեք հատ՝ ծակերուն
 երեք անկիւնները կը տնկեն, արմատնին մէկմէկէ
 թիղ մը ու վերի ճոթերնին կէս թիղ հեռու,
 մնացած հողերը վրան կը դիզեն, ու քովերնին ե-
 րեք կանգուն բարձր ցիցեր կը խոթեն: Առջի տա-
 րին ամառը երկու հեղ կը փորեն, խոտերը կը
 մաքրեն, երկընցած ճիւղերը ցիցերու վրայ կը կա-
 պեն, ու ան տարին մէջերնին արմատի կանաչեղէն-
 ներ կը տնկեն: Աշնան՝ ճիւղերը գետնէն կէս կան-
 գուն վեր կը կտրեն, ու յարդով խառն աղբով
 ձմեռը չսառելու համար կը ծածկեն. որ՝ տաք տե-
 ղեր հարկաւոր չէ: Արկրորդ տարին արմատնե-
 րուն վնաս չտուած, քովերնին տասուերկու կան-
 գուն ցիցեր կը տնկեն, որ ճիւղերը վրան փաթ-
 թուին, ու ամէն տարի մարտի կամ ապրիլի մէջ
 քովերը կը բանան, վարէն տուած ճիւղերն ու հո-
 ղին երեսը տուած արմատները կը կտրեն, մէջը
 աղբ կը դնեն կը ծածկեն. խողի աղբն ու բա-
 ղադրած հողը շատ կը սիրէ: Ղիւղերը կանգուն
 մը կը մեծնան նէ՛ աղէկներէն երեք երեք հատ ցի-

ցերուն կը կապեն, երկերկու հատ ալ գետինը կը
 թողուն, որ կապածներէն մէկը երկուքը կոտրե-
 լու ըլլան նէ, կապեն, ինչուան վեց կանգուն բար-
 ձրութիւն կապելը յառաջ կը տանին, վերջը մնա-
 ցած ու վարէն տուած ճիւղերն ու տերեւները ին-
 չուան երեք կանգուն բարձրութիւն կը կտրեն, կը
 մաքրեն ու տակը երկու հեղ կը փորեն: Արբ որ
 գլուխները կամ կոթերը գեղին կանաչի զարնեն,
 հոտը սաստկանայ, ու ծաղկին փոշին շոշափած
 ատենը ձեռքին պարարտ գայ ու ներկէ՝
 հասած է. առտուանց խոնաւութիւնը չորցած ա-
 տեններ կը քաղեն. եղանակը չոր է նէ՝ ճիւղերը
 գետնէն երկու կանգուն բարձրէն կը կտրեն, ցի-
 ցերը կը հանեն, վար կ'առնուն, ու հոն տեղը կը
 ժողվեն. կամ եթէ տուն կը տանին ու չոր տեղ
 կը ժողվեն, կը նային որ ծաղիկները չճզմեն
 ու կոթերը շատ երկայն կամ կարճ ըլլան, փոշին
 չթափուի ու անշահները զատուին, որ մեծ պակ-
 սութիւն են ծախուելու: Քաղածները տախտա-
 կամած առիքի մէջ չորս մատ բարձր կը տարածեն
 ու օրը երկու հեղ կը խառնեն, ու քանի որ կը
 չորնայ՝ աւելի բարձր կը տարածեն, որ մէկէն չոր-
 նալով աղէկ հոտը չկորսուի: Չորցածին պէս չի ծա-
 խուիր նէ՝ պարկերու կամ արկղներու մէջ կը կո-
 խեն ու կը պահեն: Ասիկայ տասուերկու տարուան
 մէջ երկու տարի՝ շատ, վեց տարի՝ չափաւոր, ու
 չորս տարի՝ քիչ ծաղիկ կու տայ, որ վրայէ վրայ
 տարին մէկ արտավար տեղէն ութսուն հոխայի
 մօտ ծաղիկ կ'ելլէ:

ԾԻՒԱԽՈՏԻ ՎՐԱՅ

Ա՛յ՛ աճառականութեան տնկերու մէջ ծխախոտը
 երեւելի է, ու շատ ալ տեսակ է, որ տերեւնե-
 րուն ձեւէն, գոյնէն, հոտէն ու ծուխին համէն կը
 ճանչցուին: Ա՛յ՛ ելի օգտակարը տնկելու համար եր-
 կու բան դիտելու է, այսինքն աւելի փնտռուած ու
 սուղ ծախուելու տեսակը, ու տերեւին խոշորու-
 թիւնը, որ առջինէն աժան ալ կը ծախուի ալ նէ,
 շատ տալովն անոր տեղը կը լեցընէ: Ծխախոտն
 ալ այգիի պէս արեւի դէմ՝ ու ցուրտ հովեր չգըպ-
 չելու տեղ կ'ուզէ. աշնան ցրտերը զարնելու տեղ
 չեն տնկեր. աւազուտ, բայց ուժով ու տաք դե-
 ղին կաւն ամէնէն աւելի կը սիրէ. ցուրտ կապոյտ
 կաւի, չոր աւազի վրայ ու ճախին տեղեր աղէկ չի
 բուսնիր: Հանգչած արտերն ու առուոյտի արտը
 շատ աղէկ կ'ըլլայ: Ա՛յ՛ն տեղ շատ տարիներ կրնայ
 տնկուիլ, իրմէն ետքն ալ՝ ամէն պտուղներն ու
 ալ աւելի՛ ցորենը կը յաջողի: Ա՛յ՛ սիկայ շատ աղբ
 կ'ուզէ, ու շատ փորձերով իմացուած է, որ աղ-
 բին տեսակները ասոր աղէկութեանն ու հոտին
 վրայ շատ կ'ազդեն. փտած կանաչեղէն, խոտ կամ
 ասոնց հողն աղբի տեղ կը դնես նէ՛ բարկ չ'ըլլար,
 կակուղ կ'ըլլայ, ոչխարի կամ ձիու աղբ դնելու
 ըլլաս, շատ բարկ կ'ըլլայ, հոտն աղէկ չըլլալով խմելու
 աղէկ չի գար, բայց քթախոտի աղէկ կու գայ. կովի
 աղբի վրայ բուսածը խմելու աղէկ ու անոյշ հոտ
 կ'ուեննայ. ալ աղուոր հոտ կ'ուեննայ, թէ որ աղ-
 բի տեղ փտած ոսկրներ, կաշիի կտորուանք, կեն-
 դանիներու եղունգներու կտորուանք, եղջիւրի
 տաշուկներ ու ասանկ բաներ դնելու ըլլաս: Ա՛յ՛

կուղ հողը շատ սիրելուն համար՝ արտը աշնան խո-
 բունկ հերկելու է, գարնան երեք չորս հեղ հեր-
 կելու ու տափնելու է, որ հողը բարակնայ ու
 կակղանայ: **Մ**արտի առջի օրերը, արեւուն դէմ ու
 պաղ հովեր չդպչելու տեղ աղբէ անկողին մը շի-
 նելու է (ասոր վրայ վերը խօսեցանք), ու հոն ցանե-
 լու է ծխախոտին հունտը, ու չոր եղանակներուն
 ջուր տալու է: **Մ**էկ արտավար տեղ տնկելու
 համար կերակուրի դրգալով մէկ դրգալ հունտ
 կը բաւէ: **Ա**լլելէն ետքը կողինջը եւ ուրիշ որդերը
 չփնասելու համար՝ վրան գարիի փուշեր կը ցանեն:
Մայիսի վերջերն երբ որ տնկերը եօթը ութը
 տերեւ կ'ունենան, ու քիչ մը կը բարձրանան նէ՛
 խոնաւ ատեն մը արտը նորէն կը հերկեն, կը տափ-
 նեն ու մէկը մէկալէն մէյմէկ կանգուն հեռու կար-
 գաւ կը տնկեն. թէ որ տնկելու յարմար խոնաւ
 եղանակ չի գտնուիր նէ՛ տնկածներուն անմիջապէս
 աղբի կամ պարզ ջուր կու տան: **Ա**լլելէն ալ
 չորս հինգ հեղ կը պտըտին, կը նային, որդ-
 կերած կամ չորցածներու տեղ նորէն կը տնկեն,
 ու ամէն անգամ յառաջ տնկանոցին ջուր կու տան,
 ու տնկերն անանկ կը հանեն, որ բարակ արմատ-
 ները չփրթին: **Վ**իչ մը մեծնալէն ետքը արտը կը
 փորեն, խոտերը կը մաքրեն, վերջէն հարկաւոր ը-
 լայ նէ՛ մէյ մ'ալ կը փորեն, քովերնին հող կը լե-
 ցրնեն. բայց աս գործքերը չոր եղանակներուն
 ընելը՝ տնկերուն վնաս կու տայ: **Օ**ւղկելու չսկսած
 գլուխներն ու տերեւներուն մէջէն տուած ճիւղերը
 կը կտրեն, տկարներուն վեց վեց ու զօրաւորներուն՝
 տասը տասուերկու տերեւ թող տալով. անոնցմէ
 ուրիշ բուսած ճիւղերն ու տերեւները չոր ատեն-

ներ կը փրցընեն՝ ինչու որ անձրեւի կամ ցօղի
 ատեններ արտը մտնելը ծխախոտին վնաս կու տայ:
 Քաղելն ուչ մնալով, ցրտերը կը կոխեն նէ՝ ծխա-
 խոտը կը զարնեն. չհասած կը քաղես նէ՝ քիչ
 կ'ըլլայ, ինչու որ հասնելու մօտ տերեւները շատ
 կը մեծնան, անոր համար քիչ մը կանուխ պէտք է
 տնկել, որ ցրտերը չկոխած հասնին ու քաղուին:
 Խոտերու մէջէն վայրենի քթանն ասոր շատ վնա-
 սակար է. խոտերը բոլոր մաքրելու է, բայց վայրենի
 քթանը ամենեւին թող տալու չէ: Տեսակ մը որդ
 ալ կայ, որ շատ անձրեւներէն կը գոյանայ ու ծխա-
 խոտին շատ վնաս կու տայ, տերեւներն ու կոթերը
 կը կրծէ ու կը փտեցընէ, ասանկ ալ կողինջը. աս-
 տոնց դէմն առնելու համար՝ արտը կրի ջրով ջրե-
 լով, վրան մոխիր, գարիի փուշ կամ աղացած կաղնի
 (որն որ կաշի շինողները գործածելէն ետքը կը
 թափեն) կը ցանես նէ, շատ օգուտ կ'ընէ, բոլորը
 կը սատկին: Դանգն ալ ուրիշ տեսակներուն մեծ
 վնաս կու տայ, բայց հաստ երակներով, վերինե-
 ըսուած տեսակին չի պատահիր. ասանկ ալ սաս-
 տիկ հովերը՝ բոլոր կը պառկեցընեն, թէ որ քո-
 վերնին աղէկ հող լեցուած չըլլայ: Արբ որ տե-
 րեւները մուծ դեղին բծեր կ'ունենան, ձեռքի
 կպչիլ կը սկսին, հասած են (որ օգոստոսին, սեպ-
 տեմբերին կը պատահի), ալ սպասելու չէ. չոր
 ատեններ յառաջ վարի տերեւներն ինչուան թիզ
 մը բարձրութիւն քաղելու, զատ չորցընելու է,
 որ առջի ու աղուոր տեսակն է. ետքը մնացած աղուոր
 տերեւները բոլոր մէկտեղ ժողվելու ու դէզ դէզ
 երեսնուն վրայ քանի մը ժամ արեւը դնելու
 է, որ քիչ մը թուամին, վերջը ծածկի տակ չոր տեղ

տանելու, չափաւոր հաստութեամբ տարածելու է, որ երկու օր կամաց կամաց տերեւներուն խոնաւութիւնը քաշուի, ու աղէկ թոռմին. ետքը բարակ չուանի վրայ անցընելու է, տերեւները մէկմէկէ շտաքնալու ու չմգլոտելու չափ հեռու, ու ասանկ չուաններով քովէ քով կախելու է: Հաստ տեղ տախտակներու վրայ՝ կակուղ փայտէ շիտակ ու բարակ գաւաղաններ կը հաստատեն, ու տերեւները մէջի երակներէն վրանին կ'անցընեն: Աւրիշ տեղ ալ վարի տերեւները քաղելէն առնելէն վերջը՝ սուր դանակով մնացածներուն հաստ կոթերը կէս կը կտրեն, ու կէսը արմատէն կախած՝ գետինը կը պառկեցընեն: Վանի մ'օր ետքը բոլոր կը կըտրեն, ու տերեւները ան հաստ կոթերով մէկտեղ տուն կը տանին ու անանկ կը չորցընեն, որ երբեմն ձմեռուրնէ յառաջ կը չորնայ, երբեմն ալ ինչուան գարուն կը տուէ. հաստ երակները կը չորնան նէ՛ բաւական չորցած են, տերեւները կը քաղեն, քսանու հինգ երեսուն վրայէ վրայ կը շարեն, երկայն յարդով կը կապեն, եւ ութ օր մէյ մը կը դարձընեն, որ չմգլոտին: Թէ որ չորնալուն պէս չի ծախուիր նէ՛ ան կապոցները կանգուն մ'ալ աւելի բարձր՝ լայն ու երկայն օդ բանելու տեղ մը վրայէ վրայ կը շարեն, կը պահեն. թէ որ տաքնալունչան կու տայ նէ, երբեմն մէջինները դուրս ու դրսինները մէջը կը փոխեն: Աղէկ հունտ հասցընելու համար տնկարանի մէջէն զօրաւոր տնկերը կը զատեն, շատ աղբ դրած տեղ մը մէկը մէկալէն՝ կանգուն ու կէս հեռու կը տնկեն: Ասղկիլ սկսելու ատենները՝ վարի կոկոնները բոլոր կը փրցընեն, ու ծայրիններէն՝ մինակ չորս հինգ կոկոն թող

կու տան: Արբ որ հունտը մութ կարմիր կ'ըլլայ
կամ պաճուկներու վերի դիերը կը բացուին նէ՛
չոր ժամանակ կը ժողվեն, ու պարկով օգբանուկ
տեղ մը կախած կը պահեն: Օխախոտին շատ
կամ քիչ ելլելը իր ու արտին տեսակէն ու եղանակ-
ներուն յաջող կամ անյաջող երթալէն կը կա-
խուի: Աս կողմերը քիչ մը յաջողած տարին՝ մէկ
արտավար տեղէն հարիւր յիսուն հոխայի մօտ
ծխախոտ կ'ելլէ:

ԲՈՒՐԴ ՍԱՆՏՐԵԼՈՒ ՓՈՒՇԻ ՎՐԱՅ

Ասիկայ երկայն փուշ մըն է, որ ջրերու քով
ու ջրոտ տեղեր կը բուսնի, կանաչ երկայն ու նեղ
տերեւներ ունի դիմացէ դիմաց բուսած, որոնց
մէջէն եղեգի պէս ճիւղեր կու տայ, որոնք քանի
կը մեծնան, երեք երեք կը բաժնուին. այս ինքն
մէջի շիտակ ճիւղէն ի զատ անոր երկու կողմէն եր-
կու ճիւղ ալ կը բաժնուի. ու ասանկ կողմը փո-
խելով մարդու բարձրութենէ վեր կ'ելլեն ու ա-
մէն մէկ ճիւղին ծայրը մէյմէկ երկայն կլոր հաւկը-
թի ձեւով ու յարդի գոյնով ու կարծր փուշերով
պատած գլուխ կու տայ, որն որ աս կողմերը բուրդ
գլելու համար չուխայի գործատուները կը գնեն.
աս պատճառաւ շատ կը տնկեն, ու հազարներով
անոնց կը ծախսեն: Աայց ասիկայ մէյ մ'որ մեր
կողմերը չուխայի գործատուներ չգտնուելուն հա-
մար չ'անցնիր, երկրորդ ցանել ու մեծցընելը մեծ
խմաստութիւն մը չէ, անոր համար ասոր վրայ գրելը
զանց կ'առնունք:

Ասանկ ալ է եղրդակը՝ արմատները դեղա-
վաճառներու ծախսելու համար շատ տեղ կը ցանեն.

բայց աս ալ անանկ խոտ մըն է, որ լեռներու ու դաշտերու վրայ ինքիրմէ կը բուսնի, ծախուած գինն ալ աշխատանքը չ'արժեր:

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ

ԱՐՄՏԵԱՅ ՅԱԶՈՐԳՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ ԿԱՐԳԻՆ ՎՐԱՅ

ԼՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆ իր վախճանին հասնելու համար, այսինքն՝ վարուցանքէ ու կենդանի պահելէն՝ անընդհատ եւ կարելի եղածին չափ շատ օգուտ քաղելու համար, երկրագործը ցանելու՝ տնկելու բաներուն կարգը պիտ'որ գիտնայ, ու այնչափ արմտեաց մէջէն օգտակարներն ու իր երկիրներուն աւելի յարմարները կարող պիտի ըլլայ ընտրել, եւ անոնց ալ անանկ կարգ դնել, որ մէկ արտի վրայ մէկ պտղէն ետքը անանկ պտուղ ցանէ կամ տնկէ, որ առջինին չգործածած երկրին հիւթերը երկրորդը գործածէ ու անանկով իր արտերը չապականեն, աշխատանքն ալ անվարձ չմնայ: Ասոր համար ետեւէն եկած կարգերը կը դնենք, որ անոնք իր հողի տեսակներուն համեմատելով, կարող ըլլայ քիչ տեղէն շատ պտուղ քաղել, իր արտերը չյոգնեցընել, ինքն ալ շատ չաշխատիլ:

ԳԵՏՆԻ ՎՐԱՅ

Երկրագործը փորձով գիտէ, որ ամէն մէկ տունկն իր բնութեանը յարմար հող ու երկիր կ'ուզէ ու անոր վրայ աղէկ կը բուսնի: Արաւ է որ տունկ մը շատ աղբ դնելով, իր բնութեանն անյարմար տեղ ալ կրնայ բուսնիլ. բայց օգտակար չէ, որ երկրագործը մեծ ծախքով բնութիւնը բռնա-

դատէ, հապա անանկ բաներ ցանէ ու տնկէ, որ
իր երկրին օդին, դիրքին ու հողերուն յարմար
ըլլան, ու իրեն շահ բերեն:

Մշակուտ հողի վրայ տաճիկ ցորեն, հաճար,
ճերմակ գետնախնձոր, տաճկի առուոյտ, ու աղբի
զօրութեամբ գետնախնձոր, վարսակ, շողգամ,
վիգ, ոսպ կը յաջողին: Անէ որ գաւառին եղանակը
խոնաւ է, երկիրն ալ քիչ մը աւելի կաւ ունի
նէ՛ կտաւ, գարի, կորեկ, ոլոռ, ծխախոտ, տորոն,
կաղամբ, եգիպտացորեն, կանեփ, մեկոն, գոնգեղ,
ձաւարցու ցորեն ու առուոյտ աղէկ կը բուսնին:

Վապոյտ ծանր կաւի վրայ ցորեն, վարսակ
ու խոտ աղէկ կ'ըլլան, աս տեսակ հողը քիչ մը
կիր ունի նէ՛ ցորեն, վարսակ, ձաւարցու ցորեն,
առուոյտ, վիգ, ոլոռ, գարի, գոնգեղ ու ճակընդեղ
կրնան ցանուիլ ու կը յաջողին:

Վեղին կաւով արտի վրայ հաճար, ցորենի
տեսակներ, վարսակ, գարի, գետնախնձոր, ըն-
դեղէններ, առուոյտ աղէկ կը բուսնին. քիչ մ'ալ
կակուղ ըլլայ արտը, միջակ հող կ'ըսուի, ու ե-
ղանակն ու վարի հողն ալ կը յարմարին նէ՛ ամէն
տեսակ բան ցանելու կու գայ:

Արոտ հողի վրայ առուոյտի տեսակները՝ ոլոռ,
վիգ, լուբիա, ցորեն, գարի, վարսակ, հաճար, գե-
տնախնձոր, գոնգեղ, կանեփ ու քթան ցանուելու
ըլլան՝ աղէկ կ'ըլլայ:

Ղախին տեղուանք, ինչպէս վերը խօսեցանք,
խոտն աղէկ կ'ըլլայ, բայց թէ որ այրած կամ վրան
հող տարածած է նէ՛ տաճիկ ցորեն, վարսակ,
շողգամ ու գետնախնձոր կրնան տնկուիլ:

Բաղադրած հողի բնութիւնը՝ կրտսի հետ

նոյն է. անոր համար անոր վրայ բուսած պտուղներն ասոր վրայ ալ կը կը բուսնին:

Վոր հողի կամ արտի վրայ քթան, գետնախնձոր, վարսակ, կորեկ, ձաւարցու ցորեն, սելս ու ձմերուկ շատ աղէկ կ'ըլլան:

Չորցուցած լճերու ու ձկնարաններու տեղերը կանաչ, արմատեղէններ, ընդեղէններ, ու տաք գաւառներու մէջ՝ եգիպտացորեն, ծխախոտ ու սելս շատ աղէկ կ'ըլլան:

ԵՂԱՆԱԿԻՆ ՎՐԱՅ

Նրկրագործութեան տնկերուն բնութիւնը տեսակ տեսակ է, որը շատ տաք եղանակ կ'ուզէ, որը շատ խոնաւ, ու որը քիչ, իր աղէկ բուսնելուն համար: Շատ տաքին կրնան դիմանալ որթը, եգիպտացորենը, ծխախոտը, կորեկը, տաճիկ ցորենը, ձմեռուան գարին, ձաւարցու ցորենը, կանեփը, ձակընդեղը, տորոնը, Սուետիայի առուոյտն ու ձմերուկը: Քիչ տաքին կրնան յաջողիլ ցորենեղէններուն մեծ մասը, գետնախնձոր, քթան, շողգամ, հասարակ առուոյտ, ընդեղէններ, գոնգեղ ու խուր: Խոնաւ եղանակներու մէջ կը յաջողին ցորեն, վարսակ, ձմեռուան գարին, առուոյտ, արմատեղէններ, վիգ, քթան ու խոտ: Չոր եղանակին կրնան բուսնիլ հաճար, եգիպտացորեն, ամառուան գարին, Սուետիայի ու Տաճկի առուոյտը, ոլոռն ու տաճիկ ցորեն:

ՈՒՐԻՇ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Նրկրագործը ցանելու տնկելու պտուղներուն վրայ նոր կարգ դնելու ձեռք չզարկած՝ պէտք է որ աղէկ մտմտայ:

Վասի՛ թէ որչափ աղբ ունի, որ իր գանձն է: Թէ որ շատ ունի՛ ան ատենը շատ աղբ սիրող ու երկրին յոժը տկարացընող բաներու կրնայ ձեռք զարնել, ինչպէս են կանեփ, քթան, տորոն, ծխախոտ շնդիկ քրքում, ու կաղամբի, արմատեղէնի տեսակները:

Արկրորդ՝ շատ փորձերով իմացուած է որ շատ տնկեր երկրին զօրութիւն կու տան. կան ալ որ թէպէտ երկրին զօրութիւն չեն տար, բայց չեն ալ տկարացըներ. կան տնկեր ալ, որ երկրին զօրութիւնը բոլոր կ'առնուն: Ենչպէս, թէ որ առոյտի տեսակները կանաչ կը հնձես, ու հունտի թող չես տար նէ, արտին շատ զօրութիւն կու տան: Ամէն տեսակ բոյսերը՝ արտին օգուտ մը չեն ըներ, բայց չեն ալ տկարացըներ, ինչպէս կանաչ հնձելու համար ցանած հաճարը, ոլոռը, վիզը վարսակը զատ կամ խառն. բայց ընդեղէնները ու տաճիկ ցորենը երբ որ պտուղներուն համար ցանուին նէ՝ արտին զօրութիւնը քիչ մը կ'առնուն: Յորենի տեսակները, գարին, վարսակը, լուբիան, գետնախնձորը, քթանը, գոնգեղը, ճակընդեղը ու աւելը գետնի յոժը բոլոր կ'առնուն ու կը տկարացընեն, ասոնցմէ ալ աւելի եգիպտացորենը, կանեփը, ծխախոտը, տորոնը, մաքը, կաղամբն ու եղրդակը երկիրը կը տկարացընեն: Անոր համար երկիրը շատ աշխատցընող բան ցանելէն կամ տնկելէն ետքը, երկրին զօրութիւն տուող, գոնէ շատ չաշխատցընող բան մը ցանելու կամ տնկելու է, որ երկրին զօրութիւնը բոլոր կորսուելով բոլորովին չապականի:

Արրորդ՝ արտի մէջ շատ խոտ պատճառելու

պտուղներէն վերջը՝ խոտերը մաքրելու, հողը կակրղցրնելու բան մը տնկելու է. ինչպէս ցորենեղէններէն ետքը՝ որոնց արտերուն մէջ խոտը կը շատնայ, գետնախնձոր, կամ արմատեղէն կամ կանաչեղէն կամ ծխախոտ եւ այլն, տնկելու է, կամ հանգիստ թող տալու է:

Չորրորդ՝ պէտք է տնկն շատ հեռու արտերու վրայ ուրիշ կարգ բռնել, որոնց վրայ ցորենեղէն կամ կենդանիներու կերակուրներ ցանելու է. որոնք շատ աշխատանք չունին, տուն բերելն ալ դիւրին է: Շատ աշխատանք պէտք ըլլալու տընկերը՝ տան մօտ արտերու վրայ տնկելու է, ինչպէս արմատեղէններ, կանաչեղէններ, ծխախոտ, մաք ու ասոնց նման բաներ: Ասանկ ալ շատ հեռու արտերը աղբի տեղ կանաչեղէններով պարարտցրնելու է (ինչպէս վերը խօսեցանք), առուոյտի տեսակները մէկ կամ երկու հեղ հնձելէն վերջը, բուսածը հողի մէջ հերկելով. կամ դառն լուբիա, բակլայ, տաճիկ ցորեն, վիգ, ոլոռ ցանելով, ու ծաղկելու ատենները հողի մէջ հերկելով:

Ինգերորդ՝ պէտք է գիտնալ որ պտուղներէն որոնք իրենց արտերը կը սիրեն ու որոնք չեն սիրեր, ու որ պտուղները որոնցմէ ետքը կը յաջողին, ու որոնք որոնցմէ ետքը չեն յաջողիր. ինչպէս գետնախնձորը, խոտը, կանեփը, ծխախոտը, կաղամբը, հաճարն ու վարսակը իրենց արտերը կը սիրեն, ու նոյն տեղը շատ տարի կրնան տնկուիլ: Ասոնց ներհակն են առուոյտի տեսակները քթանն ու ոլոռը, որ վեց եւթը տարիէ յառաջ նոյն տեղն աղէկ չեն յաջողիր: Վետնախնձորէն, ճակրնդեղէն, կաղամբէն ու աս տեսակ բաներէն վերջը ամառուան,

ցորենը, գարին ու վարսակն աղէկ կ'ըլլան. բայց
 ձմեռուան ցորենն ու գարին աղէկ չեն ըլլար:
 Առուոյտի տեսակներէն վերջը ցորենը, ձաւարցու
 ցորենը, գետնախնձորը, վարսակն ու քթանը շատ
 աղէկ կ'ըլլան:

Վեցերորդ՝ մեծ երկիր ու քիչ գործող ունե-
 ցողը շատ աշխատանք ըլլալու բաներ ցանելու չէ,
 որ վաստկածը մշակներուն չերթայ. ասոր ներ-
 հակ՝ մէկը քիչ երկիր ու շատ աշխատող ունի նէ,
 ան ատենը աշխատանք արժող բաներու ալ ձեռք
 ղարնելու է, որ անոնց աւուրչէքն ալ ելլէ:

Նօթներորդ՝ թէ որ երկիրը մեծ քաղաքնե-
 րու մօտ է, կրնայ կաթ, կարագ, մածուն, սեր,
 խոտ, յարդ եւ անանկ ուրիշ բաներ տանիլ ծա-
 խել, եւ ի դարձին՝ աղբ բերել. ան ատենն աղէկ
 բաներ ալ կրնայ ցանել ու տնկել:

Սեփերորդ՝ թէ որ երկրին պտուղները դրժ-
 բախտութեամբ կարկուտ ղարնելու ըլլայ, անմի-
 ջապէս ատեն չկորսնցուցած հերկելու ու մնացած
 ամառուան ամիսներու մէջ հասնելու բաներ տնկե-
 լու է, ինչպէս մատիա, մանր գարի, տաճիկ ցորեն,
 խառնուրդ, ճակընդեղի տունկ, շողգամ, եգիպտա-
 ցորեն կենդանեաց ուտելու համար, եւ այլն, որ գոնէ
 անոնք հասնելով իրեն մսիթարութիւն մը ըլլան:

Վերջապէս՝ երկրագործին գլխաւոր կանոն
 պիտ'որ ըլլայ իր բնակած երկրին յարմար բաներ
 տնկել, որոնք աւելի ապահով կը բուսնին, դիւրին
 ու շուտ կը ծախուին, իր արտերը չեն յոգնիր, ու
 ետեւէն ցանելու տնկելու բաներու ալ ոյժ կ'ունենան:

ԱՐՄՏԵԱՅ ԿԱՐԳԸ ԲԱԺՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աս կողմերը տարուէ տարի ցանելու տնկելու բաներու վրայ չորս կարգ գրած են, որոնց առաջինը Յորենեղէններու երկրագործութիւն կ'ըսուի, երկրորդը՝ Փոփոխութեան երկրագործութիւն, երրորդը՝ Աննգանիներու ու չորրորդը՝ Ազատ երկրագործութիւն կ'ըսուի: Ասոնց վրայ մէկիկ մէկիկ կը խօսինք:

ՅՈՐԵՆԵՂԷՆԻ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Յորենեղէնի երկրագործութիւն կ'ըսուի ան տեսակ կարգադրութիւնը, որ արտերու մեծ մասին վրայ ցորենեղէն բաներ կը տնկուին, արտը երեքի, չորսի, հինգի, եւ այլն բաժնելով: Արտերը երեք բաժնել կ'ըսուի, երբ որ երկրագործը՝ օրինակի համար ինն արտավար արտ ունինէ, երեք արտավարին վրայ ձմեռուան պտուղ, երեքին վրայ ամառուան պտուղ կը ցանէ, երեքն ալ հանդէսելու համար պարապ կը թողու: Բայց երկրագործը թէ որ իր կենդանիներուն համար խոտ կտրելու մարգ չունինէ՝ աս տեսակ երկրագործութիւնը յառաջ չերթար. վեց արտավար տեղէն ելած յարդով շատ կենդանի չի պահուիր, ու ինը արտավար տեղւոյն դնելու չափ աղբ չ'ելլեր. որն որ թէ որ գրսէն գնէ՝ սուղ կ'ըլլայ, թէ որ չգնէ՝ արտերը տարուէ տարի զօրութիւննին կը կորսընցընեն, պտուղ չեն կրնար տալ: Աս տեսակ կարգադրութիւնը յառաջ տանելու համար, ինը արտավար արտին հետ՝ գոնէ երեք չորս արտավար ալ մարգ ըլլալու է: Ասի ան ա-

տենը շատ օգտակար կ'ըլլայ, երբ որ երկրագործը
ինն արտավար արտի հետ շատ մարգեր ու կենդանի
արածելու տեղեր ունի, կամ արտը շատ հեռու
ըլլալով՝ զանոնք կանաչով կը պարարտցընէ: Չմե-
ռուան պտուղները՝ հաճար, ձաւարցու կամ հա-
սարակ ցորեն են, որ սովորաբար ձմեռուընէ յա-
ռաջ կը ցանուին. իսկ ամառուանները վարսակ,
գարի, ոլոս, վիգ, քթան, կանեփ, գետնախըն-
ձոր եւ ասանկ բաներն են, որ գարնան կը ցանուին:
Բայց թէ որ մէկը մարգ, եւ կենդանի արածե-
լու տեղ չունի, ու աս կարգը բռնել կ'ուզէ, աս
երրորդ մասը հանգիստ թող տալու տեղ՝ պէտք է
որ բոլոր ամառուան մէջ ճակընդեղ, շողգամ,
առուոյտ, վիգ, եգիպտացորեն, կամ խառնուրդ
ցանէ, ու քիչ մը տեղ ալ ամառուան պտղոյ
տեղը գետնախնձոր տնկէ, որ կենդանիներու կե-
րակուր շատ ունենալով կենդանիները ախոռի մէջ
պահէ ու կերակրէ, ու իր երկիրներէ զօրացը-
նելու շափ աղբ ժողվէ: Աս երեքի բաժնելն ալ
վեց կամ ինը տարւան շրջանով կը ցանեն կը տնկեն:
Աւեց տարւան շրջանով ցանել տնկել ուզողն ամէն
մէկ բաժնին վրայ կարգաւ՝ առջի տարին աղբ կը
դնէ, ցորեն կը ցանէ, երկրորդին՝ վարսակ կը ցա-
նէ, երրորդին աղբ կը դնէ, գետնախնձոր կը տնկէ.
չորրորդին՝ գարւոյն հետ առուոյտ կը ցանէ. հինգե-
րորդին՝ առուոյտն երկու հեղ կը հնձէ. վեցերոր-
դին՝ քթան կամ կանեփ կը ցանէ, ու վերջը նորէն
կը սկսի: Ամառ առջի տարին հանգիստ կը թողու-
ու աղբ կը դնէ, երկրորդին՝ հաճար կամ ձաւարցու
ցորեն կը ցանէ, երրորդին՝ առուոյտի հետ գարի,
չորրորդին՝ առուոյտի վրայ մանր աղբ կը տարածէ,

գաճ կը ցանէ ու երկու հեղ կը հնձէ. հինգ-
երրորդին՝ ցորեն, ու վեցերորդին՝ վարսակ կը ցանէ:
Սամ առջի տարին կէսը հանգիստ կը թողու, կէսն
ալ գետնախնձոր կը տնկէ. երկրորդին՝ ձմեռուան
պտուղ. երրորդին՝ ամառուան պտուղ ու կէսին
հետը առուոյտ կը ցանէ. չորրորդին՝ առուոյտը կը
մնայ ու պարապ մնացած կէսին վրայ վիզ ու ոլոռ
կը ցանէ. հինգերորդին՝ ձմեռուան, ու վեցերորդին՝
ամառուան պտուղ կը ցանէ: Սամ թէ որ ծխա-
խոտն աւելի ստակ կ'ընէ նէ՝ առջի տարին աղբ կը
դնէ ու ծխախոտ կը տնկէ. երկրորդին՝ ձաւարցու
ցորեն, ու անիկայ հնձելէն ետքը երկիրը պարարտ-
ցընելու համար վիզ կը ցանէ, եւ աղէկ մեծնալէն
ետեւ հողի մէջ կը հերկէ. երրորդին՝ դարի, ու
անի հնձելէն վերջը շողգամ կը ցանէ, չորրորդին՝
աղբ կը դնէ ու ծխախոտ կը տնկէ. հինգերորդին՝
ձաւարցու ցորեն կամ հաճար, ու վեցերորդին՝
գետնախնձոր, կամ ճակընդեղ կամ եգիպտա-
ցորեն կամ վարսակ կը ցանէ, կամ մէյմէկ կտոր
ամենէն կը տնկէ:

Եօթը տարուան շրջանին առջի տարին հան-
գիստ կը թողուն ու աղբ կը դնեն. երկրորդին
կանեփ, երրորդին՝ հաճար, չորրորդին՝ դարի հետն
ալ առուոյտ, հինգերորդին՝ առուոյտը կը մնայ,
վեցերորդին՝ ցորեն, ու եօթներորդին՝ վարսակ կը
ցանեն:

Ինը տարուան շրջանին առջի տարին հանգիստ
կը թողուն ու աղբ կը դնեն, երկրորդին՝ ձմեռուան,
երրորդին՝ ամառուան պտուղ ու հետը առուոյտ կը
ցանեն. չորրորդին՝ առուոյտը կը մնայ. հինգերորդին՝
ձմեռուան, վեցերորդին՝ ամառուան պտուղ, եօթ-

ներորդին՝ ոլոռ կը ցանեն, ետքը աղբ կը դնեն. ութերորդին՝ ձմեռուան, ու իններորդին ամառուան պտուղ կը ցանեն: Ասոնք են երեքի բաժնուած արտերը ցանելուն կարգը, բայց միշտ պէտք է նայիլ որ մէկ մասը առջի տարւան մէկ կ'ըլլայ նէ երկրորդը՝ երկրորդ տարւան ու երրորդ մասը, երրորդ կամ չորրորդ տարւան մէջ ըլլայ, որ ամէն տարի ամէն տեսակ բանէն ունենան:

Արտերը չորսի բաժնած երկրագործութիւն կ'ըսուի, երբ որ մէկը ութ արտավար տեղ ունի նէ, երկերկու արտավար չորս բաժին կ'ընէ. օրինակի համար, առջի մասը հանգիստ կը թողու ու աղբ կը դնէ. երկրորդ մասին վրայ՝ ձմեռուան, երրորդին վրայ՝ ամառուան պտուղ, ու չորրորդին վրայ ընդեղէն կը ցանէ: Արկրորդ մասը երկրորդ տարւան մէջ կ'ըլլայ: Օխախոտը սուղ տեղեր առջի տարին աղբ կը դնեն, ծխախոտ կը տնկեն, երկրորդին՝ ձաւարցու ցորեն, երրորդին՝ գարի ու չորրորդին՝ վարսակ կը ցանեն, մէկը մէկալին հետ ետեւէ ետեւ փոխելով: Ասանկ իմանալու է երկիրը հինգի, վեցի, եւայլն բաժնելուն վրայ: Բայց աս տեսակ կարգադրութիւնն ալ աղէկ երկիր, շատ մարգեր ու կենդանի արածելու տեղեր կ'ուզէ, չէ նէ՝ աղբ դնելու է, որ սուղ կ'ըլլայ: Ասոնք, ինչպէս ետեւէն եկած կարգադրութիւններն ալ, երկիրը քիչ ու մարդիկը շատ՝ գաւառներու համար են. բայց մարդիկը քիչ ու երկիրը շատ գաւառները՝ շատ արտեր պարարտ մնալով, ասոնց կարօտութիւն չունին:

ՓՈՒՓՈՒՍՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆ ԿՐԱՅ

Փոփոխութեան երկրագործութիւնն է, նոյն արտի վրայ երկու տարի վրայէ վրայ ցորենեղէն չցանել, հապա ետեւէ ետեւ ցորենեղէն, ընդեղէն կանաչեղէն կամ արմատեղէն տնկել ու նայիլ որ մէկ պտղէն ետքը, որն որ արտը խոտով կը լեցընէ ու կը կարծրացընէ, արտը մաքրելու ու կակղցընելու պտուղ տնկուի: Աս կարգով կրնայ ամէն մէկ պտուղ իրեն յարմար տեղ տնկուիլ, արտերը խոտով չեն լեցուիր ու մէկ պտղէն տկարանալու ըլլան, մէկալէն կը ղօրանան: Ասոր ալ շատ աղբ պէտք կ'ըլլայ, բայց աղէկ կարգաւորելով մարդի չի կարօտիր. այնչափ կենդանի կրնայ պահուիլ, ու այնչափ աղբ ժողուիլ, որ բաւական ըլլան: Թէ որ քիչ մը մարդ ալ կայ նէ՛ ալ լաւ կ'ըլլայ, ինչու որ առուոյտը չյաջողած տարին կենդանիները նեղութիւն չեն քաշեր: Արտերը հանգիստի չեն կարօտիր. հանգիստը՝ մինակ ձմեռուան պտուղ ցանելու տարին կը տրուի: Արմատեղէններէն ետքը ձմեռուան պտուղներ չեն յաջողիր, բայց ամառուաններն աղէկ կը յաջողին, առուոյտը մաքուր ու կակուղ արտ կը գտնէ, վասն զի կանաչեղէններէն, ծխախոտէն, գետնախնձորէն ետքը դարւոյ հետ կը ցանուի: Աս տեսակ երկրագործութիւնը շատ ծախք ու աշխատանք կ'ուզէ, բայց գիտցող մարդ մը վրան կը կենայ նէ՛ շատ ալ ստակ կը բերէ, մինակ շատ ցուրտ գաւառներու ու շատ տաք կամ պաղ արտերուն չի ծառայեր: Աս ալ չորս, հինգ, վեց, եօթ, ութ տարուան շրջաններ ունի: Չորս տարուան շրջանին արտը չորս

կը բաժնեն, հինգ տարւանին՝ հինգ, ու որոնց մէկը
 առջի տարւան մէջ կ'ըլլայ, երկրորդը՝ երկրորդ
 տարւան, եւ այլն. ասոնք իմացիր ուրիշներուն վրայ
 ալ: Չորս տարւանին՝ առջի տարին աղբ կը դնեն ու
 կէս մը գետնախնձոր ու կէս մը շողգամ կը ցա-
 նեն, երկրորդին գարի ու հետն առուոյտ կը ցանեն,
 երրորդին՝ առուոյտը կը հնձեն, ու չորրորդին հա-
 մար ցորեն կը ցանեն. աս կարգն այնչափ աղէկ չէ,
 ինչու որ առուոյտը չորրորդ տարին իր տեղը կու
 գայ. որ աղէկ չի յաջողիր: Հինգ տարւան շրջանին
 առջի տարին շատ աղբ կը դնեն, ու հանգիստ կը
 թողուն. երկրորդին գոնգեղ, երրորդին ցորեն,
 համար ու առուոյտ, չորրորդին ցորենին տեղը
 կանաչ հնձելու համար վիգ, ու անոր ալ, առու-
 ոյտին ալ վրան գած կը ցանեն, ու հինգերորդին
 վարսակ: Ամ առջի տարին աղբ կը դնեն ու
 ծխախոտ կը տնկեն, երկրորդին ձաւարցու ցորեն,
 երրորդին գետնախնձոր ու ձակընդեղ, չորրորդին
 գարիով առուոյտը, հինգերորդին առուոյտը: Աս
 շրջաններուն երկուքն ալ աղէկ զօրաւոր ու պարարտ
 երկիր կ'ուղեն, ու դրսէն աղբ ալ պէտք է դնել,
 ապա թէ ոչ երկիրը կ'ապականի ու պտուղներն աղէկ
 չեն ըլլար: Ա եցերորդ տարւանին առջի տարին հան-
 գիստ կը թողուն ու աղբ կը դնեն, երկրորդին՝ ցո-
 րեն կը ցանեն ու գարնան՝ վրան առուոյտ կը ցանեն,
 երրորդին՝ առուոյտը երկու հեղ հնձելէն ետքը,
 չորրորդին համար վարսակ կը ցանեն. հինգերոր-
 դին՝ բակլայ ու վեցերորդին ցորեն կը ցանեն:
 Ամ առջի տարին գետնախնձոր, երկրորդին՝ գա-
 րիով առուոյտ կը ցանեն, երրորդին՝ առուոյտը
 հնձելէն վերջը չորրորդին համար ցորեն, ու հինգ-

երորդին՝ կանաչ հնձելու բաներ կը ցանեն կենդանիներու համար, ու վեցերորդին՝ ձաւարցու ցորեն ու հաճար: Աօթը տարւանինն առջի տարին աղբ կը դնեն ու ճակընդեղ կը տնկեն, երկրորդին՝ գարիով առուոյտ կը ցանեն, երրորդին՝ առուոյտը հնձելէն ետքը չորրորդին համար՝ ձաւարցու ցորեն, հինգերորդին՝ աղբ դնելով կանաչ հնձելու վիգ, վեցերորդին՝ գոնգեղ ու եօթներորդին՝ ցորեն կը ցանեն: Աօթը տարւանինն առջի տարին աղբ դնելով ճակընդեղ կը տնկեն, երկրորդին՝ առուոյտով գարի, երրորդին՝ առուոյտէն ետքը ձմեռուան պրտուղ չորրորդին համար, հինգերորդին աղբ կը դնեն ու կենդանիներու համար կանաչ հնձելու բաներ կը ցանեն, վեցերորդին՝ գոնգեղ, եօթներորդին՝ ցորեն, եւ ութերորդին խառնուրդ, այսինքն վարսակ, վիգ, ոլոռ խառն կը ցանեն:

ԿԵՆԴԱՆԻ ՊԱՀԵԼՈՒ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Աս տեսակ երկրագործութիւնը լեռնային տեղեր կը գործածուի, ուր որ շատ կենդանի պահելն աւելի օգտակար է, ուր առուոյտը, վիգն եւ ուրիշ տեսակ կենդանիներու կերակուրները չեն յաջողիր, ու գլխաւորաբար մեծ կալուածներու մէջ, ուր որ մշակի վարձքը սուղ կամ արտերը անշահ կամ դիրքերնին անյարմար են, ասիկայ աւելի օգտակար է: Ամէն մէկ արտը քանի մը տարի հերկելէն ցանելէն ետքը՝ քանի մը տարի ալ խոտի կը թողուն, որ անով երկիրը նորէն զօրանայ, թէ որ հողը թեթեւ է, վրան կենդանիներ

քալելով ու խոտերու արմատներով աւելի կը միանայ, ետքը նորէն ցանած բաները աղէկ կը բուսնին: Շատ անգոր ու միջակ երկիրներու վրայ՝ առջի տարին վարսակ կը ցանեն, երկրորդին՝ հանգիստ կը թողուն ու աղբ կը դնեն, երրորդին՝ ձմեռուան պատուղներ, չորրորդին՝ գարի. հինգերորդին՝ հաճար ու վարսակ կը ցանեն. վերջը վեց, ութը, ինչուան տասուերկու տարի խոտի կը թողուն, որ առջի տարին ալ կրնայ հնձուիլ: Թէ որ երկիրն ինքն իրեն խոտ չի բուսցըներ, հաճար, վարսակ ու աղէկ խոտերու հունտեր խառն կը ցանուի: Շատ ծանր ու կպչուն արտի վրայ առջի տարին աղբ կը դնեն ու հանգիստ կը թողուն, երկրորդին՝ ձմեռուան պատուղ, երրորդին՝ գարի, չորրորդին՝ վարսակ, ու հինգերորդին՝ վարսակի հետ խոտ կը ցանեն, եւ ութը ինը տարի խոտը կը հնձեն:

ԱԶԱՏ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Ազատ երկրագործութիւնը քիչ արտեր ու չափաւոր մարդեր ու կենդանիներ ունեցող երկրագործներուն աղէկ է, որ վերը գրած շրջաններուն չի կապուիր. երկրէն շատ պտուղ հանելու կը նայի: Բայց ասիկայ ընելու համար արհեստն աղէկ գիտնալու ու միտ գնելու է, որ երկիրը չտկարանայ:

Աղէկ երկրագործութիւն գիտցողը կամ սորվիլ ուզողը, պէտք է որ տնկերուն բնութիւնը գիտնայ կամ ինչուան հիմայ գրածներնէս սորվի, զանոնք աղէկ գիտնալէն ու արտերուն տեսակներն ու աղբերուն զօրութիւնը ճանչնալէն ետքը, ցանելու բաներն ինք իրեն ալ կրնայ կարգաւորել. ինչու որ աս կարգերը, շրջանները, որ գրեցի, ա-

մէն գաւառներուն պարագաները նոյն չըլլալով, ամենուն չեն յարմարիր. անոր համար թէ որ շատ տեսակներէն քիչն ալ գրած ըլլամ, անոնց հետեւելու պարտք չեմ դներ երկրագործներուն, հապա մինակ իրենց քիչ մը լոյս տալու համար գրեցի, որ իրենք ալ կարող ըլլան անոնց մէջէն իրենց յարմարներն ընտրել, եւ իրենց գաւառներուն անյարմար պտուղները վերցընել կամ անոնց տեղը յարմարները դնել, եւ աւելի երկընցընել կամ կարճեցընել, իրենցարտերը միշտ զօրաւոր պահելով:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը

ՄԵՐԳԻ ՎՐԱՅ

ՆՐԱՈՒ տեսակ մարգ կայ. մէկը Քնական, որուն խոտերն իրենք իրենցմէ բուսած են, երկրորդն Արուեստական, որուն խոտերը մասնաւոր ցանած են: Գիրքին նայելով ալ երկու տեսակ են, լեռան ձորի կամ դաշտի վրայ: Աղէկութեան կողմանէ ալ երկու տեսակ են, որոնք մէկ հեղհնձելու ու երկու հեղհնձելու մարգ կ'ըսուին:

Թէպէտ փոփոխութեան երկրագործն առուոյտ ցանելով կենդանիներու կերակուրի համար մարգի քիչ կարօտութիւն ունի, բայց աղէկ ու ջուր տալու մարգերն իրենց յարգութիւնն ունին, ինչու որ ամէն տարի առանց սխալելու առատ խոտ կու տան, քիչ ծախքով շատ օգուտ կը բերեն, եւ առուոյտին՝ խառնուրդին չյաջողած դժբաղդ տարիներն երկրագործին օգնութեան կը հասնին:

Մարդ մը որչափ աղէկ տեսակ է ու շատ խոտ կուտայ, այնչափ գինը վեր է: Ասանկ մարդերն անոնք են, որոնք որ խոտ բուսցընելու բաւական զօրութիւն, այսինքն փտած հող ու չափաւոր խոնաւութիւն ունենալով չոր ատեններ նեղութիւն չեն քաշեր: Շատ թաց մարդերու վրայ մինակ թթու խոտ կրնայ բուսնիլ, որ ձիերու, ջորիներու ու էշերու աղէկ է, բայց ուրիշ կենդանիներու մնասակար ըլլալով, անշահ մարդ կը սեպուի: Աղէկ մարդի տեղերը ձորեր, ցած տեղեր ու գետերու քովերն են, ուր որ գետերը երբեմն կոխելով փտած հող կը բերեն, վրանին կը տարածեն:

ՄԱՐԳ ՑԱՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աղէկ մարդն իր աղէկ հողէն ու գիրքէն զատ աղէկ տեսակ խոտեր ալ պիտ'որ ունենայ: Աս խոտն երկու տեսակ է, առջինը՝ երկայն կոթերով ցորենի պէս կը բարձրանայ, ու Աերին խոտ կ'ըսուի, ու երկրորդը տեսակ տեսակ լայն տերեւներ ունի, ցած կը մնայ ու Ստորին խոտ կ'անուանի: Թէ որ մարդի մը վերին խոտն ալ, ստորին խոտն ալ աղէկ բուսած են ու շատ խիտ են, շատ խոտ կ'ելլէ: Բայց խոտերն ալ տեսակ տեսակ ըլլալուն համար, մարդին աղէկութիւնն անոնց տեսակներէն կը կախուի. անոր համար ամէն մէկ հողին յարմար աղէկ խոտերու հունտեր ցանելու է, որոնց հունտերն առնելու վրայ վարը կը խօսինք:

Ասպիցտ կաւով արտի վրայ նոյն տեսակ երկրի վրայ բուսնող ու կենդանիներու սիրած խոտերու հունտի հետ, Տաճկի ու հասարակ առու-

ոյտի հունտ խառն կը ցանեն: Չոր արտերու վրայ լեռնային աղէկ խոտերու հունտի հետ՝ ամէն տեսակ առուոյտ ու դեղին վարսակ խառն կը ցանեն: Չափաւոր խոնաւ ու աղէկ հողերու վրայ՝ նոյն տեսակ մարգերու վրայ բուսած աղէկ խոտերու հունտի հետ, քիչ մ'ալ առուոյտի տեսակներ ու դեղին վարսակ կը ցանեն:

ԽՈՏԵՐՈՒ ՀՈՒՆՏԸ ԺՈՂՎԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ասոր դիւրին եղանակը՝ ամէն մէկ տեսակ արտի համար նոյն տեսակ հողով մարգի վրայ բուսած ու չորցած խոտերուն խոտանոցներուն ու մսուրներուն տակ մնացած մանր տերեւներու հետ խառն փոշիները ժողվելն է, որոնց մէջ լեցուն հունտ կ'ըլլայ, ու անոնք մաքրելով ու առանց մաքրելով վերը ըսուած բաներու հետ ցանելու է: Թէ որ երկրագործ մը՝ իր երկրին մէջ աղէկ տեսակ ու ցանելու յարմար խոտ չունի նէ, իր դրացիներու մէջ ունեցողէն առնելու է: Իսկ թէ որ անոնք ալ չունին, տարի մը յառաջ՝ նոյն տեսակ հողերու վրայ բուսած ու հունտի դացած աղէկ խոտերը ժողվելու ու ծեծելով հունտերն առնելու է, ամէն մէկ տեսակը զատ զատ ցանցառ ցանելու, հունտի թող տալու ու ետքը անոնց հունտը վերը դրած բաներու հետ խառն գարնան ցանելու է:

ԱՆՇԱՀ ՈՒ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ԽՈՏԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Անշահ խոտերու կարգն են՝ կնիւն, պրտու ու հարսնամատն, որ մարգի վրայ որ աս խոտերը

չատ կը բուսնին, ան մարգին խոտերը թթու կ'ըլ-
լան: Ասոնցմէ զատ կան ուրիշ շատ տեսակ խո-
տեր, որ կենդանիները՝ կանաչ ուտելով կը վնա-
սին. բայց չորցած ատեննին թոյներնին կը կորսուի:
Աս խոտերը ամէն մէկ դաւառ վարպետ հովիւները
աղէկ կը ճանչնան, անոր համար անոնցմէ սորվելու
է, որ ցանելու համար անոնց հունտը շառնուի:

ՄԱՐԳԻ ՀԱՐԿԱՒՈՐ ԳՈՐԾՔԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Աշխատասէր երկրագործը պէտք է որ ամէն
կերպն ի գործ դնէ, ան բաները շտկելու ու վեր-
ցընելու որոնք խոտին շատութեանը կամ աղէկու-
թեանը վնաս կու տան: Անոր համար գարնան
մտածին պէս, խոտերը բուսնելու շսկսած՝ պէտք
է մրջիւններու ու խլուրդներու դիզած հողերը
շտկել. թէ որ վրանին խոտ կապած է, անոնք ար-
մատներովը վերցընել, ու տակի հողերը տարածե-
լէն ետքը, տեղերնին գետնի հաւասար ընել, որ
հնձելու արգելք չըլլան, ու խոտերը հողով չն-
ցուին: Մուկերն ու խլուրդները բռնելու, կամ
մարգին վրայ ջուր թող տալով խեղդելու է: Մը-
ջիւններն ուրիշ անգամ մարգին վրայ հող չդիզե-
լու համար, բոյներնին փորելու ու իրենց հաւկիթ-
ները հողով մէկտեղ տանելու, ժողովածոյ աղբի
վրայ տարածելու է: Մայիսի բզէզներուն վրայ վերը
խօսեցանք, վնասակար կենդանիներու վրայ խօսած
տեղերնիս: Քարերը ժողվելու վերցընելու է. թու-
փեր բուսած են նէ, արմատներովը հանելու մա-
քրելու է, որ տեղ չխափանեն, ու ճճիներու, մկե-
րու ու մրջիւններու բոյն շինելու տեղ չըլլան:

Մարգը ջուր կոխելու վտանգ կայ նէ՛ աշնան ու
 գարնան ջուր վաղելու ճամբաները մաքրելու է, ու
 խորունկ տեղեր կան նէ՛ շտկելու է, որ ջուրը ժող-
 ված մնալով խոտը չաւրէ: Մարգի մէջ կամուրջ-
 ներ կան նէ՛ նորոգելու է, ու բոլոր ջուր կոխելու
 վտանգները վերցընելու է: Անասակար խոտեր
 կան նէ՛ հանելու ու տեղերնին աղէկ խոտի հուն-
 տեր ցանելու է: Աս խոտերը՝ մարգի վրայ զօրաւոր
 աղբ տարածելով կամ չմարած կիր կամ մոխիր
 ցանելով ալ կը մաքրուին, վասն զի անոնցմով ա-
 ղէկ խոտերը կը զօրանան ու մնասակարները կը
 խղզեն: Ատենէն յառաջ հնձելով ալ հունտէ
 յառաջ եկած մէկ տարի կեանք ունեցող մնասա-
 կար խոտերը կը վերջանան: Արմատէն յառաջ ե-
 կած մնասակար խոտերը, արմատէն հանելու խլե-
 լու է: Ղախին մարգերը չորցընելով՝ կնիւն, պրտու
 ու հարսնամատն եւ ասանկ խոտերը կը վերջանան,
 ու չափաւոր ջուր տալով աղէկ խոտերը կը զօրանան,
 վեր կ'ելլեն ու յատակի անշահ խոտերը կը խղզեն:
 Ասոնցմով ալ չ'ըլլար նէ՛ մարգը նորոգելու է, որուն
 վրայ վարը կը խօսինք: Ղարնան խոտերը բուսնիլ
 սկսելու ատենը՝ երկայնութեանն ու լայնութեանը
 աղէկ տափնելու է, որ հողը նորոգուի, զօրանայ,
 գորտնբուրդը մաքրուի, թէ որ վրան յառաջ ջրոտ
 մայր աղբ կը տարածես, կամ աղբի ջուր կը ցանես
 նէ՛ աղէկ խոտերն ալ ուժով կը բուսնին: Պարապ
 տեղեր կան նէ՛ փորելու, վրան խոտի հունտ ցանե-
 լու, նորէն տափնելու ու գլանելու է: Թէ որ հնձե-
 լու դժուարութիւն տալու ցած տեղեր կան նէ՛
 ձմեռը շտկելու ու գարնան վրան խոտի հունտ ցա-
 նելու է:

ՄԱՐԳԻ ԵՐԵՍԸ ԱՂԲ ՏԱՐԱԾԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Արկրագործը թէ որ աղէկ մարգ ունենալ կ'ուղէ, պէտք է որ վրան երբեմն աղբ տարածէ, որ մարգը զօրաւոր մնայ, ու տարւէ տարի չաւրուի: Փորձով յայտնի է, որ աղբ դրուած տեղւոյն խոտերը աւելի ոյժ ունին, ու կենդանիներն աւելի սիրով կ'ուտեն. ասոր համար աղբ դրած մարգը շատ խոտ կու տայ, ու խոտը սուղ կը ծախուի, բայց արտերն ալ չտկարացընելու համար երկրագործը ջանայ պիտ'որ, որ շատ ու զօրաւոր աղբ ժողովէ, ու նոր մարգ ցանած ատենը ջրելու տեղ պիտ'որ փրնտուէ: Բարձր ու չոր մարգերը պէտք է հերկել ու արտ շինել: Աթէ ջուր կոխած մարգերը չորցընելու ճար չկայ ու փայտը սուղ է նէ՛ ջուր սիրող ծառեր տնկելու անտառ ընելու է, ինչպէս լաստենի, ուռի, կաղամախի տեսակներ, եւ այլն:

Մարգի վրայ ամէն տեսակ փտելու ու խոտերու ոյժ տալու բաներ կրնան տարածուիլ: Բայց գլխաւորաբար ամէն կենդանիներու աղբերը, կարճ յարդով ըլլայ երկայն յարդով ըլլայ: Չ՛ուր կոխելու վտանգ կայ նէ՛ աղբը ձմեռուընէ տարածելու է, որ խոտերն ալ պահպանուին, ցրտէն չսառին ու աղբի տակ սկսին կանուխկեկ աճիլ: Մէկ արտավար տեղւոյ երկու սայլ աղբ կը բաւէ. բայց փտած աղբը շատ տեղ չբռնելուն համար նոր աղբ դնելն աւելի օգտակար է: Առողինը մարգերու վրայ ամենէն աղէկ նէ, ինչու որ մէջը խոտերու հունտեր շատ կը գտնուին: Աղբի ջուրն ալ շատ աղէկ կու գայ, որն որ ձմեռը կամ գարնան պարապ ատեններ պարտէղ ջրելու պէս, կարգաւ վրան կը ցանեն:

Թէ որ երկրագործը աշխատանքէն չփախչելով ժողովածոյ աղբ ժողոված է՝ երկու երեք հեղ անիկայ իր մարգերուն վրայ կրնայ տարածել, որ մէկ արտավար տեղւոյն երեք չորս սայլ կը բաւէ: Չոր մարգերու վրան աշնան ու գարնան գիշերները ոչխար պառկեցընելն ալ մեծ օգուտ կ'ընէ, ու մէկ արտավար տեղւոյ վրայ երեք հարիւր ոչխար գիշեր մը կը պառկի նէ՝ բաւական է: Ասիկայ աս աղէկութիւնն ալ ունի, որ ոչխարներուն կոխկրօտելովը՝ հողը կը միանայ, գորտնբուրդը կ'ապականի ու մարգը կ'աղէկնայ: Շատ հեղ ալ յարդը օր մը աղբի ջրով կը թրջեն ու մարգի վրայ կը տարածեն, ետքը խոտերը ծլելու սկսելու ատեն՝ կը սանտրեն, կը ժողվեն ու կենդանիներու տակ կը տարածեն: Աճերու տիղմն ալ շատ աղէկ է մարգին, որն որ աշնան կը հանեն ու ձմեռը թող կու տան որ սառի, ու գարնան մէկ արտավար տեղւոյ վրայ հինգ սայլի չափ կը տարածեն: Թէ որ մօտերը բաղադրած կամ աղէկ հող ըլլալու ըլլայ, անոնցմէ ալ կէս մատի բարձրութեամբ տարածելը խոտերու շատ յոժ կու տայ: Աարնան՝ խոտերը չորս մատ բարձրանալու ըլլան, խոնաւ ատեն՝ վրան չմարած կիր, գաճ ու մոխիր կը ցանեն, ու ասոնք անանկ յոժ կու տան խոտերուն, որ կրկինը կը մեծնան: Ան մարգին յոժ տուող ուրիշ բաներ ալ, ինչպէս գետնախնձորի ու ծխախոտի կոթերը, կանեփ՝ քթան թրջած ջրերը. թող երկրագործն ասոնցմէ որն որ իրեն դիւրին կ'ըլլայ նէ՝ անիկայ իր մարգերուն վրան դնէ: Աայց սայլով դնելու բաները՝ մարգի վրայ սառած կամ չոր ատեն տանելու է, որ անիւները հողը կտրելով վնաս

չտան, ու գարնան խոտերը բուսնելու սկսած ատե-
նը սանտրելու, ու բոլոր խոշոր բաները վերցընելու
է, որ ետքը հնձելու արգելք չըլլան:

ՄԱՐԳԸ ԶՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Մարգին ոյժ տալու միջոցներուն գլխաւորը
ըրելն է, որ աղբի տեղ կը բռնէ ու քիչ աշխա-
տանքով խոտերուն շուտ բուսնելու ու շատ մեծնա-
լու զօրութիւն կու տայ, ինչու որ ջուրը՝ ալ աւելի
գեղերուն մէջէն անցած աղտոտ ջրերը՝ մէջերնին խո-
տերուն սնունդ տալու շատ բաներ ունին. ասկէ
զատ ջուրը՝ խոտերը պաղ հովերէն կը պաշտպանէ,
գորտնբուրդը ու ջուր չսիրող մնասակար խոտերը
կը վերջացընէ, աղէկ խոտերը կը զօրացընէ ու մնա-
սակար կենդանիները՝ ինչպէս են՝ մկերը, խլուրդ-
ները, մայիսի բզէզները, որդերն ու մրջիւնները
կը խղդէ: Աւր որ վազուն ջուր կայ, պղտիկ ջրերը
մէջը դարձընելով, ու մեծ ջրերէն ճիւղ բաժնելով
բերելով, մարգը կրնայ ջրուիլ: Վարնան ու
աշնան զառ ի վայր արտերէն ու անտառներէն վա-
զած անձրեւի ջրերն ալ մարգի վրայ դարձընելը մեծ
օգուտ կ'ընէ: Ամէն ջրի զօրութիւնը նոյն չէ, ասոնց
մէջ գեղերու մէջէն, կրի, գաճի հանքերէն ու
ցանած արտերէն քամուած ու վազած ջրերն ամե-
նէն աղէկն են: Զ ջրելը ամէն տեսակ հողերուն ա-
ղէկ է, բայց աւազուտ ու չոր տեղերուն ու փտած
թեթեւ հողերուն մեծ օգուտ կ'ընէ, մինակ խոնաւ
տեղերուն աղէկ չէ:

Աս կողմերը մարգին ջուր տալը նոր մտած ըլլա-
լով, վրան երկայն բարակ վարդապետութիւններ

կ'ընեն, բայց արեւելք աս բանս շատ հին է, անոր համար ալ ամէն մարդ գիտէ, ու երկայն մեկնութեան հարկ չկայ: Թէ որ արտին ամէն կողմը հաւասար շիտակ է, չորս դին ջուր բանելու չափ հողը բարձրացընելու ու վրան խոտ ցանելու է, որ ջրի դէմ դիմանայ. ջուր տալու ատեն աւելի բարձր կամ ցած տեղերուն նշան դնելու է, որ ձմեռը շտկուի: Օչառիվայր մարգերուն մէջ տեղերն ալ հողով ցանգեր քաշելու է, ու ջրի ճամբաներ բանալով կտոր կտոր ջրելով կարգաւ յառաջ երթալու է:

ՄԱՐԳԸ ՋԻԵԼՈՒ ԱՏԵՆՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Աշնան՝ երբ որ անձրեւներու ջրերը արտերէն ու անտառներէն խոտի հունտեր ու խոտերու սնունդ տալու բաներ կը բերեն նէ, վարպետ երկրագործները զանոնք բոլոր իրենց մարգերուն վրայ կը դարձընեն. ասանկ ալ ձմեռուան ջրերը, ուր որ սառելու վտանգ չկայ. ինչու որ ձմեռուան ջրերը՝ ուր որ սառելու վտանգ կայ նէ աւելի վնաս կ'ընեն մարգին: Վարնան կանուխ ջրելը՝ տաք գաւառներու մէջ շատ աղէկ է. մանաւանդ երբ որ ջրերն անտառներէն, արտերէն ու ճամբաներէն երկիրը պարարտցընելու բաներ բերելու ըլլան: Յուրտ տեղեր պէտք է սպասել, որ սառերը հալին, երկիրը չորնայ, տաքնայ ու խոտերը սկսին բուսնիլ: Մարտի մէջ, տաք երկիրներն ալ կանուխ, իրիկունը չափաւոր ջուր թող կու տան, որ գիշերը քաշուի, ու ցորեկը արեգական տաքութիւնը աղէկ թափանցէ: Յրտերը չանցած ջրելը՝ աւելի վնաս

կու տայ. անոր համար ջրելու հասարակ ատենն
 ապրիլ ու տեղ տեղ մայիսն է: Յուրտ տեղերն
 աս ատեններս ալ եղեամ կ'իջնայ նէ՝ իրիկուան կը
 ջրեն: Ամառուան մէջ ջրելը տնկերուն կեանքը կը
 նորոգէ. բայց շատ տալն աղէկ չէ, երկիրը կը պա-
 դեցընէ, այնչափ տալու է, որ խոտերուն ո՛չ տա-
 քութիւնն ո՛չ խոնաւութիւնը պակսի: Անդադար
 անձրեւներու ատեն չեն ջրեր. բնութեամբ խոնաւ
 արտերն ալ ջրելու չէ. ու հնձելէն տասը կամ տա-
 սուերկու օր յառաջ ջրելէն դադրելու է: Խոտերը
 հնձելէն, չորցընելէն ու վերցընելէն ետքը՝ նորէն
 ջրելու կը սկսին. բայց միշտ արեւը չծագած կամ
 մտնելէն վերջը կը ջրեն:

ՄԱՐԳԸ ԶՐԵԼՈՒ ԶԱՓԻՆ ՎՐԱՅ

Աւազուտ կակուղ ու շատ ջուր ծծելու ար-
 տերու վրայ ջուրը երկայն ատեն վաղել տալու է,
 ասանկ ալ տաք ու չոր արտերու վրայ. իսկ կաշուն
 կաւոտ արտերու վրայ քիչ ատեն վաղել կու տան:
 Խոնաւ ու պաղ տարիներ շատ ջրել հարկաւոր չէ:
 Չուրը զառիվայր մարդերու վրայ, շիտակ մարդե-
 րէն աւելի պէտք է վաղցընել: Չանալու է որ ա-
 մէն կողմը հաւասար ջրուի. տեղը շիտակ ըլլալով
 ջուրը որչափ հանդարտ կը վազէ մարդին մէջ, այնչափ
 խոտերու աղէկ է. եւ մէյ մը ջրելէն վերջը՝ ատեն
 թող տալու է որ չորնայ:

ՄԱՐԳԸ ՆՈՐԷՆ ՅԱՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Շատ անգամ կամ հողի տակ որդերը շատ-
 նալով ու խոտերու մեծ փնաս տալով, եւ կամ փնա-
 սակար ու թունաւոր խոտերը շատնալով հարկ կ'ըլ-

լայ մարգը հերկել, քանի մը տարի ուրիշ բան ցանել, ու ետքը կամ նոյն տեղը նորէն, եւ կամ անոր տեղ՝ մարգի յարմար ուրիշ տեղ ցանել: Տեղեր կան, որ բնութեամբ շատ խոտ կը բուսցընեն, ասոնց վրայ ցանել հարկաւոր է. բայց հիմայ արտ մը շուտով մարգ ընելու դիւրին կերպը գտան, որ բնականէն շատ աղէկ կ'ըլլայ, այս ինքն ուղած խոտերնին ցանելով: Անոր համար՝

Արտը պարարտ պիտ'որ ըլլայ, որ ցանած խոտի հունտը շուտ եւ ուժով բուսնի, վնասակար խոտերուն բուսնելու ու զինքը խղզելու ատեն ու տեղ չթողու: Պէտք է ցանելէն յառաջ վայրենի խոտերը մաքրել հողը բարակցընել, որ ցանած հունտն աղէկ ու շուտ բուսնի: Արտը խոտ կոխած է նէ՛ տարի մը հանգիստ կը թողուն, շատ հեղ կը հերկեն, կը տափնեն ու աղբ կը դնեն, կամ արմատեղէններ կը տնկեն, ու յառաջ ու թէ վերջը աղբ կը դնեն: Աշնան խորունկ կը հերկեն, որ ձմեռը սառելով հողը բարակնայ, որ խոտի մանր հունտերը կոշտերու տակ չխղզուին: Պարնան հեղ մ'ալ կը հերկեն, աղէկ կը տափնեն ու յառաջ գարի կամ վարսակ ցանելէն տափնելէն ետքը, խոտի հունտը վրան կը ցանեն ու նորէն կը տափնեն կամ կը գլանեն: Թէ որ ձմեռուան պտղոյ վրայ ցանել կ'ուզես, աշնան կամ գարնան չոր ատեն ան պտղոյ վրայ ցանելու ու գլանելու ես: Հունտն առնելու վրայ վերը խօսեցանք: Մէկ արտավար տեղւոյ երեք չորս հոխայ մաքրած հունտ կը բաւէ: Առջի տարին վրան կենդանի արածելը շատ վնասակար է, անոր համար մինակ կը հնձեն: Արկրորդ տարին բուսնիլ սկսած ատեններ վրան կիր, գաճ

ու մոխիր ցանելը կամ ժողովածոյ աղբ տարածելը
չատ հարկաւոր է, ասանկ ալ երկու երեք՝ տարին
հեղ մը աղբ դնելը, ինչպէս վերը գրեցինք:

Խոտը հնձելու հասարակ ատենը մայիս ու
յունիսն է, բայց աւելի տաք կամ պաղ երկիրներն
աւելի կանուխ կամ ուշ, խոտերուն մեծ մասը ծաղ-
կածին պէս կը հնձեն: Արկրորդ անգամ հնձելը
չատ ուշ թող չեն տար, որ շուտ չորնայ, ու ան-
ձրեւները չսկսած ներս առնուի: Շատ վերէն կամ
չատ վարէն հնձելն աղէկ չէ, ու միշտ առտու կամ
իրիկունը հնձելու է. բայց առտուանց հնձելն աւելի
ապահով է, որ անմիջապէս կը տարածուի, կէս
օրը մէկալ դին կը դարձուի, ու իրիկունը՝ դէզ
դէզ վրայէ վրայ կը դիզուի, որ գիշերուան ցօղը
կամ անձրեւը խոտին վնաս չտան: Արկրորդ օրը
ցօղը չորնալէն ետքը անձրեւի վախ չկայ նէ՛ կը
տարածեն, ու մէկ երկու հեղ դարձընելէն ետքը
չորցածները կը վերցընեն, աղէկ չորցածներն ալ
նորէն վրայէ վրայ կը դիզեն, երրորդ օրը կը չոր-
ցընեն ու կը վերցընեն: Զնձած ատեն անձրեւի
վախ կայ նէ՛ կարգ կարգ կը թողուն, ինչուան որ
վախը անցնի: Ամէն խոտը մէկէն հնձելը կանոնի
դէմ է, երկու երեք օրուան մէջ որչափ որ կրնայ
ներս առնուիլ, այնչափ հնձելու է, որ շարունակ
անձրեւ մը սկսելու ըլլայ, ամէն խոտը մէկէն չա-
պականի ու ան վերցընելէն ետքը, նորէն հնձելու
է: Չորցընելու ատեն շատ խառնելու չէ, որ մէջն
առուոյտի ու ասանկ ազնիւ խոտերու տերեւները
չթափուին:

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ Թ

ԱՅԳԻՈՅ ՎՐԱՅ

ԽԱՂՈՂ ՀԱՍՆԵԼՈՒ ԳԱՒԱՌՆԵՐ

ԱՅԳԻ տնկել, խաղող հասցրնել ու գինի շինելն Ադամէն ետքը՝ Այ նահապետէն մեղի ժառանգութիւն մնաց՝ որ ջրհեղեղէն ետքը Արարատ լեռնէն վար իջաւ, այգի տնկեց, ու խաղողէն գինի շինեց. անոր համար երբ որ ետքէն հոն տեղը քաղաք շինեցին, անունը Արկուռի դրին: Աս տունկը չափէ դուրս տաք տեղեր չի բուսնիր. անոր համար ուր որ տաքի պատճառաւ տանձ ու խնձոր չի բուսնիր, այգի տնկելը պարապ է, չի յաջողիր: Ասանկ ալ շատ ցուրտը չի սիրեր. կամ տնկերը ձմեռուան ցրտէն կը սառին, կամ ամառուան տաքութիւնը քիչ ըլլալով՝ խաղողը չի հասնիր. անոր համար դեղձ ու նուշ չյաջողած տեղեր այգի տնկելը պարապ է:

ԱՅԳԻ ՏՆԿԵԼՈՒ ՅԱՐՄԱՐ ԳԻՐՔԻՆ ՎՐԱՅ

Այգին իր գաւառներուն մէջ տաքը կը սիրէ, անոր համար շիտակ դաշտերու վրայի այգիներուն խաղողը աղէկ չ'ըլլար. կէսօրուան արեւին դէմ, զառիվայր ու ցուրտ հովեր չգալչելու տեղերուն գինին շատ աղէկ կ'ըլլայ, ինչու որ անանկ տեղերուն արեւը իր տաքութիւնն աւելի կու տայ, ու բոլոր օրը կը մնայ: Արաւ շիտակ դաշտի վրայ եղած այգին շատ խաղող կու տայ, բայց խաղողը չի հասնիր, թթու ու գինին անշահ կ'ըլլայ, ուսերն ա-

դէկ չեն եփուիր, ձմեռուան ցրտէն կը սառին, գարնան ցրտերն ալ խաղողին վնաս կու տան. բայց կէսօրուան արեւին դէմ եղած լեռնային զառիվայր այգիներն աս վտանգները չունին: Անոր համար աւելի լաւ կ'ըլլայ դաշտային շիտակ տեղեր արտ ընել, ու վերի ըսուած զառիվայր տեղերն այգի տնկել: Շատ զառիվայր տեղերու գինին ալ աւելի զօրաւոր, համով ու դիմացկուն կ'ըլլայ, բայց ծախքն ալ աւելի է, ինչու որ պէտք է տեղ տեղ պատեր շինել, որ անձրեւին տարած հողերը հոն ժողվուին, ու վեր տանիլը դիւրին ըլլայ: Օգտիվայր այգին, որչափ աւելի արեւելք կամ արեւմուտք կը նայի նէ, իր յարգն ալ այնչափ աւելի կը կորսնցընէ: Արեւելք դարձած զառիվայր տեղերուն գինին աւելի անշահ կ'ըլլայ. արեւմուտք դարձածներուն անկէ աւելի աղէկ կ'ըլլայ, վասն զի առջիններուն ցուրտ հովեր կը դպչին, մայիսի ցրտերը կը զարնեն, արեւն ալ առտուընէ ինչուան կէսօրը իր տաքութիւնը շատ չի տար, որ արեւմուտք դարձածներն աս վախերը չունին, արեւին տաքութիւնն ալ կէսօրէն ինչուան իրիկունն աւելի է: Անդհանրապէս հիւսիսի կողմը նայող լեռները այգւոյ չեն գար: Այգին խիստ ու ցուրտ հովերէ պաշտպանուած պիտ'որ ըլլայ, ասոր համար աղեղնաձեւ տեղուանքը, որոնք կէսօրուան ատեն արեւին դէմ բաց կը նային, աղնիւ գինի կու տան: Արչափ որ այգին շատ արեւ կը տեսնէ, այնչափ ալ անոյշ ու զօրաւոր գինի կու տայ: Այգւոյ մօտ ծառեր, անտառներ, տներ կ'ըլլան նէ՝ այգին ցուրտ հովերէն կը պաշտպանեն. բայց շատ մօտ են նէ՝ արեւը կը խափանեն, ու թռչուններու բոյն կ'ըլլան, որոնք հասած խաղողները կ'ուտեն: Այգւոյ

մօտ մարգերն ու ճախին տեղերն ալ շատ մառա-
խուղ կը պատճառեն:

ԱՅԳԻՈՅՆ ՍԻՐԱԾ ՀՈՂԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Որժը տօք, չոր ու չափաւոր կակուղ ու պա-
րարտ հող կ'ուղէ. խոնաւ, ցուրտ, ծանր ու կըպ-
չուն հող չի սիրեր, ասանկ ալ չոր ու քարուտ
կամ աւաղուտ տկար հողը: Պարարտ հողի վրայ
թէ որ շատ ու նոր աղբ դնես, երկայն ու շատ ու-
ռեր կու տայ, շատ անգամ խաղողն ալ առատ կ'ըլ-
լայ, բայց հասնելու ատենները կը փտի ու գինին
աղէկ չ'ըլլար: Շատ կրօտ կակուղ կամ բաղա-
դրած հողը կը սիրէ, ասանկ ալ աւաղով ու մանր
քարերով խառնած հողը, որուն մէջ դիւրաւ ար-
մատ կրնայ ձգել: Ամենէն աղէկ գինին ան տեսակ
քարերու վրայ կը բուսնի, որոնք արեւէն, անձրեւ-
ներէն ու ցրտէն կը հալին, կամաց կամաց հող
կ'ըլլան: Չափէ դուրս ծանր ու պաղ կամ չափէ
դուրս թեթեւ ու կրակոտ ըսուած հողերը այգւոյ
համար չեն: Ուր որ վարի հողը կակուղ է, հոն
այգին աղէկ չ'ըլլար:

ԱՅԳԻ ՏՆԿԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Այգեգործութեան գլխաւոր գործքերէն
մէկն ալ նոր այգի տնկելն է, վասն զի անկէ կը կա-
խուի այգւոյն, խաղողին ու գինւոյն աղէկութիւնը:
Արբ որ տնկելէն յառաջ հողը դարձընելու կամ
ուռերու տեսակներն ընտրելուն մէջ սխալ մը կ'ըլ-
լայ նէ, տարիներ անցնելով կամ որժերն աղէկ

չեն մեծնար կամ այգին շուտով կը ծերանայ եւ
 կամ խաղողը քիչ ու գինին անպիտան կ'ըլլայ:
 Անոր համար այգեգործը աս գործքը ինքն իր ձե-
 ոօքը պիտ'որ ընէ, թէ որ աղէկ գիտէ. չէ նէ
 հաւատարիմ ու վարպետ մշակի ընել պիտ'որ տայ:
 Հատ փորձերէն յայտնի է, որ շատոնցու ընէ այ-
 գի չտնկուած՝ պարապ կեցած կամ մինակ ամա-
 ուռան պտուղներ ցանուած տեղեր, թէ որ դիրքերնին
 ու հողերնին կը յարմարին նէ՝ այգին աղէկ կը մեծ-
 նայ: Անոր համար երբ որ հինցած այգի մը կ'աւ-
 րուի, նոյն տեղը շատ տարիներ կենդանիներու կե-
 րակուր կամ Սուետիայի առուոյտ կը ցանեն, որ
 ասոնցմով երկիրը հանգչի. ետքը նորէն կը դար-
 ձընեն, որ անոնց արմատներովն ու նորէն աղը դնե-
 լով հողը զօրանայ: Այց քարուտ տեղեր աս բա-
 ներու տեղ, հողը միայն խորունկ կը դարձընեն:
 Արկիրն աշնան կամ գարնան կը դարձընեն, ինչու
 որ ձմեռը սառած ատեններ դարձընելը շատ դժուար
 կ'ըլլայ, ու սառած հողի կոշտերը թաղուելով,
 դժուար կը հալին: Արտին վարի կողմը մէկ կամ
 մէկ ու կէս կանգուն խորունկութեամբ երկայն
 փոս կը բանան, ու ան խորունկութիւնն ու լայնու-
 թիւնը միշտ պահելով կը փորեն, ու վերի հողերը
 վար ու վարիները վրան բերելով կարգաւ յառաջ
 կ'երթան: Այց ասի ըրած ատենը կոշտերը մա-
 նրեցընելու է, քարերը ժողվելու, երկայն արմատ
 ձգող խոտերը մաքրելու այրելու է, ու փորած
 տեղերը ցած ու բարձր չընելու է հողին երեսը
 միօրինակ պահելով:

ԽԱՂՈՂԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐՆ ԸՆՏՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Այսչափ աշխատանքով հողը դարձրնելէն
 ետքը, պտուղը վայելելու համար՝ պէտք է խաղողի
 կամ խաղող տալու ուռերու տեսակներն ըն-
 տրել: Ան խաղողի տեսակներ, որոնց գինին ազ-
 նիւ կ'ըլլայ, կան ալ որոնց գինին անշահ կ'ըլլայ.
 անոր համար տնկելու ուռին մինակ շատ խաղող
 տալուննայելու չէ, գինւոյն աղէկութեանն ալ պէտք
 է նայիլ: Աս կողմերը ամէն տեսակ խաղողնե-
 րէն, ամէն տեսակ հողերու վրայ տնկելով փոր-
 ձած են, ու գիտեն թէ որ տեսակը որ հողի վրայ
 աղէկ կը բուսնի, ու որ տեսակին գինին աղէկ կ'ըլ-
 լայ. բայց դժուարութիւնն աս է, որ ամէն մէկ
 գաւառ իր փորձած տեսակներն ունենալով՝ զատ
 զատ անուներ շինած ու դրած է, եւ նոյն խա-
 ղողներուն՝ ուրիշ երկիրներ զատ անուն կու տան
 կամ ուրիշ տեսակներ ալ ունին, որոնք մեր կողմե-
 րը չգտնուելով անուներն ալ մեր լեզուին մէջ չկան,
 անոր համար ասոնց անուները չեմ կրնար տալ.
 պէտք է որ արեւելքի սյգեգործներն ալ աս փոր-
 ձերն ընեն, որուն ուրիշ բան պէտք չէ, բայց եթէ
 ամէն մարդ իր սյգւոյն հողը մեր տուած կանոննե-
 րովը քննելէն ետքը, մէջի գտնուած խաղողի տե-
 սակներէն՝ պզտիկ ամաններու մէջ զատ զատ գինի
 շինէ, ու որ տեսակին գինին ամենէն աղէկ կ'ըլլայ
 նէ՝ ան տեսակը շատցընէ. նորէն սյգի տնկած
 ատենն ալ՝ նոյն տեսակ խաղող տնկէ: Հատ տեղ
 չեն նայիր, քաղելու ատեն ամէն տեսակ խաղողը
 մէկտեղ կը քաղեն, կը կոխեն ու մէկ տեսակ գինի
 կը շինեն, որ անշահ կ'ըլլայ. ամէն մէկ տեսակը

զատ զատ ու հասած ատենը պէտք է քաղել ու զատ գինի շինել, ինչու որ կան խաղողներ, որ ամիս մը յառաջ կը հասնին, ու կան ալ, որ ամիս մը ետքը. անոր համար ան այգիները, որ մէկ տեսակ խաղող ունին, անոնց գինին շատ տեսակ խաղող ունեցողներէն աւելի աղէկ կ'ըլլայ: Թէ որ մէկը իր այգին շատ տեսակ խաղողներ կ'ուզէ տրնկել, պէտք է որ զատ զատ կարգաւ տնկէ, որ հասած ատեննին ալ զատ զատ քաղէ: Տնկելու համար գրտէն ուռ բերել տալու հարկ կ'ըլլայ նէ՛ չճանչցած տեսակներէն բերել տալու չէ, անոնց գինւոյն աղէկութեանը վրայ ապահով ըլլալու է, ու իր երկրէն աւելի պաղ տեղերէն պէտք է բերել տալ: Թէ որ մէկը ուզէ իր այգին աւրել ու անմիջապէս նորէն տնկել, նոյն տեսակ խաղողներ տնկել չ'ըլլար, պէտք է ուրիշ տեսակներ տնկել. Թէ որ քանի մը տարի հանգիստ թողու, նոյն տեսակներ ալ կրնան տնկուիլ: Տնկելու ուռերը ծեր կամ հինցած այգիներէն առնելու չէ, հապա նոր ու շատ խաղող տուող այգիներէն. նոյն տարի երկու երեք կուզ տուած զօրաւոր ուռերը առնելու է:

ՏՆԿԵԼՈՒ ՈՒՌԵՐԸ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Այգեքաղին ատենը աղէկ տեսակ խաղողներէն զօրաւոր ու շատ խաղող տուած ուռերը նշանակելու է, թէ որ վերջէն մէկը չի կրնար ճանչնալ: Առը երկու կերպով կրնայ տնկուիլ, արմատով ու առանց արմատի: Աս կողմերը առանց արմատի տնկելու համար, աշնան՝ որթերը տերեւնին թափելուն պէս, ուռերը տակերնին մէկ երկու տա-

րւան աչքերով կը կտրեն, թէ որ կան նէ. իսկ
 եթէ չկան՝ պարզապէս նոր ալ կ'ըլլայ, յիսուն
 յիսուն կը կապեն, ջուրը կը դնեն, ու գարնան
 որթերը լալու սկսած ատեններ ճոթերը երկու երեք
 աչք հողէ դուրս թող տալով կը տնկեն. բայց աշնան
 կտրածին պէս տնկելը՝ աւելի աղէկ կ'ըլլայ, որ
 ատենին արմատ կը ձգեն, ու շատը կը բռնէ: Ար-
 մատով տնկելու համար ուռերը մէկ երկու տարի
 յառաջ, զատ տեղ մը մէկը մէկալէն չորս չորս
 մատ հեռու կը տնկեն, ետքը երկիրը պատրաստե-
 լէն վերջը ու բռնելիքը բռնելէն ու չորնալիքը չոր-
 նալէն վերջը կը հանեն, չափաւոր հեռաւորու-
 թեամբ կարգաւ բուն տեղերնին կը տնկեն, որոնք
 մէկալէն երկու տարի յառաջ պտուղ կու տան,
 չորնալու ու նորէն տնկելու վտանգ չունին: Շատ
 տեղ ալ զօրաւոր ու պտղատու ուռերը չկտրած,
 գետինը կանգունէն աւելի խորունկ կը փորեն, մէջը
 կը պառկեցընեն, ու ճոթը երկու երեք աչք հո-
 ղէն դուրս թող տալով կը թաղեն, ու երկրորդ
 կամ երրորդ տարին կը կտրեն, կը հանեն ու նոր
 այգին կը տնկեն: Աս կերպով հին այգիներու մէջ
 պարապ տեղերն ալ կը լեցընեն. բայց մայր որթը
 շատ չտկարացընելու համար երկրորդ տարին մօրը
 կպած տեղէն կէսը, ու երրորդ տարին բոլորը կը
 կտրեն. աս մինակ կը նային, որ կարգը չաւրուի,
 ու մէկը մէկալէն չափաւոր հեռու ըլլան, որ արեւը
 չարգելեն:

ՈՐԹԸ ՊԱՏՈՒԱՍՏԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Արթը պատուաստելն ան ատեն հարկաւոր
 է, երբ որ խաղողը անշահ կ'ըլլայ՝ անիկայ հանե-

լուն ու տեղը տնկելով շատ տարի սպասելուն տեղ
վրան ուզած խաղողը կը պատուաստեն, որ շու-
տով կը սկսի խաղող տալ: Մարտին վերջերը,
որթին քովի հողը կը փորեն այնպէս որ բունին
գլուխը կէս ոտնաչափ հողէն դուրս մնայ. գլուխը
հողի շտկութենէ հինգ վեց մատ վար կը կտրեն,
սողոցին տաշուկը սուր դանակով կը հանեն,
զգուշութեամբ կը ճեղքեն, ու աղէկ խաղողէն
առած ուռին երկու երեք աչքով ճիւղը վարի
ճոթը սեպի ձեւով կը կտրեն, որթին ճեղքուածը
փայտէ կամ երկաթի պղտիկ սեպով կը բանան, եւ
ուռը մէջը կը խոթեն, բարակներուն մէկ ուռ ու
հաստերուն երկու հատ երկու կողմը, ինչպէս (Չեւ 1)
կ'երեւայ. որուն արհեստն աս է, որ ըստ ամենայնի
հինն ու նորը կեղեւ կեղեւի պիտ'որ գան, հինը
զնորը վերէն ի վար հաւասար պիտ'որ գրկէ, եւ
ուռը որթին վրայ հաստատ պիտ'որ կենայ: Ատքը
ճեղքուածը կաւով կամ պատուաստի մոմով անանկ
կը ծեփեն, որ օդ մտնելու ծակ չմնայ, վրան հո-
ղով կը ծածկեն, մէկ կամ երկու աչք հողէն
դուրս թող տալով. քովն ալ փայտ մը կը տնկեն,
որ չկոխուի: Շատ հեղ ալ որթին տեղ՝ ուռը ուռին
կը պատուաստեն. զօրաւոր ուռ մը մօրմէն, կան-
գունի մը չափ վերէն՝ աչքի մը տակէն կը կտրեն,
անանկ որ ինչուան անոր վարի աչքը չորս հինգ
մատ շիտակ ուռ մնայ, որուն կէսը սուր դանա-
կով վերէն ի վար կը կտրեն, ծուծին կէսն ալ
մէկ տեղ կը հանեն. աղէկ տեսակ խաղողէն պըտ-
ղատու ուռ մը կ'առնուն նոյն հաստութեամբ,
անոր ալ վարի դին անանկ կը կտրեն, որ ըստ
ամենայնի մէկը մէկալը գրկեն, ու վերը վարը

ու երկու դին մէկը մէկալին կպած ըլլայ կամ օդ
բանելու տեղ չմնայ, ու կեղեւ կեղեւի գայ (Չեւ 2,)
երկուքը ասանկ վրայէ վրայ գրած, վերէն ի վար
պինդ կը կապեն, ու միացած տեղերուն պատուաս-
տի մով կը քսեն, որ օդ չմտնէ. ետքը գետինը
կանգուն մը խորունկ ու երկու կանգուն երկայն կը
փորեն, պատուաստը մէջը կը պառկեցընեն, ու
ճովթը երկու երեք աչք գուրս թող տալով կը
թաղեն:

ՊԱՏՐԱՍՏԱԾ ՈՒՌԵՐԸ ՏՆԿԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Յառաջուց պզտիկ ցիցեր կը պատրաստեն,
երկիրը չորս չորս կամ հինգ հինգ ոտք լայնու-
թեամբ ու երկայնութեամբ չուան բռնելով, քա-
ռանկիւն քառակիւն կը բաժնեն, ու անկիւնները
կարգաւ ցիցեր տնկելով ուռերը տնկելու տեղերը
կը նշանեն. ետքը ապրիլի մէջ, ալ աղէկ նոյեմ-
բերի մէջէն ինչուան փետրուարի վերջը ցիցերը
մէկիկ մէկիկ կը հանեն, երկաթի ցիցով նոյն տե-
ղերը ուռերուն երկայնութեամբը կը ծակեն, ու-
ռերը մէյ մէկ հատ մէջը կը խովթեն երկերկու աչք
գուրս թող տալով, ու ծակին պարապ մնացած
տեղերը բարակ հող կը լեցընեն, ու չորս դին երեք
երեք մատ հեռուէն երկաթի ցիցով հողը վրան կը
հրեն: Բայց ասիկայ ծուլութեան եղանակն է, որ
աղէկ չ'ըլլար: Աշխատանքէ չփախչողները նշանած
տեղերը ծակեր կը բանան, ուռին վարի դին ծռե-
լով յատակը կը պառկեցընեն ու վերի ճովթը եր-
կու աչք գուրս թող տալով կը թաղեն, վրան աղէկ
մը կը կոխեն, ու քովերնին մէյմէկ պզտիկ ցիցեր

կը խոթեն, ու անոնց կը կապեն, որ չկոխուին ու կարգէ դուրս չելեն: Աւելի դիւրութեան համար կրնայ երկու ծակի տեղ մէյմէկ մեծ ծակ բացուիլ, եւ ուռերը ոտք ոտքի պառկեցընել ու թաղել:

ՆՈՐ ԱՅԳԻՈՅՆ ԱՌՁԻ ԵՐԵՔ ՏԱՐԻԱՆ ԳՈՐԾՔԵՐԸ

Նոր այգին տնկելէն ետքը, վրան տղու պէս հող տանելու է, ինչուան որ մեծնայ: Առջի տարին պէտք է երկու հեղ փորել ու խոտերը մաքրել. շատերը մէջի պարապ տեղերէն պտուղ մը քաղելու համար կաղամբ, շողգամ, եգիպտացորեն, դդում եւ ուրիշ աս տեսակ բաներ կը տնկեն. բայց աղէկ չէ, ինչու որ նոր այգւոյն՝ երկրէն առնելու սնունդը ասոնք կ'առնեն: Չմեռը սառելու գաւառներ, ուռերուն հողէ դուրս մնացած գլուխներն ինչուան մէկ մատ մնացած հողով ծածկելու է: Արկրորդ տարին՝ գարնան երկիրը չորցածին պէս, քովերնին գետնէն թիզ մը խորունկ բանալու է, հողէն վար ինչուան երկրորդ աչք բոլոր արմատներն ու նոր ճիւղերը կտրելու է, ու հողը նորէն շտկելու է. չորցածներ կան նէ՝ հանելու ու տեղերնին ուրիշ տնկելու է: Ամառը պէտք է երկու հեղ փորել, խոտերը մաքրել, ու մէյ մը խաղողները ծաղկած ատեն, մէյ մ'ալ յուլիսի մէջ, կանգունի մօտ նոր ճիւղերուն ճոթերն ու տերեւներու մէջէն տուած ճիւղերը կտրել, ու աշնան նորէն հողով ծածկել: Արրորդ տարին՝ մարտի մէջ նորէն բանալէն ու երկրորդ տարւան պէս ճիւղերը ու արմատները մաքրելէն վերջը, զօրաւոր ճիւղերը մինչուկ մէկ աչք մնացած կտրելու է, իսկ տկար-

ները, որոնք գլուխ դեռ կապած չեն՝ բոլորովին յատակէն կտրելու է. ուրիշ գործքերը երկրորդ տարւան պէս են:

ԱՅԳԻՆ ԿՏՐԵԼՈՒ ԿԵՐՊԻՆ ՎՐԱՅ

Այգին ամէն մէկ երկիր մէյ մէկ տեսակ կը կտրեն. քանի մը ընդհանուր կանոններ տալէն վերջը, ասոնցմէ լաւ կերպերը կը գրենք:

Այգին որչափ կտրելի է, ցած կտրելու է, ինչու որ գետինը որչափ մօտ կ'ըլլայ, այնչափ շուտ կ'արթըննայ, խաղողը շուտ կը ծաղկի, շուտ կը հասնի, ու գինին աղէկ կ'ըլլայ, արեւին ճառագայթը գետինը զարնելով ու գետնէն վեր ցոլանալով. անոր համար պտուղ տալու գլուխները որչափ գետնին մօտ կ'ըլլան, այնչափ շուտ ու աւելի կը տաքնան: Փորձն ալ յայտնի կը ցուցընէ, որ շատ տաք երկիրներ, երբ որ այգին բարձր կտրած կամ սարսիհնայի վրայ քաշուած է, գինին աղէկ չ'ըլլար. ասոր հակառակ՝ ցած կտրածներունը աղէկ կ'ըլլայ: Ատրած ատենը պէտք է միտ դնել, որ բուսնելու ճիւղերը մէկը մէկալին վրայ չհեծնան, ամէնը մէջէ մէջ մէկտեղ դալով արեւը չխափանեն, չորս դիէն կամ երկու դիէն, երեսնին կէս օրուան արեւին դարձած բուսնին: Մեծ վնասակար բան է, որ տեղ տեղ այգւոյ մէջ ցորեն, գարի, հաճար, եգիպտացորեն ու ասանկ բաներ կը ցանեն կամ վայրենի ծառեր կը տնկեն, որթերը քաշելու կապելու համար: Աս կանոններուն յարմար կու գայ, որթուն բունը գետնի հաւասար թողուլը, ինչպէս կ'ընեն շատերը արեւելք ու գլխաւորաբար

Գաղատիա. որուն չորս դիէն տուած ուռերէն,
 չորրորդ տարին անպտուղները կը կտրեն, ու պտուղ
 տուածներէն՝ մէկ երկու, թէ որ որթը զօրաւոր է՝
 երեք հատ, երկու երեք աչք վերէն կը կտրեն,
 գլուխ կը թողուն: Տարւէ տարի քանի որ որթե-
 րը կը զօրանան, չորս դին գլուխները կը շատցը-
 նեն նորէն գլուխներ թող տալով, ու հիներուն
 վրայ քշած պտղատու ուռերէն մէկը՝ երեք աչք
 վերէն կտրելով. մէջը տկար մնացած որթեր ալ
 կան նէ՝ զօրացընելու համար, մէկ երկու գլուխ կը
 պակսեցընեն, ու թէ նոր գլուխ դնելու ու գլուխ
 պակսեցընելու ատենները, կը նային որ գլուխները
 որթուն չորս դին հաւասար բաժնած մնան, ու վեր-
 ջի աչքերը դուրս նային: Յուրտ գաւառներ՝ կամ
 մարտին կը կտրեն, եւ կամ թէ որ կանուխ կտրե-
 լու ըլլան՝ աչքէն երկու մատ վերէն կը կտրեն
 որ վերջի աչքերը ցրտէն չսառին. բայց տաք տե-
 ղեր եւ ուշ կտրելու ատեն, անմիջապէս աչքին
 վերի դիէն կը կտրեն: Աս կերպ կտրելը տարակոյս
 չկայ, որ արեւելքէն եկած չըլլայ. բայց հոն տեղը
 կը կտրեն, կը փորեն ու քովէն կը փախչին, անոր
 համար մեծցած ճիւղերուն ու խաղողին՝ հովն ու
 անձրեւը մեծ վնաս կու տան. իսկ թէ որ հով ու
 անձրեւ չի պատահիր նէ, ուռերը իրենց ծանրու-
 թեամբը կը պառկին կը կոտորին: Աւրոպայի այ-
 գեգործները տեղ տեղ խաղողը ծաղկելէն յառաջ
 ու տեղ տեղ ալ ծաղկելէն վերջը՝ բոլոր պտուղ
 չտուած ճիւղերը, տուածներուն ալ տերեւներուն
 մէջի պղտիկ ճիւղերը ու ճոթերը կը փրցընեն, ա-
 մէնը մէկտեղ կը ժողվեն ու կանգունի բարձրու-
 թեամբ կը կապեն, պղտիկ ու չհասնող ճիւղերը

մէջը կը խոթեն, կը կապեն ու թիզ մը վերէն սուր
 դանակով հաւասար կը կտրեն. ասկէ երեք բարիք
 կ'ըլլայ, մէյ մը՝ ճիւղերը չեն կոտրիր, երկրորդ՝
 որթը անպտուղ ու աւելորդ ճիւղերուն տալու ուժը
 խաղողներուն տալով հատերը կը խոշորնան, ու
 երրորդ՝ գետինը բացուելով արեւէն կը տաքնայ,
 տաքութիւնը աւելի կու տայ, ու խաղողները աղէկ
 ու շուտ կը հասնին, օդն ալ աւելի բանելով խա-
 ղողները չեն փտիր կամ քիչ կը փտին: Փայտը
 աժան տեղեր երկու կանգուն երկայն ու երկու մատ
 հաստ քառանկիւն ցիցեր ունին, անոնք որթէն
 թիզ մը հեռու գետինը կը խոթեն, ու վերը ըսած
 կերպով անոնց կը կապեն, ու գլուխնին կը կտրեն.
 ասիկայ վերինէն աւելի ապահով է, երբ որ փայտն
 աժան է, որոնք ետքը ձմեռուան մօտ կը հանեն,
 եւ ուրիշ տարւան համար չոր տեղ կը պահեն:
 Արբ որ այգին շատ զառիվայր է, ուները գետինը
 տարածուելու խաղողի տեսակները, ու շատ զօ-
 րաւոր որթերը՝ երրորդ տարին քիչ մ'աւելի բարձր
 կը կտրեն, ու չորրորդ տարին՝ ան հիներէն
 երկու գլուխ, երկու նոր աչքով վրանին կը թո-
 ղուն. հինգերորդին ու վեցերորդին՝ անոնց վրայ
 ալ երկ երկու նոր գլուխ կը թողուն երեք երեք
 աչքով: Ամէն տարի մարտին՝ տակերնին կը փո-
 րեն, վերի արմատները բոլոր կը կտրեն, կը մա-
 քրեն, հողը նորէն կը շտկեն, ու արմատներուն
 վնաս չտալու չափ հեռուանց, երեք երեք կանգուն
 երկայն մէյմէկ ցից կը զարնեն, ու խաղողը ծաղիկը
 թափելէն ետքը անպտուղ ճիւղերն ու տերեւնե-
 րուն մէջէն բուսածները նորէն կը մաքրեն, ու
 պտղատունները ամէնը մէկտեղ վերը ըսած կերպով

անոր կը կապեն, ու կապը քիչ մը վար կը հրեն որ փորը դուրս տայ, ու մէջերնին բացուի, որ օդ բանի, ինչպէս (Ձեւ 3) կ'երեւայ:

Աս կողմերը կան խաղողի տեսակներ, որոնք աս կերպ կտրելով շատ խաղող չեն տար, անոր համար անոնք ուրիշ զատ կերպով կը կտրեն. չորս տարւան կ'ըլլան նէ, փետրուարի կամ մարտի մէջ երկու զօրաւոր ու պտղատու ուռեր դիմացէ դիմաց տասը տասուերկու աչք վերէն կը կտրեն, երկու աղուոր ուռեր ալ դիմացէ դիմաց երկերկու աչքերով կը թողուն, ու մնացած ուռերը բոլոր յատակէն կը կտրեն, երկրորդ տարին մարտին հողը փորելէն ու վերի արմատները մաքրելէն ետքը երկու երկայն գլուխները յատակէն կը կտրեն, կարճ գլուխներու ուռերէն առջիններուն պէս երկու երկայն գլուխ կը թողուն, երկու ալ կարճ, միշտ դիմացէ դիմաց, ու մնացած ուռերը բոլոր կը կտրեն, ու բուն մայրը գետնէն մէկ թիղէն աւելի չեն բարձրացրներ. ծաղկելէն յառաջ անպտուղ ճիւղերը կը մաքրեն, ու պտուղ տուածները ցիցերուն կը կապեն. ծաղկելէն տասնուհինգ օր վերջը նորէն կը մաքրեն, եկած տարին գլուխ դնելու ուռերուն հոգ տանելով: Շատ տեղ ալ որթը գետնի հաւասար կը պահեն, երկու զօրաւոր ու պտղատու ուռեր դիմացէ դիմաց ինը տասը աչք վերէն, անանկ երկու ուռ ալ երկերկու աչք վերէն՝ երկրորդ տարւան համար կը կտրեն, կարգաւ երեք երեք ցից կը տնկեն, մէկը որթուն քովը երկուքը երկու դին մէյ մէկ թիղ հեռու. մնացած՝ գործքերը վերինին պէս են: Բայց աս կերպին կարգերը մէկը մէկալէն մէկ ու կէս կանգուն, ու

որթերը կարգի մէջ մէյ մէկ կանգուն հեռու պիտ' որ ըլլան. իսկ ցիցերուն կարգը ու կապելուն եղանակը կ'երեւնայ (4 շեւին) մէջ: Արբ որ այգին շատ ուժով է, երեք չորս երկայն ուռեր կը թողուն: Այգին աս եղանակներէն ուրիշ շատ տեղ շատ տեսակ կը կտրեն, բայց ամենէն աղէկներն ասոնք են, ասոնցմէ ալ աղէկները երկու առջիններն են, ինչու որ անանկ կտրելով այգին զօրաւոր կը մնայ, ու խաղողն աղէկ կը հասնի, բաւական որ կարողն արհեստը աղէկ գիտնայ, գլուխները աւելի պակաս չղնէ, ու զօրաւոր պտղատու ուռերն ընտրէ գլուխ գնէ:

ԿԱՏԱՐԵԱԼ ՄԵԾՑԱԾ ԱՅԳԻՆ ԳՈՐԾԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Որթերը ձմեռը չսառելու համար հողով ծածկած են նէ՛ ցրտերը անցնելէն ու երկիրը չորնալէն ետքը հողերը կը բանան, հողով ծածկած ալ չեն նէ՛ քովերնին թիզ մը խորունկ կը բանան, ու ան խորունկութեամբ արմատները կը կտրեն, որպէս զի խորունկ արմատները զօրանան ու հողի տակէն տուած ճիւղերն ալ կը կտրեն, որ որթը չտկարացընեն: Յուրտ երկիրներ որթերը մաքրելէն ետքը շուտով ծակերը կը գոցեն, որ գիշերը ցրտելով չսառին: Աս գործքս ալ լմնալէն ետքը կը սկսին կտրելու, որուն վրայ շատ մեծ արհեստ կայ, անանկ որ ամէն տարի վարպետ կտրող մը կտրելով՝ այգին շատ խաղող կու տայ ու չի ծերանար: Անոր համար, ինչպէս առջի կանոնին մէջ ըսինք, պէտք է ցած կտրել, որ խաղող տալու ճիւղերը գետնին մօտ ըլլալով՝ խաղողնին շուտ հասցընեն:

Տկար որթերուն քիչ գլուխ դնելու է, ու զօրաւոր-
 ներուն շատ, ու շատ խաղող տուած ուռերը գլուխ
 դնելու է, որ շատ ու խոշոր կուղեր տան. չափէ
 դուրս զօրաւոր որթերուն մէկ կամ երկու ուռ,
 տասը տասուերկու աչք վերէն կտրելու է, բայց
 կամարի ձեւով ծռելով կապելու է, որ ամէն աչ-
 քէն խաղող տան. իսկ մնացած տկար կամ գլուխ
 դնելու անյարմար ու անպտուղ ուռերը բոլոր յա-
 տակէն կտրելու, մաքրելու է: Ալուխները բոլոր
 որթին չորս դին շարուած պիտ'որ ըլլան, որ վերջը
 ճիւղերը ու տերեւները՝ խաղողին արեւն ու օդը
 չխափանեն: Արկուտ զարկած կամ ձմեռը սառած
 ուռերը կարճ ու ողջ աչքերէն կտրելու է: Տաս-
 ուերկու աչքերով երկայն գլուխները մինակ մա-
 տաղ կամ շատ զօրաւոր հին պղիններուն կրնան
 թող տրուիլ: Տարի մը շատ խաղող տալէն վերջը՝
 երկրորդ տարին երկայն գլուխ թողուլ չ'ըլլար, պ-
 գին կը տկարանայ: Տաք տեղեր աշնան ալ կը կը-
 տրեն. բայց ցուրտ տեղուանք գարնան սպասելու
 է: Ատրածին պէս ուռերը ժողվելու վերցընելու
 է, երկայն գլուխները՝ խոնաւ ատեններ ծռելու
 կապելու է, որ չկոտրին, ու անանկ ծռելու է՝ որ
 ետքը արեւը, օդը ու երկրին տաքութիւնը կարող
 ըլլան խաղողին զարնել: Արապ տեղեր ճիւղեր
 պառկեցընելով լեցընելու, ու անշահ խաղողներ
 կան նէ՝ պատուաստելու է: Թէ որ վերի դին հող
 չկայ նէ, վարէն վեր փորելով՝ վարը դիզած հո-
 ղերը վեր տանելու է: Փորելով երկիրը կը կակըղ-
 նայ, եւ ծառերուն ու որթերուն արմատներուն,
 օդը, արեւին զօրութիւնն ու խոնաւութիւնը դիւ-
 րաւ կ'անցնին. անոր համար գարնան գետինը

տաքնալ սկսելու ատեններ փորելու է, բայց անանկ որ հողը դառնայ, տակինը վրան ու վրայինը տակը գայ, ու ամէն տեղ հաւասար փորուի: Օտուի վեր այգին փորելու ատեն, հողը վար քաշելով փորելու չէ: Արմատի խոտերը՝ արմատներով ժողվելու վերցրնելու է: Արթերուն քովերը պէտք է զգուշութեամբ փորել, որ հարկաւոր արմատներուն ու գլուխներուն վնաս չըլլայ. մինակ հողին երեսը մնացած արմատները կտրելու է: Թէ որ այգին ցիցեր խոթելու կերպով կտրած է նէ՛ աչքեր չտուած, ցիցերը կը զարնեն եւ ուռերը կը կապեն: Ծաղկելէն քանի մը օր յառաջ կամ վերջը մէյ մ'ալ երեսէն լայն բրիչով կը փորեն, հողը կը բարակցրնեն, խոտերը կը մաքրեն, ու որթերուն հող կու տան. բայց ծաղկելու ատեն այգւոյ մէջ չեն մտներ, որ ծաղկին վնաս չըլլայ: Այն ատեններ բոլոր անպտուղ ճիւղերն ու տերեւներու մէջէն տուածները չոր ատեն կը փրցրնեն, նոր ուռերը կը կապեն ու վերը գրած կերպով ճոթերն ալ կը կտրեն, ու նորէն խոտ կը կոխէ նէ՛ երեսէն մէյ մ'ալ կը փորեն, ու այգեքաղ ընելէն վերջը կապերը կը քակեն, ցիցերը կը ժողվեն, ծածկի տակ կը պահեն: Թէ որ գաւառը շատ ցուրտ է՝ ուռերու քով այնչափ հող կը դիղեն, որ ուռերուն գլուխ մնալու աչքերը հողով ծածկուին:

ԱՅԳԻՆ ԱՂԲ ԴՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Այգին ուժով պահելու համար երբեմն երբեմն աղբ կը դնեն, զառիվայր այգիներուն երեք տարին ու շիտակներուն չորս տարին հեղ մը. տաք

տեղեր աշնան, ու ցուրտ տեղեր գարնան կը դնեն, աղբը զօրաւոր ու հին է նէ՛ քիչ կը դնեն, նոր ու շատ յարգով է նէ՛ շատ. բայց չափէ գուրս ալ շատ կը դնես նէ, խաղողը կը փտի ու գինին անշահ կ'ըլլայ:

Այգին դնելու համար կովի աղբը ամենէն աղէկ է, որթերուն ոյժ կու տայ, ու ամէն տեսակ հողի կու գայ, ալ աղէկ քարուտ ու կրակոտ հողերուն: Չիուն ու ոչխարինը՝ դեղին կաւով կրոտ հողին աղէկ է: Հինցած բրդեղէնի կտորուանքն ալ բաղադրած հողով կը խառնեն, վրան արտաքնոցի աղբ կը լեցընեն ու որթերուն արմատներուն մօտ կը թաղեն, որ շատ ոյժ կու տայ: Վարդի երեսէն հանած արմատներով հողն ալ այգւոյն շատ աղէկ է, մինակ՝ արմատներն աղէկ փտած պիտ'որ ըլլան, որ չբուսնին: Ասանկ ալ լուբիա ու բակլայ ցանել, ու ծաղիկ բանալէն ետքը փորել ու հողի տակ ծածկելը շատ աղէկ կ'ընէ: Դողովածոյ աղբ կամ աղէկ հող դնելն ալ այգին կը զօրացընէ:

ԱՅԳԵՔԱՂ

Այգին քաղելու համար կը սպասեն, որ խաղողն աղէկ հասնի. ցուրտ տեղու անք փտելու վախ չկայ նէ՛ ինչուան նոյեմբեր կը սպասեն, որ հասած խաղողին ցուրտն ալ կոխէ նէ, վնաս չ'ըներ, ու գինին շատ զօրաւոր կ'ըլլայ. տաք տեղեր ալ չորնալու վախ չկայ նէ՛ ինչուան յուլիս, օգոստոս կը թողուն: Մէջը չհասած խաղողներ կան նէ՛ զանոնք կը թողուն, հասնելէն վերջը կը քաղեն, կամ զատ կը դնեն, որ գինին չաւրէ, անոր համար ըսինք, որ կանուխ հասնելիքները զատ, ուշ հաս-

ներլիքները զատ տնկելու է: Անոնային այգիներուն
 խաղողը զատ ու գաշտայիններունը զատ կը դնեն,
 ինչու որ լեռնայիններուն գինին ազնիւ կ'ըլլայ. սեւ
 խաղողները զատ կը քաղեն ու ճերմակները զատ:
 Մէջը փտածներ կան նէ՛ կը զատեն, ու զատ գինի
 կը շինեն, որ աղէկ գինւոյն համը չաւրէ: Անձրեւի
 ատեն չեն քաղեր, վասն զի ամէն մէկ կուզի վրայ
 քիչ քիչ ջուր մնալով, շատ ջուր կը մտնէ ու
 գինին կ'աւրէ: Չհասած չորցած հատերն ու ցուրտ
 զարկածները կը զատեն. որ գինին չաւրեն: Վա-
 ղելու ատենը շատ տաք է նէ՛ երեք օրուան մէջ
 աւշարակ կոխելու չափ կը քաղեն, որ աւշարակը եր-
 կայն ատեն մնալով չաւրուի, եփուիլ չսկսած տա-
 կառի մէջ մտնէ: Աս կողմերը աս բանիս շատ կը
 նային. քաղածին պէս այգւոյ մէջ կը ճղմեն, տա-
 կառով տուն կը տանին, աւշարակը կ'առնուն, պա-
 տրաստած տակառի մէջ կը լեցընեն: Վայց արեւելք
 խաղողը անմիջապէս չեն ճղմեր. անոր համար կողով-
 ներու մէջ կը բերեն նէ, ամէնը մէկէն ալ կրնայ
 քաղուիլ, մնաս չ'ընէր: Թէ որ աղէկ գինի շինել
 կ'ուզեն նէ՛ խաղողը կը պտղեն՝ բոլոր կոթերը կը
 զատեն, որ գինւոյն թթու համ չտան. ու ան ա-
 տենը թակով ալ կրնայ ծեծուիլ ու մամլով աւշա-
 րակը առնուիլ. ալ հարկ չի մնար որ Ասաչոն հոտած
 ոտքերովը մէջը մտնէ ու ոտքին քրտինքը մէջը
 թափէ. պտղելու համար ալ գործիք ունին ու անով
 շուտով կը պտղեն:

Աղուոր գունով կարմիր գինի շինելու համար,
 սեւ ու կարմիր խաղողները, գլուխը բաց տակառի
 մը մէջ զատ կը կոխեն, ու անոր մէջը եւթը ութը
 օր բերանը գոց կը թողուն, ու օրը հեղ մը կը

խառնեն, որ կեղեւին կարմրութիւնը աւշարակը առնու. բայց շատ կը թողուս նէ, կը սկսի քացխիլ. ետքը աւշարակը կը քամեն, գինի կը շինեն, որ աղուոր կարմիր գոյն կ'ունենայ:

Անոյշ գինի շինելու համար, խաղողը քաղելէն ետքը ծածկի տակ կը փռեն, ամիսէ մը աւելի կենալէն ու քիչ մը թոռմելէն ետքը կը պտղեն, կոթերը բոլոր կը զատեն ու կը ճզմեն, որուն առջի աւշարակը անոյշ գինի կ'ըլլայ. մամլէն ելածն ալ ուրիշ գինուոյ հետ կը խառնեն: Թէ որ խաղողը աղէկ հասած չըլլալով՝ ջրոտ է, արեւի մէջ կը տարածեն, քիչ մը թոռմելէն վերջը կը կոխեն ու վերջէն աւշարակ եփելու ու վրան լեցրնելու հարկ չ'ըլլար, ու աղէկ համ կ'ունենայ:

Համով ճերմակ գինի շինելու համար, խաղողը կը ճզմեն, ու երկաթի շրջանակներով վերի գին բաց տակառի մէջ ինչուան երեք քառորդը կը լեցրնեն, բերանը յարմար կափարիչով կը գոցեն, ծակերը կաւով կը ծեփեն կափարիչին վրայ երկու մատ լայն քառանկիւն կը բանան, որն որ ինչուան եփուիլը լմննայ նէ՝ բաց կը թողուն: Ափուիլը լմննայ նէ՝ այս ինքն տակառին ծակը ճրագ բռնած ատենը չի մարիր նէ՝ տակառին յատակի ծակը կը բանան, աւշարակը կ'առնուն, գինի կը շինեն որ շատ համով կ'ըլլայ: Մնացած մրուրն ալ մամլով կը ճզմեն, կամ զատ գինի կը շինեն, կամ հասարակ գինուոյ վրայ կը լեցրնեն:

Այգին քաղելու չսկսած՝ պէտք եղած ամանները կը մաքրեն, կը պատրաստեն, որ աղտոտ ըլլալով գինին չքացխեցրնեն. քաղելը կը լմննայ նէ՝ նորէն կը մաքրեն ու կը պահեն:

նելիքները զատ տնկելու է: Անուային այգիներուն
 խաղողը զատ ու գաշտայիններունը զատ կը դնեն,
 ինչու որ լեռնայիններուն գինին ազնիւ կ'ըլլայ. սեւ
 խաղողները զատ կը քաղեն ու ճերմակները զատ:
 Մէջը փտածներ կան նէ՛ կը զատեն, ու զատ գինի
 կը շինեն, որ աղէկ գինւոյն համը չաւրէ: Անձրեւի
 ատեն չեն քաղեր, վասն զի ամէն մէկ կուզի վրայ
 քիչ քիչ ջուր մնալով, շատ ջուր կը մտնէ ու
 գինին կ'աւրէ: Չհասած չորցած հատերն ու ցուրտ
 զարկածները կը զատեն, որ գինին չաւրեն: Վա-
 ղելու ատենը շատ տաք է նէ՛ երեք օրուան մէջ
 աւշարակ կոխելու չափ կը քաղեն, որ աւշարակը եր-
 կայն ատեն մնալով չաւրուի, եփուիլ չսկսած տա-
 կառի մէջ մտնէ: Աս կողմերը աս բանիս շատ կը
 նային. քաղածին պէս այգւոյ մէջ կը ձգմեն, տա-
 կառով տուն կը տանին, աւշարակը կ'առնուն, պա-
 տրաստած տակառի մէջ կը լեցընեն: Վայց արեւելք
 խաղողը անմիջապէս չեն ձգմեր. անոր համար կողով-
 ներու մէջ կը բերեն նէ, ամէնը մէկէն ալ կրնայ
 քաղուիլ, մնաս չ'ըներ: Թէ որ աղէկ գինի շինել
 կ'ուզեն նէ՛ խաղողը կը պտղեն՝ բոլոր կոթերը կը
 զատեն, որ գինւոյն թթու համ չտան. ու ան ա-
 տենը թակով ալ կրնայ ծեծուիլ ու մամլով աւշա-
 րակը առնուիլ. ալ հարկ չի մնար որ Արաչոն հոտած
 ոտքերովը մէջը մտնէ ու ոտքին քրտինքը մէջը
 թափէ. պտղելու համար ալ գործիք ունին ու անով
 շուտով կը պտղեն:

Աղուոր գունով կարմիր գինի շինելու համար,
 սեւ ու կարմիր խաղողները, գլուխը բաց տակառի
 մը մէջ զատ կը կոխեն, ու անոր մէջը եւթը ութը
 օր բերանը գոց կը թողուն, ու օրը հեղ մը կը

խառնեն, որ կեղեւին կարմրութիւնը աւշարակը առնու. բայց շատ կը թողուս նէ, կը սկսի քացխիլ. ետքը աւշարակը կը քամեն, գինի կը շինեն, որ աղուոր կարմիր գոյն կ'ուեննայ:

Անոյշ գինի շինելու համար, խաղողը քաղելէն ետքը ծածկի տակ կը փռեն, ամիսէ մը աւելի կենալէն ու քիչ մը թոռմելէն ետքը կը պտղեն, կոթերը բոլոր կը զատեն ու կը ճզմեն, որուն առջի աւշարակը անոյշ գինի կ'ըլլայ. մամլէն ելածն ալ ուրիշ գինուոյ հետ կը խառնեն: Ի՞նչ որ խաղողը աղէկ հասած չըլլալով՝ ջրոտ է, արեւի մէջ կը տարածեն, քիչ մը թոռմելէն վերջը կը կոխեն ու վերջէն աւշարակ եփելու ու վրան լեցընելու հարկ չ'ըլլար, ու աղէկ համ կ'ուեննայ:

Համով ճերմակ գինի շինելու համար, խաղողը կը ճզմեն, ու երկաթի շրջանակներով վերի գին բաց տակառի մէջ ինչուան երեք քառորդը կը լեցընեն, բերանը յարմար կափարիչով կը գոցեն, ծակերը կաւով կը ծեփեն կափարիչին վրայ երկու մատ լայն քառանկիւն կը բանան, որն որ ինչուան եփուիլը լմնայ նէ՝ բաց կը թողուն: Ափուիլը լմնայ նէ՝ այս ինքն տակառին ծակը ճրագ բռնած ատենը չի մարիր նէ՝ տակառին յատակի ծակը կը բանան, աւշարակը կ'առնուն, գինի կը շինեն որ շատ համով կ'ըլլայ: Մնացած մրուրն ալ մամլով կը ճզմեն, կամ զատ գինի կը շինեն, կամ հասարակ գինուոյ վրայ կը լեցընեն:

Այգին քաղելու շսկսած՝ պէտք եղած ամանները կը մաքրեն, կը պատրաստեն, որ աղտոտ ըլլալով գինին չքացխեցընեն. քաղելը կը լմնայ նէ՝ նորէն կը մաքրեն ու կը պահեն:

ԳԻՆԵՏԱՆ ԳՈՐԾՔԵՐԸ

Գինին աղէկ շինելը բաւական չէ, գինեւտան մէջն ալ վրան հոգ տանելու է, որ աղէկութիւնը չկորսընցընէ, աւելի աղէկնայ: Անոր համար ամէն բանէն յառաջ աղէկ գինեւտուն պէտք է, որ հինգ վեց կանգուն խորունկ, վրան կամարով ծածկած, ամառը պաղ, հարկաւորութեան տեղէն ու աղբանոցէն հեռու պիտ'որ ըլլայ, դիմացէ դիմաց օդ բանելու ծակեր պիտ'որ ունենայ, ամառուան տաքերուն՝ ցորեկը գոցելու ու գիշերը բանալու համար Գինեւտան մէջ գինեոյ փնաս տալու բաներ պահելու չէ, ինչպէս կանաչեղէն, կաղամբ, պանիր, աղած միս: Տակառները բոլոր երկաթի շրջանակներով պատած, դիմացկուն ու մաքուր պիտ'որ ըլլան: Տակառ մը պարպուածին պէս մաքուր լուալու, երկու օր չորնալէն ետքը ծծմբի ծուխ տալու ու գոցելու է, որ մգլտակով վերջէն դրած գինին չաւրուի. աս ծծմբի ծուխը տարին վեց եօթը հեղ կրկնելու է: Մգլտած տակառ կայ նէ, այգեքաղէն ետքը՝ մէջը, օղի հանելէն ետքը մնացած մրուրը տաք տաք լեցընելու լուալու, մաքրելու է. կրով ալ կը մաքրուի, բայց աղէկ մը լուալէն ու չորցընելէն ետքը, մէջը գաւաթ մը ուսմ կամ բարկ օղի թափելու, տակառը շարժելով չորս դին թրջելէն ետքը, վառած թղթի կտոր մը մէջը ձգելու է, որ անով օղին վառի, ու բոցը չորս դին տարածելով անշահ հոտն առնու. օղին բռնկած ատենը տակառին վերի ծակը թերթ մը թուղթ, ու վրան ձեռքը դրած, թուղթը շարժելով երբեմն օդ թող տալու է, որ տակառը չճաթի, ու վառած

օղիին հոտը տակառին փայտին թափանցէ. ետքը
 տակը մնացածին վրայ գինին լեցընելու է: Ասիկայ
 քիչ մը անշահ հոտ ունեցող տակառներու ալ ա-
 ղէկ է: «Աոր տակառի մէջ հին գինի դնելու ըլլաս՝
 գինին փայտի հոտ կ'առնու, անշահ համ կ'ունե-
 նայ. իսկ թէ որ աւշարակ լեցընես, աղէկ գինի կ'ըլ-
 լայ: Աւշարակը տակառի մէջ լեցուցած ատենը
 քիչ մը պարապ տեղ թող տալու է, որ եփուե-
 լով դուրս չվաղէ, վերի ծակն ալ բաց թող տա-
 լու է. բայց մէջը մուկ կամ ճճի չիյնալու համար՝
 խիցքը վերը վար դարձուցած, ծակին վրայ կը
 դնեն: Հատ տեղ ալ երկաթի թիթեղէ երկու
 մասի հաստութեամբ, կլոր՝ երկայն ու մէկ ճոթը
 ծռած խողովակ ունին, որուն կարճ ճոթը տակա-
 ռի մէջ անանկ կը խոթեն որ գինիէն վեր կենայ,
 ու չորս դին աղէկ մը կը գոցեն, կը ծեփեն, եր-
 կայն ճոթն ալ գետինը աանով պատրաստած ջրի
 մէջ կը խոթեն, որ գինուոյ ոգիները շատ չցրուին,
 ինչպէս (5 շեւին) մէջ կ'երեւայ: Ափուիլը դա-
 գրելէն վերջը խողովակը կը հանեն, վրան նոյն տե-
 սակ գինի կը լեցընեն, ու բերանը աղէկ կը գոցեն:
 Արբ որ գինետան մէջ շատ գինիներ կան ու կ'ե-
 փուին նէ՝ մէջը մարդ մտնելը շատ վտանգաւոր
 բան է. վասն զի գինիէն տեսակ մը օդ կամ կազ
 ելլելով, որ Ածխոյ թթու կազ կ'ըսուի, եւ օդին
 մէջ ցրուելով շունչը կը գոցէ, ու մարդ կը մեռնի:

Աս օդը կամ կազն է որ ամիսէն ալ կ'ելլէ, ու մեր
 հասարակ օդէն ծանր ըլլալով, յատակը կը նստի: Անոր
 համար վտանգաւոր բան է աղէկ շանցած կրակը խուցը
 բերել, ինչպէս սովորութիւն է տրեւելք. ինչու որ աս
 վնասակար կազը ելլելով, մարդուս քնանալու ատենը
 շունչը արդեւելով մահուան պատճառ կ'ըլլայ, ինչպէս
 շատ անգամ պատահած է:

Անոր համար հարկ եղած ատենը ձեռքերնին ճրագով, ու ճրագը ձեռքով իրենցմէ յառաջ երկրնցուցած կը մտնեն, ու երբ որ ճրագը կը մարի, իրենք ալ շունչերնին դժուար առնուլ կը սկսին նէ՛ շուտով դուրս կը փախչին. բոլոր ծակերն ու դուռը կը բանան, յառաջ քիչ մը վառած յարդմէջը կը նետեն, վերջը վար կ'իջնան, աս դին անդին աւելի յարդ կը վառեն, որ օդը մաքրէ: Ղիւնին մեծ ամաններու մէջ, պղտիկ ամաններէն աւելի աղէկ կը պահուի, անոր համար աս կողմերը մեծ այգիներու տէրերը երկու հազարէն ինչուան քառասուն հազար հոխանոց տակառներ ունին, նոր գինին անոնց մէջ կը հասցընեն, պէտք եղած ատեն պղտիկ ամաններու մէջ կը քաշեն ու կը գործածեն: Տակը մրրով գինին չեն շարժեր, մարտի մէջ գինին վրայէն զգուշութեամբ կը քաշեն ու մրրէն օղի կը հանեն: Տակառները միշտ ինչուան բերաննին լեցուն ու գոց կը պահեն, ութ օրը հեղ մը կը բանան, պակասածը կը լեցընեն. վրան ճերմակ ծաղիկ կապած է նէ՛ բարակ ու ծուռ վրձինով ծակին ներսի դիւերը կը շփեն, կը մաքրեն ու վրան գինի լեցընելով, ծաղիկները դուրս վազել կու տան, վերջէն դրսի դին ալ աղէկ կը սրբեն ու կը գոցեն: Աս գործքը երկրորդ տարին՝ ամիսը հեղ մը կ'ընեն, ու երրորդ տարին բերանը կը գոցեն ու ձիւթով կը ծեփեն: Ճերմակ գինւոյն աղուոր ոսկի գոյն տալու համար՝ մաքուր տապակի մէջ, տասը տրամի չափ շաքար կ'այրեն, վրան երկու գաւաթ գինի քիչ քիչ լեցընելով աղէկ մը կը ճղմեն, հազար հոխանոց ամանի մէջ անկէ կէս գաւաթ կը լեցընեն, մէկ ամսուան մէջ գինին ոսկիի

գոյն կ'ուենենայ: Գինին պարզելու ու մաքրելու համար կէս գաւաթ մաքուր աւազի մէջ աղաւնիի կամ հաւի ձագ եւ կամ անանկ թռչուն մը կը մորթեն, ու աւազը շարունակ խառնելով արիւնը մէջը կը վազցընեն, ու ինչուան պաղի նէ կը խառնեն, որ բոլոր աւազը ներկուի, ու արիւնը կտոր կտոր չսառի. ետքը որ տակառը պիտ'որ բանան նէ՝ ասիկայ մէջը կը լեցընեն, որով երեք օրուան մէջ բոլոր աղտոտութիւնը կ'առնու տակը կ'իջնայ, եւ գինին մաքուր պարզ գինի կ'ըլլայ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ

ՀԱՍԱՐԱԿ ՊՏՂՈՅ ԾԱՌԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Աս կողմերը երկրի տեարց մէկ մեծ եկամուտն ալ պտղոյ ծառերէն է. երբ որ հողը, դիրքն ու եղանակը կը յարմարին նէ, ուր որ պտղոյ ծառ կրնան տնկել, կը տնկեն: Աս ալ խրատ կու տամ մեր ազգին մէջ երկիր ունեցողներուն, որ իրենց երկիրներու մէջ պտղոյ ծառեր տնկեն, ինչու որ ասոնք շատ աշխատանք չունին, շուտ կը մեծնան եւ իրենց տեսակ տեսակ պտուղներովը բոլոր տունը լեցընելէն վերջը ստակ ալ կը բերեն: Թէ որ մէկը ծեր է, որ պտուղնին տեսնելու յոյս չունի ալ նէ՝ իր զաւկրներն ու թոռները կը տեսնեն ու զինքն օրհնէքով կը յիշեն, ինչպէս ինքն ալ իր առջիններն օրհնած է, որ իրեն պտղոյ ծառեր թողուցած են: Ասոնք բաղձանքի բերելու համար ծառ տնկելու

ու մեծցրնելու դիւրին եղանակը, ամէն տեսակ ար-
հեստներն ու գաղտնիքն աս գրքիս մէջ կը սոր-
վեցրնեմ:

ՊՏՂՈՅ ԾԱՌ ՏՆԿԵԼՈՒ ՀՈՂԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Թեթեւ հողերը, աւազն ու ծանր կապոյտ
կաւը, պտղոյ ծառ տնկելու աղէկ չեն: Պարարտ,
տաք ու չափաւոր խոնաւ երկրի վրայ պտղոյ ծառն
աղէկ կ'աճի. ճախին ու քարուտ տեղուանք չի սի-
րեր: Աղէկ հողով քարուտ տեղերու վրայ կերասի,
բալի, սալորի, ընկուզի ծառերը աղէկ կը մեծնան:
Պտղոյ ծառերը՝ վերի հողը խորունկ տեղեր շատ
պտուղ կու տան, մանաւանդ տանձի ծառը, որ ար-
մատը շատ խորունկ կը ձգէ, անոր համար աղէկ ու
խորունկ հող կ'ուզէ: Եր երկրին մէջ վերի հողը
խորունկ տեղ չունեցողը, պէտք է որ խնձորի ծառ
տնկէ, որուն արմատները շատ վար չեն երթար.
ասանկ տեղ ուրիշ ծառեր ալ տնկել կ'ուզէ՝ նէ՝
պէտք է որ երկիրը երկու կանգուն լայն քառան-
կիւն, այնչափ ալ խորունկ ծակեր փորէ, ու մէջը
աղէկ հող լեցրնելէն վերջը, որ տեսակ ծառ կ'ուզէ
նէ տնկէ: Ծառերը՝ չբանուած տեղ յառաջ չեն
գար, բանուած տեղ կ'ուզեն, կենդանի արածե-
լու տեղ ալ յառաջ չեն գար, ինչու որ կենդանի-
ները քսուելով արմատները կը շարժեն ու կը
չորցրնեն: Թեթեւ հողերու վրայ ձիեր վաղցրնե-
լով՝ կը նստին, կ'աղէկնան. ճախին տեղուանքը չոր-
ցրնելով, քարուտներուն քալերը մաքրելով ու
անպտուղ տեղերուն աղը դնելով կ'աղէկնան, եւ ծառ
տնկելու կու գան:

ՊՏՂՈՅ ԾԱՌ ՏՆԿԵԼՈՒ ԴԻՐՔԸ

Չափաւոր զառիվայր ու ցուրտ հովերէն պաշտպանած տեղերը ծառ տնկելու աղէկ կու գան, ինչու որ պտղոյ ծառերը արեւոտ ու տաք հովերով տեղերը շատ կը սիրեն. շատ զառ ի վայր տեղերն աղէկ չեն կրնար մեծնալ, վասն զի տարւէ տարի անձրեւները հողերը վար կը տանին ու արմատները կը բացուին: Այս օրուան արեւին դէմ չափաւոր զառ ի վայր տեղեր աղէկ տաքնալով, պտուղները ատենին կը հասնին ու համով կ'ըլլան: Արեւելքի դէմ զառ ի վայր տեղեր պտուղներն ուշկեկ կը հասնին, բայց համերնին աղէկ կ'ըլլայ, մինակ ցուրտ երկիրներ, գարնան ցրտերէն կը վախնան: Արեւմուտքի դէմ զառ ի վայրը պտղոյ ծառի աղէկ չէ, ինչու որ սաստիկ անձրեւները ու հովերը պտուղներուն մնաս կու տան: Հիւսիսի դէմ զառիվայրի պտուղները անհամ կ'ըլլան: Աս կանոնները ցուրտ տեղուանք աղէկ միտ դնելու է. իսկ տաք երկիրներու մէջ կանոնէ քիչ մը դուրս կ'ելլես նէ ալ, շատ մնաս չ'ըներ, մինակ սաստիկ հովեր դպչելու տեղ կը տնկես նէ, ծաղիկները կը թափին, ու երբեմն ծառերն ալ կը կոտորին:

ՊՏՂՈՅ ԾԱՌԵՐԸ ՇԱՏՅԸՆԵԼՈՒ ԿԵՐՊԸ

Պտղոյ ծառերը կրնանք շատցընել իրենց վրայի ճիւղերովը, արմատէն տուած պղտիկ տնկերովը ու իրենց պտուղներուն կուտերովը: Ճիւղերէն կրնան շատնալ նուռի, թզի, սալորի, սերկելլի ու խնձորի ծառերը, որոնց գետնի մօտ երկայն

Ճիւղերը չկոտրած հողի մէջ խորունկ կը պառկեցընեն, վրան երկճիւղ փայտեր կը խոթեն կը հաստատեն ու հողով ճոթերը չորս չորս մատ դուրս թող տալով, կը ծածկեն, ու երկու տարի արմատ կապելէն վերջը կը հանեն ուրիշ տեղ կը տնկեն: Մուռի ու թզի ծառերուն ճիւղերը պարզ ալ կը կտրեն. վարի դին քիչ մը կ'ոլորեն, ու շաբաթը հեղ մը ջրելով կը բռնեն:

Պառերու արմատներէն բուսած պղտիկ տընկերով ալ ամէն պտղոյ ծառերը կրնան շատնալ, ինչու որ ասոնք ծառի արմատներէն զատ իրենք ալ բարակ արմատներ կը ձգեն. որոնք կը հանեն, հաստ արմատները կը կտրեն, ու իրենց ձգած բարակ արմատներով կը տնկեն. բայց աս եղանակաւ յառաջ եկած ծառերը նոյնպէս արմատներէն միօրինակ պսպիսի ճիւղեր բուսցընելու մոլութիւն կ'ունենան, որն որ թէ պարտիզպանին մեծ աշխատութիւն կը պատճառէ զանոնք մաքրելու, եւ թէ սնունդը իրեն քաշելով ծառին կը վնասէ: Ամանք ալ անտառներու մէջէն ամէն մէկ տեսակին վայրենիները կը ժողվեն, կը տնկեն, ու երկու տարի եաքը կը պատուաստեն, բայց աս ալ աղէկ չէ: Մենէն աւելի աղէկ ու ապահով եղանակը իրենց կուտերը ցանելն է. ինչու որ աս կերպով քիչ ատենի մէջ շատ ու զօրաւոր տնկեր կրնանք հասցընել: Առջի տեղը՝ ուր որ կուտերը կը ցանեն, Սերմնարան կ'ըսուի, իսկ երկրորդը՝ ուր որ պղտիկ տունկեր կը տնկեն ու կը պատուաստեն, Տնկարան:

ՊՏՂՈՅ ԾԱՌԵՐՈՒ ՍԵՐՄՆԱՐԱՆԻ ՈՒ ՏՆԿԱՐԱՆԻ
ՎՐԱՅ

Ամառն ու աշնանատենն ամէն տեսակ հասուն պտուղներուն կուտերը կը ժողովեն, ու շուք տեղ խոնաւ աւազիմէջ զատ զատ կը թաղեն. ցանելու տեղը աշնան երկու թիղէն աւելի խորունկ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն. հողը աղէկ չէ նէ՛ չափաւոր աղբ կը դնեն, որ միջակ հող ըլլայ: Յունուարի կամ փետրուարի մէջ գետինը չորս մատ խորունկ կարգ կարգ կը փորեն. ու կարգերը մէկը մէկալէն երեք երեք մատ հեռու կը դնեն, ու վրան երկու մատ հող կը ծածկեն: Մինակ ընկոյզը՝ վրայի կանաչ կեղեւը չորցածին պէս ծառէն կ'առնուն ու կը տնկեն: Ղարնան երբ որ կ'ելլեն նէ քովերնին թեթեւ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն, ու աս գործքը ամառուան մէջ ալ քանի մը հեղ կ'ընեն:

Այն ամառը տնկարանի համար վերի հողը խորունկ տեղ մը կանգուն մը խորունկու-թեամբ կը դարձընեն, կը պատրաստեն, որն որ եթէ բաղադրած հող է նէ, տնկերը շուտով կ'աճին: Չմեռուան մօտ՝ ծառերը տերեւնին թափելէն վերջը չորս մատէն բարձրները ան տարին, ու ցածերը երկրորդ տարին զգուշու-թեամբ կը հանեն, հաստ արմատներուն ճոթերը սուր գանակով կը կտրեն, ու քովի պզտիկ ու բարակ արմատներուն վնաս չըրած՝ կարգաւ մէկը մէկալէն երկու ոտք հեռու կը տնկեն, պզտիկները ցիցով ու մեծերը փորելով. բոլոր ամառուան մէջ քանի մը հեղ քովերնին կը փորեն ու խոտերը կը մաքրեն:

ՏՆԿԵՐԸ ՊԱՏՈՒԱՍՏԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Տնկարանի մէջ պատուաստելը շատ զուար-
 ճալի գործ մի է. շատ աղէկ կ'ըլլայ, թէ որ երկրա-
 գործներու տղաքը սորվին, ու իրենց հօրը օգնեն:
 Պատուաստը չորս տեսակ է, տերեւի, փողի, ճեղ-
 քելով, ու ճիւղ ճիւղի: Տնկարանի մէջի տնկերուն,
 երկրորդ ամառը, բրչի հաստութեամբ ու ալ աւ-
 ելի հաստերը տերեւի կամ փողի կը պատուաստեն.
 աս երկու տեսակն ալ ամառուան արեւադարձէն
 ետքը կ'ընեն: Տերեւի պատուաստելու համար պայ-
 ծառ օր մը, ազնիւ ու շատ պտուղ տուող ու նոյն
 տարի պտուղ ունեցող ծառէն նոյն տարւան ու ե-
 փուն ճիւղ մը կը կտրեն, որուն մէջ տեղի աղէկ
 աչքերուն մէկուն կեղեւը՝ չորս դիէն (6 ջեւին) պէս
 կտրելէն վերջը, մէկ ձեռքով ճիւղին վարի դին
 բռնած, ու մէկալ ձեռքին ցուցամատը աչքին մէ-
 կալ կողմը կոխելով կը դարձընեն, կը հանեն. թէ
 որ ներսի դին փայլուն, չճմրտրկաց է, ու աչքին
 մէջի կակուղ փայտը խախտած կամ ճիւղին վրայ
 մնալով ծակ բացուած չէ նէ՝ աղէկ է, չէ նէ՝ ու-
 ըիշ աչք կը կտրեն կը հանեն: Պատուաստելու
 վայրենիին գետնէն թիղ մը բարձր աչքի մը տակէն,
 կեղեւը խաչի ձեւով, հանած պատրաստած աչքի
 երկայնութեամբ ու լայնութեամբ, կը կտրեն, ու
 բարակ ոսկրով կամ փայտով յառաջ վարի երկու
 կողման կաշիները կը բռնեն, որ պատրաստած աչքը
 կաշիովը մէջը մտնէ, ու վերջը վերի կողման կաշի-
 ներն ալ վեր կ'առնուն ու աչքը մէջը կը խոթեն.
 անանկ որ աչքի տերեւին ներսի դին վայրենի տուն-
 կին մերկ փայտին վրայ գայ, աղէկ մը կը պառկեցը-

նեն, կը տեղաւորեն, վայրենւոյ կաշին ալ անոր վրայ կը պառկեցընեն, ու ընտանի աչքը չգոցելու համար անոր վրայ գալու անկիւնները կը կտրեն, ու մեղրամոմ քսած բամբակէ դերձանով, ալ աղէկ թմբի կեղեւով վերէն ի վար մինակ աչքին տեղը քիչ մը բաց թող տալով կը կապեն, որ օդ չկարենայ մտնել:

Թմբի ըսուած ծառին կեղեւէն պատուաստի կապ շինելու համար, դարնան ծակերը բացուելէն ետքը՝ անոր մասի հաստութենէ ինչուան թեւի հաստութեամբ ճիւներուն կեղեւները երկայն կը հանեն, մէկ տեղ կը կապեն, ու վազուն ջրի մէջ կը կախեն, որ քսան երեսուն օրուան մէջ, քանի աարւան ճիւղի կեղեւ է նէ, այնչափ բարակ թերթեր կ'ըլլայ ու մէկը մէկալէն կը բաժնուի, որոնք մաքուր կը լուան, կը չորցընեն, ու կակուղ բարակ ու շատ գիմացկուն կապեր կ'ըլլան. պէտք եղած ատեն մասի լայնութեամբ կը ճեղքեն, ու պատուաստն անով կը կապեն. որ արեւէն, անձրեւէն չի թոյլնար, սւ պատուաստին կեղեւն ալ չի կտրեր:

Աւելի ապահովութեան համար նոյն վայրենին չորս մատ վերէն աչքի մը տակէն. կը կտրեն կաշին մէկ մատէն աւելի կը ճեղքեն, կը բանան ու աչք մ'ալ հոն կը խոթեն ու կը կապեն, ինչպէս (7 Չեւին) մէջ կ'երեւայ, բայց ասիկայ վերի դին ալ կապելու փայտ չունենալուն համար, խոթած աչքը քիչ մը վար կ'ինջեցընեն, որ կարող ըլլան վերէն ու վարէն կապել: Ասիկայ գիտնալու է որ կամ վրան խոթելու աչքը՝ մաքուր փայլուն չ'ելլեր. եւ կամ վայրենւոյ կաշին՝ իր փայտէն մաքուր ու դիւրին չի բաժնուիր նէ, պատուաստելը պարապ է, չի բռներ. իսկ թէ որ աղէկ մաքուր կ'ելլէ ու կը բաժնուի, ու վերը դրած զգուշութիւնները կ'ըլլան նէ՝ մեծ մասը կը բռնէ: Պատուաստածները շաբաթը հեղ մը կը նային, վայրենի ճիւղեր տուած են նէ՝ կը փրցընեն, որ զօրութիւնը պատուաստներուն երթայ,

ու բռնածներուն մատեն աւելի երկրնցածներուն քովերը նեցուկ կը տնկեն, անոնց թոյլ կը կապեն ու պատուաստի կապերը կը թոյլցընեն: Արենց տեղը այնչափ կը թողուն, ինչուան որ պտուղ տան, որն որ հասարակօրէն երրորդ տարին կու տան, ետքը կը հանեն ուզած տեղերնին կը տնկեն, որոնք ընտիր ու պտղատու ծառեր կ'ըլլան:

Փողի պատուաստի ատենն ալ, տերեւի պատուաստին հետ նոյն է: Այլք որ վայրենին՝ վրան նոյն տարւան շիտակ ու զօրաւոր ճիւղեր ունի նէ, աղէկ ու զօրաւոր ծառէն նոյն հաստութեամբ ու նոյն տարւան ճիւղ կ'առնուն, որուն աղուոր աչքին մէկուն կաշին մատի լայնութեամբ վարէն ու աչքէն կէս մատ վերէն կլոր կը կտրեն, ու աչքով մէկտեղ փողի ձեւով կը հանեն, վայրենի ճիւղը ասոր հաստութեամբ տեղէն կը կտրեն, ընտանի փողին երկայնութեամբը վերէն կաշին կը հանեն, ու ընտանի փողը անոր մերկ փայտին վրայ կ'անցընեն. ու վարը մնացած կաշւոյն կը կռթնցընեն. ինչպէս (Տ Չեւին) մէջ կ'երեւայ. մէկ երկու կամ երեք ճիւղ աս կերպով պատուաստելէն վերջը մնացած ճիւղերը բոլոր կը կտրեն, ու ամէն շաբաթ նոր տուած վայրենի ճիւղերը կը կտրեն, ինչուան որ որոշուին. որոշուելէն վերջը բռնածները շարունակ կը մաքրեն ու չբռնածներուն վայրենի ճիւղերը թող կու տան ալ չեն մաքրեր, որ վայրենին չչորնայ:

Ղեղքելով կամ ճիւղի պատուաստի համար փետրուար մտածին պէս, ուզած ծառերէն պէտք եղածին չափ, մէկ տարւան ուժով ու եփուն ճիւղեր կը կտրեն, ամէն մէկ տեսակը զատ կը նշանեն, ու շուք տեղ գետինը կը թաղեն, նոյն անմտուան

կէսին կը սկսին դեղձն ու նուշը պատուաստել :
 Մեծ մատի հաստութենէ ինչուան բաղկի հաս-
 տութեամբ վայրենիները գետնէն մէկ երկու թիզ
 վեր՝ մաքուր տեղէն շիտակ կը կտրեն, ու սուր դա-
 նակով սղոցի տաշած տեղերը կը մաքրեն, վերէն՝
 երկու մատ խորունկ մէջ տեղէն կը ճեղքեն, վրան
 խոթելու ճիւղին վարի ճոթը սեպի պէս կը կտրեն,
 ինչպէս (9 ջեւին) մէջ կ'երեւայ. վայրենիին ճեղ-
 քածը երկաթով կամ փայտով կը բանան, ու
 ընտանի ճիւղը կեղեւ կեղեւի բերելով մէջը կը
 խոթեն. թէ որ վայրենին հաստ է՝ երկու կողմը
 երկու հատ, իսկ թէ որ բարակ է նէ՝ մինակ մէկ
 կողմը մէկ հատ կը դնեն. ճիւղերը չխախտած՝ մէջի
 փայտը կամ երկաթը դուրս կը քաշեն : Ասոր վար-
 պետութիւնը ան է, որ ճիւղն ու վայրենին վերէն
 ի վար կեղեւ կեղեւի դան, երկաթը քաշելէն ետքը
 մէկը մէկալը աղէկ գրկեն, ու վայրենւոյն փայտը
 վերէն ի վար ընտանւոյն դպչի, մէջը չդպած տեղ
 չմնայ : Ատքը կամ յառաջ ընտանի ճիւղը երկու
 երեք աչք վերէն կը կտրեն, պատուաստի մոմով
 վերի ու երկու դիպց ճեղքի տեղերը կ'օծեն, որ
 մէջը օդ չկարենայ մտնել, վրան քիչ մը լաթ կամ
 թուղթ կը փաթթեն ու չուանով կը կապեն :

Պատուաստի մոմ շինելու համար քսան տրամ մեղ-
 րամոմ, տասնուհինգ տրամ աւտին (Տրեփեփին), հինգ
 տրամ կարագ մէկտեղ կը հալեցընեն, ու պաղէլէն ետ-
 քը աղէկ մը շաղուելով կը կակղցընեն, ու պատուաս-
 տին կը քսեն : Ամ քսանուհինգ տրամ սոճի խէժ (չամ
 «ֆըշ»), հինգ տրամ հալած ճարպ մէկտեղ կը հալե-
 ցընեն, ու պէտք եղած ատեն կը տաքցընեն, ու փետրով կը
 քսեն. Առջինը քիչ մը սուղ կ'ըլլայ, բայց աւելի աղէկ
 կ'ըլլայ. գեղացիք ասոնց տեղ կաւով կը ձեփեն, լաթ
 կը փաթթեն ու կը կապեն.

Գեղձէն ետքը անմիջապէս կարծր կուտով կամ
 խէժով պտուղները կը պատուաստեն, ինչպէս ծի-

րան, սալոր, կեռաս, բալ, աս երկու վերջինները ձմեռուան մէջն ալ կրնան պատուաստիլ: Մարտին վերջերը բոլոր խէժ չունեցող պողոց ծառերը կը պատուաստեն, ինչպէս տանձի, խնձորի, սինի, զղեարի, թթի, թզի, նուռի ու ասանկ ծառերը: Աս տեսակ պատուաստը, վայրենին ճեղքած՝ ընտանի ճիւղը անոր կեղեւին ու փայտին մէջը խոթելով ալ կը պատուաստեն: Վարնան ծառերու կեղեւը զատուիլ սկսածին պէս, ընտանի ճիւղին վարի ճոթը մէկ դիէն երկու մատի լայնութեամբ գրիչի պէս մաքուր ու շիտակ կը կտրեն. վայրենին շիտակ կտրելէն ետքը, կեղեւը երկու մատ կը ճեղքեն, ոսկրով կը բանան, ընտանի ճիւղը կտրած դին վայրենի փայտին բերելով մէջը կը խոթեն ճեղքածին ու կտրածին պատուաստի մոմ կը քսեն լաթով ու չուանով կը կապեն: Շատ հաստ ճիւղերը պատուաստելն աղէկ չէ, բռնեն ալ նէ՝ վերքերնին դժուարաւ կ'ըռնանայ, անոր համար առջի տարին չբռնածները երկրորդ տարին նորէն չեն կտրեր անոր նոր ճիւղերուն վրայ աչքի պատուաստ կ'ընեն:

Ճիւղ ճիւղի պատուաստելու ատենն ալ ճեղքածի պատուաստի ատենն է. կամ աշունն է, որն որ աս աղէկութիւնն ունի որ վայրենին շատ չի չարչարուիր, ու ետքը աղուոր շիտակ ծառ կ'ըլլայ: Տընկանոցը մէջ վայրենին՝ գետնէն թիղ մը վեր, երկու մատի չափ գրչի պէս ծուռ կը կտրեն, նոյն հաստութեամբ աղնիւ ճիւղ մը կ'առնուն մէկ տարեկան. անոր տլ վարի ճոթը նոյն ձեւով կը կտրեն, ինչպէս (10 շեւին) մէջ կ'երեւայ, փայտ փայտի կեղեւ կեղեւի վրայ կը դնեն, որ մէկը մէկալը

աղէկ գրկեն, ու օդ մտնելու տեղ չմնայ. զգուշու-
թեամբ կը կապեն ու պատուաստի մոմով աղէկ մը
կը ծեփեն, ու վրան լաթ ալ կը փաթթեն: Թէ որ
վայրենին անանկ հաստ է, որ մէկ տարւան ընտանի
ճիւղն անոր հետ կեղեւ կեղեւի չի գար նէ, վայ-
րենին յառաջ շիտակ կը կտրեն, ու մէկ կողմանէ
սուր դանակով այնչափ կը տաշեն. որ ընտանի ճիւ-
ղին համաձայնի, ինչպէս (11 շեւին) մէջ կը տեսնես.
ու վերի ըսած կերպով կը կապեն:

ՄԷԿԸ ՄԷԿԱԼԻՆ ՊԱՏՈՒԱՍՏՈՒԵԼՈՒ ՊՏՈՒՂՆԵ- ՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Տանձի, խնձորի ու սերկելիի ծառերը մէկը
մէկալին վրայ կրնան պատուաստուիլ: Տանձի վրայ
խնձոր կը պատուաստես նէ, գեղեցիկ ծառ կ'ըլլայ.
Իսկ խնձորի վրայ տանձը աղէկ չ'ըլլար, վերը հաստ
վարը բարակ կը մնայ, բայց կան հողի տեսակներ,
որոնց վրայ մէկը կամ մէկալը աղէկ կը մեծնայ,
անոր համար հողը սիրած տեսակին վրայ, հարկ
կ'ըլլայ նէ՝ չսիրածը կը պատուաստեն: Արեւելի
պարտէզներ սերկելիի վրայ տանձ, խնձոր կը պա-
տուաստեն, ծաղկանոցներու մէջ կը տնկեն. գետնէն
թիղ մը բարձր գլուխ կապել կու տան, տեսակ
տեսակ աղուոր ձեւերով կը կտրեն, ու երկու երեք
կանգունէն աւելի բարձրանալու թող չեն տար.
վերէն, քովերէն ու մէջէն անպտուղ ու շատ շուք
տուղ ճիւղերը կտրելով:

Առասն ու բալը մէկը մէկալին կրնան պա-
տուաստուիլ, բայց բալի ծառը տկար ու ճիւղերը
բարակ ըլլալուն համար վրան կեռասն աղէկ չի

մեծնար, պղտիկ կը մնայ. իսկ կեռասի վրայ կեռաս կամ բալ կը պատուաստեն նէ՝ դիմացկուն ու խոշոր ծառ կ'ըլլայ, ու շատ պտուղ կու տայ: Աս կողմերը աղուոր տեսակ բալ մը կայ. որ Սպանիայի բալ կ'ըսուի, որուն պտուղը խոշոր կեռասի չափ, ու կոթը կարծ կ'ըլլայ. զանիկայ կեռասի վրայ կը պատուաստեն, ու շատ աղէկ կ'ըլլայ,

Օիրան, դեղձ, սալոր ու նուշ մէկը մէկալին վրայ կրնան պատուաստիլ, բայց միշտ աղէկ ու յարգի պտուղը հասարակին վրայ կը պատուաստեն: Անոր համար սալորի վրայ ծիրան ու նուշի վրայ դեղձ կը պատուաստեն: Վալորի վրայ ծիրանը թէպէտ շատ չի մեծնար, բայց երկրորդ տարիէն սկսած շատ պտուղ կու տայ: Վալորի վրայ դեղձ ալ կը պատուաստեն, որ քիչ մը դժուարաւ կը բռնէ, բայց շատ կը մեծնայ, ու դիմացկուն ծառ կ'ըլլայ, պտուղն ալ շատ կու տայ: Աշի վրայ ծիրանը դիւրին կը բռնէ, բայց ծառը պղտիկ կը մնայ ու շատ չի դիմանար:

Մին, շագարակ, չում, թուղ, կաղին իրենց տեսակին վրայ կը պատուաստին: Օղեար ու ալոճ իրենց տեսակէն ի զատ փշոտ ծառի մը վրայ ալ կը պատուաստին, որ փունջ փունջ ճերմակ ծաղիկ կը բանայ, ու մէջը մէյ մէկ կարծր կուտով կարմիր պտուղ կու տայ. աս փշոտ ծառի վրայ սին ու տանձ ալ կը պատուաստեն, բայց աղէկ չեն մեծնար ու շուտով կը չորնան: Թուլթը մինակ իր տեսակին վրայ կը պատուաստեն, ու սեւ ճերմակ չեն զանազաներ: Անկոյզը պատուաստ չի բռներ, անոր համար աղէկ տեսակը կ'ընտրեն, կը տնկեն. ինչուան հինգ վեց տարւան կ'ըլլայ նէ՝ երկու երեք

Հեղ տեղը կը փոխեն. ետքը ուր որ կ'ուզեն նէ կը տնկեն, բարակ կեղեւով խոշոր ընկոյզ կու տայ:

Վիմոն. կիտրոն, ու նարինջ ու թուրինջ իրենց տեսակին վրայ ալ կը պատուաստեն, մէկը մէկալին վրայ ալ, բայց իրենց տեսակին վրայ պատուաստելով պտուղնին իրենց բնական համը կը պահեն. մինակ քիչ մը ցուրտ տեղեր դառն թուրինջի վրայ լիմոն կամ նարինջ կը պատուաստեն, որ ցըրտին աւելի դիմանայ, բայց նարինջը այնչափ անուշ չ'ըլլար, թթուաշ կ'ըլլայ: Ան ուրիշ վայրենի ծառեր, որոնց վրայ ալ ընտանի պտուղներ կրնան պատուաստիլ, բայց կամ ծառերնին աղէկ չեն մեծնար, կամ պտուղնին անհամ կ'ըլլայ:

Ընտանի աղուոր վարդն ալ վայրենի զօրաւոր վարդերու վրայ բարձր կը պատուաստեն, ու հոն տեղը գլուխ կապել կու տան. որ շատ ճիւղ կու տայ, պղտիկ ծառի մը չափ կ'ըլլայ, ու աղուոր ու շատ վարդ կու տայ:

ՊԱՏՈՒԱՍՏԻ ՏՆԿԱՆՈՅԻ ԳՈՐԾՔԸ

Տնկերը տնկանոցի մէջ պատուաստելէն ետքը, ամառը տակերնին երկու երեք հեղ փորելու, խոտերը մաքրելու է, աշնան խորունկ. իսկ գարնան չափաւոր փորելով որ հողը կակղնայ, ձմեռուան ու գարնան ջրերը ծծէ. բայց փորած ատեններ պէտք է աղէկ միտ դնել, որ ճիւղերնին չկոտրին ու արմատնին չվնասին: Առջի ամառը մինակ վարէն տուած վայրենի ճիւղերը փրցընելու է, որ զօրութիւնը վեր տայ, ու պատուաստին ճիւղերուն դպչելու չէ. շատ զօրաւորներու քովերը մէյ մէկ նեցուկ

տնկելու ու կապելու է, որ հովէն չկոտորուին, եւ յուլիսին՝ տկար ճիւղերուն գլուխները կտրելու է, որ մէկալնոնք զօրանան: Արկրորդ տարի գարնան քովի ճիւղերը բոլոր կապելու է. ու մինակ մէջի շիտակ ճիւղը պահելու է. որուն վրայ ան տարին տուած ճիւղերէն պէտք է ուղած բարձրութեամբ երեքը չորսը թող տալ. չորս դիէն հաւասար հեռաւորութեամբ, ու քովի նեցուկին երեք չորս տեղէն կապել, որ աղէկ գլուխ կապէ, ու շիտակ մեծնայ: Արկրորդ տարին՝ կարգէ դուրս բուսած ճիւղերը կտրելու, ու շատ երկընցածները կարճեցընելու է, որ աղէկ ձեւի մտնեն:

ՊԱՏՈՒԱՍՏՆԵՐԸ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ ՏԵՂԵՐՆԻՆ ՏՆԿԵԼ

Պատուաստներու մէջէն պտուղ տուածը, որ երրորդ կամ չորրորդ տարին կը պատահի, իրենց հաստատուն տեղերնին կը տնկեն: Ղամբաներու ու արտերու քովերը, ճիւղերնին դէպ ի վեր մեծցած, բարձր պատուաստներ կը տնկեն, որ անցնելու դառնալու, կամ հերկելու արգելք չըլլան, ինչու որ պտղոյ ծառերուն ճիւղերը որը շիտակ վեր կ'ելէ, որը վար կը կախուի: Պատուաստները տնկելու հողը եթէ տնկանոցի հողէն աւելի անշահ է, ան ատենը փորած հողի հետ փտած աղբ կը խառնեն, ու անանկ ծառին չորս կողմը կը լեցընեն:

Պատուաստները աշունէն ինչուան գարուն կրնան տնկուիլ, բայց տերեւնին թափուածին պէս տնկելը ամէնէն աղէկ է, ինչու որ վրան ձմեռուան անձրեւներն ու ձիւները գալով՝ նոր արմատներ

կ'արձակեն, ու մեծ մասը կը բռնէ: թէ որ տընկելու հողը կապոյտ կաւ է, ծակերը աշնան բանալ ու գարնան տնկել աղէկ է. որ ձմեռը սառելով հողը բարակնայ: Ընկոյզը, շագանակը մէկը մէկալէն տասուերկու կանգուն հեռու կը տնկեն, տանձը, խնձորը, սիներ, կեռասը, կեռասի վրայ պատուաստած բալը ու ծիրանը եօթը կանգուն. հասարակ բալը, թութը, դեղձը, սալորը սալորի վրայ պատուաստած ծիրանը՝ հինգ կանգուն. նուշը, սերկեւիլը, զղեարը, չուժը՝ չորս կանգուն. լիմոնը, նարինջը ու ասոնց նման պտուղները մէկը մէկալէն երեք կանգուն հեռու կը տնկեն, ու աղէկ խոշոր ու դիմացկուն ծառեր կ'ըլլան. բայց հողին ու օդին յարմարութեան նայելով քիչ մ'ալ մօտ կամ հեռու կրնան տնկուիլ: Տնկելու փոսերուն մեծութիւնը ու խորունկութիւնը ծառերուն տեսակին ու հողին պէտք է յարմարցընել. թէ որ հողը աղէկ է, ընկոյզի, շագանակի, տանձի, խնձորի ու սիների ծառերուն համար մէկ կանգունէն քիչ մը աւելի խորունկ, այնչափ ալ լայն պէտք է փորել. մէկալ ծառերու համար կանգուն մը, իսկ լիմոնի ու անոր նման ծառերու համար քիչ մ'ալ պակաս բաւական է: թէ որ հողը անշահ է՝ երկու կանգուն խորունկ ու լայն պէտք է փորել, մէջը վերը գրած չափով հող լեցընելէն ետքը տնկելու է:

Աս կերպով պատրաստելէն վերջը, գետինը չսառած, առանց արմատներուն վնասելու՝ պատուաստները կը հանեն, կողմնակի նոր ճիւղերը կարծ, ու մէջի շիտակ ճիւղերը քիչ մը երկայն կը կտրեն. թէ որ արմատները տկար են նէ՝ գլխուն ճիւղերը աւելի կարծ կը թողուն: Քովի արմատները

երկու թիզ երկայնութեամբ կը կտրեն, իսկ մէջի շիտակ արմատներուն չեն դպչիր: Աստի մէջ տեղը երկայնութեամբը ցից կը տնկեն. անոր քովը ծառը շիտակ, արմատները չորս դին տարածած կը կեցընեն, ու վրան մէկ թիզէն աւելի աղէկ բարակ հող լեցընելէն ետքը ծառը վեր թօթուելով կը շարժեն, որ հովը արմատներուն մէջ լեցուի. վրան աղէկ մը կը կոխկռտեն, ու մնացած հողը վրան կը լեցընեն, անկէ ետքը երկու երեք տեղաց, քովի նեցուկին կը կապեն, ջուր կու տան, քովերը եղած հողը գետնի հաւասարութենէ թիզ մը բարձր կը դիզեն, որ կամաց կամաց վար իջնալով գետնի հաւասարի: Թէ որ ամառը չոր երթալու ըլլայ, չորս հինգ հեղ առատ ջուր կու տան:

Չորցած կամ հանած ծառի մը տեղ անմիջապէս նոյն տեսակ ծառ չի տնկուիր, կամ քանի մը տարի բան ցանելէն ետքը տնկելու է, կամ ծակը մեծ բանալու, նոր հող լեցընելու է, եւ կամ ուրիշ տեսակ ծառ տնկելու է,

ԾԱՌԵՐԸ ՀՈՒՏՈՎ ՄԵԾՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աստերը տնկելէն ետքը տիրոջը աչքը միշտ անոնց վրայ պիտ'որ ըլլայ, որ շուտով մեծնան ու շատ պտուղ տան: Անոր համար եթէ ուրիշ բաներու համար փորելու կամ հերկելու տեղ չեննէ՛ ամէն տարի աշնան կամ դարնան չորս դին խորունկ կը փորեն, ամառն ալ երկու հեղ թեթեւ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն: Քովերնին խորունկ արմատ ձգելու բաներ չեն տնկեր, որ երկրին խոնաւութիւնն իրենք քաշելով անոնց մեծնալուն ար-

գելք չըլլան: Թէ որ ուրիշ պատճառաւ աղբ դնել-
 լու տեղ չեն նէ չորս դիերնին երբեմն փտած կամ
 ժողովածոյ աղբ կը դնեն ու կը փորեն, թէ որ ա-
 սոնք չկան՝ նոր աղբ կը դնեն, բայց արմատներէն
 հեռու, որ ծառը չորցընեն: Բնչուան կը մեծնան
 ծառ կ'ըլլան նէ՛ կապերը ամէն տարի կը քակեն,
 տեղերնին կը փոխեն: Արմատներէն ու բունէն տու-
 ած ճիւղերը շուտ մը կը փրցընեն, որ ծառին զօ-
 րութիւնը չառնուն: Բնչուան պտուղ կու տան ու
 կը մեծնան նէ՛ ամէն տարի փետրուարի կամ մար-
 տի մէջ գլխուն մէջը կամ դուրս բուսած անձել,
 ծուռ, մէկը մէկալին վրայ հեծած ու տկար ճիւ-
 ղերը կը կտրեն, կը մաքրեն, աղուոր ձելի կը խո-
 թեն. ասանկ ալ շատ վար կախուածները կամ շատ
 վեր երկնցածները. կը նային որ ծառին մէջ
 ամէն դին կարող ըլլայ արեւ մտնել ու օդ բանիլ,
 որ պտուղնին գեղեցիկ. խոշոր ու համով ըլլան:
 Բնչուան կը մեծնան նէ աշնան՝ բուները յարգով
 ու փշերով կը պատեն ու կը կապեն, որ ձմեռը
 նապաստակները կեղեւնին չկրծեն: Շատ ուժով
 կը մեծնան նէ՛ գարնան արիւն կ'առնուն, այս ինքն
 կեղեւնին վերէն ի վար սուր գանակի ծայրով, փայ-
 տին հասցընելով կը գծեն, ու երկու երեք տարի
 ասանկ մէկ դիէն մէկալ դիէն գծելով՝ ծառը չհիւան-
 դանար, ու ալ աղէկ կը մեծնայ: Բնչուան ծառ կ'ըլլան նէ,
 քովերնին՝ եղ, կով եւ ուրիշ կենդանիներ թող տա-
 լու չէ: Բունին ու ճիւղերուն վրայ գորտնբուրդ ու
 քարաքոս բուսնիլ կը սկսի նէ, գարնան՝ անձրեւի
 ատեններ հին կտաւով կամ կարծ աւելով կը
 շփեն, կը մաքրեն. ալ չբուսնելու համար երեք
 բաժին դեղին կաւ, երկու բաժին մարած կիր ու

քիչ մը բարակ մոխիր ջրով կը խառնեն, ու բու-
նին ու հաստ ճիւղերուն կը քսեն: Աս հիւանդու-
թիւնը անտառի մօտ ծառերուն շատ կը պատահի,
ու ճարը ասիկայ է:

ԾԱՌԵՐԸ ԿՏՐԵԼՈՒ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Օտուերը մեծնալէն ետքն ալ անհոգ թող
տալու չէ, կտրելու ու մաքրելու կը կարօտին: Անոր
համար քաջ երկրագործները երկու երեք՝ տարին
հեղ մը փետրուարի մէջ, սառած կամ չորցած
ճիւղերը կը կտրեն, կը մաքրեն: Առողջ պտղատու
ծառերու վրայ հաստ ու շիտակ ջրի ճիւղերը երեւ-
ցածին պէս կը կտրեն, որ ծառին ոյժը չառնուն.
մինակ՝ ծեր ու տկար ծառերու վրայ ասոնք կը թո-
ղուն, ու անոնց քովէն հիւանդ կամ չորնալու ճիւ-
ղերը կը կտրեն. որ անոնք զօրանան ու ծառը պա-
հուի: Արմատէն, բունէն բուսնելու սկսած ճիւղերը
անմիջապէս կը փրցրնեն: Առաջի ձեւով կամ մէկը
մէկալին քսուելու կամ վրայէ վրայ բուսած ճիւղերը կը
կտրեն, ասանկ ալ ծառի մէջէն օդը, արեւը խա-
փանողները: Օեր ու չորնալու սկսած ծառերու
ճիւղերը կը կարճեցրնեն կամ բոլորովին կը կտրեն,
չորս դին խորունկ կը փորեն, բաղադրած հող կամ,
հին աղբ կը դնեն, ու կ'առողջացրնեն: Ատրելու
ատեն, բարակ ճիւղերը սուր դանակով, ու հաստերը
սղոցով կը մաքրեն բայց վերջը դանակով սղոցի
տաշած տեղը կը մաքրեն, ու վերջը պատուաստի
մոմով կ'օծեն: Ղաթածներուն, բացուած ծակե-
րուն քովի փտածները բոլորը կը տաշեն, ու վեր-
քերը պատուաստի մոմով կը գոցեն:

ԾԱՌԵՐՈՒ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆԵՐԸ

Մառերը աղէկ չնայելէն ու հիւանդնայէն
 ետքը դեղը փնտռելէն աւելի լաւ է հոգ տանիլ,
 որ չհիւանդանան: Մառերը երբոր իրենց բնու-
 թեան յարմար տեղ կը տնկուին, աղէկ կը նայուին,
 քիչ կը հիւանդանան: Հիւանդութիւններուն շա-
 տը հողին ու դիրքին անյարմարութենէ, կամ վնաս-
 սակար եղանակներէն կամ երկրագործին արհեստը
 չգիտնայէն, կամ վնասակար կենդանիներէն ու
 ճճիներէն յառաջ կու գան: Ղախաւոր հիւանդու-
 թիւններն երեք են. Բոր, Աերցաւ ու Գեղնացաւ:

Բորը ծառին կեղեւը տեղ տեղ կը չորցընէ
 ու չորցածներու վրայ ժանգ կը կապէ: Թէ որ աս
 ցաւը շատ աղբ դնելէն պատահած է նէ՛ քանի մը
 տարի աղբ չդնելով ու արիւն առնելով կ'անցնի.
 Իսկ թէ որ հողին անյարմարութենէ պատահած է
 խորունկ փորելով ու բոլոր հողը փոխելով կ'ա-
 ողջանայ. իսկ թէ որ գետնին շատ թացութենէ
 է նէ՛ չորցընելով կ'ըռնանայ. թէ որ գետնին շատ
 կարծրութենէ յառաջ եկած է, չորս դին շատ
 հեղ փորելով կ'ողջըննայ: Բորը շատ յառաջ գա-
 ցած է նէ՛ հոն տեղը սուր երկաթով ինչուան ողջ
 փայտը փորելու, վրան պատուաստի մոմ կամ կո-
 վու աղբով խառնած դեղին կաւ քսելու է: Աս
 ցաւը՝ ծառէն հաստ ճիւղեր կտրելով ալ կը պատա-
 հի, անոր համար հաստ ճիւղ կտրել հարկ կ'ըլլայ
 նէ՛ կտրելէն ետքը սուր դանակով շտկելու վրան
 պատուաստի մոմ քսելու է:

Աերցաւը ծառին բունին ու հաստ ճիւղերուն
 վրայ կ'ըլլայ, կեղեւին վրայ քիչ մը կ'ուռի, ետքը

կը ճաթի ու մէջը սեւ բծեր կ'երեւնայ, որ շատ անգամ անհող մնացած բորէն յառաջ կու գայ: Աս ցաւէն մինակ ղորաւոր մատաղ ծառերը, բորը առողջացընելու կերպով, կրնանք ազատել:

Գեղնացաւը ծառին տերեւները կը դեղինցընէ, որ հողին տկարութենէ կամ շատ քարուտ ըլլալէն կամ սաստիկ չորութենէ կամ շատ թացութենէ կը պատահի: Անոր համար թէ որ հողը տկար է նէ՝ փոխելով ու փտած աղբ դնելով կ'ողջըննայ. թէ որ քարուտ է՝ քարերը մաքրելով. թէ որ շատ չոր է՝ երբեմն ջուր տալով. ու թէ որ շատ թաց է՝ վերը գրած կերպով չորցընելով կ'ազատի ծառը.

ԾԱՌԵՐՈՒ ՎԷՐՔԻՆ ԴԵՂԵՐԸ

Աէս մը չոր դեղին կաւ, այնչափ ալ կովինոր աղբ, քիչ մը կովի մաղ, քիչ մ'ալ ուտին աղէկ մը կը շաղուեն, ու ծառի վէրքերուն վրայ կը քսեն. ասի պատուաստի մոմի տեղ ալ կը գործածուի: Ամ վեց բաժին դեղին կաւ, մէկ բաժին կովի աղբ, ու մէկ չմարած կիր չափաւոր ջրով կը խառնեն, որ ծառի վէրքին շատ աղէկ է, անձրեւի ալ կը դիմանայ: Ամ երկու բաժին մեղրամոմ, երեք փիճու խէժ (չմ'ստիւն), մէկ ուտին, թեթեւ կրակի վրայ կը հալեցընեն, ու ծառի վէրքին կը քսեն: Պատուաստի մոմն ալ ծառի վէրքին շատ աղէկ է:

ԾԱՌԵՐՈՒ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ՃՃԻՆԵՐՆ ԵՒ ՈՒՐԻՇ
ԲԱՆԵՐԸ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Օառերը երեք մեծ թշնամի ունին, որոնք թէ իրենց կենացը ու թէ պտղոյն մեծ վնաս կու տան, ասոնք են գորտնբուրդը, որդն ու մայիսի ճճին:

Գորտնբուրդի ու քարաքոսի տեսակները ծառերու պատառաբոյժն են, որոնք անոնց սննդեան մէկ մասն ու անձրեւի խոնաւութիւնը իրենց կը քաշեն. աս բաւական չէ, մանր վնասակար կենդանիներու ալ բոյն կ'ըլլան: Օառերը աս թշնամիներէն կ'ազատենք, խոնաւ ատեններ երկաթով քերելով, ուր որ գորտնբուրդը ու քարաքոսը բուսած են նէ, եւ անոնք մաքրելով ու ետքը դեղին կաւ, կիր ու մոխիր խառնած անոնց բուսած տեղերուն քսելով: Թէ որ բունին կամ հաստ ճիւղերուն վրայ սունկ, կամ կանաչ տերեւով ու ճերմակ պտղով բոյս մը կ'երեւնայ նէ, անմիջապէս պէտք է դանակով փորել, ու ան տեղը ծառի դեղերէն մէկը քսել. իսկ թէ որ բարակ ճիւղի վրայ են, ճիւղը կտրել:

Օառերը թրթուրի ձեռքէն ազատելու համար, թէ որ բոլոր գաւառին երկրագործները մէկ կ'ըլլան ու ամէն մարդ իր ծառերէն առտու իրիկուն պաղ ատեններ կը ժողվեն նէ, շատ օգուտ կ'ընէ: Բոլոր երգող թռչունները զարնելու, բրունելու կամ բոյներնին աւրելու չէ, ինչու որ ասոնք որդերով, անոնց թրթուրներով ու հաւկիթներով ու հարսնեակներովն կ'ապրին: Օառերը տերեւնին թափելէն ետքը՝ ճիւղերէն թելերով կախուած չոր տերեւները ու ճիւղերու վրայ հիւսած բոյներ-

նին ժողովելու, կրակը նետելու է. ասանկ ալ բարակ ճիւղերու վրայ կլոր՝ մէկը մէկալին կպած հաւկիթները, ինչու որ անոնց մէջէն ալ տեսակ մը որդ կ'ելլէ: Պարնան ճիւղերուն բաժնուած տեղերը նոր հաւկիթէն ելած որդեր ժողոված են նէ՛ կարծր կարծ աւելով շփելու սատկեցընելու է: Ի՞նչ որ ասոնք ընելէն վերջը քիչ մը բան կը մնայ, ու եղանակը տաքցած ատեններ կը սկսին վնաս տալ, անոնք, ինչպէս վերը ըսի, առտու իրիկուն ու խոնաւ ատեններ ժողովելու է, որոնք ասանկ ատեններ, ճիւղերու վրայ բաժնած տեղեր կը ժողովին: Հատերը երկայն գաւազանի ճոթը սպունգ կամ բրդեայ կապերտ կապած, աճառով ջրի մէջ կը թաթխեն, ու որդերը ժողոված տեղերը կը թրջեն. ծխախոտի ջուրն ալ շատ աղէկ է ասոնք սատկեցընելու: Արկու կանգուն հեռուէն, մինակ վառօդով բոյներնին հրացան ալ կը պարպեն, ու որդերը վախնալով բոլոր վար կը թափին, ու ոտքի տակ կը ճզմեն:

Նոկտեմբերի գիշերուան թրթուրներու որդն ալ, որ առջի գարնան հաւկիթէն կ'ելլէ, պտուղներու բացուած կամ բացուելու ծաղիկները կը խածնէ, կը վիրաւորէ, որով բոլոր կը թափին: Աս թրթուրին էգերը թռչելու չափ թեւ չունենալով, հոկտեմբերին ու նոյեմբերին գետնէն դուրս կ'ելլեն, արուններու հետ կը միանան, ու քալելով ծառերու վրայ կ'ելլեն ու հարիւրներով հաւկիթ կ'ածեն: Ասոնք որսալու համար, ծառերու բուններուն վրայ գետնէն կանգունի մը չափ բարձր, թիղ մը լայն թուղթ կը փաթթեն, կը կապեն, ծառին ու թղթին մէջ ծակեր կը մնան նէ, զանոնք ալ

վշով կամ չոր գորտնբուրդով կը գոցեն, ու թըղ-
թին վրայ ձիւթ կը քսեն. անոր վրայ էգերը ծառ
ելլելու ատեննին կը կպչին ու կը սատկին: Արբ
որ այնչափ կը կպչին, որ անոնց վրայէն ուրիշները
քալելով կրնան անցնիլ, նորէն ձիւթ կը քսեն,
ու ամէն առտու կպած ու կենդանի մնացածները
կ'առնուն կը սատկեցրնեն:

Մայիսի բղէղը գլխէն ինչուան թելը սել,
չորս թելով ճճի մըն է. աս թելերէն երկու տա-
կինները թաղանթէ ու կակուղ են, ու վրայիննե-
րը կարճ ու կարծր, ու խահուէի գոյն են: Աս-
ուերը առտու իրիկուն կը թօթուեն. թէ վրային-
ները թէ գետինը ինկածները կը ժողվեն, տաք
ջուր կը նետեն: Ինչուան հիմա աս ճճիի դէմ աս-
կէ զատ ուրիշ դեղ չգտնուեցաւ. թէ որ բոլոր
դրացիները միաբանութեամբ կը ժողվեն նէ՛ շատ
օգուտ կ'ընէ, չէ՛ նէ՛ մայիսի մէջ պտղոյ ծառերուն
վրայ տերեւ չի թողուր:

ՊՏՈՒՂՆԵՐՈՒ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Պտուղները առջի կերակուրն են, որ Աս-
տուած մարդկան տուաւ ու ապսպրեց որ ուտեն,
ծառերը նային հողան. որոնց ամէն մէկը իր ատե-
նին կը հասնի, տարբեր ձեւ, համ ու հոտ ունի.
որ կերած ատեննիս ստեղծողին իմաստութիւնը,
մեծութիւնը, ամենակարողութիւնն ու մեր վրայ
ունեցած սէրը մտքերնիս բերենք:

Ինձորէն ու տանձէն աղուոր գինի ալ կ'ըլ-
լայ, որ ամառուան տաքին հասարակ գինիէն, գա-
րեջրէն ու օղիէն աւելի առողջարար է. միայն թէ
աս պտուղներուն գինւոյ յարմար եղող տեսակները

պէտք է ճանչնալ: Խնձորինը՝ տանձի գինիէն աւելի
 զօրաւոր ու դիմացկուն կ'ըլլայ: Թժու տեսակ ու
 հասած խնձորներու գինին, անոյշ խնձորներու գի-
 նիէն աղէկ կ'ըլլայ: Երաւ օգոստոսէն սկսած անոյշ
 խնձորներու թափածներէն, մանր ու արատաւոր-
 ներէն ալ կը շինեն. բայց ամառուան խնձորներուն,
 ասոնց ու տանձի գինին առջի տարին կը խմեն:
 Ղմենէն աղէկ ու դիմացկունը՝ վայրենի թժու ու
 բերանը ճմռտկող խնձորներէն ու տանձերէն կ'ըլ-
 լայ, որոնք այնչափ հասած պիտ'որ ըլլան, որ կու-
 տերը սեւնալ սկսին ու ծառէն դիւրաւ փրթին:
 Կարծր ու չոր ձմեռուան տեսակները քաղելէն վեր-
 ջը խցի մէջ կանգուն մը բարձրութեամբ կը թո-
 ղուն ինչուան որ աղէկ մը ջրոտին: Կակուղ ու ջրոտ
 տեսակներն անմիջապէս կը ճզմեն ու կը շինեն, իսկ
 ան տեսակները՝ որ կենալով մէջերնին կը սեւնայ
 նէ՛ անոնք ալ շուտով կը շինեն: Ճզմելէն յառաջ
 աղտոտ ու տղմոտները մաքուր կը լուան: Ըտտերը
 մասնաւոր ջաղացք ունին, կտաւատի հունտ կամ
 կղմինտը ճզմելու ջաղացքին նման, որուն յատակը
 խնձորը կամ տանձը կը տարածեն, ու վրայի կլոր
 քարը մէջի երկայն փայտովը իշու կամ մարդու,
 վրան գլտորել կու տան ու աղէկ ճզմելէն ետքը կը
 հանեն, մամլոյ տակ կը դնեն, ջուրը կ'առնուն:
 Ծաղացք շունեցողը՝ մեծ քարէ անկանի մէջ կը
 ծեծէ. բայց թէ ջաղացքը, թէ անկանը ու թէ բո-
 լոր գործիքները յառաջ մաքուր լուալու է, ու եր-
 կաթէ կամ պղնձէ կամ արուրէ գործիք գործա-
 ծելու չէ: անած ջրերը մաքուր տակառներու մէջ
 կը լեցրնեն, եփուած ատեն դուրս չվազելու չափ
 տեղ թող տալով: Կինակ կարծր ու անհամ տանձերը

Ճղմէլէն վերջը, վրան բաց տակառի մէջ եօթը ու-
թը օր կը թողուն, ու եփուիլն անցնելէն ետքը
վարի ծակէն ջուրը կը քաշեն, ուրիշ տակառի մէջ
կը լեցընեն, մնացածը մամլոյ տակ կը ճղմեն, ու ան-
կէ ելած ջուրն ալ մէկալին վրայ կը լեցընեն, որ
գեղեցիկ գունով ու համով գինի կ'ըլլայ, ու շատ
կը դիմանայ: Մնացած գործքերը գինւոյ պէս են.
Վերտրուարի մէջ ուրիշ տակառ կը քաշեն ու մրուրէն
օղի կը հանեն:

ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ ՉՈՐՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Վաղքէն հեռու երկիր ունեցողը, ու պտուղը
շատ աժան տարիներ՝ քաղքի մօտ երկրի տէրերն
ալ պտուղները կը չորցընեն կամ օղի կը հանեն
անոնցմէ: Վստնցմէ ամէնէն աղէկները թուղ, ծի-
րան, սալոր, բալ ու չոր տեսակ տանձերն են.
Խնձորն ու կեռասն ալ կը չորցընեն, բայց այնչափ
աղէկ չեն ըլլար. մինակ մէկալնոնց հետ եփելու
կու գան: Չորցած թուղը տարին կ'անցնի նէ՝ շա-
քար կը կապէ, երբեմն կ'որդնօտի ալ. բայց մէկալ-
նոնք չորս հինգ տարի կը դիմանան, տան մէջ պա-
շար կ'ըլլան ու կը ծախուին ալ: Տաք ու չոր եր-
կիրներ տանձը, խնձորը կը կտրեն, սալորը կը ճեղ-
քեն ու մէկալնոնք ամբողջ արեւի տակ կը չորցը-
նեն. խոնաւ ու պաղ երկիրներ չորցընելու մաս-
նաւոր փուռեր ունին, չափաւոր կրակով որ չայրին
կամ չեփուին:

ՊՏՈՒՂՆԵՐԷՆ ՕՂԻ ՀԱՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Վերմանիա ու Հունգարիա պտուղներէն
շատ օղի կը հանեն: Պտուղներն աղէկ հասնելէն

վերջը կը ճղմեն, մէջը չափաւոր ջուր խառնած, տակառի մէջ երեք չորս շաբաթ կը թողուն, ու խմորուիլն անցնելէն վերջը օղի կը հանեն, որ վայրենի պտուղներէն պատուաստածներէն աւելի կ'ելլէ. խնձորէն քիչ՝ տանձէն շատ կ'ելլէ. թղէն, ճերմակ թութէն, սալորէն, դեղձէն, ծիրանէն ու կեռասէն ալ աւելի կ'ելլէ, ու շատ համով օղի կ'ըլլայ:

Պտուղներէն շատ տեսակ անուշեղէններ ալ կը շինեն, ինչպէս պաստեղ, կաշկ ու ասանկ անոյշ բաներ, որոնք արեւելք աղէկ գիտեն ու կը շինեն:

Գ Լ ՈՒ Խ ԺԱ.

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏԵՍԱԿ ԾԱՌԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Աս տեղս քանի մը տեսակ ծառերու վրայ կը խօսինք, որոնք կամ եղանակին անյարմարութեանը կամ երկրագործներուն անհոգութեան համար շատ տեղեր չեն գտնուիր, կամ կը գտնուին ալ նէ, օգուտ մը չեն հաներ, ինչպէս լիմոնի տեսակները, ձիթենին, թթենին:

ԼԻՄՈՆԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐ

Լիմոնի տեսակներ ըսելով կ'իմանանք լիմոնը, նարինջը, թուրինջը, կիտրոնն ու վիշապագլուխը՝ որ կիտրոնէն շատ մեծ կ'ըլլայ, եւ գոյնը ու ձեւը լիմոնի նման է, որմէ շաքարեղէններ կը շինեն, անոր համար ալ շատ սուղ կը ծախուի: Ասոնք

ալ տեսակ տեսակ են, ինչպէս լիմոնը՝ անուշ,
 թթու, մանր, երկայն ու կլոր տեսակներ ունի, նա-
 րինջը մէջը դեղին, կարմիր ու ճենաց, որ հասա-
 րակէն մանր կ'ըլլայ, համն ալ տերեւն ալ տարբեր
 է. թուրինջը անոյշ ու թթու տեսակներ ունի:

ԼԻՄՈՆԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐՈՒՆ ՀՈՂԻՆ, ԵՂԱՆԱԿԻՆ ՈՒ ԳԻՐՔԻՆ ՎՐԱՅ

Աս ծառերը՝ սեւ հողը, դեղին կաւն ու քիչ
 աւազով խառն փտած հողը շատ կը սիրեն. փտած
 աղբ որչափ շատ դնես, այնչափ աւելի կ'աճին, ու
 աղբի զօրութեամբ ամէն տեսակ հողի վրայ կրնան
 բուսնիլ, մինակ ծանր կապոյտ կաւի վրայ յառաջ
 չեն գար, բայց աղբը գոնէ մէկ տարւան պիտ'որ
 ըլլայ, չէ նէ՝ ձմեռը պէտք է դնել: Տաք եղանակ
 կ'ուզեն. նարինջի, թուրինջի ծառերը երկու աստի-
 ճանէն աւելի, իսկ մնացածները կէս աստիճանէն
 աւելի ցրտուն չեն դիմանար. աս ցրտերն ալ երկայն
 կը տեւեն նէ՝ ասոնց վնաս կու տան. անոր համար
 ձմեռը կէս աստիճանէն աւելի ցուրտ ընող գաւ-
 առներ՝ լիմոնի, կիտրոնի ու վիշապագլխոյ ծառե-
 րը պատերու քով կը տնկեն, ու աշնան վերջերը
 ապակիով կամ եղեգով կը գոցեն, ու մէկալ ծա-
 ռերն ալ երկուքէն քիչ աւելի ցուրտ ընող տե-
 ղեր պատի քով կը տնկեն ու ձմեռը կը գոցեն:
 Աս ծառերը տաք եղանակ ուղելուն համար, կէս
 օրուան արեւին դէմ, ու ցուրտ հովերէն պատով
 կամ մօտ լեռներով պաշտպանած տեղեր աղէկ
 կ'աճին, առտուանց ու իրիկուան արեւին դէմ ալ
 կրնան աճիլ, թէ որ ցուրտ հովերէն պաշտպա-

նուին, բայց իրենց բնական գաւառները աս զգուշութիւնները հարկաւոր չեն: Ասոնք խորունկ տրնկել հարկաւոր չէ, ինչու որ իրենց արմատները խորունկ չեն տարածեր, անոր համար ալ տաք ամիսներ ջուր չի տրուիր նէ, շատ կը վնասին ու կը չորնան ալ:

ԼԻՄՈՆԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ՇԱՏՅԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ասոնք ուրիշ ծառերու վրայ չեն պատուաստիր, մինակ՝ մէկը մէկալին վրայ կը պատուաստին, անոր համար կամ կուտէն կը հասցընեն, կամ արմատին քովէն բուսած ու արմատ կապած ճիւղերը կը բաժնեն, կը տնկեն կամ վերի աղուոր ճիւղերուն արմատ կապել կու տան, կը կտրեն, կը տնկեն:

Առտէն՝ քիչ մը ուշ կը հասնին, բայց ուժով ու դիմացկուն ծառեր կ'ըլլան: Հասցընելուն եղանակը մէկալ ծառերուն պէս է: Իրենց բուն տեսակին վրայ ալ կը պատուաստուին, մէկը մէկալին վրայ ալ. բայց նարինջին, իր վրայ կամ անոյշ թուրինջի վրայ պատուաստուածին պտուղը շատ անոյշ կ'ըլլայ, թթու թուրինջի վրայ պատուաստուածին պտուղը թթուաշ կ'ըլլայ, ուրիշ տեսակներու վրայ՝ պտուղը թթու կ'ըլլայ, մէկալ տեսակներն ալ նարինջի կամ անոյշ թուրինջի վրայ պատուաստելով, պտուղնին շատ թթու չեն ըլլար: Տերեւի պատուաստը գարնան ալ, ամառն ալ կը բռնէ, ճեղքի պատուաստը նոր տարիէն քիչ մը վերջը կ'ընեն:

Ալերի ճիւղերուն արմատ կապել տալու համար ապրիլի մէջ երկու երեք տարւան զօրաւոր ճիւղ-

ղերուն կաշին բաժնած տեղէն վերի դին երկու տեղաց, մէկը մէկալէն երկու մատ վեր կը կտրեն, ու մէջի կաշին կլոր կը հանեն, վրան բարակ երկաթէ թերթ մը կամ ծաղկի աման մը կ'անցընեն, ու մէջը հող կը լեցընեն (Չեւ 12) ու բոլոր ամառը օրը կամ երկու օրը մէյ մը կը ջրեն, ու կամ հոկտեմբերի մէջ կը կտրեն, խոշոր ծաղկի ամանի մէջ կը տնկեն, կամ երրորդ տարին ապրիլին մէջ կը կտրեն, գետինը կը տնկեն. ասանկ ալ խնձորի, սալորի, սերկեւիլի, նուռի ծառերն ու ձիթենին կըրնանք շատցընել:

Չ Ի Թ Ե Ն Ի

Չիթենին փափուկ ծառ մըն է, երեք չորս աստիճան ցրտէն ու շատ թացութենէ կը վնասի. քիչ դեղին կաւով խառն աւազը շատ կը սիրէ, շիտակ դաշտ չ'ուզեր. կէսօրուան արեւին դէմ՝ ցուրտ հովեր չդպչելու պզտիկ լեռներու զառիվայր տեղերը աղէկ կ'աճի ու շատ տեսակ է. բայց մենք մինակ ան տեսակներուն վրայ կը խօսինք, որ թէ տաքին ու թէ պաղին կը դիմանան:

Չիթենի տնկելու համար տարի մը յառաջ վեց ոտք լայն քառանկիւն, ու հինգ ոտք խորունկ ծակեր կը փորեն. թէ որ գետինը կարծր է, արտին մէկ ծայրէն ինչուան մէկալ ծայրը երկայն փոսեր կը բանան, երեսը հինգ՝ յատակը չորս ոտք լայն, որ ծառերը արմատ ձգելու կակուղ հող գտնեն:

ՉԻԹԵՆԻՈՅ ՏՈՒՆԿ ՀԱՍՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Չիթենույ տունկը կուտէն, առանց արմատի ճիւղ տնկելով ալ, արմատով ճիւղէն

եւ ուռեցքէն ալ կրնանք հասցընել: Առտէն հասցընելու համար իր աղէկ հասած պտուղներու կուտերը մարտի մէջ կը ցանեն, եւ ուրիշ ծառերու պէս տնկանոցի մէջ կը տնկեն ու կը պատուաստեն, անկէ ետքը իրենց բուն տեղը կը տնկեն: Աս կերպով քիչ մը ուշ կը մեծնան, բայց դիմացկուն ծառեր կ'ըլլան:

Առանց արմատի ճիւղէն տունկ հասցընելու համար՝ մարտի մէջ ծառին վրայէն կամ բունէն երեք չորս տարւան զօրաւոր ճիւղերը աչքի մը վարի դիէն կը կտրեն, վերի դին ալ երկու թիղ վերէն մաքուր կը կտրեն, երկու դին ալ դեղին կաւով խառն կովի աղբի մէջ կը թաթխեն, ու թիղ մը խորունկ կը տնկեն, թէ որ երկիրը պարարտ է, շուտով կը մեծնայ ու ծառ կ'ըլլայ:

Արմատով ճիւղ տնկելու համար ուժով ձիթենիներու արմատներէն բուսած ճիւղերէն մէկը կամ երկուքը՝ ծառէն որչափ կարելի է հեռու քանի մը տարի կը թողուն, ու աղէկ զօրանալէն վերջը փետրուարի մէջ արմատը կը բանան, հաստ արմատը սուր տապարով կը կտրեն, ու մնացած կտորը բարակ արմատներովը՝ ջրով խառն կովի աղբի մէջ կը թաթխեն, ու տնկելու ծակին մէջը փտած աղբ կը լեցընեն, ու երկուք ու կէս թիղ խորունկութեամբ արմատներուն վրայ փտած յարդու խոտ դնելէն ետքը կը տնկեն, հողը հաւասարցընելէն վերջը, գետնէն թիղ մը վեր կը կտրեն ու կտրածին վրայ դեղին կաւով կովի աղբ կը ծեփեն, ու շրջանակը քիչ մը բարձր ու մէջ տեղը խորունկ կը շտկեն գետինը, որ անձրեւի ջրերը հոն ժողվին: Ամառը շատ տաք կ'ընէ նէ՝ տնկին չորս դին չոր յարդ կամ

խոտ կը կապեն, որ կեղեւը արեւէն շատ չչորնայ: Աշնան՝ քովերը հող կը դիզեն, ու ամէն տարի գարնան նորէն կը բանան: Թէ որ աս նոր տնկերու կեղեւները նապաստակի կամ ուրիշ կենդանւոյ կրծելու վտանգ կայ նէ, չորս դին փուշ կը կապեն: Մոր տուած ճիւղերուն՝ առջի տարին չեն դպչիր, երկրորդ տարին գարնան տկարները սուր դանակով կը կտրեն, ու զօրաւորներէն երկու երեք հատ թող կու տան. երրորդ տարին անոնցմէ ալ մէկը կը թողուն, որ գլուխ կապէ ու ծառ ըլլայ:

Ուռեցքներէն տունկ հասցընելն ալ ան է, որ ձիթենին իր արմատներուն, բունին ու հաստ ճիւղերուն վրայ ուռեցքներ կ'ունենայ. տաք երկիրներ նոյեմբերի, իսկ քիչ մը պաղ տեղեր մարտի մէջ խոշոր ծառերէն սուր տապարով մէկ կամ երկու ուռեցք կը կտրեն, քիչ մը ժամանակ կովի կամ աղաւնիի աղբի մէջ թող տալէն վերջը, տրնկանոցի մէջ մէկը մէկալէն կանգուն մը հեռու կը թաղեն. ծլիլ կը սկսին նէ, մէյ մէկ զօրաւոր ճիւղէն զատ, ամէնը կը կտրեն, ան թողուցած ճիւղերը մարդու բարձրութեան կը հասնին նէ՝ գլուխնին կը կտրեն, որ կողմնակի ճիւղեր տան. ասոնք ալ ուրիշ ծառերու կանոնով կը շտկեն, գլուխ կապել կու տան: Չափաւոր մեծնալէն վերջը կը հանեն, իրենց տեղերը կը տնկեն:

ՉԻԹԵՆԻՈՅ ՏԱՐԵԿԱՆ ԳՈՐԾՔԵՐԸ

Չիթենին շատ գործք չունի, ինչպէս վերը ըսինք, աշնան արմատին հող դիզելու ու գարնան բանալու, խորունկցընելու է, որ անձրեւի ջրերը հոն ժողվին: Ամէն տարի, գլխաւորաբար շատ

պտուղ տալէն ետքը գարնան չորս դին կը փորեն
ու աղբ կը դնեն. աղբը աղաւնիի, ոչխարի, ձիու
խառն ըլլայ, աղէկ կ'ըլլայ, թէ որ կան. իսկ եթէ
չկան նէ՝ վերը գրած շինծու աղբերէն՝ որն որ գտնուի,
դնելու է, եւ կամ չորս դին խորունկ փորելու հո-
ղերը դուրս հանելու ու նոր հող լեցընելու է:
Տարւէ տարի ուրիշ ծառերու պէս աւելորդ ու
կարգէ դուրս ճիւղերը կտրելու ու շատ պտուղ
տալէն ետքը գարնան շատկեկ կտրելու է, եթէ
հաստ ճիւղեր կտրել հարկ ըլլայ, կտրած տեղը
դեղին կաւով ու կովի աղբով ծեփելու է:

ՉԻԹԵՆԻՈՅ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ՃՃԻՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Նորկու տեսակ որդ կայ, որ ձիթենւոյ նոր
կոկոններն ուտելով՝ պտղոյն մեծ վնաս կու տան, ճիւ-
ղերն ու փայտը կը կրծեն ու կը չորցընեն. ասոնք
բռնելէն սատկեցընելէն ուրիշ ճար չկայ: Ղանձ
մ'ալ կայ, որն որ յառաջ որդ է, պտուղներուն
միսը կ'ուտէ, որով պտուղները շատ կը թափին.
մնացածներն ալ տկար կ'ըլլան ու եղերնին անշահ
կ'ըլլայ: Աս որդերը վերջը ճանձ կ'ըլլան. յուլիսին,
օգոստոսին՝ պտուղներու մէջ հաւկիթ կ'ածեն. ա-
նոնցմէ նորէն նոյն տեսակ որդեր կ'ելլեն, ու երեք
ամիս ձէթի պտուղներով ապրելէն վերջը ամիս
մ'ալ բոժոժի մէջ կը կենան, ու նորէն ճանձ կ'ըլ-
լան, դուրս կ'ելլեն: Չիթենիները աս պատժէն ա-
զատելու համար բոլոր գաւառին երկրագործները
միաբանելու ու սեպտեմբերի մէջ ձիթապտուղները
քաղելու են ու գետինը թափածներն ալ ժողվելու
վերցընելու են, չէ նէ՝ մէյ մը սկսելէն ետքը ալ

վերջը չի գար. ճանճէ որդ ու որդէ ճանճ ըլլալով
 շատ տարիներ ձէթին վնաս կու տայ. բայց ասան-
 կով թէպէտ մէկ տարւան անշահ ու քիչ ձէթը
 կը կորսուի, բայց վերջէն ուրիշ տարիներ աղէկ
 ու շատ ձէթի յոյս կ'ըլլայ:

ՉԻԹԵՆԻՈՅ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Չիթ ենւոյն հինգ տեսակ հիւանդութիւն կրնայ
 պատահիլ. բոր, պարարտութիւն, չորութիւն, փտու-
 թիւն ու ոջլտիլ:

Բորը՝ ուռեցք է, որ ծառին ճիւղերուն ու
 բունին վրայ կ'ելլեն, ու տգեղութիւն կու տան:

Մտր պատճառը երկրին շատ պարարտու-
 թիւնն է, որ ծառին արմատները կը ծծեն եւ ու-
 ժով վեր կու տան, ու ճիւղերէն աւելցածն ու-
 րեցք կ'ըլլայ: Մտնք շուտ մը կը կտրեն, վէրքե-
 րուն վրայ ծառի դեղերէն մէկը կը դնեն, ու քանի
 մը տարի աղբ չեն դներ. շատ տեղ դառն լուբի-
 ան կը խաշեն, ու աղբի տեղ ան կը դնեն:

Պարարտութիւնը ձիթ ենւոյ արմատներուն
 կը պատահի, որոնց գոյնը կը մթըննայ, կեղեւները
 կ'ելլեն ու կպչուն հիւթեր դուրս կու գան, փայտը
 թաց ու դեղին կամ մութ գունով կ'ըլլայ. թէ որ
 երկրագործն անհոգ ըլլայ, երկու տարւան մէջ
 ծառը կը չորնայ: Պարնան արմատները բոլոր կը
 բանան, ծառը պառկելու վախ կայ նէ՛ք ովը նե-
 ցուկներ կը տնկեն ու արմատներուն փտած փայ-
 տերը բոլոր կը փորեն, ու վրանին մարած կիր կամ
 կրով շինած պատի թափուկներ կը թափեն, ու
 քանի մը ամիս անանկ թող տալէն վերջը, մնացած
 հողերը վրան կը լեցընեն:

Չորութեամբ ծառին տերեւները կը թափին, ճիւղերը մերկ կը մնան ու կը չորնան, որ սաստիկ ցրտէն տկար ձիթենիներուն ու փափուկ տեսակներուն կը պատահի: Հիւանդ ճիւղերը շուտով կը կտրեն, որ հիւանդութիւնը մեկայնոնց չտարածի: Վիմացկուն տեսակներու զօրաւոր տնկեր տրնկելու է, որ աս հիւանդութիւնը չպատահի:

Փտութիւնը ծառին ծուծը կը փտեցընէ, սունկի պէս կ'ընէ, որ երբեմն վերէն կը սկսի երբեմն վարէն, եւ կամ վերէն ի վար, որ դրսէն երբեմն կ'երեւայ, երբեմն ալ չ'երեւար: Ասիկայ ծառին մեծ վէրքերը՝ ծառի դեղով ատենին չբժըշկելէն կը պատահի, անոր համար մեծ ճիւղ կտրած ատենը, շուտ մը կտրած տեղը ծառի դեղով ծեփելու է: Փտել սկսածին ալ պէտք է սուր տապարով, փտածներն ինչուան ողջ փայտը տաշելու դեղով ծեփել: Վրսէն չ'երեւար ալ նէ, ծառին տկարանալէն, աս ան ճիւղին չորնալէն ու բունին զարնելով հանած ձայնէն կ'իմացուի. գարնան բունը մէկ կողմէն ճեղքելու ու փտածները տաշելու, վրան դեղով ծեփելու է:

Աջիլը ոսպի նման, մոխրագոյն ու վրան ճմրտտրկած պալար է, որ պղտիկ ճիւղերուն վրայ ու տերեւներու կոթերուն մօտ կը գոյանայ, փրցուցած ատենը ան տեղն ինչուան փայտը ծակ կը մնայ, ու ճղմելով մէջէն նարինջի գունով հիւթ կ'ելլէ: Աս հիւանդութիւնն ալ տկար ծառերուն կը պատահի: Աջիլ ինկած ճիւղերը կտրելու ու ծառին աղէկ նայելու զօրացընելու է, կ'անցնի:

ՉԻԹԱՊՏՈՒՂԸ ՔԱՂԵԼՈՒ ՈՒ ՉԻԹ ՀԱՆԵԼՈՒ
ՎՐԱՅ

Նոյեմբերի, դեկտեմբերի մէջ կը սկսին խա-
հուէի գոյն ունեցողները քաղել: Իրաւ որ քիչ
մը աւելի հասնելու ըլլան՝ եղը շատ կ'ըլլայ, բայց
անհամ կ'ըլլայ, ու ծառը կը տկարանայ: Պէտք
է մէկիկ մէկիկ ձեռքով քաղել. գաւաղանով զար-
նելով պտուղները կը ճզմուին, շատ եղ կը կոր-
սուի, ու կոկոնները կը թափին, երկրորդ տարին
ծառերը պտուղ չեն տար:

Քաղածներու տերեւներն ու հողերը մա-
քրելու, թաց են նէ՛ չորցընելու է. ու շուտով
եղը հանելու է, ու թէ որ պատճառաւ մը պիտ'որ
ուշանայ նէ՛ օդ բանելու չոր տեղ, թիզ մը բար-
ձրութեամբ տարածելու ու շաբաթը երկու հեղ
խառնելու է, որ տաքնալով եղը չաւրուի:

Նշ հանելու երկանը երկու կերպ է. մէկին
վարի քարը գիծ գիծ խորունկ ճամբաներ ունի, ու
կուտերը չեն ճզմուիր, եղը հարիւրին եօթը ութը
պակաս կ'ելէ, բայց շատ մաքուր ու համով կ'ըլլայ:
Մէկայինը շիտակ է, կուտերը մէկտեղ կը ճզմէ,
եղը շատ, բայց անհամ կ'ըլլայ. անոր համար շատ
ձիթենի ունեցողը պէտք է երկուքն ալ ունենալ,
որ յառաջ առջինով մաքուր եղը հանելէն ետքը,
երկրորդով կուտերն ալ ճզմէ, ու ամէն անգամ եր-
կանէն ելածը կնիւնէ կամ կանեփէ պարկի մէջ
լեցընելով ու մամլոյ տակ դնելով վառելու եղն ալ
հանէ: Նրկրորդ գործիքը չկայ նէ, մամուլէն ելածը
երկու երեք հեղ, իսկ եթէ կայ նէ, հեղ մը տաք
ջրով կը շաղուեն ու նորէն մամլոյ տակ կը դնեն,

ու ելած եղերը զատ զատ կը դնեն, վասն զի վերջինը՝ առջինէն միշտ անշահ է:

Շատերը եղը պահելու համար քարէ կամ կրէ աւազաններ ունին, ասոնք չունեցողները՝ ապակիով օժած խոշոր սափորներ կամ թակոյկներ ունին, որոնք յառաջ պաղ ջրով ու քացախով կը լուան, լաթով կը սրբեն, կը չորցընեն ու եղը մէջը լեցընելէն ետքը, չոր՝ ամառը պաղ ու ձմեռը չափաւոր տաք տեղ կը պահեն: Յունիսի մէջ բոլոր մրուրը տակը իջնալով երեսէն պայծառ եղը կ'առնուն, որ ամենէն աղէկ ու համովն է. ամիս մը ետքը մէյ մ'ալ կ'առնուն, որ ան ալ գէշ չ'ըլար. օգոստոսի մէջ մրուրի վրան եկածը նորէն կ'առնուն, որ մինակ պրելու եւ ուրիշ բաներու կու գայ:

Թ Թ Ե Ն Ի

Թթենին շատ տեսակ է. բայց շերամի մինակ ձերմակները կու գան, որոնց մէջէն երկրագործը իր հողին ու գտնուած տեղւոյն եղանակին յարմարը տնկելու է: Թթենին երկու կերպով կը տնկեն, կուտէն ու ճիւղէն: Աուտէն տնկելու համար խոշոր ու հասուն թութերը ջրի մէջ ձեռքով կը շփեն, կուտերը կ'առնուն, ու հաւասար ցանելու համար մէջը բարակ աւաղ կը խառնեն ու անանկ կը ցանեն: Բայց սերմ առնելու ծառերը պատուաստած են նէ՛ արու էգ ունին, ան էգ ծառերէն հունտ առնելու է, որոնց մօտ արու թթենի կայ, չէ՛ նէ՛ հունտը ղորութիւն չունենալով չի բուսնիր. իսկ վայրենի թթենիները աս զանազանութիւնը չունին: Առջի տարին տնկերը՝ ուր որ շատ խիտ

են, կ'անօսրացընեն, խոտերը կը մաքրեն եւ ուրիշ տնկարաններու պէս կը հասցընեն: Թէ որ տերեւնին աղէկ չեն նէ, կը պատուաստեն: Արկու երեք տարի ալ պատուաստած կենալէն վերջը, գարնան մօտ կը հանեն, իրենց տեղը կը տնկեն:

Ճիւղէն շատցընելու համար մէկը մէկալէն ութական ոտք հեռու, երեք ոտք լայն՝ ու երեք ոտք խորունկ՝ ծակեր կը փորեն, անոնց մէջ պղտիկ թթենիներ կը տնկեն ու գետնէն քանի մը մատ վերէն կը կտրեն. ծլիլ սկսելու ատենը աչքերը կը փրցընեն, մինակ երկ'երկու աչք կը թողուն ու կը նային որ անոնցմէ զատ ուրիշ աչք չտան, ու անոնք ալ շիտակ մեծնան: Արկրորդ գարնան՝ ան ճիւղերը գետիներ կը պառկեցընեն, մինակ ճոթերը մօրերնուն չափ դուրս թող տալով, որ անոնք ալ արմատ կապեն, մէյ մէկ ճիւղ տան: Տարի մը ետքը գարնան մօրերնուն կպած տեղէն կէսը կը կտրեն, տարի մըն ալ վերջը բոլորը կը կտրեն կը հանեն, ուրիշ տեղ կը տնկեն: Ան տարին մայր տնկերն երկ'երկու, երեք երեք նոր ճիւղեր կու տան, զանոնք ալ ուրիշ կողմեր կը պառկեցընեն, ու ասանկ յառաջ կ'երթան: Պառկածներն ինչուան չեն կտրեր հաներ նէ՝ մօրերնուն նոր ճիւղեր տալու թող չեն տար, որ տնկերը շուտով աճին ու զօրաւոր ըլլան:

ԹԹԵՆԻՈՅ ՍԻՐԱԾ ՀՈՂԻ ՈՒ ՏԱՐԵԿԱՆ ԳՈՐԾՔԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Թթենին միջակ կակուղ ու խորունկ հող կ'ուզէ, քիչ աւաղ խառնած հողի վրայ ալ կ'ա-

Ճի, բայց քարուտ, խոշոր աւազուտ ու կրակոտ տեղուանք չի սիրեր: Պղտիկ լեռներու վրայի թթենիներուն մետաքսը շատ աղէկ կ'ըլլայ, կապոյտ կաւոտ ու խոնաւ տեղեր տնկածներունն ամէնէն անշահն կ'ըլլայ: Թթենի կամ ուրիշ ծառ հանած տեղ թթենի տնկել հարկ կ'ըլլայ նէ, հողը փոխելու է, չէ նէ՝ չի մեծնար ու շատ հեղ կը չորնայ ալ:

Արկու կերպով ալ շատցուցած տնկերը՝ իրենց տեղերը տնկելէն վերջը վրայի ճիւղերը կը կտրեն որ նոր ճիւղեր տան. երկրորդ գարնան քով վերնին կը բանան, վերի արմատները կը կտրեն, որ վարի խորունկները զօրանան, ամէն տարի աշնան ու գարնան կը փորեն. իսկ եթէ ամառն ու ձմեռն ալ կը փորես նէ, աւելի շուտ կը մեծնան, ու երկու երեք տարին մէյ մը աղբ կը դնեն:

ԹԹԵՆԻՆԵՐԸ ՏԵՐԵԼԸ ԺՈՂՎԵԼՈՒ ՈՒ ԾԱՌԵՐԸ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Թթենիները զօրացընելու համար շատ աղէկ կ'ըլլայ տերեւները մէկ կամ երկու անգամ ժողվել, ու տարի մը հանգչելու թող տալ, ինչու որ տերեւը ծառին մեծնալու գործիքն է: Տերեւները ժողվելու ատեն վարէն վեր փրցընելու է, ճոթերուն չմնասած քանի մը տերեւ թող տալով:

Աշնան ու ձմեռուան վերջերը տեղ տեղ բոլոր ճիւղերը կը կտրեն. բայց աղէկ չէ. իրաւ կտրելով տերեւը խոշոր կ'ըլլայ, բայց բաղդատու թեամբ մէկալէն շատ քիչ կ'ըլլայ, ծառը շուտով ուռեցքներ կ'ունենայ, կը հիւանդնայ ու կը չորնայ: Ասոր

Համար վարպետ երկրագործները մինակ չոր ճիւղերը, ու ծառին մէջի դին ծուռ բուսածները կը կտրեն, որ արեւին լոյսն ու տաքութիւնը չխափանեն. աս կերպով ծառը նորէն յոժ կ'առնու, աղէկ կը մեծնայ, ու պատուաստուած ըլլալով տերեւն ալ բաւական խոշոր կ'ըլլայ: Բայց երբ որ ծառը դիպուածով մը տկարանայ ու չորնալու վտանգ ըլլայ, ան ատեն կը կտրեն:

ԹԹԵՆԻՈՅ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ

Աս ծառը մինակ մէկ հիւանդութիւն ունի, ապրիլին վերջերը տերեւները կը դեղիննան, կը գալարին, ճիւղերն ուշ կ'աճին ու տխուր կ'ըլլան. նոր ճիւղերուն ծայրերը կը չորնան ու հիւանդ ճիւղերուն կեղեւը ու փայտին մէջը կանաչ ըլլալու տեղ թուխ կ'ըլլան. թէ որ ատենին չի նայուիր նէ՛ ծառին բոլոր ճիւղերուն, արմատին ու բունին ալ կը տարածուի ու կը չորնայ: Ասոր պատճառը հողին անպտղութիւնն ու երկրագործին անհոգութիւնն է. ասիկայ չպատահելու համար, արմատին մօտիկ հողերը անշահ են նէ՛ փոխելու է, ու շատ կտրելու չէ. իսկ հիւանդացածը բժշկելու համար, գարնան բոլոր հիւանդ ճիւղերը ողջ տեղերէն կտրելու, ու նորէն պատուաստելու է:

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ Ժ Բ

ԱՆՏԱԹ ՀԱՍՅԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

ԵՐԿՈՒ կերպով կրնայ մէկն անտառ հասցրնել. մէյ մը հունտ ցանելով, երկրորդ՝ մատղաշ ծառեր տնկելով:

ԹԷ ԻՆՉՊԷՍ ԱՆՏԱՌ ՍԵՐՄԱՆԵԼՈՒ Է

ԹԷ որ կ'ուզուի որ ցանը յաջողի, յառաջ պէտք է գետնին, դիրքին ու օդին համաձայն փայտի տեսակներ ցանել, երկրորդ՝ պէտք է գիտնալ որ ինչ առժի ու ինչ հարկաւորութեան մէջ ինչ տեսակ փայտ ցանելու է: Արրորդ՝ աղէկ հուստ առնելու է: Գորրորդ՝ յարմար եղանակի ատեն ցանելու է: Հինգերորդ՝ պէտք է գիտնալ որ ինչ խտութեամբ ցանելու է, ու վեցերորդ՝ ցանելու գետինը աղէկ պատրաստելու է: Տօթներորդ՝ մատաղ տնկերն աղէկ դարմանելու ու հոգալու է:

Հոս դներք նախ քանի մը ծառի տեսակները, ու թէ աճելու համար ինչ գետին, դիրք ու օդ կը պահանջեն: Աս հասարակ ծառերը, այս ինքն փեկոն, խոտի, հացի, կնձնի, վայրի հացի կամ որնի, ողորենի, սօսի կամ բուծենի, մայր ու սարոյ՝ բարեխառն գօտւոյ տակ, ուր որ հասարակ պտղոյ ծառեր ըստ մեծի մասին կը բուսնին, աղէկ յառաջ կու գան. վերին հողն ու աւազով կամ մանր քարերով խառն կաւը շատ կը սիրեն. իսկ կաղամախին եւ ուռին նոյնպէս բարեխառն երկիր, վերին հող, աւազ, բայց քիչ կաւ կը սիրեն, ու աս ծառերուն գետինը թոյլ ու չոր, չէ նէ՝ մօրացած կամ ճախին պիտ'որ ըլլայ, իսկ կուենին վերի հողն ու կաւ ու շատ ալ աւազ խառն կ'ուզէ: Աս ծառերուն խոնաւութիւնը բարեխառն գօտւոյ տակ չափաւոր պիտի ըլլայ: Բայց աս ծառի ամէն տեսակները միջակ բարեխառն երկիրներ, ուր միայն ամառուան պտուղներ կը հասնին՝ աղէկ յառաջ չեն գար, ու քիչ վերին հող ու կաւ, բայց աւազով կամ մանր քար-

րերով խառն գետին ու ոմանք չոր ու ոմանք խոնաւ
կը սիրեն: Ասկ խիստ կամ ցուրտ երկիրներ, ուր
պտուղ չի բուսնիր չեն կրնար յառաջ գալ:

Արկրորդ ըսինք պէտք է գիտնալ, թէ ինչ
տեսակ ծառ տնկելու է, ասի գիտնալու համար,
երկրին կամ գաւառին հարկաւորութեանը նայե-
լու է, թէ արդեօք վառելու թէ շինելու փայտի
կարօտութիւն կայ: Արրորդ՝ աղէկ հունտ ընտրե-
լու է, ինչու որ գլխաւորաբար հունտին աղէկու-
թենէն կախում ունի ծառերուն յաջողութիւնը:
Բայց հունտն աղէկ ըլլալու համար պէտք է որ
ծառին վրայ հասած ու ետքը քաղուած ըլլայ, ա-
ղէկ պահուի ու շատ չհիննայ: Ասկ սերմը ցանելու
ատենը, երբեմն ծառին քաղուելէն անմիջապէս
վերջն է, երբ դեռ թարմ ու կակուղ է, անոր
համար ալ աղէկ ու շուտ կը հասնի, բայց շատ
անգամ անմիջապէս հասունանալէն ետքը չի սեր-
մանուիր, հապա ինչպէս վերը ըսինք, զգուշու-
թեամբ կը պահուի: Հինգերորդ՝ ցանուած հուն-
տին խտութիւնը խիստ խառն պիտի չըլլայ, անանկ
որ ծառերը բուսնելէն կամ ծլելէն ետքը իրարու
շատ մօտ չըլլան, չէ նէ՝ ուշ կը հասնին ու աղէկ
չեն հասնիր: Աւցերորդ՝ երկիրն աղէկ պա-
տրաստելու համար նախ աղէկ մը կը հերկեն, ու
երկու տարի մը արմատեղէն կամ ուրիշ բերք
կը ցանեն, կամ վրան բուսած խոտը կը հնձեն,
կը չորցընեն, կ'այրեն ու մոխիրն աղբի պէս հողին
հետ կը խառնեն, ու անով գետինը պտղաբեր ու
յուսութի կ'ըլլայ: Աօթներորդ՝ ըսինք թէ մատաղ
տնկերն աղէկ դարմանելու ու հոգալու է, ասիկայ
կ'ըլլայ նախ՝ զգուշանալով, որ ցանուած հունտը

անասուններն ու թռչունները չուտեն. երկրորդ՝ արեւի դէմ եղած տեղերը կամ արեւին խիստ տաքութեան ատենը գետինը ճիւղերով կամ յարդով ծածկելու է, որ նոր բուսած տնկերը չխարին, ու գետինն ալ խոնաւ պահուի: Երրորդ՝ վնասակար խոտերը քաղելու դուրս հանելու է, որ մատաղ տնկերը չխեղդեն: Արջապէս ամէն կերպով նայելու է, որ մատղաշ ծառերը ինչ կերպով որ ըլլայ, չվնասին ու չապականին:

ՄԱՏԱՂ ՏՆԿԵՐ ՏՆԿԵԼՈՎ ԱՆՏԱՌ ԱՃԵՑԸՆԵԼՈՒ ՎԲԱՅ

Շատ անգամ աւելի դիւրին ու աժան կ'ըլլայ, փոխանակ հունտ ցանելու, մատաղ տնկեր տնկելով անտառ հասցրնել: Եւ այց աս ընելու համար, ինչ փայտի տեսակ աւելի հարկաւոր ըլլալն ընտրելէն զատ, աս բաներս ալ գիտնալու է. նախ՝ թէ որ եղանակը տնկելու յարմար է. երկրորդ՝ թէ որչափ իրարմէ հեռու պիտի տնկուին. երրորդ՝ թէ տնկուելու ծառերուն խորշերն ինչպէս պէտք է բանալ. չորրորդ՝ թէ ինչ զգուշութեամբ տնկուելու ծառերը հանելու է, ու ինչպէս անոնց ճիւղերն ու տերեւները կտրելու է, ու ինչ զգուշութեամբ մինչեւ նորէն տնկելու ատենը պահելու է. հինգերորդ՝ ինչ զգուշութիւն ընելու է զանոնք ուրիշ տեղ խրկելու կամ փոխադրելու համար. վեցերորդ՝ ինչ կերպով հողին մէջ գնելու ու տնկելու է զանոնք, եօթներորդ՝ տնկելէն ետեւ ինչպէս զգուշանալու է որ չվնասին:

Թէպէտ անտառ տնկելու ատենն աշունէն մինչեւ գարուն է, այս ինքն՝ տերեւներ թափելու

ատենէն մինչուկ նորէն տերեւ արձակելու ատենը,
 բայց աշնան տնկուածները աւելի ապահով են, ու
 աղէկ կը յաջողին. իսկ թէ որ գարնան տնկել ուզուի՝
 պէտք է նայիլ որ անմիջապէս ձիւնն ու սառոյցը
 քակուելէն ետքը տնկուի. թէ որ ուշ կամ մանաւանդ
 ամառուան մէջ տնկուի, աղէկ կամ ամենեւինչի յա-
 ջողիր: Արկրորդ՝ ծառերուն իրարմէ հեռաւորու-
 թեան վրայ պէտք է գիտնալ, որ թէ որ տնկուած
 գետինը միանգամայն արածելու պիտի գործածուի,
 ան ատենը ծառերը 24 մինչեւ 36 ոտք իրարմէ հեռու
 ըլլան, ապա թէ ոչ՝ 16 մինչեւ 18, կամ 8 մինչեւ
 տասուերկու կամ 6 մինչեւ 8, կամ նաեւ 4 կամ 6
 ոտք կրնան տնկուիլ իւրաքանչիւր ծառի տեսակին
 աճելու բարձրութեան նայելով. անանկ որ շատ
 բարձր ու ստուար ծառերու տեսակներն աւելի
 հեռու ըլլան, քան թէ անոնք, որոնք բնութեամբ
 աւելի քիչ կ'աճին կամ մանր կը մնան: Արկրորդ՝
 տնկուելու ծառերուն ծակերը կամ խորշերը հա-
 սարակօրէն այնչափ պէտք են ըլլալ, որ ծառին ար-
 մատն իր բնական գիրքովն ազատ տեղ ունենայ,
 բայց թէ որ գետինն աղէկ չէ, լաւագոյն է որ աւելի
 լայն ու խորունկ ծակեր բացուին: Չորրորդ՝ ծա-
 ռերը հանելու կերպն ասէ. որովհետեւ տնկուելու
 ծառին աղէկ յաջողիլը գլխաւորաբար արմատէն
 կախում ունի, անոր համար նայելու է՝ որ որչափ
 կարելի է արմատն անվնաս ու լեցուն ըլլայ. հանել-
 լու դիւրին կերպն է ծառին չորս կողմը կլոր մը
 նշանել այնչափ տարածութեամբ, որչափ տարա-
 ծութեամբ որ արմատը հանել կ'ուզուի ետքը
 սկսելու է կլորին դրսի դիէն հողը բանալ, ու ան
 կլորին տարածութենէն տարածած կամ երկընցած

արմատները սուր կացնով կտրելու է, ետքը նոյն-
 պէս տակի դիէն ալ ուղղորդ հողին մէջը գացած
 արմատներն ալ զգուշութեամբ կտրելու է. աս ալ
 ընելէն ետեւ ծառը վերէն ուղղորդ քաշելու
 հանելու է. պէտք է ծառէն իր հասակին համեմա-
 տութեամբ ճիւղ կամ ոստ կտրել: Այն որ ծառա-
 տունկը հանած ատենն արմատները շատ կրճատած
 են, ճիւղերէն առանց կտրելու տնկուելու ըլլայ,
 տկարացած արմատները չեն կրնար բաւական նիւթ
 մատակարարել բոլոր տնկին, անոր համար նախ
 տակի ճիւղերը բոլորովին կամ ըստ մասին կտրելու
 է, ծուռ կտրուածով մը վարէն վեր, բայց նայե-
 լու է որ մնացած ճիւղին վրայ հասուն բողբոջներ
 մնան, որ շուտով բացուին ու ծլին: Այն որ
 ծառին արմատները շատ են, ճիւղերն ալ անոնց
 համեմատութեամբ աւելի կրնան թողուիլ: Հա-
 նուած ծառերը նայելու է, որ որչափ կարելի
 է ցրտէ ու չորութենէ պահուին, անոր համար
 պէտք է օդէ ու արեւէ զգուշանալ, եւ կամ թոյլ
 հողի կամ ջրոյ մէջ դնել: Աւագոյն է ծառը հա-
 նելէն ետեւ անմիջապէս իր որոշուած տեղը տնկել,
 բայց թէ որ հարկ ըլլայ աշնան հանուած ծառը
 մինչեւ գարուն պահել, պէտք չէ արմատն այնչափ
 երկայն ատեն ջրի մէջ դնել, հապա պէտք է կա-
 կուղ հողի մէջ թեթեւ մը տնկել:

Հինգերորդ՝ հանուած ծառատունկները ուրիշ
 տեղ խրկելու կամ փոխադրելու ատեն, նայելու
 է որ չորնան կամ չսառին, կամ չուանի ու շղթայի
 շփուելով արմատը կամ բունը չմնասի: Աստի
 պէտք չէ տնկերը սաստիկ ցրտոյ ատեն ճամբայ
 դնել, նոյնպէս հովէ ու արեւէ ալ պահելու հա-

մար լաթով մը ծածկելու է, ու թէ որ ճամբան օրուրնէ աւելի կը տուէ, պէտք է ատեն ատեն ջրով սրսկել, որ թարմ մնան: Բայց թէ որ խրկուելու տեղը շատ հեռու է՝ աւելի զգուշութեան համար պէտք է արմատին մէջ պարապ տեղերը չոր մամուռ դնել ու ետքը մամուռը ջրով թրջել, ու անանկ՝ յարդի կամ հաստ լաթի մէջ պլլել:

Ա կցերորդ՝ ծառատունկ տնկելու համար աս կանոնները պէտք է գիտնալ. նախ պէտք է հաւասար մեծութեամբ ծառերը մէկ կարգ տնկել, ինչու որ մանրներն ու խոշորները մէկ չափով ու շուտութեամբ չեն աճիր: **Ա**րկրորդ թէ որ գետինն աղէկ է, ծառերն առջի տնկուած խորունկութենէն աւելի խորունկ տնկելու չէ. իսկ թէ որ գետինը չափաւոր յուռթի է, **1** կամ **2** մատ՝ իսկ թէ որ գետինը աւազուտ կամ արեւի դէմ է, **3** կամ **4** մատ աւելի խորունկ տնկելու է: **Ա**րրորդ նայելու է որ ծառին որ կողմն որ իր առջի տնկուած տեղը հիւսիս կը նայէր, նոյն կողմը նորէն տրնկուելու ատենն ալ նոյնպէս հիւսիսի դին նայի, ասոր համար պէտք է ի սկզբան ծառը հանելու ատենը հիւսիսային կողմը դիտել ու գծով մը բնին վրայ նշան ընել: **Չ**որրորդ՝ խեղակները կամ ծառը շիտակ պահելու համար խոթուած ձողերը հողին մէջ աղէկ հաստատելու է, բայց նայելու է որ խեղակը ծառին ան կողմը գայ, որ կողմը որ կէս օրուան արեւին դիմացը կ'իյնայ, որպէս զի որչափ կարելի է ծառին բունը արեւին սաստկութենէն ազատ ըլլայ:

Հինգերորդ՝ ասանկ տնկելէն լմնալէն ետեւ, պէտք է ծառը քանի մը հեղ կամացուկ ու քիչ

մը վեր քաշել ու նորէն վար պնդել, որ ասով արմատին մէջի պարապ մնացած տեղերը հող լեցուի. ու ետքը պէտք է ծառին ծակը կատարեալ հողով լեցընել: Վամ պէտք է այնչափ ջուր լեցընել, որ հողը բարակ մօրի կամ շաղախի պէս ըլլայ, ասով ալ հողը արմատին պարապ միջոցներուն մէջ կ'իջնայ ու կը լեցընէ. ու ետքը պէտք է վրան հողը աղէկ մը լեցընել: Ա եցերորդ թէ որ գետինը՝ ուր որ ծառը պիտի տնկուի, շատ խոնաւ ու թաց է, պէտք չէ ծառը հողին մէջ ծակ բանալ ու տրնկել, հապա հողին կամ գետնի երեսը, թէ որ խոտ բուսած է, խոտը մէկ դի ընելով, տնկել, ու վրան հողակոյտ մը ընել գետնին երեսէն բարձր, այնչափ, որչափ որ ծառին արմատը ծածկելու համար բաւական է:

Ա երջապէս ծառը տնկելէն վերջը ամէն ըզգուշութիւնն ընելու է որ անասուններ կամ մարդիկ, հողմ, անձրեւ, ձիւն փնաս չընեն, ուստի խեչակով կամ յարդով հովի ու ձիւնի կամ անձրեւի դէմ կը պատսպարուին, իսկ ցանկով կամ փշով պատելով անասուններէն ու մարդիկներէ կ'ապահովուին:

Վայ ուրիշ կերպ մ'ալ անտառ տնկելու՝ ած տնկելով կամ տաշտաթաղ ընելով, բայց լաւագոյն ու դիւրագոյն են վերը ըսուած կերպերը:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԷՍ

ԵՐԿԻՐՈՒԹԵԼ իր երկիրը գործելու պէտք եղածին չափ աղբ ժողովելու ու մէկ նոր մուտք մ'ալ աւելցընելու համար, պէտք է որ ընտանի կենդանիները պահէ, ինչպէս եղ, կով, ոչխար, ձի, այծ, խոզ, հաւեր՝ եւ այլն. որոնք իր երկիրը գործելու կ'օգնեն, կաթ, կարագ, միս, կաշի, բուրդ, եւ այլն կու տան, երկիրն ալ կը պարարտցընեն:

Աս կենդանիները զանազան գաւառներու օգէն, կերակուրէն՝ նայելու եղանակը գիտնալէն մեծութիւննին ու ձեւերնին կը փոխեն, ու մի եւ նոյն տեսակ կենդանին զանազան գաւառներ մէկը մէկալէն մեծ տարբերութիւն կ'ունենայ, որ Յեղ կըսուի, ինչպէս Թիրոլի, Սուետիայի, Հոլանտայի ու Անգղիայի կովերը մերիններէն ալ, մէկը մէկալէն ալ տարբեր ձեւ ու մեծութիւն ունին, տուած կաթերնուն չափն ու պարարտութիւնը տարբեր են: Աս բանիս արհեստը՝ գլխաւորաբար շատցընելու համար պահածներու աղէկ ընտրութիւնն՝ այնչափ կ'օգնէ, որ կամաց կամաց ցեղերնին բոլոր կը փոխեն, ուրիշ ցեղ կ'ըլլան:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԸ ԱՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Կենդանիներու ծնունդները ազնուացընելու համար պէտք է ընտիր էգեր, մանաւանդ ընտիր արուներ ունենալ. ինչու որ կենդանիներն իրենց աղէկութիւնը մօրմէ ալ կ'առնուն, բայց աւելի հօրմէն կ'առնուն: Աս բանով կովերու հորթերը

կը մեծնան նէ՛ շատ ու պարարտ կաթ կու տան, ոչխարներու բուրդը կը բարակնայ, հաւերը շատ ու խոշոր հաւկիթ կ'աժեն, ու մուտքը կը շատնայ, ասանկ ալ ուրիշ կենդանիները: Թէ որ մէկը, օրինակի համար, շատ կաթ տուող կովեր շատցընել կ'ուզէ նէ, իր կովերուն մէջէն շատ կաթ տուողներու հորթերը պիտ'որ պահէ, անոնց մէջէն ալ աւելի շատ տուողները զատէ. արուններու մէջէն աւելի խոշոր, ուժով, գեղեցիկ կազմածով, առողջ ու առատ կաթ տուող մօրմէն ծնածը պիտի ընտրէ, ու աղէկ տեղեկանայ, որ ծեր չըլլայ, քիչ կաթ տուող մօրմէ չըլլայ, որ իր կովերը աղէկնալու տեղ չաւրուին: Աս պատճառաւ Եւրոպայի տէրութիւնները՝ կամ գեղերու հասարակութիւնները մասնաւոր ընտիր արուններ կը պահեն, որ մէկը մէկալը չգիտնալով չխաբուին:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԸ ԱՂԷԿ ՑԸՆԵԼՈՒ ՈՒՐԻՇ ՄԻ- ՋՈՅՐՈՒ ՎՐԱՅ

Կենդանիները աղէկցընելու համար ան կողմերէն ձագեր բերել կու տան, ուր որ նոյն տեսակ կենդանիները շատ աղէկ են, զանոնք՝ աղէկ կերակուրներ տալով ու մաքուր պահելով կը մեծցընեն, ինչու որ տեղը փոխելը օգուտ չ'ըներ. թէ որ մեծնալու ատեննին աղէկ կերակուրներով ու մաքուր չեն պահուիր նէ՛ օրէ օր կ'աւրուին, տեսակնին ալ կը փոխեն:

Աս կողմերու տէրութիւններն ամէն գաւառ պարգեւներ դրած են, ու գեղացիներն իրենց երեք տարեկան ձիերը, կովերը, ոչխարները տէրութենէ

որոշած տեղեր կը տանին, հոն տեղը թագաւորա-
կան մարդիկները կը նային կը քննեն, ու որուն
կենդանին որ շատ աղէկ ու ընտիր կը գտնուի,
տիրոջը պարգեւ կու տան, ծախել կ'ուզէ նէ՝ լե-
ցուն գնով ալ կ'առնուն, չ'ուզեր նէ՝ կ'առնու տունը
կը տանի: Աս բանս երկրագործներու մեծ գրգիռ
տուած է, ու ամէնքն իր կենդանիները աղէկցընելու
ետեւէ են:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԸ ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Արկրագործին մեծ հոգը իր կենդանիները
առողջ պահել, ու անոնց կերած կերակուրէն օ-
գուտ մը քաղել պիտ'որ ըլլայ: Ասոր համար աս
կանոնները պահելու է: Յառաջուց պէտք է հո-
գալ, որ ձմեռուան բաւական կերակուր ունենան,
կերակուրնին աղէկ հասած ու զօրաւոր ըլլայ, յի
կենդանիները գիւրին մարսելու կակուղ բաներ ու-
նենան: Պէտք է կաթ տուողներու անանկ կերա-
կուրներ տալ, որ իրենց փորին մէջ բռնած տեղւոյն
հաւասար սնունդ տայ իրենց. ինչպէս պարզ յարդն
իրենց ստամոքսը կը լեցընէ, բայց պէտք եղած
սնունդը չի տար, պարզ գարին կամ վարսակը ստա-
մոքսնին բաւական չեն լեցընէր, անոր համար խո-
տը հաւնելէն վերջը պարզ յարդ տալու հարկ
կ'ըլլայ նէ՝ քիչ մ'ալ գարի կամ վարսակ տալու է.
ու միշտ մէկ՝ քիչ ոյժ տուող ու շատ տեղ բռնող
կերակուրէն վերջը շատ ոյժ տուող քիչ տեղ
բռնող մ'ալ տալու է: Թորջած խոտ կամ առու-
ոյտ տալու չէ, որոնք աղիքնին կը տկարացընեն,
ու շատ հեղ ծանր հիւանդութիւն կը բերեն.

ասանկ ալ շատ չոր կերակուրները կենդանիներուն պնդութիւն ու ջերմոտ հիւանդութիւն կը պատճառեն: Աերակուրնին ամէն օր հաւասար պիտ'որ ըլլայ, օր մը շատ օր մը քիչ պիտ'որ չըլլայ. ասոր համար շատ կենդանի պահողներն աշնան անոնց ձմեռուան կերակուրները կը չափեն, բաւական ու հաւասար բաժիններ կ'ընեն, պակսածը ատենին կը դնեն. թէ որ սուղ է նէ՛ կենդանիներու անշահներէն ծախելով կը պակսեցընեն, որ ձմեռը կերակուրնին պակսելով ամէնն ալ չարուին: Աերակուրին տեսակները փոխուելու ատեններ՝ գլխաւորաբար աղէկ զգուշանալու է որ չորէ կանաչ ու կանաչէ չոր չըլլայ: Աերակուրի ատենները փոխելու չէ: Հիւանդ ու մատաղներու՝ աղէկ, ու տարեւոր ու ողջերուն աւելի կերակուր տալու է, բայց անոնց ալ ամէնը մէկէն տալու չէ: Արբեմն ալ աղ տալու է, որ կերակուրը սիրով ուտեն: Աերակուրները մաքուր պիտ'որ ըլլան, որ սիրով ուտեն. մզլոտած, փտած բաները նետելու է: Արանին գլուխնին, ախոռնին մաքուր պահելու է, որ շատ ցուրտ ու շատ տաք հովերու դէմ պիտ'որ չըլլայ: Արածող կենդանիները շատ տաքէն ու շատ պաղէն պահպանելու է: Ախոռնին երբեմն մէկ կողմէն պատուհան բանալով օդը փոխելու է: Հիւանդութիւն մը երեւցածին պէս, որ յառաջ թեթեւ բան կը կարծուի, աղէկ գիտցողներէն խորհուրդ ու օգնութիւն խնդրելու է: Ապելու է, որ իրենց ծառաներն ու աղախինները զիրենք չծեծեն. երկիր գործելու ատեններ իրենց կարողութենէ աւելի չաշխատեցընեն, տաքին պաղին ու անշահ եղանակներուն անդադար չաշխատեցընեն

ու կերակուրնին քիչ չտան, ինչու որ ասանկով կենդանիներն օրէ օր կը տկարանան, անոր համար չափաւոր աշխատութենէ վերջը քիչ մը հանգչել տալու է, իսկ քրտնած կամ տաքցած ատեննին պաղ ջուր կամ ուրիշ խմելիք տալու չէ: Տեղ տեղ յղի կենդանիներն ալ աշխատել կու տան, բայց գոնէ չափաւոր աշխատեցընելու է, բայց չաշխատեցընելն ալ աղէկ է:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Գ

ԿՈՎԻ ՈՒ ԵԶԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

ԱՍՈՐՔ ամէն մէկ երկիր տարբեր գոյն, ձեւ ու կազմած ունին, շատ կամ պարարտ կաթ կու տան, որը աղէկ կը գիրնայ, որը համով միս ունի, ու եզերնին աւելի կամ պակաս աշխատութեան կը դիմանան: Հողանտայի ու Անգղիայի կովերը չափէ գուրս շատ կաթ կու տան, բայց կաթերնին շատ պարարտ ու համով չէ, գիրցընելու աղէկ կու գան, ու մսերնին համով է: Վայց եզերը շատ աշխատիլ չեն կրնար ու աղէկ կերակուր կ'ուզեն: Սուետիայի ու Թիրոլի կովերն անոնց չափ կաթ չեն տար, շատ տուողն օրը տասնուչորս հոխան ջանցըներ, բայց կաթերնին շատ եղոտ ու համով է, գիրցընելու շատ աղէկ են ու միսերնին համով, մինակ թելերը հաստ կ'ըլլան, ու եզերը չափաւոր աշխատութեան կը դիմանան: Վերմանիայիները շատ տեսակ են, վասն զի վերը ըսած տեղերէն ընտիր ցուլեր կը գնեն, ու աղէկ ալ նայելով անոնցմէ շատ ընտիր ցեղեր յառաջ բերած են, որոնց կաթն օրը տասուիրեք հոխան ջանցնիր, բայց շատ

կարագ ունի, ու գիրքընելու շատ աղէկ կու գան: Անգամ մը Վիէննա երկու ցուլ գիրքուցած էին, մէկը վեց հարիւր չորս, ու մէկալը հազար յիսուն ու վեց հոխայ կշռեց. եղերնին ուժով ու խոշոր կ'ըլլայ, աշխատանքի ալ շատ կը դիմանան:

Ասոնք մեր ազգին երկրագործներուն աչքը բանալու համար գրեցի, որ ինչպէս ան աղգերը գիշեր ցորեկ իրենց կենդանիները աղէկցընելու հոգ տանելով ասանկ աղուոր օգտակար կենդանիներու տէր եղած են, մերիններն ալ ասանկ բաղձանքի գան ու անոնց հետեւին: Ամէն տեսակ կենդանիներու այսչափ տարբերութիւններու մեծ մասն երկրագործներուն փոյթ տանելէն յառաջ եկած է. ինչու որ ստեղծողը մէյ մէկ ցեղ ստեղծեց, մարդուն ալ իմաստութիւն տուաւ անոնք նայելու, հոգալու եւ աղէկցընելու համար: Արաւ է որ զանազան օդը, դաւառը, գիրքը, խոտին շատութիւնն ու պարարտութիւնը շատ կ'օգնեն, բայց մարդու հոգն աւելի կ'օգնէ:

ԿՈՎ ՊԱՀԵԼՈՒ ՎԱԽՃԱՆԻՆ ՎՐԱՅ

Աով պահողը վախճան մը պիտի դնէ, ու ջանայ պիտ'որ անոր հասնելու: Աս վախճանը կրնայ ըլլալ առատ կաթ ունենալ, մսի համար գիրքընել, երկիր գործելու եղ հասցընել, կամ հորթ մեծցընել ու ծախել. ասոնց մէջէն երկրագործն իր գտնուած տեղւոյն յարմար մէկն իրեն գլխաւոր վախճան պիտի դնէ: Թէ որ մեծ քաղաքներուն մօտ ըլլալով կաթն աղէկ կը ծախուի նէ՛ գլխաւորը կաթ պիտ'որ ըլլայ. թէ որ կաթը ստակ չը-

ներ, ու ցորենեղէնները աժան են, գլխաւոր վախճանը՝ եղ, կով գիրցընել, ծախել պիտ'որ ըլլայ. ասանկ իմացիր ուրիշներն ալ:

ԿՈՎԵՐԸ ԱՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աղէկ կով ունենալու համար հարկաւոր է, որ շատ կով պահողը ընտիր ցուլ ունենայ, աղքատ գեղացիներն ալ քիչ քիչ ստակ գնելով բան հասկըցողի ձեռքով ցուլ մը գնեն, ու հասարակաց ծախքով պահեն: Յուլ գնելու կամ տնէն հասցընելու համար նայելու է, որ աղէկ ցուլէն ու կովէն ծնած ըլլայ, անոնց հայրը մայրն ալ ընտիր տեսակ եղած ըլլան: Աս զգուշութիւնները կովի վրայ ալ ընելէն ետքը՝ թէ ցուլի թէ կովի համար անոնց հորթերը պահելու է:

ԿՈՎԻ ՇԱՏ ԿԱԹ ՏԱԼՈՒ ՆՇԱՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Աղէկ ու շատ կաթ տուող կովն աչքի զարնելու կազմած ու ցուլի կերպարանք չ'ունենար, ետեւի կողմն առջեւինէն աւելի զօրաւոր կ'ըլլայ, փորին վարի գին աւելի լայն կ'ըլլայ, գլուխն ու վիզը բարակ կ'ըլլան, եզան կերպարանք չ'ունենար, ոսկրները բարակ ու յօդերը կարճ կ'ըլլան, կրունակը լայն՝ եղջիւրները բարակ ու փայլուն կ'ըլլան, պոչը երկայն ու բարակ՝ մազերը բարակ ու պառկած կ'ըլլան, ծիծերը կակուղ, կախուած, կաթի հաստ երակներով՝ խոշոր ու ճոթերը հաստ կ'ըլլան, ընտանի ու հեզ կ'ըլլան, որ իրենց երեսէն ալ կ'երեւայ: Տարիքն ալ եղջիւրներէն կը

Ճանչցուի, որոնց վրայ քանի յօդ կայ նէ՝ այնչափ
 հորթ ծնած է, տարին մէյմէկ հորթ գնելով շորս
 տարի ալ վրան հաշուելու է. թէ որ մէջը մէկ կամ
 երկու տարի ամուլ մնացած է նէ՝ ան յօդերը միւս-
 ներէն երկայն կ'ըլլան: Ասոնք գիտնալ հարկաւոր
 է, բայց անանկ ալ դրսէն կով գնելը շատ վտան-
 գաւոր է, ինչու որ աւելորդ կով ունեցողն աղէկը
 չի ծախեր, հիւանդութիւն ունեցողը կը ծախէ, որ
 դիւրաւ չի ճանչցուիր:

ԿՈՎԻ ԿԱՄ ԵԶԻ ԳԻՐՆԱԼՈՒ ԵՇԱՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Մանր ոսկրներով խոշոր մարմին ունեցողը
 մէջքը երկայն, կլոր ու վար ինջած, կոնակը՝ լայն
 ու երկայն, կուրծքը՝ լեցուն, ազդրը՝ կլոր, կաշին
 կակուղ, ու տակը միսը սպունգի պէս տեղի կու
 տայ նէ, աղէկ ու շուտ գիրնալու նշաններ են: Ա-
 սանկ ալ եթէ ընտանի, հեզ բնութիւն ունի, ար-
 է ու սիրով կ'ուտէ նէ՝ շուտով կը գիրնայ:

ԵԶԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՄԱՆԱԼՈՒ ԵՇԱՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Աշխատանքի գիմանալու եզը կարծր ու զօ-
 րաւոր ոսկրներ կ'ուենենայ, գիմացկուն կազմած, կլոր
 ոսկրով լայն կուրծք կ'ուենենայ, ուսը շարժուն ու
 լայն՝ մէջքի կարգաւ ոսկրները ու կոնակը զօրաւոր
 կ'ըլլայ, ետեւի ոտքերն գետինը չի քսեր՝ շատ վեր
 ալ վերցընելով կամարի ձեւով չի շարժեր. դիւրին
 կը սորվի, ու տիրոջը կը հնազանդի նէ՝ մասնաւոր
 աղէկութիւն մըն է:

ԵԶԵՐՈՒՆ ԳՈՐԾԵԼՈՒ ՏԱՐԻՔԻՆ ՎՐԱՅ

Ազերը չորս հինգ տարի կրնան աշխատիլ, ու դիմացկուն տեսակներն աւելի ալ, թէ որ կատարի չեն, ու գիրնալով չեն ծանրնար նէ:

Աովերը քանի որ ամէն տարի կը ծնանին, ու շատ կաթ կու տան նէ՝ կը պահեն. իսկ եթէ կաթը կը պակսեցընեն, կամ ուրիշ պակսութիւն կ'ունենան նէ, կը ծախեն կամ կը մորթեն. կաթը ինչուան տասնուերկուերորդ տարիքնին շատ կու տան, անկէ ետքը կը սկսին պակսեցընել:

ԾՆԱՆԵԼՈՒ ՈՒ ՆՈՐ ԾՆԱԾ ԿՈՎԻ ԵՒ ԱՆՈՐ
ՀՈՐԹԻՆ ՀՈԳԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Յղի կովին աղէկ ու շատ կերակուր պէտք է տալ, ինչու որ ներսի հորթը պիտի մեծցընէ ու կաթ պիտ'որ տայ. ծնանելուն ետքը ութը շաբաթ մնացած կաթը չի կտրեր նէ՝ ալ կ'թելու չէ: Յղութեան բոլոր ատենները՝ ծնունդը փութացընելու բաներ կերցընելու չէ, ինչպէս տղմոտ ու մգլոտած չոր խոտ. փտած կամ սառած արմատեղէն, մէկէն շատ հում գետնախնձոր, վրան եղեամ ինչած կանաչ խոտ, ու նոր չոր խոտ: Ասանկ ալ անգութ զարնել ու մխտել, չափէ դուրս վազցընելով յոգնեցընել, կառքի լծած շատ աշխատցընել, կովերը փորին զարնել, ախոռը մտած ելած ատեններ դռնէն ուրիշ կովերու հետ մէկ տեղ թող տալով փորը ճզմուիլ, ասոնք բոլոր վնաս կու տան:

Աովը երկու հարիւր ութսունուհինգ օրուան մէջ կը ծնանի. այսինքն է 9 ամսէ ու 15 օր ետքը. ծնանելու ատենը կը մտենայ նէ՝

շատ յարդով կակուղ անկողնի վրայ կը դնեն ու
 ծնանեէն ետքը հորթն առջեւը կը տանին որ լղէ՝
 ու սիրով լղել տալու համար վրան բարակ աղով
 թեփի կը ցանեն: Թէ որ հորթը կրնայ քալել նէ՝
 կը տանին մօրը առջի կաթէն ծծել կու տան, մնա-
 ցածը կը կթեն, շատ տեղ մօրը կը խմցընեն: Աթն
 արժան տեղեր հորթն արձակ թող կու տան,
 որ ուզած ատեն երթայ ծծէ, ու մինակ կաթով
 մեծնայ, մինակ կը զգուշանան, որ մօրն ոտքին տակ չեր-
 թայ, մայրն ալ չչարչարէ: Ամանք հորթն ուրիշ
 տեղ կը կապեն, ու ինչուան չորս հինգ շաբաթ օրը
 երեք չորս հեղ կը տանին ծծել կու տան. ասիկայ
 շատ աղէկ եղանակ է, ալ աւելի առջինեկ կովերուն
 համար, որ շատ հեղ կթելու թող չեն տար: Աւ-
 րիշներն ալ առջի շաբաթ օրը երկուք ու կէս հոխայ,
 երկրորդին՝ չորս հոխայի մօտ կաթ կը կթեն, ու
 մէջը քիչ մ'ալ գաղջ ջուր խառնած իրեք չորս
 անգամէն խմել կու տան. թէ որ հորթը պիտ'որ
 պահեն նէ՝ անկէ վերջը ամէն շաբաթ երրորդ մասը
 պակսեցընելով կաթէ կը կտրեն, ու չոր խոտի կը
 վարժեցընեն, չէ նէ՝ անմիջապէս չորրորդ շաբաթը
 կը ծախեն:

ՀՈՐԹԸ ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՄԵԾՅԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Տնէն աղէկ ցուլ ու կով հասցընելու համար
 զանոնք պէտք է ձմեռը տաք ու առողջ ախոռի մէջ
 պահել, ամէն իրիկուն տակերին շատ յարդ տա-
 րածելով ու ամէն օր մաքրելով չոր պահել, դի-
 մացէ դիմաց ծակերուն ցուրտ հովեր փչելու կողմերը
 գոցել: Հորթը կաթէն կտրելէն վերջը պէտք է աղէկ

կերակուրներ տալ, որ չնհիհարի, դժուար մարսելու
 ու թրջած բաներ չտալ. անոր համար կաթէ կտրե-
 լէն վերջը վեց ամիս կանաչ կերակուրներ չեն կեր-
 ցըներ, մինակ բարակ ու աղէկ չոր խոտով հետը
 քիչ մ'ալ ցորենեղէնով կը պահեն: Առջի տարին
 հորթին աղէկ չնայողը բոլոր կենացը մնաս կու տայ:
 Մէկ հորթին՝ առջի տարին օրը երեք ու կէս հո-
 լսայ, քիչ քիչ շատցընելով, երկրորդ տարին՝ օրը
 վեց հոլսայ, երրորդ տարին ինը հոլսայ խոտ կը
 հաշուեն: Այլ ըլլալու արուները կաթ ծծած ատեն-
 ներ կը կտրեն, վասնզի ան ատեններ քիչ ցաւ
 կ'իսանան:

Հորթը թանչ (խահալ) կ'ըլլայ նէ, պատճառը
 փնտռելու է. թէ որ ախոռին պաղու-թենէն կամ
 թթու կամ պարարտ կաթ ուտելէն կամ կե-
 րակուրը մէկէն փոխուելէն պատահած է նէ՝ ան
 բաները վերջացընելու է, ու փորը լուծելը թեթեւ
 է նէ՝ օրը հեղ մը կաթով եփած քիմիոն խմցընե-
 լով կ'անցնի. սաստիկ է նէ՝ տասնումէկ տրամ
 ծեծած խաշնդեղ, հարիւր եօթանասուն տրամ
 բարկ օղի մէջ դնելու, ու օր մը բերանը գոց՝
 տաք տեղ պահելէն վերջը՝ երկու երկու դրփալ
 առտու իրիկուն հորթին բերանը լեցընելով խմցը-
 նելու է, կը դադրի:

ԿՈՎԵՐԸ ՄԻՇՏ ԱԽՈՌԻ ՄԷՋ ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աւրոպա մեծ ագարակներու տէրերը կովերը միշտ
 ախոռի մէջ կը պահեն, մինակ գեղացիներու կո-
 վերը կ'արածին: Արկուքին վրայ ալ կը գրենք. նախ եւ
 յառաջ՝ թէ ձմեռը ախոռի մէջ ինչ կը կերցընեն,

կերակուրներն ինչ կերպով կու տան, ամէն մէկ
կերակուրն ինչ չափով կու տան, ու ամառն ինչ
կը կերցընեն, ետքը՝ թէ դուրս արածած ատեննին՝
տունն ինչ կերակուր կու տան:

Չմեռուան կերակուրներու գլխաւորներն ա-
սոնք են. չոր խոտ, առուոյտի տեսակներ, խառ-
նուրդ, յարդ, կանաչեղէն, արմատեղէն, եղի քուսպ,
ցորենեղէն ու ընդեղէններ:

Չոր խոտը կովերու ձմեռուան կերակուրնե-
րուն ամէնէն աղէկն է, բայց մինակ կերցընելով
չբաւելուն համար՝ արմատեղէնները կը կտրեն,
մանր յարդի հետ կը խառնեն, ու յառաջ անիկայ
կու տան, ու խոտը կամ ամէնը հատնելէն վերջը,
կամ անոնց հետ քիչ քիչ կու տան: Աղէկ խոտի
մէկ հոխան՝ թթու կամ աւրուած խոտի երկու
հոխայի զօրութիւն ունի: Թթու կամ աւրուած
խոտերը կաթ ու հորթ չունեցող կենդանիներու
կու տան. բայց շատ աւրուած ու տղմոտ են նէ՛
անոնց ալ բարակ ցաւ կը պատճառէ, որոնք շնե-
տելու համար՝ աղէկ կը ծեծեն, կը կտրեն, վրան
աղ ու տաք ջուր կը ցանեն, ու գարիի կամ վար-
սակի հետ գիրցընելու կենդանիներու կու տան:
Արկրորդ անգամ հնձուած խոտն առանց անձրեւի
տուն եկած է նէ, առջինէն աղէկ կ'ըլլայ, ու ոչ-
խարի կու տան: Մինակ խոտ կերցընելու համար՝
մէկ կովի օրն ինն ու կէս հոխայ պէտք է: Առուոյ-
տի տեսակներն ատենին հնձած, աղէկ չորցած, ու
տերեւները թափուած չեն նէ՛ խոտէն ալ աղէկ են:
Խառնուրդ խոտը, այսինքն վիզ, ոլոռ, գարի խառն
ցանած՝ ծաղկելէն վերջը հնձած ու չորցուցածը՝ աղէկ
չոր խոտի հաւասար է: Յարդը տեսակ տեսակ է:

Առվի տալու յարդը չափէ դուրս հասած պիտի չըլլայ, անձրեւէն, մեղրացողէն ու ժանգէն աւրուած պիտի չըլլայ, ու աղէկ պահուած պիտ'որըլլայ: Ամառուան պտուղներու յարդը մէկալներէն աղէկ է: Արսակիներ՝ գարիի, ցորենի, հաճարի յարդերէն աղէկ է. ոլոռի, ոսպի, սիսեռի ու վիգի յարդերը վարսակիներէն աղէկ են:

Վանաչեղէն ու արմատեղէնները հասարակօրէն մանր կտրտած աղէկ յարդերու հետ խառն կու տան, ու կովերն ուտելով աղէկ ու շատ կաթ կու տան: Յառաջ կաղամբի տերեւէն կը սկսին, վերջը շողգամ, որուն զօրութիւնն ասոնց ամէնէն տկար է ու շատ չի պահուիր, ետքը դդում կու տան որ կաթի շատ աղէկ է, ետքը գետնախնձոր ճակընդեղի հետ (յարդը միշտ հետն իմանալու է), կովերն ասոնցմով ալ աղէկ կաթ կու տան, գիրցընելու ալ աղէկ են. գետնախնձորը մինակ կերցընել հարկ կ'ըլլայ նէ՛ խաշած կու տան, ինչու որ հում տալու ըլլան նէ՛ յարդը կը թողուն, մինակ անկ' ուտեն, դժուարաւ կը մարսեն, փորերնին լուծելու կը սկսի, ու յղի կովերը շատ հեղ կը վիժեն. ասոր համար հում կերցընել կ'ուզեն նէ՛ վրան աղի ջուր կը ցանեն, ու ինչուան առջի բաժնին յարդը չեն ուտեր նէ՛ նորէն չեն տար: Վաղամբը շողգամը ամէնէն աւելի կը դիմանայ, անոր համար անիկայ ամենէն վերջը կու տան, որ կաթի ալ շատ աղէկ է: Չոր խոտն ասկէ վերջը կը սկսին:

Նշելու գործատներու մօտ՝ անոնց քուսպը կ'առնուն, յարդի հետ կը խառնեն, կը կերցընեն, կամ ջրով խառնած կը խմցընեն, որ մէկ կովի օրը երկու երեք հարիւր տրամ կը բաւէ:

Յորենեղէններն ու ընդեղէններն ամէնէն
աղէկն են. բայց ծախքը շատ ըլլալով շատ արժան
կ'ըլլան նէ՛ կու տան:

ԿՈՎԻ ՉՄԵՌՈՒԱՆ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐԸ ՏԱԼՈՒ
ԿԵՐՊԸ

Ինչպէս վարպետ խոհակերը քիչ ծախքով
համով կերակուրներ կ'եփէ, որ մարդ սիրով կ'ու-
տէ, ու դիւրաւ կը մարսէ, ասանկ ալ վարպետ եր-
կրագործները կենդանիներու կերակուրները մէկ-
մէկու հետ խառնելով ու տեսակ տեսակ փոր-
ձելով եղանակներ գտած են, որ անոնց քիչ ծախ-
քով աղէկ ու առողջ կերակուրներ տան. ասոնք
են: Հատ տեսակ յարդ, արմատեղէն պէտք կ'ըլ-
լայ նէ, քիչ մ'ալ կտրած խոտ կամ խառնուրդի
խոտ խառն կու տան: Հատ տեսակ յարդեր՝ ար-
մատեղէններ վերը գրած կարգով, կտրած խոտ ու
առուոյտի տեսակներ ամանի մէջ կը լեցընեն, վրան
այնչափ տաք ջուր կը ցանեն ու կը խառնեն, որ
ամէնը թրջի. բերանը կը գոցեն, ու պաղելէն վեր-
ջը կովի կու տան կերակուրի ատեն, ու շուտով
երկրորդը կը պատրաստեն: Ասի կովերը շատ սիրով
կ'ուտեն, ու առողջ կը մնան, վասն զի դիւրին ու
դժուար մարսելու բաներ խառնած ըլլալով ամէնն
ալ դիւրին կը մարսին: Արսակը, գարին ու ըն-
դեղէնները կը խաշեն, որ դիւրին ուտեն ու մար-
սեն, թէ որ փայտը սուղ է նէ՛ առջի օրէն մէկ
օրուան բաւական կը թրջեն, երկրորդ օրն ան կու
տան, ու նորէն կը թրջեն: Հատ տեսակ կտրած
խառն բաներն ալ մէկ օրուան բաւական մաքուր

տեղ մը կը դնեն, վրան ամէնը թրջելու չափ ջուր կը ցանեն, կը խառնեն, կը կոխեն ու վրան կը ծածկեն, ու երեք օր ետեւէ ետեւ ասանկ պարաստելէն վերջն առջի օրուանը կը կերցընեն, ու ասանկ յառաջ կ'երթան: Աս կերակուրներով կովը շատ կաթ կու տայ, առողջ ու զօրաւոր կը մնայ. եղն ուժով կ'ըլլայ, ամէն աշխատանքի կը դիմանայ. գիրնալիքները շուտ ու քիչ գարիով կամ վարսակով կը գիրնան, գետնախնձորն ալ խաշելու հարկ չ'ըլլար, ու երեք օրուան կերակրոյ ծախքով կովերը չորս օր կը պահուին: Արեւելք յարդերը կտրած ըլլալով աս բաները շատ դիւրին կ'ըլլան, վասն զի մինակ խոտն ու առուոյտը գործիքով մը ու արմատեղէնները դանակով կտրելու է, որ շուտ ու քիչ աշխատանքով կ'ըլլայ:

ԿՈՎԻ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐՈՒ ՉԱՓԻՆ ՎՐԱՅ

Ախոռի մէջ պահուած կովին, ձմեռը՝ օրուան կերակուրը չափաւոր առատ պիտ'որ ըլլայ. վեց կովի կերակրով եօթը պահեմ կ'ըսես նէ՛ կաթ չեն տար, ու կը տկարանան, չափէ դուրս շատ տալն ալ աղէկ չէ: Կովերը մանր ու խոշոր ըլլալուն համար՝ իրենց կերակուրին ընդհանուր չափ մը չկրնալով դնել, աս կանոնը գտած են. կերակուրը կենդանի կովի կշիռքը մտմտալով կը կարգաւորեն, կաթ տուող կովի հարիւր հոխային երեք ու կէս՝ ու չտուողին երեք հոխայ խոտի զօրութիւն ունեցող կերակուր կու տան, եւ օրինակի համար երկու հարիւր հոխանոց կաթ տուող կովի օրը եօթը հոխայ, չտուողին՝ վեց հոխայ խոտի զօրութիւն ունեցող կերակուր կու տան: Գիրնալիքներու հարիւր

Տոխային չորս ու կէս Տոխայ՝ եղին ու ցուլի հարիւր Տոխային երեք Տոխայ կը հաշուեն: Վան կովեր՝ որ չորս հարիւր Տոխայ կու գան, որոնց օրը տասնուչորս Տոխայ խոտի զօրութիւն ունեցող կերակուր կու տան: Վովերուն տալու այլեւայլ ուտելիքները թէ որչափ խոտի զօրութեան կը հաւասարին՝ հոս կը դնենք:

Արկու Տոխայ չոր ու աղէկ խոտի զօրութիւն ունի՝ երկու Տոխայ առուոյտը, ասանկ ալ երկու Տոխայ խառնուրդի խոտը, չորս Տոխայ ամառուան ցորենեղէններու յարդը, հինգ Տոխայ ցորենի կամ հաճարի յարդը, մէկ Տոխայ գարին կամ վարսակը կամ ընդեղէնը, մէկ Տոխայ եղի քուսպը, չորս Տոխայ գետնախնձորը կամ ճակընդեղը կամ արմատի կաղամբը հինգ Տոխայ շողգամը, որոնց ամէն մէկը երկ երկու Տոխայ խոտի զօրութիւն ունի: Ճակընդեղի, կաղամբի ու շողգամի տերեւները խմորելու չեն գար, որոնց չորս հոխան մէկ Տոխայ չոր խոտի սնունդ չեն տար, բայց կաթին շատ աղէկ են:

ԿՈՎԵՐԸ ԱՄԱՌՆ ԱԼ ԱԽՈՒԻ ՄԷՋ ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աւրոպա անցած դարուն կէսէն վերջը առուոյտ ցանելը սորվեցան նէ՝ սկսան մեծ ագարակներու տէրերը կովերնին ամառն ալ ախոռի մէջ կերակրել: Արբոր գաւառին օդն ու հողը առուոյտ ու խառնուրդ ցանելու յարմար են, ան ժամանակ աս եղանակը դուրսը արածելէն իրեն շատ օգտակար կ'ըլլայ: Ինչու որ կովերը ամէն օր հաւասար բաժին ուտելով հաւասար ալ օ-

գուտ կը բերեն, արածած ատենէն աւելի կաթ
կու տան, աղբը ասդինանդին չի կորսուիր, կովերը
չատ հիւանդութիւններէն որ թունաւոր խոտեր
ուտելով կը պատահին, ազատ կ'ըլլան, ալ աւելի
փոխադրական հիւանդութիւններէն, որոնք ա-
րեւելք հազարաւոր կովեր կը սպաննէ. երկրին
չատ աղբ կը դրուի, շատ պտուղ կու տայ, ու գինը
վեր կ'ելլէ: Աայց աս օգուտները հանելու համար
աս կանոններն ալ պահելու է:

Աղէկ ընտրութեամբ շատ ամառուան կե-
րակուրներ ցանելու է, որ կարող ըլլայ կովերուն
կանաչ կերակուրը կանուխ տրուելու սկսիլ
ու ուշ գադրիլ: Պարնան կանաչ կերակուրը մէկէն
սկսելու չէ, յառաջ կէս մը կտրած չոր խոտով
կամ յարդով խառն տալու է: Անաչ կերակուր-
ները տուն բերած ատեն շուք տեղ տարածելու է,
որ վրայէ վրայ չտաքնան: Կոտը անձրեւէն կամ
ցօղէն թրջած է նէ՛ կտրելու ու վարսակի կամ
գարւոյ յարդի հետ խառն տալու է, որ մինակ վնա-
սակար է: Անաչ կերակուրի ատեններ կովերու
տակ շատ յարդ տարածելով չոր պահելու է: Վամի
պատճառող բաները՝ ինչպէս չճաղկած առուոյտ
ու ասանկ բաները, կտրելու՝ աղէկ յարդի կամ չոր
խոտի հետ մէկտեղ տալու է, որ փորերնին քա-
միով չլեցուի ու չուռին, վասն զի հիւանդութենէ
զգուշանալը շատ աղէկ ու դիւրին է, իսկ հիւան-
դութիւն մը պատահելէն վերջը բժշկելը դժուար
է: Չափաւոր բաժնէն աւելի ու ժամանակէն դուրս
բան տալու չէ: Անաչ կերակուրը քիչ քիչ տա-
լու է, ինչուան որ բաժինը լմնայ, ու վրան անմի-
ջապէս ջուր տալու չէ:

Ասանկ աղէկ նայելով ալ կովերէն մէկը կը
 հիւանդնայ, ու կը սկսի ուռիլնէ՝ չոր խոտը ոլորե-
 լով չուան կը շինեն, ու սանձի պէս կովին բեր-
 նին կը դնեն, ու կը կապեն, կամ բերնին կը որ
 փայտ մը կու տան երկու ճոթը դուրս, ու խոտէ
 չուանով կը կապեն, որ բերանը բաց մնալով ներսի
 քամին դուրս ելլէ: Փսխել տալու համար լեզուին
 արմատը փայտով մը ձիւթ (խ-լը-ն) կը քսեն, կամ
 եղէգով հոն քթախոտ կը փչեն: Ասոնք շեն օգներ
 նէ՝ կէս ժամը հեղ մը հինգ տրամ սեւ նաւթ յիսուն
 տրամ օղիով խառնած կովին բերանը վեր վերցը-
 նելով մէջը կը լեցընեն: Աս ալ օգուտ չ'ըներ նէ,
 հինգ ըոպէ մէյ մը մէկուկէս դրգալ անուշադրի
 (աւշակի աղ. նիշ-դը) օղի եօթանասունու հինգ
 տրամ գաղջ ջրով՝ չորս հինգ հեղէն կը խմցընեն:
 Աս հիւանդութեան դէմ ուրիշ զօրաւոր դեղեր ալ
 կան, որոնք շուտ շինելը կարելի չըլլալով՝ երկրա-
 գործները յառաջուց կը շինեն, ու ասանկ դիպուած-
 ներու համար կը պահեն: Շ իշի մը մէջ քառասուն
 տրամ կակուղ ծխախոտ կը դնեն, վրան հարիւր տրամ
 օղի կը լեցընեն, բերանը կը գոցեն, ու քիչ մը ա-
 տեն օրը քանի մը հեղ աղէկ կը շարժեն. աս դեղը
 որչափ կը հիննայ, այնչափ աղէկ կ'ըլլայ. ու պէտք
 ըլլայ նէ, քառասուն տրամի չափ կովին բերանը
 կը լեցընեն: Վառասուն տրամ ռետինի եղ եր-
 կու դրգալ մաքուր ու բարակ ծծումբ այնչափ կ'ե-
 փեն ու երկաթի գաւազանով կը ծեծեն, որ ծծումբ
 բը հալի, ու քիչ մը պաղելէն վերջը վրան քա-
 ռասուն տրամ կտաւատի եղ կը լեցընեն, շիշի մէջ
 կը պահեն, ու պէտք եղած ատեն՝ կովէն նոր կթած
 հարիւր տրամ տաք կաթի մէջ հինգ վեց դրգալ

կը դնեն, եւ ուտելու սկսած կովին բերանը կը
լեցընեն

Ամէն բանէն աւելի կանաչ խոտ կերցընելու
ատեններ նայելու է, որ մէջը թունաւոր խոտեր
չգտնուին, որոնք շատ գաւառներ տարբեր տե-
սակներ են, ու տեղացի հովիւներն աղէկ կը ճանչ-
նան. թէ որ տարակուսական բան մ'ալ կայ նէ՝
յարդի հետ խառնելով թոյնը կը կտրի:

Կանաչ կերակուրը կովին փորը կը լուծէ
նէ՝ կտաւի հունտը կ'եփեն, վայրենի անանուխի
վրայ կը ցանեն, ու կը կերցընեն: Անձրեւի վախ
չկայ նէ՝ խոտը ամէն օր նոյն օրուան բաւելու չափ
կը կտրեն, որ տաքնալու վտանգ չըլլայ:

ԿՈՎԻ ԿԱՆԱՉ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐՈՒ ԿԱՐԳԸ

Սասարակ առուոյտը երկիրը կը սիրէ նէ՝ յա-
ռաջ կը հասնի. որուն հնձելու ու կովերու կանաչ
կերցընելու ատենը ծաղկելէն քիչ մը յառաջ կը
սկսի. ինչուան ծաղկիլը կ'անցնի նէ՝ կը տեւէ, որով
կովը շատ կաթ կու տայ, բայց կոթերը կը հաստ-
նան նէ՝ կը պակսեցընէ: Հելուետիայինը սիրած
տեղ տասնուչորս տարի կրնայ մնալ, հասարակէն
տասնուհինգ օր յառաջ կրնայ հնձուիլ ու կովին
տրուիլ, որ ասով ալ շատ կաթ կու տայ: Ասիկայ
մեծկակ տեղ կը ցանուի նէ՝ կովերու գրեթէ բոլոր
կերակուր կու տայ, վասն զի ամէն օր հնձելով
վերի ծայրը չհասած վարինը հնձելու չափ կ'աճի:
Տաճկինը կանաչ ալ չոր ալ աղէկ կերակուր է,
կովերը ուտելով շատ կաթ կու տան: Աս երկու
վերջինները կովերու մնաս ալ չեն տար: Մար-

գի խոտը առուոյտի չափ սնունդ չի տար կովերու,
որոնք կաթն ար ասով քիչ կու տան, որն որ չոր-
ցընելն աղէկ է: Արկրորդ անգամ կտրուած խոտը
առջինէն աղէկ է կանաչ կերցընելու: Անաչ
կերցընելու՝ վիգը, խառնուրդն ու հաճարը կովե-
րու կերակուրին մեծ օգնութիւն կ'ըլլան, ալ աւելի
առուոյտը չյաջողած տարիներ. բայց կովերը ասոնց-
մով կաթը պակաս կու տան: Շատ տեղ ասոնք
աշնան հանգիստ արտի վրայ կը ցանեն, որ գարնան
երկրորդ առուոյտէն ալ տասնուհինգ օր յառաջ
հասնելով՝ կովերը տասնուհինգ օր յառաջ կը սկսին
կանաչ կերակուր ուտել: Ագիպտացորենը կանաչ
կերցընելու շատ աղէկ է, կովերը սիրով կուտեն
առողջ կը մնան, ուժով կ'ըլլան, ու շատ կաթ կու
տան: Ճակընդեղի տերեւները քիչ սնունդ կու տայ,
ու կովերու փորը կը լու ծանեն. ասոնք կտրելու՝
յարդի հետ կերցընելու է: Աողամբի տերեւը
ասոնցմէ աղէկ է. յարդի հետ խառնելու: Հաճարի
արտին շողգամը աշնան՝ կովերուն աղէկ կերակուր՝
կ'ըլլայ զորն որ կովերը յարդի հետ ուտե-
լով շատ կաթ կու տան, ու չոր կերակուրի կը
վարժին: Շատ տեղ հաճարի արտը անմիջապէս
եգիպտացորեն կը ցանեն, ու աշնան քիչ քիչ կը
կտրեն, ու աղէկ յարդի հետ կովերու կու տան: Բայց
նայելու է, որ տաք արեւին ասոր արտը կով ոչ-
խար ու խող չմանէ, ու չուտէ, անմիջապէս գլուխ-
նին կ'ուռի ու կը սատկին:

ԿՈՎԻ ԿԵՐԱԿՈՒՐԻ ԱՏԵՆԻՆ ՈՒ ՉԱՓԻՆ ՎԼԱՅ

Շատ տեղ կովերու օրը՝ ձմեռը երկու ու
ամառը երեք հեղ կերակուր կու տան: Աւստի օրուան

բաժինը երկու կամ երեք կը բաժնեն, ամէն մէկ
բաժինը երեք չորս հեղէն կու տան, մէկը կ'ուտեն
կը լմնցընեն նէ՛ ետեւէն մէկալը կու տան: Չոր
խոտի ու ձմեռուան կերակուրներու չափերուն վրայ
վերը խօսեցանք. կանաչ խոտի հինգ հոխան՝ մէկ
հոխայ չոր խոտի զօրութիւն ունի: Աերակուրի ատե-
նը փոխելը կովերու աղէկ չէ, ամէն մէկ ժուժը
իր ատենը տալու է:

ԿՈՎԻ ԶՈՒՐ, ԱՂ ՏԱԼՈՒ ԵՒ ՈՒՐԻՇ, ՀՈԳԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Աովը աղէկ ու մաքուր ջուր կ'ուզէ՛ չոր կե-
րակուրի ատեն օրը երկու հեղ ու կանաչի ատեն
հեղ մը: Բայց ձմեռը տաք ախոռէն ելած ու ամա-
ռը աշխատած ու քրտնած՝ անմիջապէս պաղ ջուր
տալը վնասակար է: Աովին, եղին երբեմն աղ կու
տան, որ ախորժակնին բանայ, ստամոքսնին զօրա-
ցընէ ու մազերնին փայլեցընէ: Վիչ մը աւրած՝
տղմտ խոտի ու խմորած կերակուրի ատեն աղը
չատ հարկաւոր է: Աովի, ցուլի, կամ եզան գլուխ՝
ամիսը կէս հոխայ աղ կը հաշուեն:

Անալու՝ պառկելու տեղերնին մաքուր կ'ըլ-
լայ նէ՛ աղէկ յառաջ կու գան: Վլխերնուն կողմը
ամէն օր նոր յարդ տարածելու՝ հոն տեղի յարդը
ետեւի դիւրնին տանելու է, ու ետեւի աղտոտները
դուրս հանելու է: Շատերը ամառուան տաքերուն՝
վրանին պաղ ջուր կը թափեն որ չհիւանդնան:
Ամէն օր ջուր խմելու ատեննին՝ թող տալու է որ
քիչ մը քալեն, վազեն, շարժուժ ընեն, որ առող-
ջութեան շատ հարկաւոր ու օգտակար է:

Աղէկ սպասաւոր կամ աղախին մը կրնայ
ինչուան քսանուհինգ կովի նայիլ, կերակուրնին
հնձելու ատենին տալ, կաթերնին կթել, տակեր-
նին մաքրել, ու վրանին քերել մաքրել: Ասոց գիրցը-
նելիքներու ու եղերու՝ մէկ սպասաւոր մը տասնու-
վեց հատէն աւելի չի կրնար նայիլ:

ԿՈՎԸ ԱՄԱՌԸ ԱՐԱԾԵԼՈՎ ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Պովերն արածել ան ատենն աղէկ ու հար-
կաւոր է երբոր երկիրը լեռնային է ու եղանակ-
ներու պատճառաւ ամառուան կերակուր ցանելու
յարմար չէ նէ. ասիկայ ասօգուտն ունի որ ծախքը
քիչ է. հարիւր կովի հովիւ մը կը բաւէ. մինակ
մուտքն ալ քիչ կ'ըլլայ, ու աղբը շատ կը կորսուի:
Արածելու կանոններն ասոնք են:

Պարնան կովերը կշտանալու չափ խոտ կը
բուսնի նէ՝ կը սկսին արածել: Աշնան ու գարնան
եղեամի, ցօղի ատեններ առտուանց խոտերն ինչու-
ան չչորնան նէ՝ կովերը դուրս չեն հաներ: Օր մը
արածած տեղ տասնուհինգ օրէն յառաջ մէյ մ'ալ
չեն արածեր, որ քիչ մը խոտ բուսնելով կովերը
կարող ըլլան կշտանալ: Պովերու թիւը արածելու
արտին մեծութեանը համաձայն պիտ'որ ըլլայ: Պովի
գլուխ՝ աղէկ խոտ բուսնող տեղեր՝ չորս, միջակ
տեղեր՝ վեց, ու չոր տեղեր՝ ութը արտավար տեղ
կը հաշուեն: Պուրսը խմելու ջուր չկայ նէ՝ ամէն
առտու տունը ջուր տալու է: Յուլը կովերու հետ
արածելու չէ: Հովիւը նայի պիտ'որ, որ իր շուներ-
ը կովերու հետ խաղալ ուղելով զիրենք չչար-
չարեն. ինքն ալ կովերը՝ վնասակար տեղեր ճախին-

ներու եւ ժողոված ջրերու քով պիտ'որ չարածէ մէջերնին հիւանդացողներուն հոգ պիտ'որ տանի, շուտով տիրոջը իմացընէ: Ամէն օր ինկած աղբերը արտի վրայ պիտ'որ տարածէ, ասանկ ալ խլուրդի դիզած հողերը. թունաւոր խոտերը պիտի հանէ ու տեղը աղէկ խոտերու հունտեր պիտ'որ ցանէ: Չքի ճամբաներ բանալով թաց տեղերը պիտ'որ չորցընէ, ու աշնան դրսի խոտերը քիչցած ատեններ տունը քիչ մը բան պիտ'որ տայ. երբ որ բոլորը կը լմնայ նէ՛ ալ պիտ'որ չարածէ:

ԿՈՎԻ ՀՈՐԹԷՆ ՈՒ ԿԱԹԷՆ ՅԱՌԱՋ ԲԵՐՈՒԱԾ
ՄՈՒՏՔԻՆ ՎՐԱՅ

Աովերը հորթէն աս օգուտն ունին, որ տնէն աղէկ կաթ տուող կովեր ու ընտիր ցուլեր կը հասնին, ու անշահ կովերը, ծեր ցուլերը գիրցընելով շատ ստակ կու գայ, աւելորդ արու կամ էգ հորթերն ալ չորրորդ շաբաթը կը ծախուին, ստակ կը բերեն: Քայց տնէն եղ հասցընելը՝ կերած կերակուրը հաշուելով, գնելէն աւելի սուղ կ'ըլլայ:

Աաթը կովին գլխաւոր մուտքն ըլլալով աղէկ հոգ տանելու է, որ շատ ու աղէկ կաթ տուող կովեր պահուի, որ կերած կերակուրին ծախքէն ուրիշ շահ ալ բերեն: Աերակուրին աղէկութիւնն ու առատութիւնը կաթին շատ կ'օգնէ. ձմեռը՝ չոր խոտը, առուոյտը, խառնուրդի խոտը, վարսակն ու ընդեղէնները կաթին աղէկութեան շատ օգուտ կ'ընեն: Ագիպտաց որենի, ոլոռի կանաչ խոտերը, կաղամբի տերեւը, առուոյտի տեսակները ճակըն-

գեղը, գեանախնձորն ու բոլոր կանաչ կերա-
 կուրները կաթին շատութեանը կ'օգնեն. անոր
 համար որչափ կարելի է նէ՛ ջանալու է կանաչ
 կերակուրը շատ ատեն յառաջ քաշելու. կովերն
 ալ անանկ կարգաւորելու է, որ մեծ մասը գար-
 նան կանաչ կերակուրի ատեն ծնանին, ու կաթը
 կէս մը աւելի տան: Աստի՛ն շատութիւնն ու պա-
 րարտութիւնը կովին տեսակէն ալ կ'ըլլայ, ինչպէս
 վերը խօսեցանք: Աղէկ կաթ տուող կով հասցը-
 նել ուղողը հորթերու վրայ պղտիկուց սկսած աղէկ
 հոգ տանելու, ու գլխաւորաբար առջի հորթը ծնա-
 նելէն վերջը կթելու անուշութեամբ վարժեցրնե-
 լու է, ամէն կթելուն՝ անանկ կթելու է, որ ծծին
 մէջը կաթ չմնայ, մաքուր պահելու է, հեղ վար-
 ժեցրնելու է, ու անհանգիստ ընելու չէ: Աստի՛ն
 շատութեանը տարիքն ալ կ'օգնէ. վասն զի երրորդ
 հորթին կատարեալ կով կը սեպուին, ու շատ կաթ
 կու տան, ինչուան իններորդ տասներորդ հորթը
 անանկ կ'երթան, ետքը կը սկսին պակսեցրնել:
 Աստի՛կ տաքն ու ցուրտը կաթին շատ վնաս կու
 տայ, անոր համար ախոռը կը կերակրին նէ՛ նայե-
 լու է, որ շատ տաք կամ պաղ չըլլայ տեղերնին,
 ու ցուրտ հովեր չդպչին: Աղէկ կով մը գարնան
 ծնանելով առջի ամիսները իննէն ինչուան տասու-
 երկու հոխայ կաթ կու տայ, ետքը քիչ քիչ պակ-
 սեցրնելով բոլորը կը կտրէ: Տարին տասը ամիսի չափ
 կաթ կու տայ, որ հազար չորս հարիւրէն ինչուան
 հազար եօթը հարիւր հոխայի կը հասնի: Աոր
 ծնածին կաթը շատ պարարտ չ'ըլլար, երբոր պակ-
 սեցրնել կը սկսին նէ՛ կը պարարտնայ, ասանկ ալ
 կովին տարիքը քանի կ'աւելնայ նէ՛ կաթը կը

պարարտնայ, առտուանց կթած կաթը իրիկունէն
պարարտ կ'ըլլայ, վասն զի կովը գիշերը երկայն
կը հանգչի. ամէն մէկ կթելուն ալ վերջի կաթը
առջինէն աղէկ կ'ըլլայ:

ԿԱԹ ԿԹԵԼՈՒ ԵՂԱՆԱԿԻՆ ՎՐԱՅ

Վովին՝ ձմեռն օրը երկու հեղ կերակուր կու
տան, երկու հեղ ալ կը կթեն. ամառն երեք հեղ
կերակուր կու տան, երեք հեղ կը կթեն, որուն
կաթը շատ՝ կարագը քիչ կ'ելլէ, իսկ ձմեռն անոր
ներհակն է: Արեք հեղ կթելը՝ նոր ծնածին, ինչ-
պէս նաեւ շատ կերակուր ունեցողին, աղէկ է:

Վթած ատենը՝ կովին զարնելու, չարչարելու
չէ, որ աքացի զարնել չսորվի. հետը անուշու-
թեամբ երթալու է, որ սիրով կթել տայ: Վթե-
լէն յառաջ՝ կթողը իր ձեռքը կթելու ամանները
կովին ծիծերուն ծայրերը մաքուր գաղջ ջրով լուա-
լու է, ու ամանները պարպածին պէս՝ տաք ջրով
լուալու չորցրնելու է: Յառաջ ծիծին ծայրէն ձեռ-
քը թոյլ բռնելով կամաց կամաց սկսելու է կթել,
որ կաթը տեղէն շարժի ու գիւրին վազէ: Աւերջը
մեծ մատը շիտակ բռնած՝ ծիծին ծայրը ափի մէջ
թոյլ բռնելով կթելու է: Էլուետիա ամէն անգամ
վերէն բռնած ատեն, մեծ մատերնին ծիծին վրայ
թեթեւ կոխելով վար կը տանին, որ կաթն երակ-
ներէն գուրս ելլէ:

Վով մը իր կամ քովինին կաթը կը ծծէ նէ
իրեն աս մոլուժիւնը մոռցրնել տալու համար՝ բեր-
նին բան կ'անցրնեն, պախուրցին փուշ կը կապեն,
ու կարճ կը կապեն:

Մաթը քիչ մը կարմիր կամ կտրածի պէս կ'ըլլայ նէ՛ նշան է որ կովը հիւանդ է, կամ կերակուրն անշահ է, կամ ամէն հեղ բոլոր կաթն աղէկ չկթելով կաթի երակներն աղտոտած են, կամ ակտը մաքուր չէ ու թաց է. շուտ մը տասնումէկ տրամ բորակ, այնչափ ալ Ալապերեան աղ ջրով առնելու՝ կովին օրն երկու հեղ խմցընելու է, կերակուրը փոխելու՝ ակտը մաքրելու է, ու կթելու ատեն կաթին ինչուան վերջին կաթիլը կթելու է, կ'անցնի:

ԿԱԹԷՆ ԱՒԵԼԻ ՕԳՈՒՏ ՀԱՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աթէ երկիրը մեծ քաղաքներու մօտ է՝ կամ կաթն աղէկ գնով ծախելու ուրիշ յարմարութիւն մը կայ նէ՛ ծախելը շատ օգտակար է, չէ՛ նէ՛ կարագը կ'առնուն: Մաթը կթելուն պէս՝ լայն ու քիչ խորունկ ամաններու մէջ կը լեցընեն, ու բերանին քոց՝ ամառը պաղ ու ձմեռը տաք տեղ կը դնեն, որուն երկու օրուան մէջ բոլոր սերը երեսը կու գայ ու կաթը կը թթուի՝ կը թանձրանայ. իսկ աղէկ կարագ ուղողը մէկ օր վերջը կաթը չթթուած՝ սերը երեսէն կ'առնու, որուն կարագը մէկալէն քիչ կ'ըլլայ: Արբոր բաւական սեր կը ժողվի, կարագ հանելու գործիքով կարագը կը զատեն. կաթին մէջ սոխի կեղեւ կամ քիչ մը օղի դնելով շուտ կը զատուի: Աովերուն կանաչ ու աղէկ կերակուր տալով՝ քսանուերկու հոխայի չափ, ու չոր կերակրով՝ երեսուն հոխայի չափ կաթէն մէկ հոխայ կարագ կ'ելլէ: Կարագ հանելու գործիքը յառաջ ալ վերջն ալ մաքուր կը լուան:

Արագը պահելու համար կը հալեցընեն, մրուրը կը զատեն, կամ տասնուհինգ հոխայ կարագին մէկ հոխայ աղ դնելով կ'աղեն: Թէ որ կարագը հիննալով՝ ծթռածի համ կը ստանայ նէ՝ մէկ հոխայ կարագը երկու հոխայ ջրով կը դնեն փայտէ դրգալով խառնելով կը հալեցընեն, պաղելէն ու սառելէն վերջը եղը երեսէն կ'առնուն. թէ որ աղէկ չի մաքրուիր նէ, մէյ մ'ալ կը կրկնեն, համով եղ կ'ըլլայ:

ՊԱՆԻՐ ՇԻՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Նոր կթած կաթին պանիրը պարարտ ու համով կ'ըլլայ. քիչ մը կենալով կէս մը եղը վրայէն կ'առնուի նէ, պանիրը չոր ու անհամ կ'ըլլայ: Պանրին մայրը մինակ կաթ կերող հորթին, ան չկայնէ՝ գառնուկի ստամոքսն է, որուն մէջէն կտրած կաթը կը թափեն, մաքուր կը լուան, մէջը աղ ու պրդպեղ կը ցանեն, կը փչեն ու ծուխին կախելով կը չորցընեն: Աէտք ըլլալու ատեններ մանր կը կրտրեն, երեք հարիւր տրամ կտրած կաթի ջրով կամ պարզ ջրով ու քիչ աղով կը թրջեն, ու քանի մը օր վերջը պանիրի մայր կամ մակարդ կ'ըլլայ: Ամ ստամոքսը կը լուան, մանր կը կտրեն, աղ ու պրդպեղ կը ցանեն, հաստ աղիքի մէջ ծուխը կը կախեն, ու պէտք եղած ատենէն 6—10 ժամ յառաջ անկէ քիչ մը մէկ գաւաթ տաք ջրով կը թրջեն, ու ան ջրէն քիչ մը առանց ստամոքսի կտորներու տաք կաթի մէջ կը լեցընեն, որ պանիրը ջրէն զատուի:

Աաթը՝ ձեռք դիմանալու չափ, կամ շատ պա-

րարտ է նէ՝ քիչ մը աւելի կը տաքցընեն, կրակէն
 ետ կ'առնուն, ու ուժսուն՝ իննսուն հոխայ կաթի
 մէջ երկու դրգալ պանրի մայրէն կը լեցընեն ու
 կը զատուի. կաթը շատ պարարտ ըլլալով մէկ քա-
 ոորդի մէջ չի զատուիրնէ՝ քիչ մ'ալ կը դնեն. բայց
 շատ ալ կը դրուի նէ՝ պանիրը շուտ մը դառն համ
 կը ստանայ, կարծր ու տեղ տեղ պարապ կ'ըլլայ:
 Արեսը աղտոտութիւն կայ նէ՝ կը մաքրեն, ու ան
 միացած պանրի նիւթը յառաջ մաքուր դանա-
 կով ու վերջը ձեռքով աղէկ կը մանրեն, որ
 քառորդի մը գործք է: Ատքը մաքուր կտաւի մէջ
 կը լեցընեն, քիչ մը ջուրը վաղելէն վերջը՝ կը կա-
 պեն, քարի տակ կը դնեն, որ ջուրը բոլոր վաղէ,
 պանիրը միանայ, մէկ կլոր ու երեք չորս մատ հաստ
 կտոր ըլլայ: Ա վերջը լաթէ կը հանեն, օդ բանելու
 տեղ բարձր տախտակի վրայ կը շարեն, ու վրան
 բարակ աղ կը ցանեն. երկրորդ օրը կը դարձընեն,
 մէկալ դին կ'աղեն. շաբաթ մը ասանկ՝ օրը հեղ մը
 դարձընելով ու քիչ քիչ աղելով չորնալէն վերջը
 օդ բանելու պաղ տեղ մը՝ չորս չորս, հինգ հինգ
 հատ վրայէ վրայ կը շարեն, ու յառաջ՝ օրը հեղ
 մը, ետքը երկու երեք օրը հեղ մը, վերջը շաբաթը
 հեղ մը տակինները կարգաւ վրան կը դնեն: Ամիս
 մը ասանկ անցնելէն վերջը երբեմն երբեմն կը նային,
 վրանին կը սրբեն, ու ձէթ կը քսեն: Աս պանիրը
 կովի կաթէն ալ կ'ըլլայ. բայց ոչխարինը շատ հա-
 մով կ'ըլլայ:

Հելուետիայի պանիր շինելու համար՝ կաթը
 կտրելէն ու պանրի նիւթը մանրցընելէն վերջը նո-
 րէն կրակի վրայ կը դնեն, որ պանիրը տակը իջնայ
 ու ջուրը երեսը գայ. ան ատենը մէջէն պանրի

նիւթը լաթի մէջ կ'առնուն, պատրաստած կաղա-
 պարի մէջ կը դնեն վրան ալ լաթով կը ծածկեն, ու
 կափարիչը վրան դրած՝ մամուլի կամ քարով ծան-
 րութեան տակ կը դնեն. ժամ մը վերջը կը հա-
 նեն, նորէն աղէկ մը կը ճզմեն, կը մանրեն, ու նո-
 րէն ծանրութեան տակ կը դնեն, երեք չորս հեղ
 թաց լաթը փոխելով ասանկ կրկնելէն ետեւ, տասնու-
 հինգ քսան ժամի մէջ մամուլէն կը հանեն, օդ բա-
 նելու պաղ տեղ ամէն մէկ գլուխն իր մեծութեանը
 յարմար տաշտի մէջ կը կոխեն, ու վրան քար կը
 դնեն. մէկ քանի օր չորնալէն վերջը՝ առջինէն սկը-
 սած՝ կախած տախտակի վրայ կարգաւ կը շարեն,
 ու վրանին բարակ աղ կը ցանեն. երկրորդ օրը
 վրանին լաթով կը սրբեն, մէկալ դին կը դարձը-
 նեն ու կ'աղեն. աս գործքը՝ մեծ գլուխներուն
 երեք, միջակներուն՝ երկու, ու պզտիկներուն՝ մէկ
 ամիս ամէն օր կրկնելէն վերջը, երբ որ աղը ներս
 չքաշելու կը սկսին, երկու երեք օրը հեղ մը կ'ա-
 ղեն, ու բաւական կը կարծրանան նէ՛ ալ չեն աղեր.
 մէկ հոխայ պանրի՝ քսան կամ քսանու հինգ տրամ աղ
 կը հաշուեն: **Մ**եծ գլուխները տարի մը ու պըզ-
 տիկները վեց ամիս ետքը կ'ուտեն, որ անկէ յա-
 ուաջ ալ շատ համով կ'ըլլայ: **Վ**այց շատ հեղ օդ
 բանել տալու ու մաքուր պահելու է. վրան տեղ
 տեղ կ'ուռի նէ՛ երկաթով կը ծակեն, աղի ջրով
 կը լուան. ամառը տաքէն կը հալի նէ՛ նորէն կա-
 ղապարը կը դնեն, ու օդ բանելու պաղ տեղ կը
 տանին. կը ճաթռտի նէ՛ կարագ կը քսեն. ու
 տաք երկաթով ճաթածը կը գոցեն:

Աթը շատ պարարտ է նէ՛ տասը տասու-
 իրեք հոխայ կաթէն, միջակ է նէ՛ տասնուհինգ

տասնու վեց հոխայ, ու եղն առած է նէ՛ տասնու-
 եօթը՝ քսան հոխայէն մէկ հոխայ պանիր կ'ելլէ:
 Աս երկու տեսակ պանրի մնացած ջրէն ալ ուրիշ
 պանիր կը շինեն: Ան ջուրը նորէն կրակի վրայ
 կը դնեն, վաթսուն հոխային երկու երեք հոխայ
 կաթի ջրէ շինած քացախ ու չորս հինգ հոխայ
 պաղ ջուր կամ կարագ շինելէն ելած կաթ կամ
 սերը առնուած կաթ կը լեցընեն, ասոնցմով պան-
 րի ջրի մէջ մնացած պանրի նիւթը երեսը կու դայ նէ՛
 երեսէն կը ժողվեն, լաթով կը քամեն, ու տան
 մէջ կ'ուտեն. երեսուն հոխայ ջրէն մէկ հոխայ կ'ել-
 լէ: Շատ տեղ եղն առած ու թթուած կաթն ալ
 քիչ կրակի վրայ կը տաքցընեն. երբ որ կը կտրի,
 ու պանիրը ջրէն կը զատուի նէ՛ պարկի մէջ դրած
 քարի տակ ջուրը կը քամեն, ետքը քիչ մը սեւ
 սոնիճ, քիչ մը անոյշ կաթ ու սեր կը դնեն, կը
 շաղուեն ու կ'ուտեն: Անն ուրիշ շատ տեսակ պա-
 նիրներ, որոնց վրայ մէկիկ մէկիկ դրելը շատ եր-
 կայն կ'ըլլայ:

ԿՈՎ ՈՒ ԵՁ ԳԻՐՅԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Պեր կամ պակսութիւն ունեցող կովը կամ
 եղը գիրցընելով միսը շատ ու համով կ'ըլլայ, ու
 շատ եղ կ'ելլէ, անոր համար սուղ կը ծախուի:
 Պղտիկները, որ գեռ մեծնալու վրայ են, շատ չեն
 գիրնար, մինակ կը մեծնան, մսերնին ալ մեծերուն
 չափ ուժով չ'ըլլար: Շատ ծերերն ալ դժուար կը
 գիրնան, ու մսերնին կարծր կ'ըլլայ. գիրցընելու
 ատեննին հինգ տարւրնէ ինչուան իններորդ տա-
 րիքնին է: Յուլը աղէկ չի գիրնար, անոր համար

ցուլը գործածելէն վերջը կը կռտեն, եղ կ'ընեն, ու քիչ մը անանկ գործածելէն վերջը կը գիրցընեն: Անգղիա, Ռոսալիա եւ ուրիշ շատ տեղեր զուարակն ալ կը կռտեն, կը մալեն, ետքը կը գիրցընեն, ու միտը շատ համով կ'ըլլայ: Վիրցընելու զուարակը կամ, եզը կատարեալ առողջ ու չափաւոր գեր պիտ'որ ըլլայ, երակը կանոնաւոր պիտ'որ զարնէ, աչքերը փայլուն, ուտելու բաղձանքը չափաւոր, ոսկրները մանր, կաշին բարակ, մազերը կակուղ բարակ ու պառկած, կոնակի կարգաւ ոսկրները կակուղ ու մէջերնին պարապ տեղեր պիտ'որ ըլլայ, ինքը բնութեամբ ընտանի ու արթուն պիտ'որ ըլլայ, որ շուտ ու աղէկ գիրնայ: Վայց թէ որ կաշին վրայէ վրայ ու հաստ, մազերը հաստ ու երկայն ու մարմինը երկայն բարակ է, դիւրաւ չի գիրնար: Շատ ու աղէկ կերակուրն ալ շուտ գիրնալուն շատ կ'օգնէ:

Յառաջ դիւրին մարտելու բաներ տալով հասարակ կարգը կամաց կամաց կը փոխեն: Աերակրոյ ատեններէն դուրս թող կու տան, որ հանգիստ պառկի: Ամառն օրը երեք ու ձմեռը երկու ժամ կերակուր կու տան, բաժինները չորս հինգ հեղէն կու տան. կերակրոյ ատենները չեն փոխեր, ամէն կարգերն ու մաքրութիւնն աղէկ կը նային, ու տեսակ տեսակ կտրած. խոշոր աղացած ու խմորած կերակուրներ կու տան, ինչպէս վերն ըսինք: Աղը հասարակին կրկինը կամ երեքկինը կու տան: Արբեմն կտոր մը բոգ ու քսան՝ քսանու հինգ տրամ գիի պտուղ կու տան, որոնք շատ կը գիրցընեն, ասանկ ալ թեթեւ օղին, օղիէն հանած մրուրը շատ կը գիրցընեն: Շատ հեղ կերակրոյ տեսակը կը

փոխեն, որ նոր բան ըլլալով շատ ուտէ. բայց կերակրոյ ու ախուռի մաքրութիւնը աւելի կ'օգնեն: Գիրցընելու բաներն ասոնք են. աղէկ խոտ, կանաչեղէն ու արմատեղէններ, օղիի ու եղերութեան քուսպերը, խոշոր աղացած գարի, վարսակ ընդեղէններ ու ասանկ բաներ:

Ատրած չոր խոտ, աղէկ յարդ ու թեփ կամ խոշոր աղացած վարսակ կամ գարի կը խառնեն կու տան, վրան ալ քիչ մը պարզ խոտ կու տան: Ըռուոյտի տեսակները մինակ ալ աղէկ կը գիրցընեն: Մեծ եղ մը չափաւոր գիրցընելու համար օրը քսան հոխայ չոր խոտ տալով՝ հինգ վեց ամիս կ'ուզէ: Արկրորդ ամիսէն սկսած հետը գարի կամ վարսակ տալով աւելի շուտ կը գիրնայ: Անաչ առուոյտով կամ խոտով աղէկ չեն գիրնար, ինչու որ ջրոտ են. անոր համար կը կտրեն, յարդի ու վերը ըսած բաներու հետ խառն կու տան: Աարդ կանաչ խոտ կամ առուոյտ մէկ եղին օրն ութսուն հոխայ կ'ուզէ:

Ըրածելով գիրցընելու համար մեծ ու աղէկ մարգեր պէտք են, որ արեւելք շատ կան, ու ամէն մէկ կովի կամ եզան վեց արտավար տեղ կը հաշուեն. տունն ալ քիչ մը բան կու տան:

Աաղամբի շողգամով, գետնախնձորով, մեծ ստեպղինով, ճակընդեղով ու շողգամով գիրցընելու համար՝ օրը մէկ եղին քսան, քսանուերկու հոխայ ասոնցմէ, եւ ութը ինը հոխայ չոր խոտ ու յարդ կու տան: Օղիի, օսլայի ու գարեջրի քուսպերով ալ ամէն ժումէ վերջը քիչ մը խոտ ու յարդ տալով կը գիրցընեն, բայց ասանկ գործատներ արեւելք չգտնուելուն համար՝ վրան խօսիլը հար-

կաւոր չէ: Աղերու քուսպը, խոշոր աղացած գարին, վարսակն ու ընդեղէններն աժան են նէ՛ շատ աղէկ ու շուտ կը գիրցընեն, չէ նէ՛ վաստըկելու տեղ վնաս կ'ըլլայ: Ասոնք որչափ ծանր են նէ՛ անչափ շուտ կը գիրցընեն: Ընդեղէններու մէջ՝ գիրցընելու ամէնէն վարը եգիպտացորենն է, կարգաւ մէկը մէկալէն աղէկ են լուբիան, ոլոռը, վիգը, ցորենեղէնները, բակլան ոսպն ու տաճիկցորենը: Ասոնք խոշոր կ'աղան, կը թրջեն կամ կ'եփեն, ու վերը ըսած կերպով ուրիշ բաներու հետ խմորել տալէն վերջը կը կերցընեն. բայց ամէնէն աղէկ կ'ըլլայ՝ ասոնք աղալէն վերջը տաք ջրով ու խմորով շաղուել, ու քսանուչորս ժամ աղէկ խմորելէն վերջը կերցընել: Ասկէ մէկ եղան օրն ութը ինը հոխայ կու տան, ու հետն այնչափ ալ չոր խոտ ու յարդ կու տան: Ասանկ զօրաւոր կերակուրներով երեք ամսուան մէջ կը գիրնան:

ԵԶՆ ՈՒ ԿՈՎԸ ԱՇԽԱՏՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ազը հասարակօրէն երկու տարւան կ'ըլլայ նէ՛ հերկելու ու բեռ քաշելու գործածելու կը սկսին անկէ յառաջ գործածելը մեծնալուն շատ արգելք կ'ըլլայ. ութը տասը տարիէ աւելի չեն գործածեր: Մեծ երկիր ունեցողները՝ փոխելու եզեր ալ ունին, օրուան կէսն աշխատելէն վերջը մէկալնոնք կը լըծեն, որ առջինները հանգչին: Տեղ տեղ կովերն ալ թեթեւ գործքի համար կը լծեն, բայց աղէկ չէ. վասն զի որչափ թեթեւ աշխատանք որ ըլլայ, կաթերնին կը պակսի, ու իրենք կ'աւրուին: Աղերը՝ որը եղջիւրներէն կը լծէ, որը վզէն. պէտք է երկրին սովորութեանը հետեւիլ:

ԵԶՈՎ ՈՒ ՉԻՈՎ ՀԵՐԿԵԼՈՒ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Արկրագործութեան գործքերու ձի կամ եզ գործածելուն տարբերութիւններն ասոնք են: Չին ամէն տեսակ աշխատութիւններու կու գայ, ամէն գործքը շուտ կ'ընէ, ու չի յոգնիր: Ինքը զինքը արկրագործութեան ամէն գործքերուն կը յարմարէ. դժուար ու երկայն ճամբաներու, անշահ եղանակներու կը դիմանայ, հեռու ու քարուտ արտ հերկելու շատ աղէկ է: Ազին գինը ձիէն աժան է, սանձի կաշիներու ծախք չունի. կերակուրը ձիու կերակուրէն աժան է, ձիու պէս տարիքը անցնելով գինը չի պակսիր, անոր չափ հիւանդութեան վտանգ չունի. դժբախտութիւն մը պատահած ատեն տուած ստակին բոլորը չի կորսուիր, պահելը դիւրին է, շատ աշխատանք չունի, աղբը շատ կ'ելլէ, որ ամէն տեսակ արտի աղէկ է ու շատ կը դիմանայ:

ԿՈՎԻ ՈՒ ԵԶԱՆ ՊԱԿՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Վերն ըսինք որ պահելու համար կով գնելը վտանգաւոր բան է, մէջը շատ խաբէութիւն կը մտնէ: Աւելորդ կով ունեցողը պակասաւորները կը ծախէ, ու աղէկները իրեն կը պահէ: Անոր համար մէկն աղէկ ու շատ կամ տուող կով ունինէ պէտք է որ անոր էգ հորթերը տնէն հասցընէ. անանկ կով մը թէ որ հարկ ըլլայ գնել, պէտք է քանի մը դահեկան աւելի տալով աղէկ կով ունեցող ու խաբէութիւն չընող անձէ գնել. բայց անանկ մարդ ալ չի ճանչնար նէ, ներսի պակասու-

Թիւններուն համար ութը տասը օր փորձել դաշնագրելու է. իսկ դրսի պակսութիւնները գիտցողները տեսածնին պէս կը ճանչնան, չգիտցողներու ալ սորվեցընելու համար կովի մը վրայ (Չեւ 13) կովին ու եղին ամէն դրսի պակսութիւնները կը դնենք ու վրանին կը խօսինք:

Ա. Աղին ծոծրակն ուռած է նէ՛ որ լծին կոխելէն կ'ըլլայ, նոր եղած ատեններ դիւրաւ կը բժշկուի. բայց հինցած կարծրացած է նէ, լծելու արգելք կ'ըլլայ, վասն զի լուծը վրան հեծնալով կը ցաւցընէ: Բ. Աջ եղջիւրն առջեւը ծռած է նէ՛ կովին պակսութիւն մը չէ, եղին ալ վզէն լծելով պակսութիւն մը չէ, բայց գլխէն լծելու արգելք կ'ըլլայ: Գ. Աչքի կուրութիւնը կովի ալ եղի ալ մեծ պակսութիւն է, որ բիբին վրայ կաշի կապելով՝ կամ բիբին պղտորութենէ կ'ըլլայ, որուն նշանն ան է, որ դիմացինին պատկերը չի ծնանիր: Դ. Գլխի բորը որքիւնի պէս դուրս կու տայ, որ երիտասարդ կովերուն կամ եղերու աւրուած հիւթերն են, որ դուրս կու տան, ու արիւնը մաքրելու դեղերով կրնայ բժշկուիլ: Ե. Ակռայի ուռեցքը որ այտի վրայէն ալ կ'երեւայ. նոր սկսած ատեն դիւրին կը բժշկուի, բայց թէ որ հիննայ՝ դեղ չկայ: Զ. Աւրը հագագին քովը ուռեցք մըն է, որ կովին ալ, եղին ալ գեղեցկութիւնը կորսընցընելէն ի զատ, շատ հեղ իրենց շունչն ալ կ'արգելու. կտրելէն հանելէն ուրիշ դեղ չկայ, ան ալ վտանգաւոր է: Է. Արիւնի երակի ուրը կովի ալ եղի ալ պակսութիւն մըն է, որ շատ ու չգիտցողի արիւն առնելէն կ'ըլլայ ու չ'առողջանար: Ը. Առծիծն ուրիշ տեղեր ալ, բայց շատ հեղ վզին վրայ

կ'ելլէ, ու եզին վզէն լծելու նեղութիւն կու տայ:
 Թ. Առերժքի վրայի սպիքը վէրքի կապի նշանն է,
 որ յառաջ կուրժքի հիւանդութեան համար կապեր
 են: Ժ. Սուսկի սունկը որուն մէջ ջուր կամ
 սուսկի պէս հիւթ կ'ըլլայ, կովի մինակ տգեղու-
 թիւն կը պատճառէ. բայց եզին աշխատելու ար-
 գելք կ'ըլլայ: ԺԱ. Պճեղի վերի դին ուռեցքը
 ոտքի ցաւ մըն է, որ երբեմն շուտ կ'անցնի, ու եր-
 բեմն ալ վարի յօդին մէջ սոսկալի ցաւ կը պատճա-
 ռէ: ԺԲ. Պճեղի վերի դին հաստնալ սկսած տեղը՝
 օձիկի նման կ'ուռի ու կը ճաթուտի ու մէջէն կծու
 թարախ կը վազէ, որուն դպած տեղերը վէրքը կը
 տարածի ու դեղ չ'ըլլար: ԺԳ. Անակի վրայ տեղ
 տեղ կ'ուռի, որոնց մէջ եզի ճանճի որդեր կ'ըլլան.
 վտանգաւոր բան չեն, բայց կենդանին անհանգիստ
 կ'ընեն: ԺԴ. Աղէթափութիւնը պորտին չուանը
 փրթելէն կ'ըլլայ ու պորտը բացուելով կը սկսին
 աղիքները վար կախուիլ, որ թէ կովին ու թէ
 եզին տգեղութիւն կը պատճառէ, ու դեղ չ'ըլլար,
 պէտք է մորթել: ԺԵ. Փորին մէկ կողմը կ'ուռի
 կը կախուի նէ՛ նշան է՝ որ մորթին տակը փորին
 բարակ մսով կաշին մէկ տեղէն պատռած ըլլալով
 աղիքները պարկի պէս հոն ժողուած են, որ
 վնասակար պակսութիւն մըն է ու դեղ չ'ըլլար: ԺԶ.
 Արբեմն կովի ծիծին վրայ ծաղիկ անուսով վէրք մը
 կ'ելլէ, որուն տէրը թէ որ անմիջապէս տէրութեան
 կ'իմացընէ նէ՛ աս կողմերս մեծ պարգեւներ կ'առ-
 նու, վասն զի մէջէն ելած թարախը բժիշկները կը
 ժողվեն ու ծաղիկն անով կը պատուաստեն: ԺԷ.
 Մտինքի պտուկներուն մէկը բնականէն աւելի կը
 մեծնայ, ու մէջի կաթը չկրնալով վազել կը ծակուի:

ԺԸ. Պոչին մէջ տեղը ուռած կ'ըլլայ նէ՛ ապիի
որդ անուենով հիւանդութիւն մըն է. մաքուր չպա-
հելէն կ'ըլլայ, ու շատ հեղ դժուար կը բժշկուի:
ԺԹ. Ազգրին ոսկրը տեղէն ելած է նէ՛ անով երկու
ոսկրը մէկ մէկու կապող կապն ալ կը դառնայ կամ
կը կոտորի. առջինին դեղ կրնայ ըլլալ, բայց եր-
կրորդին դեղ չկայ: Ի. Ատեւի ծնկան ուռեցքն
ալ պակսութիւն մըն է, որ ոտքին շարժումը կ'ար-
գելու:

ԿՈՎԻ ՈՒ ԵԶԱՆ ՏԱՐԻՔԸ ՃԱՆՉՆԱԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աովն ալ եղն ալ քսանուչորսական ակուայ
ուենին, երկու դին՝ վեց վեց հատ վերը, վեց վեց
հատ վարը. վերիններուն ութ հատը սուր են,
աղէկ կը կտրեն, վարիններն անանկ սուր չեն, տա-
փակ են: Հասարակօրէն մէկ տարւան կ'ըլլան նէ,
ետեւի կողմէն սկսած կարգաւ ակուանին կը փոխեն:
Մէկ, կամ մէկ ու կէս տարւան՝ երկու երկու միջին
ակուաները կը փոխեն, որ երկու դիէն՝ վերէն ու
վարէն ութ ակուայ կ'ընէ: Արկու, երկուք ու կէս
տարւան՝ անոնց ներսի դին երկու երկու խո-
շոր ակուաները կը փոխուին: Արեք, երեք ու կէս
տարւան՝ դրսի վերի ու վարի չորսը կը փոխեն:
Չորս, չորս ու կէս տարւան՝ ամէնէն դրսի ակուա-
ները կը փոխեն: Ասկէ վերջը որչափ կը ծերանան՝
կտրելու ակուաներն անչափ կը մեծնան, այնչափ կը
բժանան, կը սեւնան ու կը սկսին թափիլ: Աովին
տարիքը եղջիւրէն ալ կ'իմացուի. ինչու որ ամէն
մէկ հորթ ծնանելուն՝ եղջիւրին վրան օղի պէս կը որ
մէյմէկ յօդ կը կապէ, անոնք համրելով քանի

հորթ ծնած է կ'իմացուի, անոնք մէյմէկ տարի կը հաշուեն; երեք չորս տարի ալ մեծնալու ատենին համար վրան կը դնեն: Թէ որ մէջը տարի մը ամուլ մնացած է նէ՛ յօդին երկայնութենէն՝ ան ալ կ'իմանան, ու վրան կը հաշուեն:

Գ Լ ՈՒ Խ Ժ Ե

ՈՉԽԱՐԻ ՈՒ ԽՈՅԻ ՎՐԱՅ

ՈՉԽԱՐԸ շատ տեսակ է, բայց գլխաւորն երկու է. Լայն ու հաստ պոչով՝ որուն մէջ բոլոր եղ է, ու երկայն բարակ պոչով՝ որուն միսն առջի տեսակէն շատ համով կ'ըլլայ, ու շատ բարակ բրդով կը գտնուի: Արկրորդն ալ երկու տեսակ է, մէկը հասարակ, որ արեւելք ու արեւմուտք շատ կը գրտնուի վրան եղոտ չէ, մաքուր ճերմակ կամ սեւ կ'ըլլայ. երկրորդը մերինոս կամ Սպանիայի ոչխար կ'ըսուի, որուն բուրդը շատ բարակ ու երկայն կ'ըլլայ, ու աղէկ մաքրուած կ'ըլլայ նէ՛ սուղ կը ծախուի. վրանին բոլոր եղ ըլլալով որչափ որ բուրդերնին կ'երկրնայ այնչափ կը սեւնան ու ձիւթ քսածի պէս մէկը մեկալին հետ կը միանան: **Մ**սերնին ամէն տեսակ ոչխարի մսէն համով կ'ըլլայ: **Մ**ենք ամենուն վրայ ալ, բայց վերջինին վրայ աւելի երկայն կը խօսինք:

ԱՂԷԿ ԽՈՅԻ, ՈՉԽԱՐԻ ՈՒ ԱՆՈՆՔ ԱՂԷԿՑԸՆԵ-

ԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աղէկ խոյին՝ պէտք է որ մարմինը բարձր ու խոշոր՝ գլուխը վեր, ճակատը լայն, շրթունքները ու բերնին մէջը կարմիր, աչքերը սեւ պայծառ ու

մէջը կարմիր երակներով, եղջիւրն ու ականջը խոշոր, վիզը կարճ, կուրծքն ու գաւակը լայն, օտքերը ջղոտ, պոչն երկայն, կաշին կակուղ ու կարմիր, բրդոտ, ու բուրդը ճերմակ, բարակ, երկայն ու դիմացկուն, ու ինքը կտրիճ ըլլայ: Աղէկ ոչխարի վիզն ալ կոնակն ալ լայն, փորն ու ծիծերը մեծ, ու բուրդը գլխէն ինչուան պոչը ու ծնկերը բարակ ու ճերմակ պ'տ'որ ըլլայ:

Աս երեք տեսակի մէջ Սպանիայինն աւելի աղնիւ ու օգտակար է, որ հիմայ Եւրոպայի ամէն դին տարածուեցաւ, ու Գերմանիա եւ Ունգարիա ամէնէն շատն է: Թէ որ մէկն իր ոչխարները կ'ուզէ անանկ աղէկցընել, որ բուրդերնուն բարակութիւնը Սպանիայիններուն մօտենայ, պէտք է որ անոնցմէ երկու երեք կամ չորս խոյ բերել տայ ու իր ոչխարներուն մէջէն բարակ բրդով մայրերը զատէ ու ամէն մէկ խոյին բաժնէ, որոնցմէ ծնածները շատ բարակ բուրդ կ'ուներնան, ու երեք տարի վերջը մէկ խոյի տուած մայրերը, իրենց մայր գառնուկներովը մէկալին տայ, ու անորն ասոր կամ ուրիշին, ինչու որ խոյն երեք տարիէն աւելի մէկ հօտի հետ կը կենայ նէ՛ անկէ վերջը ծնածներուն բուրդը հաստ կ'ըլլայ, իր արիւնը՝ իր արեանը հետ խառնուելով, նոյն խոյը մէյ մ'ալ նոյն հօտին տալ չ'ըլլար, նոր ծնածներուն բուրդը բարակնալու համար, երեք տարւընէ երեք տարի միշտ նոր արիւն կ'ուզէ: Այնչափ հեռու տեղէն մեծ ծախքով խոյ բերել տալու կարողութիւն չունեցողն ալ երեք տարին հեղ մը բոլոր խոյերը պէտք է ծախել ու դրսէն բարակ բրդով աղէկ խոյեր կան նէ՛ գնել, աս փոփոխութիւնը երեք

տարին հեղ մ'իբ հօտերու մէջ կրնայ ընել: Մայր ոչխարներու ու գառնուկներու ալ տարւէ տարի միշտ բարակ բրդով աղէկները զատելով ու զանոնք պահելով, բրդերնին քիչ տարւան մէջ շատ տարբերութիւն կ'ընէ: Սպանիա ոչխարներուն սեւ կամ երկու գունով գառնուկներն երկու երեք շաբաթ ետքը կամ կը մորթեն կամ կը ծախեն. հովուին սեւ շուն պահելու հրաման չեն տար. շատերն հովուին ալ ճերմակ զգեստ կը հագցընեն, որ ոչխարներն երեւակայելով սեւ չճնանին:

ՈՉԽԱՐԻ ԱԽՈՒԹԻՆ ՈՒ ԿԵՐԱԿՈՒԹԻՆ ՎՐԱՅ

Ոչխարի առողջութեան ու բրդին բարակութեան. ախոռի աղէկութիւնն ալ շատ կ'օգնէ, անոր համար պէտք է որ ախոռին առիքը չափաւոր բարձր, յատակը գետնէն վեր, դուռը լայն ու առջեւը աւաղ ըլլայ, ու օդ բանելու պատուհաններ ունենայ: Բոլոր պատերուն վրայ վանդակի պէս մատ մատ խոտ դնելու տեղեր պիտ'որ ըլլայ, տակերը մտրով՝ վարսակ, գարի ու արմատեղէն դնելու համար. ու ամաններով մաքուր ջրեր պիտ'որ դրուի: Ախոռին մէջը խոյեր, մայր ոչխարներ, գառնուկներ ու հիւանդներ կենալու համար վանդակով բաժնուած տեղեր պիտ'որ ըլլայ, տասը տասնուհինգ օրը հեղ մը մէջը յարդ կամ չոր տերեւ պիտ'որ տարածուի: Աղբերնին օրը յարդ տարածելու օրերն օրն ալ մէյ մը գարնան կը մաքրէ, գուրս կը հանէ:

Արածելու տեղերնին ջրոտ ու տղմոտ պիտ'որ չըլլայ, մէյ մը՝ որ կճղակին մէջերը վէրքեր ելլելով կաղ կ'ըլլան, երկրորդ՝ որ անանկ թաց տեղերու

խոտն ոչխարի աղէկ չէ, ասոր ներհակ լեռնային
 տեղերու օգն ու խոտն ոչխարի շատ աղէկ է, ու
 կը սիրեն. որ բրդերնուն բարակնալուն ալ շատ
 կ'օգնէ: Վառնուկները պէտք է զատ արածել ու
 աղէկ տեղեր տանիլ, որ կշտանան ու մեծնան:
 Նշեամ կամ ցօղ ինչած ատեններ արածելու չէ,
 ու յառաջ քիչ խոտով տեղերը կերցընելէն վերջը՝
 կէս ժամ մը շատ խոտով տեղ մը տանելու է: Շատ
 յոգնելու հետու տեղեր տանելու չէ: Խոտերուն
 կանաչ ատենը՝ օրը հեղ մը ու չորցած ատենը՝ եր-
 կու հեղ մաքուր ջուր տալու է: Անձրեւի ատեն
 ախոռի մէջ կերակրելու է, որ բրդերնին բարակ
 ու կակուղ մնայ. ու օրը չորս հեղ կերակուր տալու
 է: Վուրսը բաւական կերակուր չգտնուած ատեն-
 ներ՝ առտու իրիկուն կերակուր տալու է: Անձրեւի
 պատճառաւ դուրս չելած օրերն ալ ամէն առտու
 քիչ մը բակը հանելու է որ օդ առնուն ու հովիւն
 ալ խոտ բաժնելու եւ պառկելու տեղերնին շտկելու
 ատեն ունենայ: Արը գրած տարբերութիւննե-
 րէն ի զատ, կովի կերած բաները ոչխարն ալ կ'ու-
 տէ, մինակ ամէն ժամ նոյն կերակուրն ուտելով
 կը ձանձրանայ. կերակուրին տեսակը փոխելու է,
 արմատեղէնները մինակ չեն ուտեր նէ՝ մէջը կը-
 տրած չոր խոտ խառնելու է: Ամառը՝ շաբաթն եր-
 կու հեղ ու ձմեռը՝ հեղ մը բարակ աղ տալու է.
 որուն մէջ վարպետ հովիւները չորցած օշինդրի
 ծաղիկ կը մանրեն, քիչ մ'ալ թեփ կը խառնեն.
 երկայն ու նեղ ջրարբիներու մէջ երեք չորս հեղ
 բարակ կը ցանեն, քանի որ կը լղեն նէ՝ թէ յառաջ
 թէ վերջ քիչ մը ժամանակ ջուր չեն տար, որ
 ախորժակնին բացուի ու առողջ մնան:

ՈՉԽԱՐԻ ՏԱՐԻՔԻՆ ՎՐԱՅ

Ոչխարն ալ, այժն ալ վերի ծնօտին խոտ փրր-
 ցընելու երկու ակռաները չունին: Տարեկան կ'ըլ-
 լան նէ՝ վարի ծնօտին երկու դիէն միջին ակռա-
 ները կ'իյնան, վեց ամիս վերջը անոնց քովերն եղող եր-
 կու ակռաներն ալ կ'իյնան, երեք տարւան կ'ըլլան
 նէ՝ անոնց տեղերն անոնց ձեւով ու ճերմակ ակ-
 ոաներ կը բուսնին: Բայց վերջը ծերանալով կա-
 մաց կամաց մէկը մէկալէն կը հեռանան, կը բժա-
 նան, հաւասարութիւննին կը կորսընցընեն ու կը
 սեւնան: Խոյին տարիքն եղջիւրէն ալ կ'իմացուի,
 որուն վրայ ամէն տարի մէյմէկ կլոր յօդ կը կապէ:

ՈՉԽԱՐԻ ՀՈՎՈՒՒՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՊԱՐՏՔԵՐԸ

Հովիւը նայի պիտ'որ, որ ոչխարները տարին
 մէկ հեղէն աւելի չծնանին, ծնանելու ատեննին
 ցուրտ տեղեր՝ Մարտէն յառաջ, ու տաք տեղեր՝
 Փետրուարէն յառաջ չիյնայ, որ դուրսը կերակուր
 գտնելով ձագերնուն տալու բաւական կաթ ունե-
 նան, ասոր համար պէտք է գիտնալ որ ոչխարը
 քսանուերկու շաբթուան մէջ կը ծնանի մէկ խոյին
 քսանու հինգ մայր կրնայ տալ. բայց ծեր մայրե-
 րուն պէտք է որ զօրաւոր խոյ տայ որ ձագերը
 տկար չըլլան: Հոգ տանի պիտ'որ որ յղիները ցաթ-
 կուտելով կամ զիրենք շատ բարձր դժուար ելլելու
 տեղեր տանելով՝ կամ ուրիշ ոչխարներն իրենց
 փորին զարնելով կամ անշահ եղանակներուն դուրս
 հանելով չվիժեն: Ծնանելու ատեննին մօտեցած-
 ները զատ տեղ պիտ'որ դնէ, մէջերնին տկարնե-

րու քանի մը հեղ գինի, վարսակի ու գարիի ալիւր
 տալով զօրացընէ, ու ամէն հարկաւոր օգնութիւն-
 ները ընէ: Աէտք է որ գառնուկ մը ծնածին
 պէս բերանը մաքրէ, մօրն առջեւը դնէ լղե-
 լու, թէ որ չի լղեր նէ՝ վրան քիչ մը աղ ցանելով
 կը սկսի լղել, ետքը մօրը ծիծին տանի՝ մօրը առ-
 ջի կաթը ծծել տայ, որ իրեն շատ օգտակար է.
 առջի օրերը մօրը քով թողու որ սորվի, ու շատ
 տաքէն պաղէն զգուշանայ. ետքը բաժնէ, ու առ-
 տու իրիկուն մօրը բոլոր կաթը ծծել տայ: Աամաց
 կամաց պիտ'որ սկսի կանաչ խոտի ու մօրը տուած
 աղէկ կերակուրներու վարժեցընել: Մէկ ու կէս
 երկու ամսուան կ'ըլլան նէ՝ պարզ եղանակներուն
 կրնայ արածել, ու երեք ամսուան՝ կաթէ կտրել, ու
 անկէ ետքը կաթը կթել: Բայց բուրդը բարակ-
 ցընել ու զողը, ու Սպանիայիները մինակ մէկ երկու
 օր ծիծերնին շատ լեցուած ատեն, կթելով կա-
 թերնին ցրուել կու տան: Գառնուկները չորս
 հինգ շաբթուան կ'ըլլան նէ՝ հովիւը մէջէն բոլոր
 սեւերն ու արատաւորները պիտ'որ ծախէ, ու վեց
 ամսուան կ'ըլլան նէ՝ բոլոր՝ խոշոր բուրդ ունեցող-
 ները զատէ, ու մինակ անարատ ու բարակ բուրդ
 ունեցողները պահէ: Աթէն կտրելը կը մօտե-
 նայ նէ՝ բարակ ու կակուղ բրդով արուներու
 մէջէն հովիւը խոյ ըլլալիքները որոշելէն վերջը,
 մնացածները բոլորը կուտէ:

ՈՉԽԱՐԻ ԲՈՒՐԴԸ ԿՏՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Գառնուկներուն առջի բուրդը քիչ մը հաստ
 ու մազոտ ըլլալով, Սպանիայիներուն ու բարակ

տեսակներունը՝ առջի տարին յուլիսի մէջ մէկիկ
մէկիկ աղէկ կը լուան ու երկու երեք օր աղէկ չոր-
նալէն վերջը կը կտրեն: Աս տեսակ ոչխարներուն
բուրդը տարին հեղ մը մայիսի մէջ ու հասարակ-
ներունն երկու հեղ աշնան ու գարնան կը կտրեն:
Պարելէն յառաջ տաք ու պայծառ օր մը բոլոր
ոչխարներն աղէկ մը կը լուան, որոնք քիչ են նէ՝
դիւրին է, բայց շատ որ ըլլալու ըլլան՝ չափաւոր
գետի մը քով, կամաց վազող, տակն աւազ, մէկ
կողմը կանգունէն քիչ մ'աւելի խորունկ ու մէ-
կալը քանի կ'երթայ նէ ծանծաղ տեղ մը խորունկ
կողմը տախտակով տեղ (էփէլէ) կը շինեն: Լուա-
ցողները գետին լայնութեանը կարգաւ կը կենան
ու հովիւն ան շինած տեղէն մէկիկ մէկիկ նախ
խոյերը ջուրը կը նետէ, որոնք լուացողները ջուրը
կոխելով աղէկ թրջելէն վերջը դիմաց կ'առաջնոր-
դեն. ոչխարներն անոնց ջրի մէջ լողալով երթալը
տեսնելով կ'ուզեն ամէնն ալ գետը նետուիլ ու
անոնց ետեւէն երթալ, բայց հովիւն քիչ քիչ
թող պիտ'որ տայ, որ վրայէ վրայ նետուելով մէկզ-
մէկ չխեղդեն. լուացողներն ալ ատեն ունենան ա-
մէնքը աղէկ թրջելու: Աէս ժամ աղէկ խոտի վրայ
արածելէն վերջը, որ քիչ մը հանգչին, հովիւը
զիրենք կամրջէն անդին կ'անցընէ, ու նոյն կարգաւ
նորէն ջուրը թող կու տայ, որ ան ժամանակն ա-
մէնն ալ կը սորվին ու աւելի սիրով զիրենք ջուրը
կը նետեն. բայց աս անգամին աւելին քիչ քիչ
պիտ'որ թող տայ, որ լուացողներն աղէկ լուալու
ատեն ունենան: Աէս ժամ արածելէն վերջը եր-
րորդ անգամ կը կրկնէ ու այնչափ կը լուան, որ
աղէկ մաքրուի: Հովիւը զիրենք երեք օր արեւի

մէջ ու աղէկ խոտի վրայ կ'արածէ, ախոռնին մա-
քուր յարդ կը տարածէ որ վրանին չաղտոտի ու
շուտ չորնայ, որոնք չորրորդ, իսկ տաք տեղեր երրորդ
օրը կը չորնայնէ, բրդերնին կը կտրեն: Զասարակ ոչ-
խարներու բուրդը եղոտ չըլլալով՝ երկու հեղ
լուալով կը մաքրուին:

ՈՉԽԱՐԻ ՀԻՒԱՆԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ոչխարը շատ հիւանդութիւններու ենթակայ
է, որոնց գլխաւորները բոր, որդ, գլխի պտոյտ ու
կաղուժիւնն է:

Խոյը կամ ոչխարն ոտքը գետինը կը զարնէ,
իր բուրդը կը խածնէ, ծառի ու պատի կը քսուրու-
տի նէ՝ նշան է որ բոր եղած ըլլայ. կռնակի
բուրդը բանալու նայելու է, թէ որ բծեր կան նէ՝
յառաջ ոտպի չափ վերջն աւելի մեծ ու լայն, ստոյգ
նշան են բորի: Ը ուտ մը առողջներէն զատելու է,
որ անոնց ալ չփոխադրի, բուրդը կտրելու է, վէր-
քերուն կեղեւները վերցընելու, ու շատ ջրի մէջ
քիչ արջասպի եղ դրած վէրքերն ու վէրքերուն
բոլորտիքը աղէկ լուալու է, որ բորի աժան ու մէ-
կիկ դեղն է. խոտ, խաղողի խոտ կամ ուրիշ թթու
խոտերն աղէկ են, եփելու եւ անոնց մէկուն ջրովը
լուալու՝ եփած թեփի ջուր խմցընելով: Արկրորդ
օրը տարբերութիւն մը չ'երեւար նէ՝ թեփի ջրի
մէջ քանի մը տրամ բարակ ծեծած ծծումք, քիչ
մը աղ՝ ու բարակ ծեծած յունաքար ծարիր
(Ե. Բ. Բ. Բ. Բ. Բ.) խառնելու խմցընելու է:

Արդ կամ որդի հիւանդութիւնն ան է, որ
աղիքներուն մէջ շատ որդեր կը գոյանան, ոչխարը

կը սկսի սիրով չուտել, տկարանալ, թոյլնալ ու աչուրներուն ծայրերուն գոյնը փոխուիլ, որուն դեղը ինչուան հիմա չգտնուեցաւ. պէտք է մորթել:

Արբոր ոչխարը մէկէն կը ցատքէ, տարբեր շարժումներ կ'ընէ ու նեղութեան նշաններ կու տայ, գլուխ պտրտելու հիւանդութիւն ունի. որ որդ մըն է տեսակ մը ճանճէ ըղեղի մէջ գոյացած. որ երկու տարեկան եղած ատենները քթէն մտած սերմը հոն ձգած է. ասոր ալ դեղ չկայ:

Աղութիւնը երկու կճղակի մէջ կակուղ տեղ ուռեցք մըն է, որ ոչխարին շատ ցաւ կու տայ. ետքը կը բացուի ու կը սկսի մէջէն հոտած թարախ վազել, ու քիչ քիչ կճղակները կ'ապականէ. աս ալ փոխադրական է, պէտք է առողջներէն ղատել: Ասիկայ պատահածին պէս՝ ան տեղը տաք երկաթով կ'այրեն, կամ սուր գանակով բոլոր փտած մսերը կը կտրեն. վրան ալ հաւկրթի դեղնուցի մէջ ուտին խառնած կը դնեն, կամ օղիի մէջ քափուր դրած կամ երեք մաս ջուր ու մէկ մաս արջասպի եղ խառնած հեղուկով շատ հեղ կը լուան:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ.Օ:

Ա Յ Ծ Ի Վ Բ Ա Յ

ՀԱՍԱՐԱԿ այծը վնասակար կենդանի է. բոլոր ծառերուն տերեւները, ճիւղերուն ծայրերն ուտելով ու կեղեւնին կրծելով կ'ապականէ, ունոր անտառները կը փճացընէ: Ասոնց դիմացը օգուտը սաստիկ քիչ է, մաղը ստակ չ'ըներ, կաթը թեթեւ, միսը

Հոտած ու մարսելու դժուար է. մինակ ձագին միսը համով է: Ան երկրագործները մինակ կը պահեն այծը, որոնք որ իրենց երկիրները բարձր ու քարուտ լեռներ ունին, որոնց վրայ ծառ չի բուսնիր, քիչ խոտ կը բուսնի, եւ ուրիշ կենդանիները դժուարաւ վեր կ'ելլեն, բուսած խոտն ալ չեն հաւնիր. ասոր ներհակ այծը սիրով կ'ելլէ, ան տեսակ խոտերն ալ կը հաւնի ու աւելի կը մեծնայ:

Գաղատիայի այծը՝ որ աշխարհքի վրայ մէկ հատիկ է, Սպանիայի ոչխարին կը հաւասարի, ու կ'անցնի թէ բերած օգտին կողմանէ, թէ մազին բարակութեան, կակղութեան, ճերմկութեան, փայլունութեան ու երկայնութեան կողմանէ. կաթը շատ ու աղէկ է, միսը համով. շատ հեղ երկուորեակ կը ծնանի, դարը կը սիրէ, չգործած տեղերու խոտը սիրով կ'ուտէ, շատ պաղին տաքին կը դիմանայ, բաւական է որ անոյշ ջուր ունենայ: Արբնական դաւառէն դուրս կ'ելլէ նէ՛ մազին բարակութիւնը կը կորսնցընէ, բայց իր գաւառին մէջը՝ թէ որ Սպանիայի կամ անոնցմէ յառաջ եկած ոչխարները աղէկցընելու համար գրածներս պահելու ըլլան նէ՛ մազերնին աւելի կը բարակնայ ու կ'աղէկնայ:

ԱՅԾՆ ՈՒ ՔԱՂՆ ԱՂԷԿ ՃԱՆՉՆԱԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աղէկ քաղը գեղեցիկ տեսք պիտ'որ ունենայ, գլուխը բարձր, մօրուքը երկայն ու խիտ, ականջները կախուած, վիզը կարճ, ոտքերը ջղոտ երկայն ու կակուղ մազով գոցուած, ու թէ որ Գաղատիայինն է՝ մազը բարակ երկայն ու փայլուն պիտ'որ

ըլլայ: Այժմի աղէկն ալ շուտ պիտ'որ քալէ, բարձր
 ուժով, կուրծքը լայն, ազգրներն ու ոտքերը
 ջղոտ, ծիծերը մեծ ու պտկունքը երկայն, մաղը
 ճերմակ, կակուղ ու խիտ պիտ'որ ըլլայ: Արկուքին
 տարիքն ալ ոչխարի պէս աղուաներէն ու եղջիւրնե-
 րուն օղերէն կը ճանչցուին:

ԱՅԾԻ ԿԵՐԱԿՈՒՐԻՆ ԵՒ ՈՒՐԻՇ ՀՈԳԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Այժմն ոչխարին կերածը կ'ուտէ, անոր չափ
 փափուկ ալ չէ, ուրիշ կենդանիներու չհաւնածը
 կը հաւնի ու ծառի ճիւղերն ու կեղեւներն իր սի-
 րած կերակուրն են: Վաղը տարուան մ'ու այժը
 եօթը ամսուան կ'արթըննան, բայց աղէկ զօրաւոր ու
 բարակ մազերով հասցընելու համար երկու տարիէ
 յառաջ ծնանելու թող տալու չէ, ու եօթը տա-
 րիէ աւելի պահելու չէ: Հինգ ամսուան մէջ կը
 ծնանին, ու ծնած ատեննին իրենց սննդեան համար
 դուրսը կանաչ խոտ պէտք է: Մէկ քաղը յիսուն
 այծին կը բաւէ: Ասոնք ծնած ատեննին՝ ոչխարնե-
 րէն աւելի հովուին օգնութեանը կը կարօտին:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Է

Ձ Ի Ո Ւ Վ Ր Ա Յ

ՁԻՆ նտանի կենդանիներուն մէջ ամենէն ազնիւն
 է, ու մեղի ծառայող կենդանիներուն մէջ մէկ հա-
 տիկն է, որ իր գեղեցիկ կեցուածքին ու գիմանա-
 լու ուժին, սրտոտութեան ու շուտ սովընելուն հա-

մար գեղացիներէն սկսած ինչուան թագաւորներու
 րուն առջեւն իր յարգութիւնն ու պատիւն ունի:
 Արկրագործի ալ շատ հարկաւոր ըլլալուն համար
 կ'ուզեմ ասոր վրայ ալ քիչ մը խօսիլ:

ՉՌՌ ՏԵՍԱԿՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Չին ամէն տեղ գտնուելով՝ գաւառներու
 օդէն, ջրէն, կերակուրէն ու նայելու եղանակէն
 տարբեր տեսակներ ելած են, ու մէկն աս աղէկու-
 թիւնն ունի, մէկայն ան, որը շատ աղէկ է, որը քիչ:
 Ասոնք ալ մէկը մէկային հետ խառնելով ուրիշ տե-
 սակներ յառաջ եկած են, որոնց մէջ մինակ երեւ-
 ելիներու վրայ կը խօսիմ:

Արաբիայի ձիերը կամ նժոյգը որ Մուղըիս-
 տանէն սկսած քիւրտիստան ու Պարսկաստան գրե-
 թէ նոյն տեսակ նէ, ու քիչ տարբերութիւն ունին,
 ու աս կողմերը տաճիկ կամ Արաբիայի ձի կ'ըսուին,
 ամէնէն շուտ վազող, զատ դիմացկուն ու գեղեցիկ
 են: Մեծութիւնը միջակ է, առջեւի կճղակէն ին-
 չուան ուսը հինգ ոտք բարձր է, բնութիւնն ար-
 թուն ու կրակոտ է, մարմնոյն գեղեցկութիւնն ու-
 սին ու մէջքին կանոնաւոր չափակցութիւնը շատ
 աղէկ է: Աւրիշ տեղաց գեղեցիկ ձիերուն մեծ
 մասն ասոնցմէ յառաջ եկած են, ու հիմա ալ աս
 կողմերս հոն տեղերէն արու բերել կու տան, ու
 անոնցմով ձիերնին կ'աղէկցընեն ու կը շատցընեն:
 Անգղիայի ձիերը շուտ կը վազեն, երկայն ու բարձր
 են. երկայն վիզ ունին, ու կը կարծուի որ Արա-
 բիայի ձիերէն յառաջ եկած ըլլան: Վերմանիայի ձի-
 րուն ամէնէն աղէկ տեսակները Մէքլէնպուրգին-

ներն են, որոնք մեծ ու մարմիննին երկայնէ, հեծներու
կառքի համար շատ դիմացկուն ձիեր են: Ան-
գարիայի ձիերը շատ շուտ կը վազեն, կրակոտ ու
կտրիճ են, բայց պղտիկ են, չորս ու կէս օտօ բարձր
քիչ կը գտնուի ու հինգ օտօ բարձրը շատ գին
կ'ընէ: Ահաստանինները քիչ մ'աւելի բարձր
են. բարակ ու կլոր մարմնով. որոնց հինգ, հինգ ու
կէս բարձրութեամբը չափէ դուրս վազելուն հա-
մար շատ սուղ կը ծախուի:

ՉՌՈՒ ՏԱՐԻՔԻՆ ՎՐԱՅ

Չին վեց վերի, ու վեց վարի ճնօտին վրայ առջեւի
կտրելու ակռաներ ունի, անոնց ներսի երկու դիե-
րը մէյմէկէն՝ չորս մանրելու ակռաներ ունի, զորոնք
էգերուն շատերը չունին, ու անոնց ներսի դիերը
վեց վեցէն՝ քսան ու չորս ծամելու ակռաներ ունին:
Արկուք ու կէս տարւան կ'ըլլայ նէ՝ երկու վերէն
ու երկու վարէն առջեւի կտրելու ակռաները կ'իյ-
նան. երեք ու կէս տարւան՝ անոնց քովերը կտրե-
լու ակռաները կը փոխուին, չորս ու կէս տարւան
անոնց քովերը ամէնէն վերջի կտրող ակռաները կ'իյ-
նան. ու ան ժամանակները բոլոր ծամելու ակռա-
ներն ալ կը փոխուին, չորսը լմնցած ու հինգերորդը
մտած ատեններ՝ արուներու մանրելու ակռաները
կը բուսնին: Առջի կտրելու ակռաները պղտիկ ու
աղտոտ կ'ըլլան, երկրորդները խորունկ ու բարձր
գծեր ունին: Էնգէն վերջը՝ տարիքնին կտրելու
ակռաներէն կը ճանչցուի: Այլ տարւան կ'ըլլայ
նէ՝ վարի ճնօտին առջեւի կտրելու երկու ակռա-
ները սեւ խոռոչները կը կորսնցընեն. եօթներորդին՝

անոնց երկու քովինները, ութերորդին անոնց քովինները սեւ խոռոչները կը կորսնցընեն, անկէ վերջը ձիու տարիքը ճանչնալը շատ դժուար է. քանի մը նշաններ ալ կան, բայց որոշ չեն ցուցըներ. ինչպէս վերի կտրելու ակռաները հաւկըթաձեւ եղածը՝ եօթէն ինչուան տանուչորս տարի կը ցուցընէ. կլորցածը տասնուչորսէն ինչուան քսանուերեքանկիւն եղածը՝ քսանէն ինչուան քսանուվեց տարի կը ցուցընէ: Այլ ու մութ գունով ձիերը տասնուհինգ տարուան կ'ըլլան նէ՛ յօնքին մազերը կը ճերմկին. քանի մը տարի վերջը ճակատներնուն ու աչքի խորունկ տեղերուն մազերը, քիչ վերջը մ'ալ բոլոր գլուխներնուն մազերը գորշ գոյն կ'ըլլան:

Չին ինչուան հինգ տարի կը մեծնայ, աղէկ տեսակները քիչ մ'ալ աւելի. կեանքերնին հաւասար չէ, ատենէն յառաջ ծանր աշխատանքներու գործածուած են նէ՛ քիչ կ'ապրին, աշխատելու ուշ սկսած ու ծանր աշխատած չեն նէ՛ քսան երեսուն տարի կը դիմանան:

ՉԻ ԳՈՐԾԱԾԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Արկրագործը ձի պահել կ'ուզէ նէ՛ պէտք է որ անոր կերակուրն ու անկէ յուսալու օգուտը հաշուէ, ու իր վախճանն եւ ուրիշ պարագաները մտմտայ. այսինքն կառքի լծելու թէ հերկելու, չէ նէ՛ հեծնելու պէտք է իրեն, իր արտերուն հերկելը դիւրին է՝ թէ դժուար, ինքը ձի կրնայ պահել թէ չէ, ու իր գործքերուն յարմար ձի պէտք է որ պահէ, վասն զի ծանր բեռ կրելու ձին շատ չի վազեր,

ու հեծնելու ձին ծանր բեռ կրելու չի դիմանար: Պիտ'որ գիտնայ որ իր վախճանին մատակ ձին աղէկ կու գայ, արուն, թէ կուտածը: Ար ձիուն աղէկ կերակուր պիտ'որ տայ, որ զօրաւոր մնայ. շատ ծանր պիտ'որ չաշխատցընէ, որ շուտ չծերանայ: Արովհետեւ ձին շատ կը հիւանդանայ ու գեղի կը կարօտի. մօտերը բժիշկ պիտ'որ ունենայ եւ աղէկ պայտ առ որ ոտքին պայտ զարնելու ատենդ ձին չապականի:

ՉԻ ԳՆԵԼՈՒ ԱՏԵՆ ԴԻՏԵԼՈՒ ԲԱՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Արկրագործը ձի գնելու ատեն ձիուն իր գործքին յարմար մեծութիւնն ու մարմնոյն կազմածը պիտի դիտէ: Արտ հերկելու ու կառքով բեռ կրելու համար առջեւի ոտքէն ինչուան ուսը հինգ հինգ ու կէս ոտք բարձութիւն պիտ'որ ունենայ, ծանր բեռան կառք քաշելու համար հինգ ու կէս վեց ոտք բարձր ձի պէտք է: Թեթեւ կառքեր քաշելու կամ կակուղ արտեր հերկելու համար չորս ու կէս ոտք բարձրութիւնը կը բաւէ: Հեծնելու համար հինգ ոտք բարձր ձի աղէկ կու գայ: Մարմնոյն կազմածքը գեղեցիկ չափակցութիւն պիտ'որ ունենայ, այսինքն չափաւոր մեծ գլուխ, գեղեցիկ ու ճոթերը բարակ ականջներ, լայն ճակատ, մեծ մաքուր ու կրակոտ աչքեր, շիտակ կամ քիչ ծռած քիթ պիտ'որ ունենայ. որուն ծակերը մեծ լայն ու մեջերը կարմիր պիտ'որ ըլլայ. վիզը կուրծքէն վեր ելած, չափաւոր երկայն, հաստ ու վերի դին կամարի ձեւով գեղեցիկ ծռած պիտ'որ ըլլայ, աղուոր մազերով, ուսը բարձր ու դէպ ի կանակը քիչ քիչ ցածնալով անոր հաւասարի պիտ'որ,

կուրծքը մարմնոյն հաւասար պիտի ըլլայ, որ շատ
լայն կ'ըլլայ նէ՛ կառք քաշելու աղէկ է, բայց
հեծնալու աղէկ չէ, շատ երկայն վաղելու աղէկ չի
գար, շատ նեղ ալ կ'ըլլայ նէ՛ պակսութիւն մըն է,
որ բարակ ցաւի կրնայ պատճառ ըլլալ, կոնակը
շիտակ, պոչը՝ բարակ ու կակուղ մաղերով չափաւոր
հաստ պիտ'որ ըլլայ, ու միշտ վեր ու ետեւէն հեռու
պիտ'որ բըռնէ, եղունգները կլոր պիտ'որ ըլլան,
առջեւինները դուրս երկնցած պիտ'որ չըլլան, ու
մէկը մէկալին հաւասար ու համաձայն պիտի ըլլան,
փորը ուռած դուրս ելած պիտ'որ չըլլայ, որուն
ետեւի դին վեր քաշուած է նէ՛ ձին շատ կատաղի
ու կամապաշտ կ'ըլլայ, շատ ալ չի դիմանար, փորը
շատ ալ վար կախուած է նէ՛ կովի փոր կ'ըսուի,
յարգի չէ. կողին ոսկրները տակառի ձեւով գե-
ղեցիկ ծռած պիտ'որ ըլլան, որոնք տափակ շիտակ են
նէ՛ ձին աղէկ տեսակ չէ. կոնակը չափաւոր երկայն
հաստ ու կլոր պիտ'որ ըլլայ, ուսերն աղուոր կազ-
մած պիտ'որ ըլլայ, շատ կլոր ու գէր պիտի չըլլայ,
ոտքերուն հաստութիւնը մարմնոյն համաձայն ու
չափաւոր շիտակ պիտ'որ ըլլայ, ներս կամ դուրս
ծռածն աղէկ չէ: Աս նշանները բոլոր դիտելէն
վերջը, ոտքերը մէկիկ մէկիկ վեր վերցընելու է,
իմանալու համար որ աքացի կը զարնէ թէ չէ:

ՉՒՈՒ ԴՐՍԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՊԱԿ-
ՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Ասոնք մէկիկ մէկիկ աղէկ հասկըցընելու հա-
մար մէկ ձիու վրայ ամենը կը դնենք (Չեւ 14): Ա,
Սոճրակի վրայ ուռած կ'ըլլայ նէ (որուն մէջը շատ

Հեղ թարախով լեցուն կ'ըլլայ), ծոծրակի ցաւ
 կ'ըսուի, ու բժշկելը դժուարին է: Բ. Աչքի բիբին
 վրայ մոխիրի կամ դեղինի զարնող ճերմակ գոյն
 կ'երեւնայ նէ, աչքին լոյս ինջած է որ պակասութիւն
 մըն է ու տեսութիւնը կ'արգելէ: Առողջ աչքի վրայ
 մութ ըիծ չ'երեւնար, ու որ դին կը նայիս նէ,
 պատկերը կը ծնանի: Աչքի ճերմըկին վրայ կար-
 մրութիւնը, արցունքը ու սեւին վրայ մոխիրի գոյնն
 ու ճերմակ բծերն ու կէտերը՝ ներկայ կամ անցած
 աչքի հիւանդութեան նշան են: Գ. Վթին վազելը
 գլխի հիւանդութիւն կը ցուցընէ, որ երբեմն քիչ
 երբեմն շատ փնասակար է, բայց խլիք ու շարաւ կը
 վազէնէ, փողի ցաւի կամ հարբուղխի, շատ հեղ ալ
 ըղեղի հիւանդութեան նշան է: Դ. Ակուայի ուռեցքը
 շատ հեղ ծնօտին տակը կ'ուռեցընէ, որուն բժշկու-
 թիւնը դժուարին է: Ե. Փողի վրայի մսանի ուռեցքը
 կակուղ կ'ըլլայ, բայց կը ցաւի ու ատեն ատեն
 կը մեծնայ: Վէջը շարաւ կ'ըլլան նէ, կլոր ու կարծր
 կ'ըլլայ: Զ. Աղին տակի մսանը կ'ուռի կը մեծ-
 նայ ու խոյլ կ'ըլլայ: Է. Արակի խոյլը շատ ա-
 թիւն առնելէն կը պատահի, որուն մէջ արիւն կը
 մնայ, յառաջ կը չորնայ, վերջը շարաւ կ'ըլլայ ու
 երակի վրայ կ'ուռեցընէ ու դժուարաւ կը բժշկուի:
 Ը. Անտութիւնը ուռած վէրք մըն է, որ վզին մէջ
 տեղի մազերը կը թափէ: Թ. Աւսին ուռեցքը կառ-
 քի ձիերուն կը պատահի, վրան հեծած կաշւոյն
 կարծրութենէն: Թ: Աուրծքի ուռեցքն ալ կուրծքի
 վրայ եկած կաշւոյն կարծրութենէ ու կոխելէն կ'ըլ-
 լայ: ԹԱ. Աւսին վարի դին սպիքներն ատենօք հոն
 տեղն ելած վէրքերուն նշան են. որոնք նորէն կըր-
 նան դուրս տալ: ԹԲ: Թեւին ցաւը՝ արմկին ծայրը

կլոր ուռեցք մըն է: ԺԳ. Առջեւի ծունկի կլոր ու
 կակուղ ուռեցքը ծանր կառքեր քաշելէն կ'ըլլայ:
 ԺԴ. Ատքի յօդի վրայի պարկի պէս կախուած ու-
 րեցքի մէջ շարաւ լեցուած է, որ ծանր աշխատանք-
 ներէն՝ ալ աւելի տարիքը չհասած աշխատողներէն
 կ'ըլլայ: ԺԵ. Ատքի ցաւը որ ոտնկապ դնելու ոսկրի
 մէջ կ'ըլլայ, ձիուն քիչ մը կաղալ կու տայ, ու
 դրսէն քիչ մը ուռեցք կամ վէրք ունի: Ան ոսկրն
 ալ աւելի երկայն կամ կարճ չըլլալու է: ԺԶ. Ատքի
 ճեղքուածքը սմբակի վրայ խորունկութիւն ունի:
 ԺԷ. Բազկի ցաւը՝ բազկի վրայի կաշին կ'ուռեցընէ,
 որ շատ հեղ ծնկան ոսկրին վրայ ալ խորունկ ճա-
 րածներ կ'ուռնենայ: ԺԸ. Օտնկի ուռեցքն իյնա-
 լով վիրաւորելէն կ'ըլլայ, ու անով շատ անգամ
 բոլոր ոտքն ապականած կ'ըլլայ: ԺԹ. Ատքի ջղերու
 վրայի ուռեցքը ջղերու ցաւ մըն է, որ ծանր բեռ քա-
 շելէն կ'ըլլայ: Ի. Ատքի ներսի դին ոսկր կապած
 կ'ըլլայ, որ մեծ մասը հոն կ'ըլլայ ու ձիուն կաղալ
 կու տայ, ու բժշկելը դժուար է: ԻԱ. Արբեմն
 եղունգի վարի դին մսէն բաժնուած կ'ըլլայ. անոր
 համար ձի գնելու ատեն ոտքերը վերցընելու, տակը
 նայելու է: ԻԲ. շարածը կողի ոսկրներուն վրայ
 վէրքեր են. թամբին կոխելէն կ'ըլլան: ԻԳ. Աս
 վէրքը թամբին կոխելէն կոնրկի վրայ ալ կ'ըլլայ ու
 երկուքն ալ դժուարաւ կը բժշկուին: ԻԴ. Աղիքնե-
 րուն վրայի մաշկը պատուած կ'ըլլայ նէ՝ աղիքները
 կողի պարապ տեղէն վրայի կաշիով տոպրակի պէս
 կը կախուին: ԻԵ եւ ԻԶ. Պորտին չուանը կտրած
 կ'ըլլայ նէ՝ աղիքները դուրս կը կախուին: ԻԷ.
 Սկան պոչ անունով հիւանդութիւն մը կայ որ պոչին
 վրայ ճարածներով վէրքեր կ'ըլլեն ու հոն տեղերու

մազերը բոլոր կը թափին: ԻԸ. Ատեւի ոտքին վերի յօդին դրսի դին ուռեցքը ցաւ մըն է, որ ոտքին խաղուն տեղը խոնաւութիւն լեցընելով ոտքին շարժումը կ'արգելէ: ԻԹ. Աարկամութիւնն ուռեցք մըն է, որ ծանր աշխատանքէն՝ ծնկէն վար կակուղ տեղը կ'ելլէ ու ձիուն կաղալ կու տայ: Լ: Անոր ներսի դին ճաթածներով վէրքերը նոյն են ժէթուոյն հետ: ԼԱ. Ոտքի յօդուածոյն ներսի դին ուռած կ'ըլլայ նէ՝ մէջը խոնաւութիւն լեցուած է, ոտքին շարժումը կ'արգելու ու դեղը դժուար է: ԼԲ. Անոր դրսի դին կ'ուռի նէ (որ շատ հեղ մէջէն շարաւ ալ կը վազէ), անբժշկելի ցաւ մըն է, անոր համար ձի գնելու ատեն ամէն դին ձեռքով շօշափելու է: ԼԳ. Օնկի դրսի դին ուռեցքը ցաւ մըն է որ ոտքը շարժել չի տար: ԼԴ. Անոր ներսի դին երակը հաստցած ըլլալով՝ ոտքն ազատ բանալ չի տար: ԼԵ. Օանր աշխատցընելով շատ վազընելով ու ետեւի ոտքերուն վրայ մէկէն դարձընելով ծունկին վարի դին կը բռնուի ու կաղալ կը սկսի ու չի բժշկուիր: ԼԶ. Աղունգին վերի կաշին ուռածն ու ճաթուտածը՝ վատ հիւանդութիւն մըն է, որ ձիուն գեղեցկութիւնը կ'աւրէ, ոտքը շարժել չի տար ու առողջութեանը վնասակար է: Բոլոր աս դրսի պակսութիւններն ու երեւնալու հիւանդութիւնները գրինք որ ձի գնողները հիւանդութեան ու պակսութեան տեղերը սորվին, աղէկ քննեն ու չխաբուին: Ասոնք բոլոր քննելէն վերջը ձին քալած, միջակ ու սաստիկ վազած ատեն ոտքերը շարժելուն միտ գնելու է: Պէտք է որ ոտքերը դիւրին շարժէ, հաւասար վեր վերցընէ, աւելի դուրս կամ ներս չբանայ, ծնկերը գեղեցիկ ծռէ, շտկէ:

Պետիներ յառաջ ոտքերուն ծայրերը չդնէ ու չկա-
ղայ: Պացած ատենը գլուխը վեր ու վար կը շար-
ժէ նէ՛ կաղութեան նշան է, որ վարպետ ծախող-
ները սանձը կարճ բռնելով գոցելու կը ջանան,
անոր համար սանձը թոյլ բռնել տալու է: Այլ-
ցընելէն ետեւ փորին ու կողին խորունկ տեղը նայ-
ելու է, շունչը դժուար ու շատ շուտ կ'առնու նէ՛
շնչարգելութեան նշան է: Ամապաշտութիւնն ու
խրտիլն իմանալու համար վրան հեծնելու խրտելու
տեղերէն անցնելու է. ու կենալէն ետքը առջեւի
ծունկերը դիտելու է որ կը դողան կոր, թէ չէ:
Տարիքն ալ քննելու բան է. ձին ինչուան իններորդ
տարին իր գինը կ'աւելցընէ, ու տասուերկու-
քէն վերջը գինը կը սկսի պակսիլ, աղէկ տեսակներն
ու պղտիկուց քիչ գործածուածներն անկէ ետքն
ալ աղէկ ծառայութիւն կրնան ընել:

Պերսի առողջութիւնն ու գաղտուկ պակսու-
թիւններն ալ աս նշաններէն կ'իմացուին. թէ որ
մսուրի առջեւ արթուն կը կենայ, ու սիրով կ'ու-
տէ, գիրութիւնը կը պահէ, մաղը պառկած ու
փայլուն է, գլուխը բարձր կը բռնէ, աչքերը մա-
քուր ու արթուն են, շատ վազելէն վերջը շունչը
դիւրին կ'առնու, ծանր աշխատանքէն ու յոգնե-
լէն ետեւ անմիջապէս կ'ուտէ ու հանգչելու համար
կը պառկի նէ՛ աղէկ նշաններ են: Ատրելու ակռա-
ներուն առջեւի կողմը շատ մաշած են նէ՛ նշան է
որ մսուրը կրճելու բնութիւն ունի: Այլ-
րութիւնն ու դիմացկունութիւնը վրան հեծած
վազընելով կամ կառքի լծելով կ'իմացուին: Ինու-
թիւնը շուտ սորվող, հեզ, հնազանդ ու ընտանի
պիտ'որ ըլլայ. պակսութիւն կը սեպուի, թէ որ
կը զարնէ, կը խածնէ, կը խրտի ու կամապաշտ է:

ՉԻՆ ՏՆԷՆ ՀԱՍՑԸՆԵԼՈՒ ՕԳՈՒՏՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Տնէն ձի հասցընելուն ծախքը շատ կ'ըլլայ, բայց աս օգուտներն ալ ունի: Արկրագործը մէկէն շատ ստակ չտուած ձիու տէր կ'ըլլայ. ծախել կ'ուզէ նէ՛ մէկէն շատ ստակ կ'առնու: Ար ուզած տեսակը՝ ուզած գունով ու յատկութիւններով ձի կ'ուեննայ: Հատ խաբէութիւններէն կ'ազատի, որոնք գրսէն գնելով կրնային պատահիլ. ձին ալ իր կերակուրին, ջրին, օդին, ախոռին վարժած ըլլալով շատ չի հիւանդնար, որ գրսէն գնածն անոր ներհակն է. ու ձիէն հասկըցող մը աղէկ նայելով ազնիւ տեսակ ձի մը կը մեծցընէ նէ՛ շատ անգամ կերած կերակուրին կրկինէն ալ աւելի կ'արժէ. վասն զի աղէկ տեսակ կըթուած ձին միշտ կը փնտուռի:

Տնէն ձի հասցընելու համար արածելու չոր արտեր պէտք են, վասն զի ախոռի մէջ մեծցածը շատ դիմացկուն չ'ըլլար, արտ չկայ նէ՛ չորս դին գոցած մեծ անտառ պէտք է, որ մտրուկը կարող ըլլայ մէջը վար վեր վազել: Անուխ աշխատցընել սկսելու, ու մէկէն ծանր աշխատանքի դնելու չէ, վասն զի հիւանդութիւններուն մեծ մասն աս երկու բանէն կը պատահին, ու շատ ձիեր ասանկ ցաւագար կ'ըլլան:

ՉԻԵՐԸ ԱՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Չին իր ազնուութիւնը, աղէկութիւնը, գեղեցկութիւնն ու առողջութիւնը հօրէն ու մօրէն կ'առնու. անոր համար աղէկ քննելու է:

Մատակ ձին տգեղ գլուխ, անշահ վիզ, շափէ

դուրս լայն կամ երկայն ու դուրս ելած կուրծք,
 շիտակ ու մէկը մէկային անցած կողի ոսկրներ,
 նեղ կամ չափէն աւելի կախուած փոր, բարակ
 պոչ, անշնորհք ազդրներ ու կովի ձեւով ոտքեր
 պիտի չունենայ: Աչքին վրայ սեւ կամ մոխրի գոյն
 լուս, լուսագարութիւն, որ ձիուն շատ հեղ աչքի
 ցաւ կը պատճառէ, կատաղութիւն, ծունկի ցաւ եւ
 ոտքի ուռեցք պիտ'որ չունենայ. վասն զի ասոնք
 բոլոր հօրէ կամ մօրէ առած պակսութիւններ են,
 իր քուռակն ալ իրմէ կ'առնու: Աղնիւ տեսակ հօ-
 րէ ու մօրէ ծնած պիտ'որ ըլլայ, վասն զի ծնանե-
 լու քուռակին գեղեցկութիւնն, ու աղէկութիւնը,
 դիմացկունութիւնն ու արժէքը աւելի անկէ կը
 կախուի: Առշոր պիտ'որ ըլլայ, որ քուռակն ալ
 պզտիկ չըլլայ: Տարիքը չորսին ու տասուերկուքին
 մէջը պիտ'որ ըլլայ: Ախմացկուն ու առողջ պիտ'որ
 ըլլայ, վասն զի հիւանդոտ ձիերը տկար ձագ կը
 ծնանին, որոնց մեծ մասը չ'ապրիր: Շատ ու աղէկ
 կաթ պիտ'որ ունենայ, քուռակը պիտ'որ սիրէ ու
 սիրով կաթ պիտ'որ տայ: Առջի անգամ ծնանելուն
 շատ հեղ սիրով ծծել չեն տար, անոր համար
 ծնանելէն յառաջ՝ ծիծերուն ու անոնց ծայրերուն
 շատ հեղ ձեռք քսելով վարժեցընելու է:

Արուն ալ աղնիւ տեսակ պիտ'որ ըլլայ, վասն
 զի հօր աղնութիւնը քուռակին մօրէն աւելի կազ-
 դէ, մարմնոյն ձեւը գեղեցիկ, զօրաւոր ու դիմաց-
 կուն պիտ'որ ըլլայ, ու կատարեալ առողջ, հօրէն
 ժառանգած պակսութիւններ ու մոլութիւններ
 չունենալէն զատ, իր գեղեցկութիւնն ու աղէկու-
 թիւնը քուռակին ալ ազդէ պիտ'որ: Տարիքն ալ
 տասնուչորսն անցած չըլլայ:

Արեւելի տէրութիւններն իրենց ամէն գաւառներու մէջ մասնաւոր ընտիր արուներ կը պահեն, որ երկրագործներն իրենց մատակ ձիերուն համար պէտք եղած ատեն աս հոգերէ ազատ ըլլան. բայց ուր որ տէրութիւնն ասանկ բաներու հոգ տարած չէ նէ՛ պէտք է որ ամէն մարդ ինքը մտմտայ: Ի՞նչ որ կարելի է նէ՛ երկուքն ալ նոյն գունով պիտ'որ ըլլան ու նոյն նշաններով, որ քուռակը մաքուր գոյն մը ունենայ: Վոյներնին տարբեր ըլլալով՝ քուռակը խառն գունով կը ծնանի. ինչպէս մէկը սեւ, մէկայլը ձերմակ ձիերէն գորշ կամ խատուտիկ քուռակ կը ծնանի: Մէկ արու քառասուն յիսուն էգին կը բաւէ, բայց տարիքը հինգէն պակաս է նէ՛ երեսունէն աւելի տալն աղէկ չէ:

ՉԻԵՐԸ ԴԱՐՄԱՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Յղի ձիերուն նեղութիւն տալու չէ, խոնաւութենէ, ծեծելէն, փորին զարնելէն, սաստիկ վազըննելէն, փորի վրայէն ցաթկել տալէն՝ զգուշանալու է: Ա երջի ատենները ծանր կառք լծելու չէ, բայց հերկելու, տափնելու, գլանելու եւ ուրիշ թեթեւ գործքերու գործածելու է: «Սոր չոր խոտը, եղեամ կամ ցօղ իջած ու տղմոտ ու տաքցած կանաչ խոտը փնասակար է, ու ջրոտ մարգերու վրայ արածելու չէ: Ախոռը մաքուր, չոր ու լուսաւոր պիտ'որ ըլլայ, օդ բանի պիտ'որ, բայց օդը իրեն պիտի չգպչի: Զածար, բակլայ, ոլոռ ու ասանկ զօրաւոր կերակուրներ տալու չէ, մինակ գարւոյ կամ վարսակի յարդի հետ աղէկ խոտ ու

վարսակ տալու է: Աերակուրին տեսակը փոխելու
չէ, փորը լուծելու բաներ տալու չէ. խրտեցընե-
լու, վախցընելու չէ: Օնանելու ատենը շատ կը
մօտենայ նէ՝ երբեմն բաց տեղ պտըտցընելու է:

ՉԻՈՒ ԾՆԱՆԵԼՈՒՆ ՎՐԱՅ

Չին տասնումէկ ամսուան մէջ կը ծնանի.
երբեմն ութ օր ալ վերջը: Օնանելէն յառաջ
ընդարձակ տեղ կը տանին, ոտքերու երկաթները
կը հանեն: Օնանելը շատ կը մօտենայ նէ՝ տակը
շատ յարդ կը տարածեն, ու քուռակը ծնածին
պէս, թէ որ տկար է նէ, գլուխը վեր բռնելով
քթին ծակերը կը մաքրեն, մօրը գլխուն մօտ կը
տանին որ լղէ: Ղլուխը մօրը ծիծին կը դարձընեն,
որ առջի կաթը ծծէ, մայրը դէմ կը դնէ նէ՝ կա-
թը քիչ մը կը կթեն, որ թող տայ: Մօրը ծիծը
ուռած է նէ՝ ծեծած կտաւի հունտ ու երիցուկի
ծաղիկ ջրով կ'եփեն, գաղջ մէջը կտաւ կը թաթխեն,
ու ծիծին վրայ դրած շուտ շուտ կը փոխեն: Օնա-
նելու ատեն տկարութիւն կը ցուցընէ նէ՝ կէս հո-
խայ գինւոյ մէջ վեց տրամ ծեծած կինամոմոն
խառնած կէս ժամի մէջ երկու հեղէն կու տան:

ՔՈՒՌԱԿԸ ՄԵՇԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Չիուն՝ մէկէն շատ զօրաւոր կերակուրներ չեն
տար, քիչէն սկսած կամաց կամաց կը շատցընեն.
կաթը քիչ է նէ վարսակի բաժնին հետ խոշոր
աղացած գարի ալ կու տան, ու կերակուրի տե-
սակը մէկէն չեն փոխեր: Տասը տասնուհինգ օր

վերջը թեթեւ գործքերու կրնայ գործածուիլ,
 բայց քուռակը երկայն ժամանակ մօրմէն զատելու
 չէ. յառաջ երեք ժամը հեղ մը մօրը քով կը
 թողուն, որ կաթ ուտէ, ու վերջը նորէն ախոռի
 մէջ կը տանին: Մէկ քանի ամիս վերջը կը սկսի
 խոտ ու անանկ բաներ ուտել: Քուռակը մօրը
 հետ արածիլ կը սկսի նէ՛ չոր ու առողջ տեղեր
 կ'արածեն. խոնաւ ցրտին, եղեամի ու ցօղի ա-
 տեններ չեն արածեր, ու արածած ատեններ ալ
 տունը չոր խոտ ու վարսակ կու տան: Չորս հինգ
 ամիս վերջը քուռակը կաթէ կը կտրեն, ու ա-
 ղէկ կերակուրներ կու տան, ու մօրը ծիծերն ու-
 ոիլ կը սկսին նէ՛ քանի մը հեղ կը կթեն, ծիծերը
 պաղ ջրով կը լուան, ու քալել կու տան: Քու-
 ռակին՝ յառաջ օրը հոխայի մը չափ վարսակ ու անոր
 կրկինը չոր խոտ կու տան, ու քանի կը մեծնայ
 նէ՛ երկուքն ալ կ'աւելցընեն. ամառն ու ձմեռը
 աղէկ օրեր դուրս կը հանեն, որ վար վեր վաղելով
 շարժում ընէ: Արկու երեք տարւան կ'ըլլայ նէ՛
 բոլոր ամառը կանաչ առուոյտով ու խոտով կը
 պահեն, ամէն ժումէն վերջը ջուր կու տան, բայց
 առուոյտ կերած ժումին ջուրն ուշ կու տան, ու
 շատերը վարսակի տեղ աւելի առուոյտ կամ խոտ
 կամ հոխայ մը ստեպղին կու տան: Քուռա-
 կին վրան շուտ շուտ կը քերեն, կը լուան, լա-
 թով չոր խոտով կը սրբեն, մէկ ոտքը մէկալ ոտ-
 քը վեր կը վերցընեն, որ վարժի ու պէտք եղած
 ատեն ինք իրեն վեր վերցընէ: Ախոռը չոր կը
 պահեն, որ սմբակներն առողջ մնան: Պղտիկուց
 զինքն անուշուժեամբ ու խելօք կառավարողի ձեռք
 կը յանձնեն, որ զինքը չարչարէ, չծեծէ, չկատ-

ղեցընէ ու շխրտեցընէ: Արրորդ տարին՝ արուները
էգերէն կը զատեն: Արկուք ու կէս տարւընէ կը
սկսին պախուրցի, սանձի ու համետի վարժեցընել,
թէ որ կառքի ձի պիտ'որ ըլլայ նէ՝ քիչ բեռով
հանդարտ ձիու մը հետ կառքի պէտք է լծել, որ
հինգերորդ տարին ամէն բանի վարժած ըլլայ:

ՉԻՈՒՆ ԱՒՈՒԻՆ ՄԷՋ ԿԵՐԱԿՈՒՐԻՆ ԵՒ ՈՒՐԻՇ
ԳՈՐԾՔԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Չիուն աշխատանքը որչափ ծանր կ'ըլլայ նէ
կերակուրն ալ այնչափ աղէկ ու շատ պիտ'որ ըլ-
լայ, որ ուժէն չիյնայ: Ար բնական կերակուրը
վարսակ խոտ ու յարդն է: Չափաւոր մեծ ձին հա-
սարակ գործքի մէջ օրը տասնուերեք տասնուչորս
հոխայ խոտի զօրուժիւն տալու կերակուր կ'ուզէ.
անոր համար օրը չորս ու կէս հոխայ չոր խոտ՝ այն-
չափ ալ վարսակ, որ ինը հոխայ չոր խոտի զօրու-
թիւն ունի, ու մէկ հոխայ յարդ կու տան, որ կէս
հոխայ խոտի զօրուժիւն ունի: Օ՛անր աշխատանքի
մէջ երեք հոխայ խոտ հինգ ու կէս վարսակ, ու
մէկ ու կէս յարդ կու տան, ու թեթեւ գործքի
մէջ վեց հոխայ չոր խոտ, երեք վարսակ, ու մէկ
յարդ կու տան: Ան ուրիշ բաներ ալ, որ ասոնց
տեղը կը բռնեն. ինչպէս առուոյտները, որ ձիուն
չոր խոտէն աւելի ոյժ կու տան, ու վարսակի կ'օգ-
նեն. վիգի, ոլոռի, ոսպի, կորեկի յարդերը. գարւոյ,
վարսակի, ցորենի, հաճարի յարդերը: Արկրորդ
անգամ հնձուած խոտը ձիուն վնասակար է: Աղէկ
կանաչ կերակուրներ ալ կու տան, գլխաւորաբար
վիգի, ոլոռի ու խառնուրդի կանաչ խոտեր, առու-

ոյտի տեսակներ, բայց կանաչ կերակուրները մի-
նակ տուած ատենը կովերու համար գրած զգու-
շութիւններն ընելու է, ինչու որ ան հիւանդու-
թիւնները ձիուն ալ կրնան պատահիլ, ու չորս
հինգ հոխայ կանաչ խոտը՝ մէկ հոխայ չոր կը հա-
շուեն, ու աւելի ապահովութեան համար կանաչ
խոտը մինակ չեն կերցըներ: Արսակի տեղ ալ
հաճար, գարի, եգիպտացորեան, ընդեղէններ կու
տան, երբ որ շատ աժան են նէ: Բայց բակլան ու
ոլոռը տարիքը չառած ձիու աչքին վնաս կու տան,
հաճարն ու ընդեղէնները կը տաքցընեն, ու փորի
ցաւ կու տան, անոր համար ասոնք տալու հարկ կ'ըլ-
լայ նէ՝ կը նային որ նոր չըլլան, ու յարդի հետ
խառն կու տան. որ ձին ասանկ դժուար մարսելու
հատերէն մէկէն շատ չուտէ: Թեւին ալ կը թրջեն
կու տան: Ստեպղինն ու արմատի կաղամբը կտրե-
լով ու խոտի մէջ խառնելով թեթեւ գործքի մէջ
ձիուն առողջ կերակուր կ'ըլլան: Տեղ տեղ կար-
միրտակ ու խաշած կամ հում գետնախնձոր ալ կու
տան, որուն խաշածը տաք տաք կը կտրեն ու պա-
ղելէն ետեւ յարդի հետ կու տան. հումը շատ
կերցընելն աղէկ չէ, աղիքներուն կը դպչի ու փո-
րիցաւ կու տայ: Մգլոտած վարսակը, մգլոտած կամ
տաքցած խոտը վնասակար են: Արսակը յարդի
հետ մաղի մէջ թօթուելով փոշին կը մաքրեն, ու
շատերը քիչ մը աղի ջուր կը ցանեն, ու կու տան:

Օրուան կերակուրն երեք կը բաժնեն, առ-
տու, կէսօր ու իրիկուն կու տան. ամէն մէկ ժու-
մին ժամ մը ուտելու, ժամ մ'ալ հանգչելու կու
տան: Չոր կերակուրէն թաց կերակուրի մէկէն
չեն փոխեր: Մսուրը ու խոտ գնելու վանդակը կը

մաքրեն, փոշիներն ու սարդիոստայնները կ'աւլեն:
 Ամէն ժուամէն վերջը ջուր կու տան. յոգնած քրտ-
 նած ջուր տալը մնասակար է, ծարուած ալ է նէ՛
 յառաջ քիչ մը խոտ կամ կերակուրին կէսը ու-
 տելէն ետեւ կը խմցընեն: Շատ պաղ ջուրն ալ
 մնասակար է, ալ աւելի քրտնած կամ տաքցած
 ժամանակներ:

Ախոռն ամառը շատ տաք ու ձմեռը շատ
 ցուրտ պիտ'որ չըլլայ. յարկը հինգ կանգունի չափ
 բարձր, մէջը չոր, օդը մաքուր, բաւական մեծ պիտ'որ
 ըլլայ, որ հանգիստ պառկելու ելլելու տեղ ունե-
 նայ. լուսաւոր պիտ'որ ըլլայ, որ ձին խրտչող չըլլայ
 յատակը քարէ ալ կ'ըլլայ, բայց հաստ տախտակն
 աւելի աղէկ է: Աղբն ամէն առտու մաքրելու դուրս
 հանելու է, մաքուր ու չոր յարդերը մէկդի դնե-
 լով, եւ իրիկունն անոնց հետ ուրիշ յարդ ալ
 տարածելու է, որ գիշերը հանգիստ պառկի:

Ամէն առտու իրիկունն ու գործքէ գառնալէն
 վերջը ձիուն վրայ քերելու մաքրելու է, ինչու որ
 մաքրութիւնը կէս կերակուր կը սեպուի. քրտնե-
 լէն վերջը վրան լաթով սրբելու, մազէ քսակով
 շփելու ու վրան ծածկելու է: Ամառը՝ քրտինքը
 չորնալէն վերջը լուալ կամ ջուրը խոթելն ալ ձիուն
 առողջութիւն է, բայց յղի ու կաթ տուողները խո-
 րունկ տեղ տանելու չէ, որ փորերնին ու ծիծեր-
 նին պաղ չառնու: Չին հաւատարիմ ծառայի ձեռք
 յանձնելու է, որ կերակուր տուած, վրան մաքրած
 ու գործածած ատեններ հետը սիրով անուշու-
 թեամբ ու գթութեամբ երթայ, որ ձին վրայ գայ,
 ակռայ փոխելու ատեն աւելի խնայէ. տեղ մը գա-
 ցած ատեն շատ չվազցընէ, ու քրտնի նէ՛ անհոգ

Թող չտայ, վասն զի ասոնցմով ձիուն ծանր հիւ-
անդու թիւններ կը պատահին ու կը մեռնի ալ:

Չին՝ ոչխարի կովի չափ աղ չի սիրեր, բայց
իր առողջութեանը համար տարին երեք չորս հոխայ
աղ՝ երբեմն լղել տալով, ուտելու յարդի վրայ
ցանելով, ջրի մէջ դրած կերակուրը թրջելով տա-
լու է: Հաւասար կերակուր տալը ու չափաւոր գոր-
ծածելը ձիուն առողջութեան ու դիմանալուն շատ
օգուտ կ'ընէ. երբեմն չափէ դուրս աշխատցընել,
երբեմն պարապ թող տալու չէ, գործ չեղած ա-
տենն ալ չափաւոր շարժում ընել տալու է: Հատ
վազած ու քրտնած ատեն կէս ժամ բաց տեղ
պտըտցընելու է: Աեցած տեղը չոր պիտ'որ ըլլայ,
որ սմբակը թաց է նէ չորնայ, զորն որ տաք ատեն-
ներ՝ լուալու, եղով կամ կուպրով օծելու է, որ
չճաթի, եղանակը շատ չոր կ'երթայ նէ՝ վրան դե-
ղին կաւ կամ կովի աղը կը գնեն ու կը կապեն:

ՉԻՆ ԱՐԱԾԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Չին արածելը կարելի է, ու բաւական արտեր
կան նէ՝ ամէնէն աղէկ է արածելը, ինչու որ ար-
տերու վրայ քալելով սմբակները դիմացկուն ու
ջղերը զօրաւոր կ'ըլլան, ու ասանկ մեծցած ձին՝
վերջն ամէն տեսակ աշխատանքի կը դիմանայ: Ար-
տերը չոր պիտ'որ ըլլան, աղէկ սնունդ տալու խո-
տեր, առուղյտի տեսակներ բուսցընեն պիտ'որ,
թունաւոր ու վնասակար խոտեր պիտ'որ չունենան,
մաքուր ջրեր պիտ'որ ունենան, ու ձիերը տաքէն,
պաղէն, անձրեւէն պահուրտելու տեղ պիտ'որ ու-
նենան: Արտերու մէջ թաց ու տղմտ տեղեր կան

նէ՛ չորցընելու է. իրաւ անանկ տեղեր շատ խոտ
կը բուսնի, բայց զօրու-թիւննին քիչ ըլլալով ձիե-
րը տկար ու փափուկ կ'ըլլան, թոքի ու փայծաղի
ցաւեր կ'ուենենան, ոտքերնին, կակուղ կ'ըլլան, ու
դիւրին կը վնասին:

ՉՈՒ ՆԵՐՍԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՎԼԱՅ

Ընտանի կենդանիներու մէջ ձին ամէնէն փա-
փուկն է, ու դիւրաւ կը հիւանդնայ, անոր համար
վրան աւելի հոգ տանել կ'ուզէ: Չիուն հասարակ
հիւանդութիւնները փողի ցաւ, փորը լուծել, կար-
կամութիւն ու աչքի ու ոտքի ցաւերն են. ու ձին
սիրողը ասոնց պատճառներէն կը զգուշանայ:

Չին՝ փողի ցաւ ու մսան եղած ատենն տխուր
կ'ըլլայ, կը հաղայ, չ'ուտեր, քթէն թանձր նիւթ
կը վաղէ. ու գլխուն աս դին ան դին կ'ուռի: Ասոնք
ամէն ատեն կրնան պատահիլ, ալ աւելի աշնան
եղանակը տաքէ պաղ ու խոնաւ փոխուած ատեն-
ներ. անոր համար անանկ ատեններ աղէկ նայելու,
վրան ծածկելու է, ու կերակուրի տեսակը մէկէն
փոխելու չէ: Անանկ հիւանդցած ատեն՝ կերակու-
րը գետնէն կը կերցընեն, որ գլուխը ծռելով քի-
թը վաղէ, գլուխը հանգչի:

Փորի ցաւ կ'ըլլայ նէ՛ ձին անհանգիստ կ'ըլ-
լայ, ոտքը գետինը կը զարնէ, շատ հեղ կը պառկի
կը գլտորի, կ'ելէ: Աս հիւանդութիւնը չպատահե-
լու համար՝ ձիուն չափէն աւելի կանաչ խոտ ու
դժուար մարսելու հատեր կերցընելու չէ. փոշիով,
անշահ, ապականած չոր խոտ կամ թունաւոր կե-

րակուրներ տալու չէ, քրտնած ջուր խմցընելու չէ, կամ պաղ ու անշահ ջուր տալու չէ:

Փոր լուծելն ան է, որ ձին կերածը մարսել չկրնալով՝ աղբը շատ ջրոտ կ'ելլէ, որ աւրած կերակուր, չհասած խոտ ու առուոյտ ուտելէն, չոր բաներէն վերջը մէկէն կանաչ խոտի սկսելէն, պղտոր ջուր ու քրտնած ջուր խմցընելէն կը պատահի:

Արկամուժիւնով ձիուն ծնկերը կը բռնուին ու չի կրնար ծռիլ, որ քրտնած տաքցած՝ պաղ ջուր խմցընելէն կամ պաղ ջուրը խոթելէն կ'ըլլայ. անոր համար տաքցած քրտնած ատեն քիչ մը ժամանակ պտրտցընելու է, կամ ախոռն ալ կը տարուի նէ՛ վրան բան ծածկելու է:

Չիուն աչքի ցաւ չպատահելու համար՝ ախոռը պէտք է որ լուսաւոր ըլլայ. մաքուր պահելով մէջը շոգի չըլլայ, ու ձիուն գլուխն ու աչքերը շատ անգամ պաղ ջրով լուալու է, ու տաքցընելու բաներ տալու չէ:

Ատքի ցաւեր չպատահելու համար՝ ախոռն ամէն օր մաքրելու չոր յարդ տարածելու է, ձիուն ոտքերն ու սմբակները շատ հեղ լուալու մաքրելու է, տարիքը պղտիկ ձին՝ ծանր աշխատանքի գործածելու չէ, զառիվեր՝ կամ յատակը մաքուր ու կարծր ճամբաներ վաղցընելու չէ, առողջ կերակուրների տալու է ու չարչարելու չէ: Աս հիւանդութիւններուն մէկը նշան ցուցըցածին պէս՝ երկրագործը գեղը չի գիտեր նէ՛ շուտով գիտցողի ցուցընելու ու գեղը փնտռելու է:

Գ Լ Ո Ի Խ ԺԲ:

Խ Ո Ջ Պ Ա Հ Ե Լ Ո Ւ Վ Բ Ա Յ

Խ Ո Ջ պահելը երկրագործին շատ օգտակար է, վասն զի խողը խոհարանին աւելցածներով, աման լուացած ջրերով, պանիր կամ կարագ շինելէն վերջը մնացած թափելու ջրերով ու ասանկ բաներով կը պահուի. բայց այնչափ պահելու է. որ դրսէն կերակուր գնելու հարկ չըլլայ, ու տան ասանկ բաները բաւեն: Հոս տեղի երկրագործներն իրենց երկրի մէջ ամէն բանէն օգուտ մը հանելու կ'աշխատին:

Խ Ո Ջ Ի Ն Բ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

Խողը թէպէտ աղտոտ կենդանի է, կենդանիներով ու բոյսերով կ'ապրի, բայց իր միսը փափուկ ու համով է, աղէկ խորտիկ, երեշիկ եւ ապուխտ կ'ըլլայ: Միջակ ու շատ տաք տեղերը կը սիրէ. տղմոտ ու ծառերով շուք տեղեր կը պտրտի, արմատներով, ծառերով պտուղներով, ճճիներով եւ որդերով կ'ապրի. այլ աւելի ջրոտ բաները կը սիրէ: Տաք օրեր պաղշտըկելու համար պղտոր ջրերու մէջ կը թաղուի. ցրտին՝ չոր տեղեր կը փրնտուէ, ու կերածն ամէն կենդանիներէն աւելի եղ ու միս կ'ըլլայ: Խնչուան չորրորդ տարին կը մեծնայ, տասնուհինգ քսան տարի կ'ապրի:

Խ Ո Ջ Ի Տ Ե Ս Ա Կ Ն Ե Բ Ո Ւ Ն Վ Բ Ա Յ

Խողին տեսակն իր մեծութենէ ու ձեւէն կ'որոշուի, որ մեծ, միջակ ու պղտիկ են:

Մեծ տեսակներուն մէջ պահելու համար Գերմանիայինն ամենէն աղէկն է, որուն մարմինն երկայն, գլուխը՝ նեղ, քիթը՝ երկայն եւ ականջներն երկայն ու կախած են, ու գոյնը հասարակօրէն ճերմակ, կամ սեւով ճերմակով խատուտիկ է:

Միջակ տեսակին մարմինը կարճ, կռնակը վերելած, գլուխը կարճ է, ու ականջները շատ կախուած չ'ըլլար, ու գոյնը ճերմակ, սեւ մոխրագոյն, կարմիր կամ խատուտիկ կ'ըլլայ: Աստեսակը Պաւիերա եւ Ունկարիա կը գտնուի: Աւնկարիայինները վայրենի խողի շատ կը նմանին. քիչ ու անշահ կերակրով ալ կը գիրնան, աղէկ կերակուր կը գտնան նէ՛ բոլոր եղ կը կտրին, որոնց մեծ մասը բաց մոխրագոյն է. ու թէպէտ ընտանի են, բայց միշտ կը ցուցընեն որ վայրենի խողէ յառաջ եկած են, ու կատղած ատեննին վնաս կու տան:

Պզտիկ տեսակի մէջ գլխաւորը ճենացն է, որ կլոր ու կարճ է, ոտքերն ալ կարճ ըլլալով մարմիննին կախուած գետինը կը քսուի, գլուխը մեծ, կաշին հաստ ու մեծ մասը ծալքերով է: Աստեսակին միտը եղով խառն է ու շատ կակուղ, բայց հալեցընելով շատ եղ չ'ելլեր. շատ կը ծնանի շուտ կը մեծնայ. բայց ութսուն հոխայէն աւելին չի գըտնուիր, անոր համար պահելը օգտակար չէ:

ԽՈՋԵՐԸ ԱՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Խողի ախոռի մէջ հանդարտ կենալով կերածը բոլոր միտ ու եղ կ'ըլլայ, ու շուտ գիրնալով կերածին գինը մտովը կը հանէ. հանդարտ չի կենար նէ՛ ասոր ներհակը կ'ըլլայ: Ագը շատ ծնող մօրմէ

ծնած ըլլալու է, որ ինքն ալ շատ ձագեր ծնանի,
 ասոր նշանը ծիծերն են, որ տասուերկուքէն պա-
 կաս պիտ'որ չըլլան: Առջի անգամին շատ չի ծնա-
 նիր, բայց վախնալու չէ. թէ որ ծիծերը տասուեր-
 կու են նէ՛ ետեւէ ետեւ կ'աւելցընէ: Արուն նմա-
 նապէս շատ ծնող մօրէն պիտ'որ ըլլայ, աղէկ տե-
 սակ ու ընտանի պիտ'որ ըլլայ: Աղէկ կերակրելով
 խոշոր տեսակները մէկ տարւան ու մանրներն ութը
 ինն ամսուան կրնան ծնանելու յարմար ըլլալ:
 Արուն երեք չորս տարի արութիւն ընելէն վերջը
 կուտելու ու գիրցընելու է, ինչու որ անկէ վերջը
 մարդու ալ կենդանիներու ալ փնաս կրնայ ընել,
 միսն ալ համով չ'ըլլար: Աւրիշ արուններն որ ա-
 րութիւն պիտ'որ չընեն, կուտելու է որ գիրնան, ու
 մներնին աղէկնայ: Աղէկ էգն ալ եօթ ութը տարի
 ծնանելէն վերջը կուտելու ու գիրցընելու է: Ագը
 տարին երկու հեղէն աւելի յղանալու թող տալու
 չէ, այսինքն մէյ մը մարտին, մէյ մը հոկտեմբերին:
 Օջրաւոր արու մը երեսուն քառասուն էգի բաւա-
 կան է:

ԽՈՉԻ ԾՆԱՆԵԼՈՒՆ ՎՐԱՅ

Խողը չորս ամսուան մէջ կը ծնանի. ծնա-
 նելէն յառաջ շատ դօրաւոր, փորը ուռեցընող, տաք-
 ցընող, գիրցընող բաներ, ինչպէս հաճար, ցորեն
 եւ ուրիշ ասանկ բաներ տալու չէ. խոշոր ալիւր,
 խոշոր աղացած գարի, հաստցած, եղն առնուած կաթ՝
 ամէնէն աղէկ կերակուրներ են ան ատենները:
 Ծնանելու ատենը կը մօտենայ նէ՛ տակը չոր
 խոտ կամ յարդ տարածելու է, բայց շատ չէ, որ

ձագերը մէջը թաղուելով վրանին չկոխէ, ու հան-
դարտ թող տալու է աղէկ կերակուրներ տալով,
որ անօթութե՛նէ ձագերը չուտէ: Արն որ ձա-
գը կ'ուտէ, կամ ասանկ ուրիշ պակասութիւններ
ունի նէ, ծախելու կամ մորթելու է: Չագերը
ճնածնուն պէս մօրերնուն ծիծերուն գնելու է, մայ-
րերնին ծծել չի տար նէ, նայելու է որ վնաս մը
չտայ, ձագերուն աղուաները սուր են, ու ծիծերը
կը խածնեն կը ցաւցընեն նէ՝ ճոթերն աքցանով
քիչ մը առնելու է: Չագերը ծիծերէն աւելի են
նէ՝ աւելիները տասը տասուերկու օր վերջը ծա-
խելու կամ նոր ճնած խող մ'աւելորդ ծիծ ունի
նէ՝ անոր տալու է, ու մօրերնուն աղէկ կերակուր
տալու է, տաքցընելու կամ փորը լուծելու բաները
վնասակար են:

ԽՈՉԻ ՉԱԳԵՐԸ ՄԵ՛ԾՃԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Խողի ձագը հինգ վեց շաբաթ կը ծծէ, ան
ատենները մօրը պէտք է ուժով կերակուրներ տալ,
ինչպէս մանրած ոլոռ, գարի, եփած գետնախորն-
ձոր, եղն առած անոյշ կաթ, ու ասանկ բաներ.
Թթու կաթը փորը լուծելու տայ, աղէկ չէ: Ար-
րորդ շաբաթը՝ ձագերը քիչ քիչ կերակուրի վար-
ժեցընելու է, յառաջ կովի կաթին ջուր խառնած՝
քիչ մ'ալ վարսակ տալով: Չորս հինգ շաբթուան
եղած ատեննին՝ որոնք որ շատցընելու համար որո-
շուած չեն նէ՝ մէկ աղէկ եղանակին կուտել տալու
է, բայց օր մը ետքը կուտածներուն մօրէն կերած
կաթէն զատ ուրիշ բան տալու կամ զիրենք չար-
չարելու չէ. թէպէտ խողն ամէն հասակին կրնայ

կուտուիլ: Աստի կտրելէն քանի մ'օր վերջը քիչ քիչ՝ եղն առած թթու կաթ. թէ որ չկայ մանր-ցած գարի կամ հաճար, եփած ոլոռ, գետնախըն-ձոր տալու է. բայց կաթնեղէն բաներով շուտ կը մեծնան ու կը գիրնան. ասոր հակառակ՝ թէ որ աս ատեններն աղէկ կերակուրներով ու մաքուր չեն պահուիր նէ՛ վերջէն դժուարաւ կը գիրնան: Ախոռնին ամառը պաղ ու ձմեռը տաք պիտ'որ ըլլայ, ու շատ հեղ հանելու է, որ մօտ տեղերն արածուին: Չագերը կաթէն կտրելէն վերջը ամէնը մէկտեղ դնելու չէ, խոշորները մանրներէն զատած, մէկ արու մէկ էգ մէյմէկ ախոռ դնելու է, ու նոյնպէս պղտիկ ձագերն ալ երեք չորս ամսուան կ'ըլլան նէ՛ արուները էգերէն զատելու է:

Խոզը կենդանի մըն է որ շատ կ'ուտէ, ու ամէն բանը կը հաւնի, բայց աս ալ նայիլ հոգալ, կ'ուզէ: Ամէն բանը տեղն ի տեղ կը հոգացուի կերակուրն ալ առատ կը գտնէ նէ՛ շուտ կը մեծնայ ու կը գիրնայ. յառաջուց աղէկ չի նայուիր նէ, վերջը աղէկ կերակուր գտնէ ալ նէ՛ դժուար կը գիրնայ. անոր համար այնչափ խոզ պահելու է, որչափի որ աղէկ ու առատ կերակուր կրնայ տրուիլ. մաքուր չոր ու տաք ախոռն ալ շուտ մեծնալուն ու գիրնալուն շատ կ'օգնէ. շաբաթը հեղ մը տակը մաքրելու՝ ու չոր յարդ կամ տերեւ տարածելու է, ամառը տաք անձրեւներուն դուրս հանելու է. մօտերը յարմար ջուր կայ նէ՛ շատ հեղ ջուրը խոթելու է:

ԽՈՂՆ ԱԽՈՌԻ ՄԷՋ ՈՒ ԱՐԱԾԵԼՈՎ ԿԵՐԱԿԻԵԼՈՒ
ՎՐԱՅ

Խողն ախոռի մէջ պահելով տալու հասարակ կերակուրներն ասոնք են. խոհարանի թափուկներ, աման լուացած ջրեր, կանաչեղէն ու ընդեղէններու աւելցածները, պարտիզի նետուելու բաները, ինչպէս՝ կանաչեղէններու տերեւները, նոր բուսած փուշեր, վայրենի ու բոլոր ան բաներն որ ուրիշ կենդանիները կ'ուտեն, կաթէ շինած բաներու աւելորդները, ընտանի ու վայրենի ծառերու պտուղները, ամէն տեսակ ցորենեղէն, թեփ, ալիւրի փուշին, ու ամէն տեսակ մրուրներ ու քուսպեր: Աւտնախնձորը կ'եփեն, կը ճզմեն, կերակրոյ ամաններու ջրերով կամ պանրի, կարագի թափելու ջրերով կը խառնեն կը պաղեցընեն, ու կու տան. ցորենեղէն ու ընդեղէնները կը թրջեն կամ կ'եփեն, ու կու տան: Միշտ կը նային, որ չոր բաները թացերու հետ, ու քիչ սնունդ տալու բաները շատ սնունդ տուողներուն հետ խառնեն, ու անանկ տան: Կերակուրի ատենը չեն փոխեր, կերակուր տալէն յառաջ մսուրնին կը մաքրեն, ու բաժինն այնչափ կու տան, որ չաւելնայ. երբեմն ալ աղ կու տան:

Արածելու տեղ կայ նէ՝ արածելն ախոռի մէջ պահելէն շատ աժան կ'ըլլայ: Անտառի մէջ արածած խողի միսը կաղնին ու կաղամախը շատ պտուղ տուած տարիները շատ համով կ'ըլլայ, վասն զի աս պտուղները սիրով կ'ուտեն, ու կը գիրնան. վզերնին կանգուն մը երկայն փայտ կը կախեն շուանով, որ շատ չվաղեն: Ամառը կէսօրուան սաս-

տիկ տաքերուն ախոռը կամ շուք տեղ կը տանին: Ար նային, որ արածելու տեղեր ջուրը չպակսի. տունը առտու իրիկուն կերակուր կուտան: Կարգի ու ցանած արտի վրայ չեն արածեր, որ փորելով չապականեն:

ԽՈՋ ՊԱՀԵԼՈՒ ՕԳՏԻՆ ՎՐԱՅ

Ի՞նչ որ արածելու անտառ ու արտ շատ կայ նէ՛ խող պահելէն մեծ օգուտ կ'ըլլայ, մանաւանդ որ երկրագործը շատ կովեր, ջաղաց, օղի ու եղեր հանելու գործատուներունի, ու այնչափ խող կը պահէ, որչափ որ ան բաներով կրնան պահուիլ: Ի՛նչ մէկը՝ որ անոնց մէկն ալ չունենալով ու մեծ մասը գետնախնձորով ու ասանկ բաներով պահել կ'ուզէ նէ՛ քիչ կրնայ վաստըկիլ: Կայր խողերն ան ատեն օգտակար կ'ըլլան, երբ որ իրենց աղէկ կը նայուի, իրենք ալ աղէկ տեսակ ըլլալով շատ ձագեր կը ծնանին, ու ձագերն աղէկ գնով ծախելու դիւրութիւն կայ, ու երբ որ տարւոյն ան ատենները կը ծնանին, որ ատեններ խողի ձագը կը փնտռուի: Խողի ձագեր պահելն ան տեղը օգտակար է, ուր մայր խող պահելէն կամ գիրցընելէն օգուտ չկայ, ուր երկիրը պզտիկ ըլլալով մինակ տան ու կերակրոյ աւելցածներով մէկ երկու ձագ կրնայ պահուիլ, ուր շատ գետնախնձոր կը տնկեն, ու շատ ստակ չ'ըներ, եւ ուր բոլոր տարին արածելու ընդարձակ տեղեր կան, ասանկ տեղեր պզտիկ ձագեր կը մեծցընեն. ու երեք չորս ամիս պահելէն վերջը կը ծախեն: Խող գիրցընելէն ան ատեն օգուտ կ'ըլլայ, երբ որ կամ մաս

մեծ քաղաքներ ըլլալով աղէկ գին կ'ընեն, կամ չափէն աւելի խողի կերակուրներ կան, ինչպէս ոլոռ, վիզ ու ասանկ բաներ, ու շատ չեն աժեր, կամ կաղնիի, կաղամախի անտառներ շատ կան:

ԽՈՋ ԳԻՐՑՆԵՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աւտելու համար վեց ամսուան, մէկ տարւան խողերը չափաւոր կը գիրցընեն, որոնց միսը շատ համով կ'ըլլայ ու սուղ կը ծախուի: Աղն առնելու համար երեք չորս տարւան ու խոշոր տեսակները կը գիրցընեն, ինչու որ մեծնալու ատեննին շատ չեն գիրնար, ու պղտիկ տեսակները գիրնան նէ ալ շատ եղ չեն տար: Մեծ տեսակներու մէջէն ալ անոնք աղէկ կը գիրնան, որոնք որ կարճ, կակուղ մազ ու վզերնուն տակը այծի պէս գորտնուկ ունին, ու բնութիւննին հանգարտ է: Աս գիրցընելն ախոռի մէջ ալ կ'ըլլայ, արածելով ալ:

Ախոռի մէջ գիրցընելու համար՝ եղը առած, հաստցած կաթ, կարագի, պանիրի, կաթի ջրեր՝ մանրցած գարիի հետ խառն կու տան, բայց յառաջ եփած գետնախնձորէն կը սկսին մէջը մանրցած գարի ու անանկ բաներ խառնելով, որուն մէջը քիչ մը խմոր ալ կը գնեն, որ բոլորը խմորի: Աղերու քուսպերը եւօղիններու մրուրներն ալ շատ կը սիրեն, կ'ուտեն ու կը գիրնան. քիչ մը գիրնալ կը սկսին նէ՛ մանրցած ցորենեղէններ կամ թրջած ընդեղէններ, խմորով ու ջրով կը խառնեն, կը խմորցընեն կու տան, աս բաներով գիրցած խողին եղը գետնախնձորով գիրցածէն աւելի կ'ելլէ: Աաղինի, կաղամախի անտառ ունեցողն աշնան անոնց

պտուղներովը կը գիրցընեն, որոնք երեք չորս օր յառաջ կը թրջեն, կու տան, ասոնք խողն աղէկ կը գիրցընեն, ու ծախք չունին:

Արածելով գիրցընելն ամէնէն աժան կ'ըլլայ, մանաւանդ վերի ըսուած ծառերու անտառներ կան նէ, որոնց մէջ խողերը սեպտեմբերէն ինչուան նոյեմբերին վերջն անոնց պտուղներովը կ'ապրին, ու մներնին կակուղ ու եղերնին հալուն կ'ըլլայ:

Գիրցընելու ատեն՝ կերակուրները կարգաւորած ու ատենին տալու է, օրը չորս հեղ: Այնչափ կերակուր տալու է, որչափ որ կրնան ուտել. երբ որ աղէկ չեն ուտեր նէ՝ եգիպտացորենը քիչ տալու է: Գիրցընելու խողը յառաջուց աղէկ նայուած պիտ'որ ըլլայ, որ շուտ գիրնալով շատ սուղ չիյնայ: Կերակուրներու մէջ շատ անգամ աղ դնելու է: Խողն ալ հանգիստ թող տալու է, խրտեցընելու կամ վախցընելու չէ, որ շուտ գիրնայ:

ԽՈՋԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՆՈՒՑ

ԴԵՂԵՐԸ

Տարի կայ, որ խողերը տեսակ տեսակ հիւանդութիւններ կ'ուենենան, ու դժուարաւ կ'առողջանան. որոնց գտնուած դեղերը հոս տեղս կը գրենք:

Ամառուան տաք ու երկայն չոր եղանակներուն՝ խողը յանկարծ փայծաղի ցաւով կը հիւանդնայ, կը սկսի կլոր դառնալ, շատ հեղ վազել, շունչը կը կարճնայ, նոր հաղ կ'ուենենայ, քիթը բերանը չոր ու տաք կ'ըլլայ, օրէ օր ուտելէն կը դադրի: Աս նշաններն երեւցածին պէս՝ մէկալ խողերէն կը զատեն, հասարակ կերակուրը չեն տար,

մածունի մէջ երկուք ու կէս արամ կլաւերեան
 աղ, պնչափ ալ աւշակի աղ, երկու արամ բորակի
 աղ դրած՝ քանի մը անգամէն կը խմցընեն: Աւել որ
 ուտելու բաղձանք կը ցուցընենէ՛նէ՝ կանաչ սուսոցս,
 աղցանի տերեւ, սպուղ եւ ուրիշ պաղեցընելու
 բաներ կու տան: Ա՛մենէն աղէկ դրսէն դեզը՝ արիւն
 առնուլն է, ահանջին վարի կողմէն երկայնութեան
 երկու մաս սուր դանակով գծելով, կամ պոչէն
 յօդ մը կտրելով: Ա՛սողջ խողերը շատ հեղ ջուրը
 կը խոթեն, վրանին պաղ ջուր կը լեցընեն, ախտու-
 ներուն մէջ կաւ կը տարածեն որ պաղշակին, ու
 աս հիւանդութեամբ չհիւանդնան: Ա՛սանկ հիւ-
 անդացած խողերու միան ուտելը աղէկ չէ:

Մեծ տաքերուն մաքուր ջրի պակասութենէ,
 տաքցած՝ շատ պաղ ջուր խմելէն, աշնան ու գար-
 նան եղեամ իջած ատեններ կանուխ արածելէն՝
 խողերուն վզի ցաւ կը պատասհի, որուն նշաններն
 ասոնք են. քթէն թանձր նիւթ կը վաղէ, բերանը
 չոր ու տաք կ'ըլլայ, կերակուր ուտել չ'ուզեր, ծնօ-
 տին տակը կը սկսի ուռիլ, ու վիզը դուրս կ'երկըն-
 ցընէ: Ե՛ւտով մեկալ խողերէն դատելու, արիւն
 առնելու է, հարիւր արամ մածունի կամ թթու
 կաթի մէջ հինգ արամ կլաւերեան աղ, երկու
 արամ բորակի աղ դրած խմցընելու է, ու օրը
 երկու երեք հեղ վիզը քափուրի կողով շփելու է:
 Ա՛ս հիւանդութիւնը մեկալ խողերուն ալ չպատա-
 հելու համար անոնցմէ ալ արիւն կ'առնուն, պրդ-
 տիկ դրդալ մը ծեծած եղբորոսի արմատ՝ հինգ
 արամ կլաւերեան աղ թթուած կաթով կը
 խմցընեն, ու ասիկայ տարածիլ կը սկսի նէ՛ խողերը
 չեն արածեր կերակուրն ալ քիչ կու տան:

Կողին փորը լուծելուն գէժն առնելու համար՝
 եփած գեանախնձորը թեփով կամ մանրցած դա-
 րիով ու գաղջ ջրով կը խառնեն կու տան, թթու
 կաթ չեն տար, ջրի տեղ ալ թեփով գաղջ ջուր
 կու տան:

Կողին ուրիշ հիւանդութիւններ չպատահե-
 լու համար աւրուած կերակուր չեն տար, տար
 ատեններ պաղեցրնելու բաներ կու տան, ինչպէս
 կաղամբի, աղցանի տերեւ, կանաչ առուցյա-ու ա-
 սանկ բաներ, տարցած ատեննին պաղ խմելիք չեն
 տար, ախոռը մաքուր կը բռնեն, որ շատ պաղ,
 շատ տաք ու բաց պիտ'որ չըլլայ, տակերնին չոր
 բաներ կը տարածեն, տաք անձրեւներուն դուրս
 կը հանեն. շատ տաք կամ ցուրտ ու եղեամի ատեն
 դուրս չեն հաներ, փոշուով տեղեր չեն տանիր:

Գ Լ ՈՒ Խ Խ ԺԹ.

Մ Ե Ղ ՈՒ Խ

ՄԵՂՈՒՆ ալ երկրագործութեան մէկ օգտակար
 մասն է. երբ որ երկրագործը յարմար տեղ ունի,
 պահելուն եղանակը գիտէ, ու աղէկ կը նայի նէ,
 յաջող գացած տարին՝ իր աշխատանքն աղէկ կը
 վարձատրէ. աշխատանքն ալ բաղձանք ունեցողին
 զուարճալի դրօսանք մըն է: **Մ**եղուն ջանքի, կարգի
 ու կանոնի պատկեր է, աշխատանք սիրող խելացի
 երկրագործին կը նմանի՝ որ գարնան ու բոլոր ամառն
 առտուընէ մինչև իրիկուն՝ բոլոր ձմեռն իր աշխա-
 տանքին պատշաճ ապրելու համար կ'աշխատի:

ՄԵՂՈՒ ՊԱՀԵԼՈՒ ՅԱՐՄԱՐ ՏԵՂԻՈՅ ՎՐԱՅ

Մեղու պահելու ամէն տեղ յարմար չէ. մայրի անտառի մտ, շատ տեսակ խոտեր բուսած տեղերը, ուր որ շատ ծաղիկ բացող պտղոյ ու վայրենի ծառեր, թուփեր, ցանած երկիրներ ու խոտեր կը գտնուին նէ, շատ յարմար են, ուր մեղուներն առատ կերակուր կը գտնեն ու տեղու ու մեղը շինելու: Չորի մէջ աղէկ կը յաջողի, լեռան վրայ աղէկ չ'ըլլար:

ՄԵՂՈՒ ԳՆԵԼՈՒ ԳԻՐՔԻՆ ՎՐԱՅ

Մեղուն տաք հով չդպչելու ու հանգիստ տեղ կ'ուզէ: Անանկ գնելու է, որ փեթակին բերանն առտուան ու կէսօրուան արեւին նայի, փոշի, ծուխ ու պաղ հովեր զարնելու ու փեթակը խախտելու վախ չըլլայ. առջեւը մեծ ջուր պիտի չըլլայ, որ մէջը կ'ընալով չխղզուին, անձրեւէն ու արեւին սաստիկ ճառագայթէն տախտակներով պաշտպանած պիտ'որ ըլլայ. փեթակներու առջեւն աւաղ ցանելու է. դիմացն ալ ցած ծառեր կը գտնուին նէ՝ շատ աղէկ կ'ըլլայ:

ՄԵՂՈՒ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Ամառն ամէն փեթակի մէջ երեք տեսակ մեղու կ'ըլլայ. թագու հի, աշխատաւոր եւ արու կամ չէղոք:

Թագու հին փեթակի բոլոր մեղուներուն մէջ մէկ հաստիկ մայրն է, որ աշխատաւորներէն մեծ,

արուններէն երկայն է. թեւերը փորին կէսը կը ծածկեն, մարմնոյն գոյնը սեւի կը զարնէ, ոտքերը սեւի նայող գեղին է. իսկ արուններուն ու աշխատաւորներունը սեւ է, որ ամէնէն աղէկ ճանչնալու նշանն է: Ասիկայ տարին քառասուն հազարէն ինչուան եօթանասուն հազար հաւկիթ կ'ածէ. շատ անգամ յունուարին կը սկսի, աշնան կը դադրի: Ամէն մէկ հաւկիթէն մէյմէկ որդ կ'ելլէ, աշխատաւորներէն կը կերակրուի, ետքը բճիճի մը մէջ, բոժոժի կամ հարսնեկի կը մտնէ, որուն բերանը աշխատաւորները մտնով կը գոցեն. ան որդը մեղու կ'ըլլայ, բոժոժը կը սպառուէ, գլխովը մտը կը բանայ, դուրս կ'ելլէ. ու ասանկ քսանու մէկ օրուան մէջ ամէն մէկ հաւկիթէն մէյմէկ մեղու յառաջ կու գայ: Աս միջոցներս թագուհին կը մեռնի նէ, աշխատաւորները շուտ մը բճիճներուն մէկը կը մեծցընեն, մէջը թագուհի ելլելու հաւկիթ մը կը դնեն, կը թսխեն, նոր թագուհի կը հանեն: Առաջտելու կամ դուրս ելլելու ատենէն դուրս՝ ամէն մէկ փեթակի մէջ մէկ հատ թագուհի կը գտնուի. բայց թռչտելու ժամանակ շատ թագուհիներ կ'ելլեն, ու ատեն ատեն իրենց խումբերը կ'առնուն դուրս կ'ելլեն: Արբ որ խումբ մը դուրս չ'ելլեր նէ՝ նշան է, որ շատ թագուհիներ կան ան խումբի մէջ, աւելորդները կը մեռցընեն, մէկ հատ մը մնացած թագուհին իր խումբը կ'առնու կ'ելլէ:

Մեղուներու մէջ ամէն գործքը աշխատաւորները կ'ընեն. ծաղիկ կը ժողվեն, մեղը շինելով կերակուր կը սպասրաստեն, թագուհւոյն, հաւկիթներուն ու բոժոժներուն պէտք եղած ծառայութիւնները կ'ընեն, բճիճները կը շինեն, փեթակին մէջը

կը մաքրեն, ծակին բերանը կը պահպանեն. զիրենք պաշտպանելու համար ալ խայթոց ունին, բայց խայթելով խայթոցնին կը կորսնցընեն, ու կը մեռնին: Ասոնցմէ՝ շատուոր փեթակի մէջ տասնուհինգ ինչուան քսան հազար կը գտնուին:

Արուներն աշխատաւորներէն մեծ են, խոշոր մարմին ունին, ու խայթոց չունին. իրենց կեանքն ապրիլէն ինչուան օգոստոս է, բայց մեղուները բաւական կերակուր չգտած տարիներ, ալ կարծ կ'ըլլայ. վասն զի մեղը շինելը լմնցածին պէս աշխատաւորները վրանին կը թափուին, ամէնը կը մեռցընեն, որ արուներու կոտորած կ'ըսուի, ու հասարակօրէն յուլիսի օգոստոսի մէջ կը պատահի: Ասոնք որչափ կանուխ դուրսը կ'երեւնան նէ՛ այնչափ աւելի յոյս կ'ըլլայ ան տարի մեղրի առատութեան ու մեղուներու յաջողութեան. խմբի մը դուրս ելլելը կը մօտենայ նէ՛ ասոնք կը սկսին երեւնալ, ետեւէն սպասելու է խմբին ելլելուն՝ թէ որ եղանակը յաջող երթայ: Բայց մայիսի յունիսի մէջ եղանակներն անշահ կ'երթան նէ, ան ատենէն կը սկսին արուները խածնել մեռցընել ու դուրս նետել, ու ան տարին չյաջողելու նշան է: Արուները կէսօրէն ժամ մը յառաջ դուրս կ'ելլեն, ու կէսօրէն չորս ժամ վերջը ներս կ'երթան, ներսի մեղրէն կ'ապրին, գործ չեն գործեր, պարապ կը պտրտին, ու շատ կ'ուտեն: Արու կ'ըսուին, վասն զի կարծիք կայ, որ ասոնք ձագերուն ելլելուն օգնեն. ուրիշ կարծիք ալ կայ, որ ասոնք թագուհին կը բեղմնաւորեն ու փեթակը տաքցընելու կ'օգնեն, որոնք շատուոր փեթակի մէջ 1000 — 1500ի չափ կ'ըլլան:

ՄԵՂՈՒ ԳՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Մեղու գնելու ատենը պէտք է նայիլ, որ փեթակի մէջ մեղուները շատ ըլլան, առողջ ըլլան ու ծեր չըլլան: Շատութիւնը՝ ամառը շատ բանելէն, ձմեռն ալ փեթակին զարնելով իրենց սաստիկ բըղզելէն կ'իմացուի: Ծերութիւննին՝ իրենց մեղրին սեւութենէ, ու առողջութիւննին՝ իրենց թռչելէն ու շարժելէն կ'իմացուի: Պնելու համար երկու տարւան փեթակը, պահելու ու շատցընելու համար՝ շորս հինգ տարւանն աղէկ է: Աղէկ փեթակը ծանրութենէ ալ կ'իմացուի, վասն զի մէջի մեղրը, որչափ շատ է նէ՛ այնչափ ծանր ու աղէկ կ'ըլլայ: Պէտք է քննել, որ թագուհին մեռած չըլլայ, որուն նշաններուն վրայ վարը կը խօսինք: Մեղուներու ջանքն ու շատութիւնն իրենց ելլելէն մտնելէն ու շուտ թռչելէն ալ կ'իմացուի: Մեղու գնելու ամէնէն աղէկ ատենը՝ գարունն ու խմբերուն դուրս ելլելու ատենն է: Մէկը ձագ գնել կ'ուզէ նէ՛ առջի ձագերն ամէնէն աղէկ կ'ըլլան, որ մայիսի մէջ կ'ելեն, թէ իրենց թէ կ'թելու համար մեղր շինելու ատեն կ'ունենան:

ՄԵՂՈՒՒ ՓԵԹԱԿԸ

Մեղուներու փեթակն ամէն տեղ մէյմէկ կերպ կը շինեն: Աս կողմերը տախտակէ կը շինեն երկայն յարդէ կը հիւսեն, արեւելք ծառի ճիւղերէն կ'որ երկայն կողով կը շինեն երկու դին գոց, մինակ մէկ դին պղտիկ ծակով՝ մեղուներն ելլելու մտնելու համար, ու ներսէն դրսէն կ'ովի

աղբով կը ծեփեն: Աւրիշ տեղեր ուրիշ տեսակ
բաներ կը շինեն: Մինակ ասիկայ պէտք է գիտ-
նալ, որ մեղուներու բնակելու փեթակն իրենց բաղ-
մութեան համաձայն պիտ'որ ըլլայ: անանկ որ
կենալու ու մեղը շինելու տեղ ունենան, անկից
աւելի տեղ չմնայ, որ մեղուները լեցընելէն չյու-
սահատին, ջանքերնին չկորսնցընեն, մեծ ջանքով
ծաղիկ ժողվեն, մեղը շինեն:

ՄԵՂՈՒ ՊԱՀԵԼՈՒ ՀԱՐԿԱԽՈՐ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Մեղու պահել ուղղը մէկէն շատ ծախք
ընելու չէ, յառաջ մինակ շատ հարկաւոր գործիք-
ները պատրաստելու է, որ ասոնք են. կտաւէ զգեստ
մը գլխարկով, կտաւէ կամ բրդէ ձեռքնոց մը,
որն որ կաշիէ կ'ըլլայ նէ, մեղուները բարկացած
ատեննին խայթել ուղելով՝ խայթոցնին մէջը կը
մնայ, ու կը սատկին. բայց մեղուներու հետ ըն-
տանեցած պահապանը խուճքն ելած ատեն կողովի
մէջ առնելու համար ասոնց կարօտ չ'ըլլար: Մա-
մուլ մը՝ մեղըը մոմէն զատելու համար, բայց մեղուն
քիչ է նէ, մամուլ գնել չ'արժեր, ուրիշ կերպով
ալ կրնան զատուիլ: Չ'ուր ցանելու գործիք մը,
երբ որ խուճքն ելած ատեն փախչիլ ուղելով կը
սկսի վեր ելլալ նէ՝ զիրենք թռչելէն արգելելու ու
պարտաւորելու համար, որ վար իջնան, ու նստին:
Վարձեալ սագի փետուրներ, ելած խուճքը կողովի
մէջ ժողվելու համար:

ՄԵՂՈՒԻ ԳԱՐՆԱՆ ԳՈՐԾՔԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Փետրուարի, մարտի մէջ տաք օրերը կողովին ծակը բանալու է, որ մեղուներն իրենք զիրենք մաքրեն, ու շատ ատեն գոցուած հանգիստ կենալով չհիւանդանան. տաք օր մ'առջեւնին արեւի մէջ աւաղ ցանելու՝ վրան յարդ տարածելու է, որ տկար մեղուները գետինը կ'իյնան նէ, ցրտէ չմնասին: Ան օրը մեռածներն ալ դուրս կը հանեն, որոնց մէջ աղէկ քննելու նայելու է. թագու հին մեռած է նէ՝ իմանալու համար, որ վարը գրած նշաններով մեղուներուն շարժելէն ալ կ'իմացուի: Աւտելու մեղրնին քննելու է, որ աւրած մգլոտած կամ շաքար կապած է նէ՝ հանելու ու տեղն աղէկ մեղր դնելու է: Աողովին ծակը պղտիկցրնելու է, որ գող մեղուները կարող չըլլան կոխել, զիրենք մեռցրնել, ու մեղրնին ուտել: Պղտիկ խմբով կողովներու վրան գարնան լաթով գոցելու է, որ հաւկիթները չպաղին: Մեղուներու վիճակն իմանալու համար պակսութիւն մը կայ նէ՝ շուտով դեղը գտնելու համար շատ անգամ իրենց թռչելը դիտելու է: Աողովներու մօտերէն սարդի հիւսածներն ու ամէն տեսակ աղտեղութիւնները մաքրելու է: Մեղուները տկար՝ ու թեթեւ փեթակներուն մեղր տալու է որ ուտեն, գարնան զօրաւորներու ալ երբեմն քիչ մը մեղր կը տրուի նէ՝ գէշ չ'ըլլար, ջանքերնին կ'աւելնայ, կանուխ ու շատ խումբ կը հանեն:

ՄԵՂՈՒԻ ԿԵՐԱԿՈՒՐ ՏԱՆՈՒ ՎՐԱՅ

Խելացի երկրագործը մեղուներու կերակուր տալը, որչափ կարելի է նէ, պիտի ջանայ որ հարկ

չըլլայ. անոր համար ուշ ելած պղտիկ խումբերը մեկտեղ կը միացընէ, սեպտեմբերի ու հոկտեմբերի մէջ կերակուր չունեցողներուն ձմեռուան բաւական կերակուր կու տայ, որ ձմեռը զիրենք անհանգիստ չընէ. բայց գարունն անշահ ըլլալով ցրտերը շատ կը տեւեն նէ՛ հարկ կ'ըլլայ երբեմն վերջէն ալ կերակուր տալ: Թէ որ շատ մեղր ունեցող փեթակ կայ նէ՛ շատ դիւրին կ'ըլլայ, անոր ետեւի կափարիչը վրայի մեղրովը կը հանեն, ու մեղր չունեցողի հետ կը փոխեն, չէ՛ նէ՛ ամբողջ խորիսիս կու տան, բայց գող մեղուները չիմանալու ու չկոխելու համար՝ գիշերով թմրած ասեննին ետեւի կափարիչը կը բանան, մեղրը հողէ տափակ ամանով ներս կը դնեն, մեղրի վրայ ալ փայտի կտորներ կը դնեն, որ մեղուները ուտելու ատեննին անոնց վրայ կոխեն, ու մեղրի մէջ չխղդուին ու կափարիչը կը գոցեն: Ասանկ կերակուր տալը ծառերը ինչուան կը ծաղկին նէ՛ կը շարունակեն: Բայց կը նային, որ մեղուներու բանելու ծակին բերանն մեղր չթափուի, որ գողերը կոխելու վտանգ չըլլայ:

ՄԵՂՈՒԻ ԳՈՂՈՒԹԻՒՆ

Գողութիւնը հասարակօրէն տարին երկու ատեն կը պատահի, գարնան ծառերը չծաղկած, ու աշնան՝ ծաղիկները քիչցած ատեններ: Գողերը զատ տեսակ մեղու չեն. ամէն շատուոր խումբը կրնայ գող ըլլալ՝ իրենց առ իթ տուած ատենը: Թագուհի չունեցող ու քիչուոր կողովին ծակը մեծ կ'ըլլայ նէ՛ որ մէջինները չեն կրնար իրենք զիրենք պաշտպանել կամ անանկ կողովի՝ ցորեկը կերակուր կը տրուի նէ, գողութեան բաւական առ իթ կը տրուի.

որն որ երբոր ուրիշ մեղուները կ'իմանան՝ մէկէն
կը կոխեն ու կը թալեն: **Մէյ** մ'որ առջի գողու-
թիւնը կը յաջողի նէ՝ ուրիշ փեթակներն ալ կը
կոխեն, կը թալեն ու կ'ապականեն: **Արբ** որ կողովի
մը մեղուները առտուանց ատենէն յառաջ կամ
իրիկունն ատենէն վերջը բազմութեամբ կը թռչին
նէ՝ նշան է՝ թէ կամ գող են կամ գողցուած են.
Երբոր գողցուած կ'ըլլան նէ՝ ծակին առջեւն ու
քովերը ոտքերնին վար կախած սեւ ու փայլուն
մեղուներ ներս մտնել ուղելով կը թռչին, գետինն
ալ խղղուած մեղուներ կ'ըլլան. գողերը հաստատ
չեն թռչիր ասդին անդին կ'երթան, ու կը բզզեն:
Գողերը գտնելէն վերջը՝ ճարն աս է: **Ննչպէս**
ըսինք, մեղուներու թռչելու ատեն կերակուր չեն
տար. ան ալ կողովի ետեւէն կամ վրայէն կու տան,
աշնան ու գարնան բանելու ծակերնին կը պղտիկ-
ցրնեն, ցած ու երկու երեք մեղու մտնելու չափ
լայն կը թողուն: **Ար** նային, որ փեթակներու թա-
գուհին չպակսի. իրենց բանելու ծակէն ուրիշ ծակ
չեն թողուր, կը ծեփեն: **Ասոնք** ընելով ալ՝ գողու-
թիւն կը պատահի նէ՝ գողը կը փնտռեն, թալած
կողովի մէջ ծեծած կիր կը ցանեն, ու ան ճերմկ-
ցած մեղուները կը դիտեն, որ ուրիշ կողովներ կը
մտնեն թէ չէ: **Գողերը** կը գտնեն նէ՝ իրենց կո-
ղովը հեռու տեղ կը տանին, կամ մէկ քանի օր
բերանը գոց պաղ տեղ կը գնեն. թէ որ չեն գտներ
նէ՝ կողոպտուած կողովին տեղը կը փոխեն, անոր
տեղը պարապ կողով մը կը գնեն, որուն բերանը
ծուռ մէջը ծակով եղէգ մը կը խոթեն, որ գողերը
ներս մտնեն, ու ելլելու ծակ չգտնելով մէջը մնան
ու սատկին:

ԹԱԳՈՒՀԻ ԶՈՒՆԵՑՈՂ ՓԵԹԱԿԻ ՎՐԱՅ

Փեթակ մը ան ատենը թագուհի չունենար, երբ որ թագուհին անանկ ատեն կը մեռնի, որ փեթակի մեծ թագուհի ելլելու հաւկիթ չի գտնուիր, եւ աս նշաններէն կ'իմացուի:

Արբոր փեթակի մը մեղուներն արուներու կոտորածի ատեն՝ իրենց արուները չեն կոտորեր նէ՛ ստոյգ նշան է որ թագուհի չունին: Ասանկ ալ թագուհին մեռած կ'ըլլայ նէ՛ մեղուները կէսօրէն վերջն իրենց ծակին առջեւն ասդին անդին չեն թռչիր, մեղը շինելու աղէկ ատեններ օտքերնին քիչ ծաղկով ետ կը դառնան, ամբած ու ծոյլ կ'ըլլան, օրէ օր կը պակսին, ուրիշները շուտ շուտ ու բզզելով գործած ատեններ՝ ասոնց քանի մը հատը կամաց ու լռութեամբ կը թռչին, իրենց ծակին առջեւն եկած ատեն թագուհւոյ յարգութիւն չեն ըներ, այսինքն փորձրնին վեր տնկած՝ գլուխնին ծակը շտկած ուրախութեամբ չեն բզզեր, ու մեռածներն ու փեթակի աղտոտութիւնները դուրս չեն թափեր:

Թագուհին գարնան կամ ամառը մեռած կ'ըլլայ նէ՛ ուրիշ փեթակէն մէջն երկու երեք օրուան հաւկիթներով մաղ մը կը կտրեն, ու թագուհի չունեցող փեթակի մէջ կը հաստատեն, որ մեղուներն անկէ իրենց թագուհի հանեն. բայց անոնց մէջն ալ թագուհի ելլելու հաւկիթ չի գտնուիր նէ՛ զիրենք թագուհի ունեցող կողովի հետ կը միացընեն: Թագուհին սեպտեմբերի մէջ կը մեռնի, իրենք ալ շատուոր՝ ու մեղրնին առատ է նէ՛ վերջի

եւլածներէն մէջը թագուհիով պղտիկ խմբի մը հետ
կը միացընեն:

ՄԵՂՈՒՆԵՐԸ ՄԻԱՅԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Փեթակի մեղուներն որչափ շատ են նէ՛ ան-
չափ աւելի օգտակար կ'ըլլան, մանաւանդ մեղու պա-
հելու անյարմար գաւառներ. անոր համար քի-
չուոր փեթակները մէկը մէկալին հետ միացընելու
է: Ասոր ամէնէն աղէկ ժամանակը խումբ խումբ
դուրս ելլելու ատեններն են: Արիկուներ պարպելու
կողովը ոտքի վրայ ծակը վեր կը կեցընեն, մէջը
լեցընելու կողովը գլխի վայր ու ծակ ծակի վրայ կը
դնեն, ու երկրորդ առտու՝ տակի կողովին վարէն
սկսած փայտով մը կամաց կամաց զարնելով մէջի մե-
ղուները վեր կ'ելլեն, վրայի կողովը կը մտնեն,
ու մէկալնոնց հետ կը միանան: Ամ վարի կողովը
մէկ կողմը բաց տակառի մէջ կը կայնեցընեն, ու
տակառի մէջ ինչուան բերանը քիչ քիչ ջուր դնե-
լով կը լեցընեն. մեղուները ջրէն աղատելու համար
վեր կ'ելլեն, ու վրայի կողովը կը մտնեն: Այլ-
ջէն ելած երկու պղտիկ խմբերը միացընելու հա-
մար՝ իրիկուներ մէկ կողովին բերանը բացած՝ կտաւի
վրայ գլխի վայր բռնելով՝ ու մէկալ կողմի կափարի-
չին վրայ զարնելով մեղուները կը թափեն, ու մէկալ
կողովը մեղուներու մեծ մասին վրայ քանի մը փայ-
տի վրայ գլխի վայր կը դնեն, ու մէջը մտնելէն
վերջը կողովը կը շտկեն, իր տեղը կը դնեն: Քի-
չուոր կողովը զօրացընելու համար՝ երբեր ուրիշ կո-
ղովէն պղտիկ խումբ մը կ'ելլէ, ու ելած կողովը
մտնել կ'ուզէ նէ՛ անիկայ իր տեղէն կը վերցընեն,

ու անոր տեղը քիչուոր կողովը կը դնեն, որն որ ձագերն իրենց ելած կողովը կարծելով՝ ներս կը մտնեն. ետքը կողովներն իրենց տեղերը կը դնեն:

ՄԵՂՈՒՆԵՐԸ ԽԱԲԵԼՈՎ ՔԻՉՈՒՈՐ ԽՈՒՄԻԸ ՇԱՏՅԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Քիչուոր մեղուները շատցընելու համար շատուոր փեթակի հետ տեղերնին կը փոխեն, ու կը շատնան. որուն մէջ աս կանոնները պահելու է: Տեղերնին փոխած փեթակներուն երկուքն ալ թագուհի պիտ'որ ունենան, ու մէջերնին հիւանդութիւն պիտ'որ չըլլայ, որ օգտի տեղ վնաս չըլլայ: Ասիկայ մինակ մեղըը շատ եղած տարին կը՝ յաջողի: Արկու կողովն ալ նոյն մեծութեամբ, գունով ու ձեւով պիտի ըլլայ. տեղերնին ալ մէկը մէկալին շատ մօտ պիտ'որ չըլլայ: Աէսօրէն վերջը մեղուներուն շատը գուրս գտնուած ատեն փոխելու է, որ մեղուները ետ դարձած ատեն իրենց փեթակը կարծելով մէջը մտնեն, ու քիչուոր մեղուները շատնան: Վուզես, որ փեթակ մը մեծ խումբ տալէն վերջը պզտիկ խմբեր չտայ, անոր տեղը նոր ելած խմբի կողովի հետ փոխելու է, ու անիկայ իր բազմութենէ նոր ելածին կու տայ, կը շատցընէ, ինքն ալ ուրիշ խումբ չի հաներ:

ՓԵԹԱԿԸ ՄԵԾՅԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Պէտք կ'ըլլայ նէ՝ փեթակը կամ կողովը մեծցընելու է, մեղուներուն ջանքը կ'աւելնայ, ան աւելցած պարապ տեղն ալ լեցընելու կ'աշխատին, որ

մինակ յաջող տարիներ պէտք կ'ըլլայ: Արբ որ կողովը մեղրով չափէն աւելի կը լեցուի, որ ծանրութենէ եւ ուրիշ նշաններէն կ'իմացուի, ետեւի դին հիւսելով կ'երկրնցընեն, ու կափարիչն ետ կը քաշեն. ու մեղուներն ան նոր աւելցած տեղն ալ կը լեցընեն, չէ նէ կողովը կը թողուն կ'երթան. բայց մէկէն շատ չեն մեծցըներ, որ չյուսահատին, ու պէտք եղած ատեն մէյ մ'ալ կը մեծցընեն:

ՄԵՂՈՒԻ ԽՈՒՄԻ ԽՈՒՄԻ ԳՈՒՐՍ ԵԼԼԵԼՈՒՆ ՈՒ
ԱՆՈՐ ՆՇԱՆՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Ասոնց խումբ հանելուն ժամանակն եղանակներուն յաջողութենէ ու երկրի օդին քաղցրութենէ կը կախուի: Հասարակ ատենը մայիսէն ինչուան յունիսի վերջն է: Խմբերը որչափ շատուոր ու կանուխ կ'ելլեն նէ՛ այնչափ աւելի յոյս կ'ըլլայ մեղրի առատութեան: Կանուխ խումբ խումբ դուրս ելլելու՝ կողովին պղտիկութիւնն ու մեղուներուն շատութիւնն ալ կ'օգնեն: Մեղուները յաջող տարին երեք խումբ կրնան ելլել, առջի խումբն ալ նոր խումբ կը հանէ. բայց անյաջող տարին կերակուրը պակսելով մեղուները գարնան դուրս կ'ելլեն, որ անօթիութեան խումբ կ'ըսուի:

Առջի խումբը շատ հեղնշան շտուած կ'ելլէ. անոր համար խումբ ելլելու ամիսներ կէսօրէն երեք ժամ յառաջ սկսած՝ վեց ժամ սպասելու դիտելու է, որ հասարակօրէն կէսօրէն երկու ժամ յառաջ ինչուան անկէ երկու ժամ վերջը կ'ելլէ: Արկրորդ, երրորդ խմբերն աւելի կանուխ կամ ուշ ալ կ'ելլեն, որ շատ անգամ աս նշաններէն

կ'իմացուի: Պակին առջեւը մէկը մէկալէ կա-
խուած շատ մեղուներ կը ժողվին, ու քանի կ'եր-
թայ՝ կը շատնան: Արուները կէսօրէն յառաջ
դուրս կ'ելլեն: Աերակուր ժողվելէն դարձողները
ներս չեն մտներ: Խուամբն ելլելէն քիչ մը յառաջ
մեղուներն անհանգստութեան մէջ կ'ըլլան, ծակին
առջեւն ու փեթակին քովերն արտորանքով կը
թռչին: Սովորաբար առջի խմբէն եօթը, ինը կամ
տասնումէկ օր վերջը երկրորդը կ'ելլէ, որոնք քա-
նի մը իրիկուն յառաջ՝ Խ-Խ Խ-Խ կամ +--+ +--+
յայտնի ձայն կը հանեն: Հանելու խուամբ ունեցող
կողովն անձրեւէ մը վերջը տաք օրեր կ'ըլլայ նէ, շու-
տով կը հանէ:

ՄԵՂՈՒԻ ԵԼԱԾ ԽՈՒՄԲԸ ԿՈՂՈՎԻ ՄԷՋ ԺՈՂՎԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Խուամբ ելլելու ատենը կը մօտենայ նէ՝ մեծ
ու պղտիկ կողովներ կը պատրաստեն, որ մեծ խում-
բերը մեծին ու պղտիկները պղտիկին մէջ ժողվեն:
Ասոնք մաքուր կը լուան, գործածուածները խուամբ
ելլելու մօտ քանի մը ժամ արեւի մը մէջ կը դնեն,
որ մէջը կպած մոմերը հալելով աղուոր հոտ տան:
Վերն ըսած գործիքները բոլոր կը պատրաստեն:
Մեղուանոցի առջեւ ծառի ճիւղեր կը տնկեն (թէ
որ մօտերը ցած ծառեր չկան նէ): Մեղուները
խուամբ ելլելու շուտ սկսելու համար գարնան կարօ-
տութիւն ալ չունին նէ՝ շատ հեղ կերակուր կու-
տան, որ թագուհին շատ հաւկիթ ածէ: Մայիսի
յունիսի մէջ անձրեւներէն վերջը առտուները ծա-
կին առջեւը խածուած հաւկիթներ, պղտիկ մեղու-

ներ կը գտնուին նէ՛ իրիկունը մէկ քանի դրգալ
 մեղը կու տան, որ ձագերնին մեռցընելէն դադրին:
 Ալած խումբը բարձր տեղ մը կախուած կը կենայ
 նէ՛ կողովը փայտերով անանկ կը կայնեցընեն, որ
 կարող ըլլան մեղուները մէջը մտնել: Արոնք կո-
 ղովի մէջ հանդարտ կը կենան, կը բզզեն, ու ծա-
 կէն ներս մտնելու ատեն յարգութիւննին կ'ընեն
 նէ՛ նշան է որ թագուհին մէջերնին է. բայց մէ-
 ջերնին շիտթութիւն կ'ըլլայ, կամ կողովը մտնել
 չեն ուզեր նէ՛ թագուհին կորսուած է. մօտ տե-
 ղեր փնտռելու է, որ չըլլայ թէ պզտիկ խմբով մը
 ուրիշ տեղ նստած ըլլայ: Ալած խումբը փախչելու
 համար վեր ելել կը սկսի նէ՛ ջուր ցանելու գոր-
 ծիքով կը թրջեն, կամ պարզ վառօդով հրացան կը
 պարպեն, ու շուտով վար կ'իջնան կը նստին.
 Թէ որ մայր կողովին ծակը պզտիկ կ'ըլլայ նէ՛ մէկէն
 դուրս չկրնալով ելլել, հեռու չեն երթար:

Խումբը բարձր ծառի վրայ կը նստի նէ՛ եր-
 կայն ձողով կողովը վեր կը վերցընեն երկայն ճան-
 կով նստած ճիւղերնին կը թօթուեն, ու կողովի
 մէջ կը թափեն. գետինը կը նստի նէ՛ երկու դին
 երկու փայտ դրած՝ վրան ծակը վար կողով մը կը
 դնեն, որ մէջը մտնէ. մօտենալն անկարելի տեղ
 կը նստի նէ՛ տակէն մուխ տալով ան տեղէն կը
 վերցընեն, դիւրին տեղ կը բերեն: Արկու շատուոր
 խումբ մէկտեղ կը նստի նէ՛ մեծ կողովի մէջ կ'առ-
 նուն, անկէ կտաւի մը վրայ կը թօթուեն, ու վրանին
 աւելով բարակ ջուր կը ցանեն, որ չփախչին. քո-
 վերը փայտեր կը դնեն, ու վրանին գլխի վայր երկու
 կողով դնելով իրենք իրենցմէ կը զատուին, կողով-
 ները կը մտնեն. բայց ասանկ ալ չեն զատուիր նէ՛

Ետեւէն հիւսելով կողովը կը մեծցընեն: Սուսմբ մը նստածին պէս մէկ ուրիշ խումբ ալ կ'ելլէ նէ՛ առջինը կտաւով կը ծածկեն, որ երկրորդն անոր հետ չմիանայ: «Որ խումբը կողովի մէջ խառնելէն վերջը մայր կողովէն հեռու տեղ կը դնեն, ու վրան լաթով կը ծածկեն, ինչուան իրիկուն իրենց ծակը սորվին, ու արեւի տաքէն նեղանալով չփախչին. ետեւէն անձրեւներ կը սկսի նէ՛ ինչուան պայծառ օրեր իրենց կերակուր կու տան: Ալա՛ծ խումբը ներս կը դառնայ նէ՛ երկրորդ կամ երրորդ օրը նորէն կ'ելլէ, բայց թագուհին կորսուած կ'ըլլայ նէ՛ հակթէն նոր թագուհի կը հանեն, ու թերորդ կամ իններորդ օրը կ'ելլեն: Բայց աս ալ դիտնալու է, որ երբեմն մեղուները կողովին առջեւը կը ժողվին, ու խումբ չեն հաներ նէ՛ ներսը մեղրին շատութենէ իրենց կենալու տեղ մնացած չէ, ան ատեն կողովն ետեւէն երկնցընելու է:

ՄԵՂՈՒԻ ԱՇՆԱՆ ՀՈԳԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Մեղուները խումբ հանելէն դադրածին պէս քննելու է, որ թագուհին մեռած փեթակ կայ նէ՛ ճարը գտնուի: Մեղրնին քաղելու ատեն միջակ մեղուներուն ձմեռուան կերակուրի համար երկու հոխայի չափ, ու շատուորներուն երկուք ու կէս հոխայ մեղր թող տալու է, որոնք ձմեռն աղէկ օրեր շատ կը գտնեն նէ՛ շատ դուրս ելլելով շատ մեղր կ'ուտեն, դարնան ալ մեղր տալու հարկ կ'ըլլայ: Ալերջը ծակերնին պղտիկցընելու է, որ գողութիւն չպատահի, ուրիշ ծակեր կան նէ՛ ծեփելու է: Երկուստեմբերին քիչուոր խմբերը միացընելով շատ-

ցընելու է: Չմեռուան ցրտերը սկսած ատեն՝ պըզտիկ ու ծակ ծակ բարակ տախտակով կողովին ծակը գոցելու է, որ ներսը տաք մնայ, հարկաւոր օգնալ չպակսի. անկէ վերջը քովերնին՝ կանչել, պոռալ, զիրենք շարժելով անհանգիստ ընել չ'ըլլար: Եւ տերկրագործներ մեղունին աւելի տաք տեղ կամ խուց մը կը տանին, բայց ասանկ տեղ չգտնուելով՝ հարկ կ'ըլլայ նէ ամառուան տեղը թողուլ, վրանին լաթ ծածկելու է:

ՄԵՂՈՒԻ ՀԻՒԱՆԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մեղուններն առողջ պահելու համար ատենէն դուրս կերակրելու չէ, աղտոտ կամ աւրուած մեղը տալու չէ, տկար փեթակները զատելու է, որովհետեւ թանջ կ'ըլլան, երբեմն ալ հաւկիթնին կ'աւրուի:

Թանջը շատ ատեն ներսը մնալէն, աւրուած մեղը ուտելէն ու պաղ առնելէն կը պատահի. որ վըտանգաւոր փոր լուծել մըն է, անանկ որ մեղունները մաղերու վրայ կարմիր աղբով կը լեցընեն, ու անշահ հոտիլ կը սկսին: Աս հիւանդութիւնը փեթակի մէջ կ'իյնայ նէ՝ աղէկ օր մը փեթակին ծակը բանալու է, որ մեղունները բնակարաննին մաքրեն, ու քիչ մը աղէկ հին գինիով խառնած մաքուր մեղը տալու է:

Հաւկիթներուն աւրիլը հասարակօրէն գարնան պաղերէն կ'ըլլայ. թագուհին յառաջ աղէկ եղանակներ գտնելով շատ հաւկիթ կ'ածէ, վրան ցուրտ մը եկածին պէս մեղունները տաքնալու համար հաւկիթները, որդերը կը թողուն, քովէ քով կը

Ժողովին, ու հաւկիժներն անհող մնալով կը սա-
ռին, կ'աւրուին: Ասիկայ չպատահելու համար կո-
ղովի վրայ լաժ կը ծածկեն, ու տաք կը պահեն:
Պատահածին ալ սառած հաւկիժներն ու որդերը
մաղովը կը կտրեն, դուրս կը հանեն. թէ որ բո-
լորը կամ մեծ մասն սառած կ'ըլլայ նէ՛ մեղուները
պարապ կողով կը փոխեն, կամ առողջ խմբի մը
հետ կը միացընեն:

ՄԵՂՈՒԻ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Մեղուներն ալ իրենց թշնամիներն ունին
որոնց վրայ հող չի տարուիր նէ՛ շատ մեծ վնաս կու
տան, որոնք են՝ մուկ, ծիծառ, սարդ, իշամեղու, պի-
ծակ, գիշերուան թիթեռ, ցամաքի գորտերն ու
իրենց ոջիլը:

Մուկը ձմեռը ներս կը մտնէ, խորիսխը կ'աւ-
րէ, մեղրը կ'ուտէ. որուն դէմ ծակին բերանը ծա-
կած երկթէ տախտակով կը գոցեն, ու մուկերը
ձայն չհանելու որոգայթով կը բռնեն:

Կիծառն ու կարմիր տանով թռչունը ձագ
հանած ատեննին մեղուն կը բռնեն, ձագերնուն կը
տանին. անոր համար ասոնց թող չեն տար մեղու-
ներու մօտ բոյն շինելու: Անծեղն ու շատ գոյնե-
րով պզտիկ թռչունն աշնան ու բոլոր ձմեռը մե-
ղուներն անհանգիստ կ'ընեն:

Սարդն իր ոստայնովը շատ մեղու կը բռնէ.
որուն ոստայնը կ'աւրեն, ու զինքը կը մեռցընեն:

Իշամեղուն ու պիծակը թէ որ մօտերը բոյն
ունին նէ՛ մեղուներու շատ վտանգաւոր են. զգու-
շութեամբ միտ դնելու ու բոյներնին աւրելու է:

Մուծ ճերմակ գունով գիշերուան թիթեռը
ցորեկը կողովին ետեւը կը պահուըտի, իրիկունը
կ'աշխատի կողովի մէջ մտնելու, որուն դրսի դին
ծակ կը փնտռէ հաւկիթ ածելու, ու անոնցմէ ելած
որդերն իրենց թելերով ծակին բերանը կը հիւսեն.
մէջի խումբը տկար է նէ՛ ներսը մնալով կը մեռ-
նին: Անոր համար կողովին դրսի դին կը ծեփեն,
որ իրենց հաւկիթ ածելու տեղ չմնայ, ու զիրենք
կը մեռցընեն:

Յամաքի՛ գորտերը մեղուները՝ կը բռնեն
կ'ուտեն, մեղուանոցի առջեւէն խոտերն աղէկ մաք-
րելու է, որ մէջը չկրնան պահուըտիլ ու գտնու-
ածները մեռցընելու է:

Մեղուներուն կռնակը կարմիր ոջիլ կ'ըլլայ.
բայց ինչուան հիմայ չտեսնուեցաւ որ վնաս մը
ըրած ըլլան:

ՄԵՂԸ ՄՈՄԷՆ ԶԱՏԵԼՈՒ ՎԼԱՅ

Մաքուր մեղը հանելու համար խորիսխը կը
կոտրեն, բերանը գոց հողէ ամանով արեւը կամ
քիչ տաք փուռի մէջ կամ տաք մոխիրի վրայ կը
դնեն. մեղը կը վազէ կ'ելլէ նէ՛ պաղ տեղ կը
թողուն ինչուան որ մոմն ուրիշ աղտեղութիւննե-
րով երեսն ելլէ. ան ատեն անոնք քամոցով կը
ժողվեն, ու մեղը բերանը գոց հողէ ամանի մէջ
պաղ տեղ կը պահեն: Մնացած մոմն ու աղտե-
ղութիւնները հողի ամանի մէջ ջրով կ'եփեն, մաղէ
կամ կտաւէ տուպրակի մէջ կը լեցընեն, ու մաս-
նաւոր մամուլի տակ ճզմելով, կամ երկու տախտա-
կի մէջ դրած՝ վրան ծանրութիւն դնելով կը քա-

մեն, մոմն երեսը կը սառի, մնացած մեղրով ջուրը տակը կը մնայ. որն որ կրակի վրայ նորէն եփելով ջուրը շոգի կ'ըլլայ, կ'ելլէ, մինակ մեղրը կը մնայ. որ երկրորդ մեղը կ'ըսուի, ու սեպտեմբերի մէջ մեղուներուն կրնայ տրուիլ: Մոմը ջրով մէյ մ'ալ կ'եփեն, հողէ ամանի մէջ կը լեցընեն, որն որ սառելով մէկ կտոր կ'ըլլայ, ու աղտոտութիւնները բոլոր տակը կը մնան:

Գ Լ Ո Ի Խ Ի

Շ Ե Ր Ա Մ

Շ Ե Ր Ա Մ որդ մըն է, որ երկրագործին ծախքն ու աշխատանքն առատ կը վարձատրէ: Ասիկայ երկոտասաներորդ դարուն հարաւային ճենաց երկրէն Իտալիա բերած են. ասկէ ալ յառաջ վեցերորդ դարուն մէջ Հնդկաստանէն Աոստանդնուպոլիս բերած են. ու հիմայ իր շատ օգտակարութեանը համար ամէն տեղ տարածած է: Ալոր երկայն ու պղտիկ որդ մըն է, պղտիկ հաւկթէն կ'ելլէ, թաթերովը կը քայլէ, վերի ու վարի ծնօտները սղոցի պէս են՝ թթի տերեւ ուտելու համար, որ իր կերակուրն է: Աերնին տակը մանելու գործարան ունի, որ կը հաղորդի երկու խոռոչներու հետ, ուր որ մետաքսի նիւթը կը ժողվի: Ասիկայ շուտ մեծնալուն պատճառաւ չորս հեղ կաշին կը փոխէ, ու ան ատեններ չ'ուտեր, քնացածի պէս կը կենայ: Քաւական կը մեծնայ նէ՛ մանելու գործարանէն դուրս փոխելով՝ մետաքսը կը մանէ, ու անով իր

չորս գին իրեն խցիկ մը կը շինէ, ու մէջը մասնաւոր փեճակի մը մէջ մեռածի պէս կը կենայ, որ բոժոժ կամ հարսնեակ կ'ըսուի: Քանի մ'որ վերջը թիթեռ կ'ըլլայ, փեճակն ու մետաքսը կը ծակէ, դուրս կ'ելլէ, ու հաւկիթ կ'ածէ, որոնց մէջէն նորէն շերամ կ'ելլէ:

ՇԵՐԱՄԻ ՏԵՍԱԿԸ

Շերամն երկու տեսակ է, մէկն երեք հեղ կաշի կը փոխէ, մէկալը չորս հեղ: Առջինն՝ երկու հինգերորդ պակաս մետաքս կու տայ, երկրորդէն չորս օր յառաջ կը լմնայ. կերակուրը պակաս կ'ուտէ, բայց մետաքսը բարակ ու շատ աղուոր կ'ըլլայ: Արկրորդին աշխատանքը չորս օր աւելի կ'ըլլայ ու մետաքսը շատ: Մենք ասոր վրայ կը խօսինք, ամէն երկրագործ իր հաւնածը պահէ:

ՇԵՐԱՄԻ ՀԱՒԿԻԹՆԵՐԸ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ԵՒ ՈՐԻ ՀԱՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Մարտէն վերջը, հաւկիթներու լաթը ծալած քանի մը րոպէ մաքուր ջրի մէջ կը թրջեն, ետքը տախտակի վրայ տարածած՝ բուժ դանակով քերելով հաւկիթները վրայէն կը հանեն, մաքուր ջրով կը լուան, ջրի երեսինները մէկ դի կ'առնուն, որ աղէկ չեն. վերջը մաքուր մաղով ջուրը կը քամեն, ու մէկ հեղ ալ ճերմակ գինիով լուալէն ետեւ՝ մաքուր կտաւով մաղի վրայ կը չորցընեն, ու պզտիկ թղթերու կամ պարկերու մէջ մինչեւ հանելու ատենը պաղ ու չոր տեղ կը պահեն:

Աղէկ հաւկիթը մուծ մոխրի գոյն կ'ունենայ. դեղինը կարմիրի զարնող գունովը կամ ճերմակն աղէկ չէ, ու մատի մէջ ճզմելով մէջէն կաշուն ու թափանցիկ հիւթ կ'ելլէ: Շատ հաւկիթ մեկտեղ մեծ ամանով հեռու տեղ տանելով կ'աւրուի:

Հանելու հաւկիթը բուսնելու տերեւի չափին համաձայն ըլլալու է, որ տերեւը չաւելնայ, պարապ չերթայ, կամ պակսելով որդերը անօթի չսատկին: Մէկ տրամ հաւկիթէն ելած որդերն եօթանասուն'ուծը հոխայ չմաքրուած տերեւ կ'ուզեն, ու տասնուչորս հոխայ տերեւէն մէկ հոխայ բոժոժ կ'ելլէ, ուստի ամէնը մէկէն հինգ հոխայ երկու հարիւր քսան'ուծը տրամ կ'ելլէ. բայց առջի ննջելու մէջ շատ որդ կը մեռնի նէ՛ տերեւը պակաս կ'երթայ, բոժոժն ալ պակաս կ'ելլէ:

Մինչեւ որ թթենին բաւական տերեւ չի բանար նէ՛ վրան ցուրտ մը գալով կէս ճամբան չմնալու համար որդերը չեն հաներ: Արդերը հանելու համար հասարակօրէն հաւկիթները պղտիկ պարկով ցորեկը զգեստին տակը վրանին կը կրեն, ու գիշերը սաւանին տակը կը դնեն, բայց աս եղանակն աղէկ չէ. վասն զի ամէնը մէկէն չեն ելլեր, մարդու հոտն ալ որդերու վնասակար է: Արուեստական տաքութիւնով հանելն ամէնէն աղէկ է այսինքն՝ գետնէն բարձր, կէս օրուան արեւի դէմ, չոր ու պղտիկ սենեկի մը մէջ գերմանիայի վառարանով (օդ-յ-ձ) կամ սենեկի մէջ կրակ դնելով. ասոր մէջ վեց հոխայ հաւկիթ մէկէն կրնայ հանուիլ, որ մեծ գեղի մը բաւական է: Մենեակը դիմացէ դիմաց՝ ապակիով ու մէյմէկ բանալու գոցելու պղտիկ ծակերով պատու հաններ պիտ'որ ու-

նենայ, պէտք եղած ատեն զանոնք բանալով սենեկին օդը փոխելու համար, վանդակներ պիտ'որ ունենայ՝ արեւը հակիթներու վրայ զարկած ատեն գոցելու համար, սենեկին մէկ կողմը բանալու գոցելու ծխնելուզով գոց վառելու տեղ պիտ'որ ըլլայ, որ պէտք չեղած ատեն բաց կենալով սենեակը չպաղի ու պէտք եղած ատեն պատուհաններու պղտիկ ծակերն ու ծխնելոյզը բանալու, ու քիչ մը բաց վառելու համար, որ սենեկին օդը փոխուի: Սենեկին մէջ տեղը բարձր ոտքերու վրայ մէկը մէկալէն կանգուն մը հեռու գերաններ կը դնեն, որոնց վրայ բարակ ճիւղերով հիւսած մէյմէկ կանգուն քառանկիւն տախտակներ կը շարեն, հակիթները թղթէ կամ բարակ տախտակէ տուփերու մէջ քիչ քիչ տարածած անոնց վրայ կը շարեն, ու ամենուն վրայ բան մը կը ծածկեն: Սենեկին տաքութիւնն իմանալու համար ջերմաչափ գործիքն ունին, առջի երեք օրը՝ տասնուչորս աստիճան տաքութիւն կ'ուղէ. ուստի՝ օդին բնական տաքութիւնն անկէ վար է, վառարանը կը վառեն. անկէ վեր է նէ՝ արեւ զարկած պատուհաններու վանդակները կը գոցեն, ու շուք եղած կողմի պատուհանները կը բանան: Արրորդ օրէն սկսած՝ տաքութիւնն ամէն օր մէյմէկ աստիճան կ'աւելցընեն ինչուան քսանուերկու: Թէ որ աստան օրը՝ դիշեր ցորեն քովերնին մարդ սպասելով գրածիս պէս կը կարգաւորես նէ՝ որդերը կ'ելեն ու շատ զօրաւոր կ'ըլլան: Տաքութիւնը տասնուինը աստիճան հասնելէն վերջը սենեկին յատակը թրջած լաթեր կը դնեն, որ չորութիւնը հակիթներու վնաս չտայ. խոնաւութիւնն ալ չափելու համար

ամանով բարակ աղ կը դնեն, թէ որ թրջի նէ՝ սենեակը շատ խոնաւ է, քիչ մը բոց կը վառեն, պատուհանները, դուռը կը բանան ու խոնաւութիւնը կը չափաւորեն: Հաւկիթները կը ձերմրկին նէ՝ տուփերու վրայէն ծածկոցը կը վերցընեն, ու ամէն մէկին վրայ պղտիկ ծակերով մէյմէկ թուղթ կը դնեն: Աոր ելած որդերը ծակերէն կ'անցնին, թղթերու վրայ կը տարածին նէ՝ վրանին կտրտած տերեւ կը ցանեն, թղթերով պղտիկ տախտակներու վրայ դրած՝ կը տանին, ու մեծ սենեկի մէջ՝ ուռիի ճիւղերէն հիւսած ու վրանին թուղթ տարածած մեծ տախտակներու վրայ մէկ մէկէ չորս չորս մատ հեռու կը շարեն, որ թէ որ որդերը հաւասար չեն նէ՝ կարող ըլլան պղտիկները զատ կերակրել, չէ՝ նէ՝ մեծերն իրենց կերակուրը գողնալով անօթի կը սատկին: Աս բանիս մէջ սխալ մը չընելու համար պէտք է գիտնալ, որ երկու տրամ հաւկիթի որդերուն համար՝ ելած ժամանակէն ինչուան առջի ննջելնին մէկ քառանկիւն կանգուն տեղ պէտք է, ինչուան երկրորդ ննջելնին՝ երկու քառանկիւն կանգուն, ինչուան երրորդը՝ չորս ու կէս, ինչուան չորրորդը՝ տասը կանգուն, ու ինչուան ճիւղի վրայ ելելնին քսանուերկուք ու կէս քառանկիւն կանգուն տեղ պէտք է տարածել:

ՇԵՐԱՄԻ ՈՐԴԵՐԸ ՏԱՐԱԾԵԼՈՒ ՈՒ ՏԵՂԵՐՆԻՆ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Որդերուն ձեռք դպցընելը վնասակար է. հիւսած տախտակներու վրայ իրենց չորս դիերը կտրած տերեւ կը ցանեն, ու որդերն անոնց վրայ գալով

տեղերը կ'ընդարձակի: Այլ աւելի տարածել հարկ
 կ'ըլլայ նէ՝ քովերնին տերեւով թ[թ]ի ճիւղեր կը
 տնկեն, որդերը վրան լեցուած ատենը՝ տակը թուղթ
 բռնելով ուրիշ հիւսած տախտակներու վրայ թուղթ
 կը տարածեն, ու ճիւղերը վրան կը դնեն, առջի
 տեղերնին կը մաքրեն, ասանկ ուրիշներն ալ հոն
 կը բերեն, անոնց տեղերն ալ մաքրելու ու մեծ-
 ցընելու համար: Աս բանն առջի եւ երկրորդ ննջե-
 լէն ու արթըննալէն վերջը հեղ մը, երրորդէն
 վերջը՝ երկու հեղ ու չորրորդէն վերջը՝ յառաջ մէկ
 երկու հեղ կերակուր տալէն ետեւ ամէն օր կ'ընեն:
 Ճիւղերը տախտակներու վրայ կարգաւ ու մէկ մէկէ
 հեռու կը շարեն, որ մէջի պարապ տեղերուն տե-
 րեւ ցանկելով որդերը տարածուին, սահմանած տե-
 ղերը լեցընեն: Չորրորդ արթըննալէն վերջը շատ
 տեղ վրանին դերձանէ ցանց կը փոեն, ու վրան
 տերեւ կը ցանեն, որդերը տերեւներու վրայ կ'ել-
 լեն նէ՝ ցանցը վերցընելով տակերնին մաքրելէն
 վերջը տախտակի վրայ նոր տերեւ կը ցանեն, ու
 որդերը վար կ'իջնան նէ՝ ցանցը կը վերցընեն:

ՇԵՐԱՄԻ ԿԵՐԱԿՈՒՐԻՆ ԵՒ ՈՒՐԻՇ, ԳՈՐԾՔԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Կնչուան չորրորդ ննջելնին՝ քսանուչորս ժա-
 մու մէջ չորս հինգ հեղ կերակուր կու տան, ու
 անկէ ետքը վեց հեղ: Աերակուրին չափը՝ իրենց
 կշտանալն է, երբ որ կը հանգչին ու մնացած տե-
 րեւը շէն ուտեր նէ՝ կշտացած կ'ըլլան: Կնչուան
 չորրորդ ննջելնին՝ տերեւները յառաջ բարակ ու
 վերջէն քանի կ'երթայ նէ՝ խոշոր կտրելով կու

տան, որ անոնց անոյշ հոան առնելով աւելի ուտեն, անկէ վերջը ամբողջ կու տան. բայց ժողվածին պէս տաք տաք չեն տար, քանի մը ժամ պաղելէն վերջը կու տան, որ թաց ալ պիտի չըլլայ: Անոր համար անձրեւի վախ կ'ըլլայ նէ՛ երկու երեք օրուան բաւական կը ժողվեն, պաղ տեղ կը տարածեն: Անձրեւը շատ կը տեւէ նէ՛ օր մը յառաջ կը ժողվեն, հով բանելու չոր տեղ կը տարածեն, ու շատ հեղ խառնելով չորցընելէն վերջը՝ երկրորդ օրը կու տան. նոյն օրը տալու հարկ կ'ըլլայ նէ՛ թաց տերեւը կտաւի մէջ թօթուելով ջրերն աղէկ կը վազցընեն. ու անոր համար կերակուրնին քիչ մը կ'ուշանայ ալ նէ՛ քանի մը ժամ անօթի մնայն այնչափ մնաս չի տար իրենց՝ որչափ թաց տերեւ ուտելը:

Անեկին տաքութիւնն ինչուան առջի ննջելնին՝ տասնուինն աստիճան պիտ'որ ըլլայ. ետքը ամէն մէկ ննջելնին՝ մէյմէկ պակաս, օգին տաքութիւնն անկէ պակաս է նէ՛ կրակով, ու աւելի է նէ պատուհանները բանալով գոցելով յարմարցընելու է. բայց մէկ երկու աստիճան աւելի տաքը մնաս չ'ընէր. որդերը ծարուելով աւելի կ'ուտեն, անոր համար կերակուրն աւելի տալու է: Ապելու է, որ որդերը հաւասար մեծնան, որ մեծերը պղտիկներուն կերակուրը գողնալով պղտիկները չհիւանդնան, ու ամէնը մէկ ժամանակ ննջեն որ շատ ատեն չկորսուի: Աս պատճառաւ ուշ ելած որդերը սենեկին աւելի տաք կողմը բարձր տեղ դնելով, շատ կերակուր տալով, ու աւելի տարածելով շուտ կը մեծցընեն, որ մէկայնոնց հաւասարին: Աս կանոնները պահելով, որդերը հաւկրթէն ելլելէն հինգ վեց օր վերջը

առջի հեղ կը ննջեն. չորս օրուան չափ ետքը՝ երկրորդը, հինգ վեց օր վերջը՝ երրորդը, վեց եօթը օրէն՝ չորրորդը, ինը տաս օրէն՝ ճիւղերու վրայ կ'ելեն, երեսունուերեք, երեսունուչորս օրուան մէջ ամէն բան կը լմնայ: Արբ որ ալ չեն ուտեր, վղերնին վեր բռնած կը քալեն, լուսին դէմ նայելով մէջերնէն բաց ոսկւոյ գոյն մը կ'երեւայ, մարմիննին կը պղտիկնայ ու կը կակղնայնէ՝ հասած կ'ըլլան, վրան ելելու ճիւղերը տնկելու է:

ՇԵՐԱՄՆԵՐԸ ՎՐԱՆ ԵԼԼԵԼՈՒ ԾԻՒՂԵՐ ՏՆԿԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Տախտակներու չորս գին թղթերուն ծայրերը քիչ մը վեր կը վերցընեն, ու երկայն բարակ՝ աղէկ չորցած ճիւղերէն պղտիկ կապոցներ կը տնկեն մէկը մէկէն մէյմէկ օտք հեռու, որ մանելու ատեն իրարու արգելք չըլլան: Ճիւղերու վերի ծայրերը հովահարի պէս կը բանան, ու կամարածեւ իրարու դէմ կը ծռեն, որ մէջը օդ բանի, ու մանելու հանգիստ տեղ ունենալով՝ սկսածնին թող տալով նոր բոժոժ չսկսին. վասն զի անկատար բոժոժներու գինը շատ վար է: Արգելը ճիւղերուն վրայ ելել կը սկսին նէ՛ տեղերնին կը մաքրեն, մէջի պարապ տեղերն ալ նոյն հեռաւորութեամբ ճիւղեր կը տնկեն: Ենկէ վերջը շատ հեղ կը նային, վար ինկածները ճիւղերու վրայ կը դնեն, արեւի կողմի վանդակները գոցելով շուք կողմի պատուհաններն ու դուռը բանալով ներսի օդը գարնան անոյշ եղանակին կը յարմարցընեն, վնասակար հովերէն կը զգուշանան: Հասարակօրէն երեք օրուան

մէջ կը սանեն, կը լմնցընեն. բայց տաքը կամ պաղը աւելի կամ պակաս ըլլալով, ու եղանակը փոփոխական ու խոնար երթալով՝ աւելի կանուխ կամ ուշ կը լմնան: Անոր համար տուած կանոններս պահուած կ'ըլլան, որդերն ամէնը մէկէն մանել սկսած կ'ըլլան նէ՛ ճիւղերու վրայ ելլելէն վերջը վեցերորդ կամ եօթներորդ օրը բոժոժները ժողվելու է. թէ որ պակսութիւն մը պատահելով ճիւղերու վրայ ամէնը մէկ օրուան մէջ ելած չեն նէ՛ ութերորդ իններորդ օրը ժողվելու է, որ աւելի մնալով ծանրութիւննին չպակսի:

ՇԵՐԱՄԻ ՀԱՒԿԻԹՆ ԱՌՆԵԼՈՒ ՈՒ ՊԱՀԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Կանոնները պահուած են նէ՛ հունտի համար ամէն բոժոժներն աղէկ են, ընտրելու հարկ չկայ. չէ՛ նէ՛ պէտք է յառաջ լմնցած ու ճիւղերու վերի ծայրերէն կախուածներն ընտրել, որ մանածնին բարակ, յարդի գունով, երկու ծայրերը կարծր ու վրանին կապած պղտիկ շրջանակները մէջերնին գացած ըլլալու են: Տասնութը տրամ հաւասար թուով արու եւ էգ բոժոժէն՝ մէկ, մէկու կէս տրամ աղէկ հաւկիթ կ'ելլէ: Բայց արուն էգէն զանազանելը դժուար է. հասարակօրէն արուներու բոժոժներուն մէյմէկ կամ երկու ծայրերը սուր ու մէջ տեղերնին շատ բարակ կ'ըլլան, ու էգերունը գնտակի ձեւով, աւելի մեծ. ծայրերնին հաստ կ'ըլլայ ու մէջ տեղերնին շատ բարակ չ'ըլլար: Արդերուն արուն էգը ճանչնալն աւելի դիւրին է. արուներու աչքերը բաց կ'ըլլայ, ու էգերը աչքերու տեղ

ծուռ գիծեր ունին. անոր համար սերմի պէտք եղածին չափ հաւասար թուով արու էգ որդ զատ զատ ճիւղերու վրայ կը դնեն սերմի համար: Աւերջը ժողվելու ատեն վրայի մաղերը հանելով չոր սենեկի մէջ հիւսած տախտակներու վրայ երեք մատի բարձրութեամբ արուները զատ էգերը զատ կը տարածեն, որոնք տասնուհինգ աստիճան տաքով տասնուհինգ օրուան մէջ թիթեռ եղած դուրս կ'ելլեն: Այլել կը սկսին նէ՛ սենեկին լոյսը պակսեցընելու է, որ արուները թռչիլ ուղելով շոգնին. արուներուն թեւերնէն բռնած էգերուն մօտեցընելով անոնց հետ միաւորելու, ու երկուքը մէկտեղ թեթեւ պրկած կտաւի վրայ շարելու, ու վեց ժամ ետքն արուները զգուշութեամբ զատելու նետելու է. էգերն ալ ուրիշ կտաւի վրայ դնելու է, որ հակիթնին ածեն: Արեսունուվեց ժամ վերջն անոնք ալ նետելու է, վասն զի անկէ ետքն ածածնին աղէկ չ'ըլլար: Մէկ կանգուն կտաւ յիսուն տրամ հակիթի բաւական է: Արեք չորս շաբաթ վերջը հակիթները մոխրագոյն կ'ըլլան նէ՛ կտաւը թոյլ ոլորելու, կամ ուրիշ թշնամի չվնասելու, չոր ու չսառելու չափ պաղ տեղ կախելու է:

ՇԵՐԱՄԻ ՀԻԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ԱՆՈՒՑ ԴԵՂԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Ես որդի գլխաւոր հիւանդութիւնները չորս են, որ կրի ցաւ, նշանի ցաւ, սեւ ցաւ ու դեղին ցաւ կ'ըսուի:

Շերամը կրի ցաւ եղած կ'ըլլայ նէ՛ մարմինը կը կարծրանայ, վրան ճերմակ փոշի կը կապէ, ու

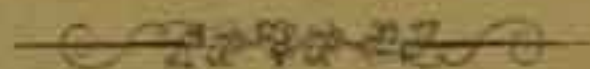
փորը կը բանաս նէ՛ հողով խառնուած ալիւրի պէս
բան կ'ելէ, որ չորրորդ ննջելէն վերջը կը պա-
տահի, ու փոխադրական է. անոր համար հիւան-
դներն անմիջապէս կը նետեն, ու առողջները մա-
քուր տախտակի ու թղթի վրայ կը փոխեն, պա-
տահանները կը բանան, մէկ ամանի մէջ քիչ մը
յարգ վառած՝ խուցին չորս դին ու տախտակներու
վրայ կը պտրտցընեն, որ ծուխին հասը բոլոր որդե-
րուն հասնի, ու քսանու չորս ժամէն նորէն կը կըր-
կենեն: Աս ծուխն առջի հասակին մէջ տալու ըլլաս՝
որդերուն աս հիւանդութիւնը չի պատահիր: Հիւ-
անդներու դպած գործիքներն ալ յարգով բոլոր
կը ծխոտեն, կամ տաքցած կղմինտրի վրայ բորակի
թթու կը թափեն, ու անոր շոգւոյն կը բռնեն:

Նշանի ցաւ կ'ըլլան նէ՛ վրանին սեւ, մութ
կամ կարմիր բծեր կ'երեւան:

Սեւ ցաւ կ'ըլլան նէ՛ մանելու ատեննին կը
չորնան, կը սեւնան ու կը ճմրուտկին:

Ղեղին ցաւ եղած ատեննին՝ կը դեղնին, ու-
տելէն կը դադրին, որը փայլուն շիտակ եղած կ'ու-
ռի, որն ալ կը քաշուի, կը ճմրուտկի, կը փափ: Ասոնք
բոլոր չորրորդ ննջելէն վերջը կը պատահին. թէ
որ պատահածին պէս դեղը կ'ըլլայ նէ՛ այս ինքն
եթէ չորրորդ ննջելէն վերջը՝ որդերէն քանի մը
հասը բծեր ունենալուն կամ դեղիննալուն կամ
մեռնելուն պէս, աւելի տարածես ու խուցին օդ տաս
նէ՛ ուրիշները կ'ազատին. բայց մէյ մ'որ անհող
կենալով հիւանդութիւնը յառաջ կ'երթայ նէ՛ ալ
ճար չկայ. բոլոր հիւանդ որդերը նետելու է: Ասոր
համար շերամ բռնողը պէտք է, որ մեր գրած կա-
նոններով յառաջ երթայ, որ աս դժբաղդութիւն-

ներք չպատասխին. վասն զի ասոնք բոլոր որդերուն
 աղէկ շնայելէն, հաւկիթներուն անշահութենէ,
 անպիտան եղանակաւ հանելէն, օգին յանկարծ պա-
 ղէ տաք ու տաքէ պաղ փոխուելէն, տեղերնուն
 աղտոտութենէ ու նեղութենէ, ու թրջած կամ
 խոնաւ տերեւ կերցընելէն կը պատասխին:

ԱՍ ԳՐԻՍ ՄԷՋ ԳՏՆՈՒԱԾ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԲԱՌԵՐԸ

Ազատ երկրագործութիւն.
Freie Wirthschaft.
Ալաճարի. էէէէն շէրմնը.
Wau, Wildkraut.
Ալմա. -լըճ. Azerole.
Ած. արարճի:
Ածու. Բ-ըլ. Beet.
Ածուխ (անկերու հիւանդու-
թիւն). Brand.
Ակնատ. քոքն արարմ:
Ակու. էէէէ. Furche.
Աղբ. Կ-դրէ. Mist. Dünger.
Աղբանոց. Կ-դրէէէ:
Աղի թթու. Salzsäure.
Այրելի հող. Torf.
Անանուխ. նմե. Pfeffermünz-
kraut.
Անիսոն. աննն. Anis.
Անկան. հալմն:
Անուշադրի օղի. նէլարէրէ.
Salmiakgeist.
Առուդա. էճճ. Klee.
Արմատեղէն. քոք արարմն
շալալ. Wurzelgewächse,
Heckfrüchte.
Արմախ. Բերէքէ. հալմն.
Frucht.
Արջասպի եղ. քոք արարմ էնը:
Արասպար. քոքնէն:
Աւազու ա երկիր. քոքն-
քոքն Բոքրմք. Sanderde.
Kieselerde, Sandboden.
Քաղի ծառ. էէէէն շէլ Weich-
selbaum.
Քակալ. արդըլ. Akerbohne.
Saubohne.
Քաղաղբալ հող. քոքնէլ Բոք-
րմք. Mergelboden.
Քամբալ. քոքնալ. Baumwol-
lenstaude.
Քարկ (քարախ). քոքնէն:
Քոդ. Կ-ըլ. Enzian.
Քոմոմ. էէէէ քոքն-ըլ:
Քոդկ. Բ-ըլ. Reilig.
Քոք (հիւանդութիւն) արարմ:
Քաճ. -ըլը. Gyps.

Գայլախաղ. շէրմն Բ-ըլ.
Feuerstein.
Գեանախնձոր. քոքն-ըլ. Erd-
äpfel. Kartoffel.
Գեանախնձոր, ճերմակ. արար-
մնէր էլմնը. Erdbirne.
Topianbaum.
Գի. արարմ շէլ. Wachholder.
Գինն. քոքնէլ. Koriander.
Գլան. էնն-ըլ քոքնէլ. Walze.
Գոմէլ. հալմն. Büffelochs.
Գոմէլ. շէլմն. հիւն. Kapst.
Keps. Kohlkeps. Lewat.
Գորանքուրդ. էոքնն. Moos.
Գոմմ. քոքն-ըլ. Kürbis.
Գեղին կաւ. արարմ քոքն. Lehm.
Գեղն. շէլմն-ըլ. Pfirsich.
Գեղնացաւ. արարմէլ. Gelb-
sücht.
Արդաղաղբալ. շէլարարմն-
արարմ. Kukuruz, Mais.
Եղնարդէլ. էէլ էլ էրնէլ.
Hopfenklee.
Եղնան. քոքն-ըլ. Thau, Ho-
nigthau.
Եղն. քոքն-ըլ. հիւն-արարմ:
Եղնն իմ կոմէլ. շէլարարմ.
Breunessel.
Եղնն. Բ-ըլմն:
Եղնալ. հիւն-արարմ. Sichorin.
Երկու. քոքն-ըլ. Kamille.
Երկան. քոքնէրէն. քոքնէրէն
Բ-ըլ:
Երկուրդալ. էէէլ:
Օղեարի ծառ. հալմն-ըլ ար-
արմն. Mispel.
Քնկուղի, կամ ընկուղի ծառ
քոքնէլ շէլ. Wallnußbaum.
Թաւմբ էրէր:
Թեփ. քոքնէլ:
Թղնի, կամ թղի ծառ. էնէր
արարմ. Feigenbaum.

Թթենի կամ թթի ծառ.
 Բ--Բ. -- շ. Maulbeerbaum.
 Թիզ. փորել:
 Թմրի. օխտհար:
 Թուրինջ. Բ--Բ--Ն. Pome-
 ranze.
 Թոր. -- փ ճիշեր:
 Թրթուր. Բերեր:

Ժանդ. փ--. Koff.
 Ժողովածոյ (աղբ). Բօփ օլհ--ը.
 Դեղերեղ. Kompostdünger.

Լատենի. փշուլ -- շ. Erle.
 Լուսիկ. շերտի. Kladde.
 Լուրիս. փ-- -- Լ. Bohne.
 Լուսադարու թիւն. փօրլ--փ:
 Լըջու. շիւղի օխ--. Waid.

Խաչնուկ (ճեճած) Բ--Լիւր.
 Khabarber Pulver.
 Խառնուրդ (անկերու). Futter-
 gemenge.
 Խնձորի կամ խնձորի ծառ.
 Էլհ-- շ. Apfelbaum.
 Խոզ. Գօհ--ը:
 Խոզան. -- շ. Stoppel.
 Խոյ. փօշ:
 Խոլ. շիւ. -- Բ:

Օսնծաղ. -- շ:
 Օխրան. փոյի-ի. Aprikose.
 Օխախոս. Բի-Բի-Ն. Rauch-
 tabak.
 Օճուճի. փ-- փ-- Բ:
 Օնկերի. փ-- շ փօհ--ը. Spar-
 gel.
 Օնոս. շիւ:
 Օսմրակ. Էն-ի:

Վալ. Կ--Բ--:
 Վաղամախի. փ-- փ. Bappel
 Է--Բ--. Buche.
 Վաղամի. Լ--Կ--. Kraut.
 Վաղամի շաղկամ. Կիւ Նիւ
 Լ--Լ--. Kohlrübe, Kohlrabi.
 Վաղի. Էլի. Giche.
 Վալնասալ. կալն. Գօշի:
 Վալնիլ. Գօշիլի (Կ-- շ--)
 Գօշի:
 Վալնի. փ-- փ-- Բ. Hans.
 Վաղդու կու. Բը. փ. Thon.
 Վարագ. Բերի Է--ը. Butter.

Վարկամա թիւն. Էնի շիւ
 Է--ի:
 Վաւ. Բը. փ. Thon.
 Վաւու երկիր. փլլի Էի.
 Thonerde. Thonboden.
 Վենդանի սրահլու երկրագոր-
 ծու թիւն. Koppelwirthschaft.
 Վերաւենի կամ կերասի ծառ.
 փիւ-- շ. Kirschbaum.
 Վերցու (ճառի հիւանդու-
 թիւն). շիւ փիւլի. Krebs.
 Վինաման. Բ-- շիւ. Zimmt.
 Վարան. -- շ փ-- Բ--. Zi-
 tronen.
 Վիր. փիւլի. Kalf.
 Վճղակ. (Կ-- շ) Բը-- շ:
 Վիւն. -- շ. -- շլլի օխ--.
 Winse.
 Վնձի. փ-- -- շ. Ulme.
 Վոդինջ. Է-- Է-- Է-- Է-- Է--.
 Schnecke.
 Վոճի. փ-- Բ--.
 Վորեակ. Գ--ը. Gerse.
 -- Լուսարակ կորեակ. Ge-
 meine կամ Rispenhirse.
 Վուենի. շ-- շ. Värche.
 Վաւ. փիւլի. Flach.
 Վաւաւ. Կիւլի, փիւլի Բօ-
 Բ-- Բ--. Wein.
 Վաւաւի կի. Կիւլի Է--ը:
 Վրոս (երկիր). փիւլիլի. Kalf-
 erde.
 Զաղար. Լ--ը. Gartenlattich.
 Զաղի խոս. -- շ փիւլի Գ-
 Huflattich.
 Զաճար. շիւ-- Բ. Roggen.
 Զալեւ. Է--ի:
 Զանթ. Լ--ի.
 Զասարակած. Է-- Է-- Է--
 Aequator.
 Զասի. Կ-- շ. Hebe.
 Զաւ (ցորենի, Է. ալի).
 Կ-- շ-- Բ-- Բ--. Korn.
 Զարանաման. Է-- Է-- Է--.
 Secrose.
 Զաղի. Գիւ Կ-- Բ--. Gsche.
 Զերկիլ. շիւլի Է-- Բ--:
 Զիւթ. Նիւլի. --:
 Զնդիկ քրքում Է-- Է-- շ-
 Բ--ը. Wau, Wilskraut.
 Զոդի Լու. Erdsöhe.
 Զաղիկի կամ զաղիկ. Hopfen.
 Զորթ. Գ-- Բ. Kalb.

Հուսնճր. դիւխն. Ernte.

Չաւար կամ ձաւարցու ցո-
րեան. դուլը-ր. ԳԵՂԸԸ
դուլը-ց. Dinkel, Spelz,
Korn.

Չիթենի. շէյթին - շուճը. Del-
baum.

Չիու կորեակ. - րն- - - - -
բը-ը. Kolbenhirse.

Չիւթ. Գ-Բ-բ-ն. շէֆթ. Kar-
rensalbe.

Չմերուկ. Գ-բ-բ- - - շ. Wasser-
melone.

Ճախին. - - - - - շ. դուլը-բ-բ-
Moor.

Ճախնի կամ վայրի շուշան.
Ի-դ-ն շ-ճ-դ-ը. Riethgras.

Ճակընդեղ. շ- + Ի-ն-դ-բ-բ-բ. Run-
fel.

Ճնճուկ. - Ե-բ-բ-բ-:

Մաաիա ճապիա. Madia.
Delmab.

Մաճուն. Ի-օ-ը- - - - -:

Մաճ. - - - - - շ. Յնգ.

Մայիսի բղեղ. ճայի- - - - - շ.
Mailäfer.

Մայր. շ-ճ - շ-ճը. Geber.

Մանանեխ. Ի-բ-բ-բ-ը. Senf.
- վայրի. Ի-դ-ն Ի-բ-բ-բ-ը.
Akersenf.

Մանգաղ. օ-բ-բ-բ- - - - - - շաւարակ
մանգաղ. դեօյի- + օ-բ-բ-բ-.
Sense.

- Չեռքի մանգաղ. + Ի- -
շ- + օ-բ-բ-բ- Ե-Լ-բ-բ-ը Sichel.

Մասակ. Գ-բ-բ-բ-:

Մարդ. շ-յ-բ-բ-ը. Wiese.

Մար կամ մեկոն. - ֆիօն
Բօթ- - - - - շ. Ի- - - - - շ. Mohn.
Magsamen.

Մեղրացօղ. Գ-բ-բ-բ-ը. Honig,
Mehlthau.

Մեաարս. Ի-բ-բ-բ-:

Մամբ. Ի-Ե-Լ-Բ-բ-բ-:

Մարուկ. - Ե-բ-բ-բ-:

Մօրուա. դուլը-բ-բ-բ- շ. դ- - - - - Գ-բ-բ-բ-:

Յօղ (ձիու, եւ այլն). օյն-բ-բ-:

Յարինջ. Գ-բ-բ-բ- - - - - - շ. Pome-
ranzen.

Նաւթ. շէֆթ Ի- - - - - շ. Steinöl.

Նոճի. - Ե-բ-բ-բ-ը. Cyresse.

Նուշ. դ- - - - - Գ-բ-բ-բ-ը. Mandel.

Նուռի ծառ կամ նոնենի. շ- - - - -
- շ-ճը. Granatenbaum.

Շաղանակ. + Ե-Բ- - - - - Ե-բ-բ-բ-ը. Kasta-
nien.

Շերամ. Ի-բ-բ-բ- + դեօնեյի:

Շոգի. դ- - - - - շ- - - - -:

Շոգակամ. կամ շոգակամ շէ-Լ-ը-ճ.
շ-Լ-Ի-ճ. Rübe.

Շոգակամակ. Rübenerb,
Rüben.

Շուշմայ. - - - - - շ- - - - -:

Ուրա. դիւխ-Լ- - - - - շ. Erbsen.

Ողորենի. դիւր շէ-Լ Ի- - - - - Ե- -
- շ-ճ. Birke.

Ոսպ. Գ-բ-բ-բ- + Գ-բ-բ-բ-ը. Linse.

Որթ. - - - - - շ. Weinstod.

Որոմե. Գ-բ-բ-բ-ը:

Որթիւն. Բ-Ե-Լ-Բ-բ-բ-ը:

Ուռ. - - - - - ֆի- - - - - շ- - - - -:

Ուռի. - Ե-օյի- - - - - շ-ճը. Weide.

Չուճի ծառ. Գ-բ-բ-բ-ը-բ-բ- - - - - - շ-ճը.
Kornelkirsche.

Պախուրց. Ի- - - - - շ- - - - -:

Պաճուկ. Բօթ- - - - - շ- - - - - Գ-բ-բ-բ-ը. Samen-
kapsel.

Պասակեղ. Գ-բ-բ-բ-ը:

Պասուսա. - - - - - շ. Veredelung.

Պարուակ. շ-բ-բ-բ- Ի- - - - - ֆ-բ-բ-
- Գ-բ-բ-բ-ը:

Պրաու. Գ- - - - - Ե-բ-բ-բ-ը. Junfus.

Ռեաին. շ-ճ- - - - - Գ-բ-բ-բ-ը. Terpentin.

Ռեաինի եղ. Terpentinöl.

Սարրի ծառ կամ սաւորի.
Ե-բ-բ-բ- - - - - - շ-ճը. Pflaumenbaum.

Սամթ. Բ-Ե-Լ-Բ-բ-բ-ը. Fenchel.

Սանձ. Ի-Ե-Լ-Բ-բ-բ-ը:

Սարփինայ. - - - - - շ- - - - - շ- - - - -:

Սարդ. Ե-օ-բ-բ-բ-ը-բ-բ- +. Spinne.

Սարոյ. շ-ճ. Nichte.

Սեխ. Գ- - - - - շ- - - - - շ. Melone.

Սեբ. Գ- - - - - շ- - - - - շ- - - - -:

Սերկեւի ծառ կամ սերկեւի.
- - - - - շ-ճը. Quittenbaum.

Սերմ (Հունար.) թօխ--ժ. Samen.

Սերմնարան. թօխ--ժ է+էճէ+ թ--ը--:

Սեւ սնկիճ. շօրէ+ օթ--. Koriander.

Սինի ծառ. է-լէշ --ը--ճը. Schirliugsbaum.

Սիսեռ. ն--ի--դ. Zifererbise.

Սմբակ. (հայ-լան-թ) թըրն--ը--:

Սունկ. հանթ--ը. Schwamm.

Ստեպղին. հ--լ--ն--ճ. Möhre.

Սօսի կամ բուճեկնի. շիւ--ը-- շ--ճը. Pappel.

Սայրի կաղին. է--ը--ն--դ. Eichel.

Սայրի հացի կամ սրնի. րիշ Գ--դ--գ. Mannasche.

Սայրի ցմախ. Գեր նիւլ --ճը օթ. wilder Salbei.

Սանդակ. է--ճի--:

Սարուկ. էըյ--ը. Gurke.

Սարսակ. է--ը--ճ. Hafer.

Սիդ. Գ--ը--ը--գ. Wicke.

Տանձի ծառ կամ տանձի --ը-- ն--դ --ը--ճը. Birnbaum.

Տաշտաթաղ. Գ--ը--ը--ը--ն.

Տանիկ ցորեն. է--նի--ը Գ--ը--ը--ը--ն. Buchweizen, Heidekorn.

Տարիան. թ--գ--ն. թըրն--ը--գ. Egge.

Տարինեւ. թ--ը--ը --ի--ը--ի--է--նի--:

Տնկարան. --ը--ն--ը--լը--գ. ֆիտ--ն--ը--լը--գ. Baumschule

Տորն. քըշըլ Գօյ--. էէօ+ Գօյ--. Krapp.

Յան. է+իւ. Saat.

Յեղ (անասուններու) Գօյ, ճիւ--. Kasse.

Յորեան. Գ--ը--ը--ն. Weizen.

Յորենեղենի երկրագործու- թիւն. Körnerwirthschaft.

Յորենոց. Գ--ը--ը--ն --ն--ը--ը--ը.

Յոււլ. Գօշը. Farre. Bülle. Stier.

Յօղ լիւհ նիւլ:

Փայծաղ. Գ--ը--ը--գ:

Փեթակ. ֆօլ--ն:

Փիճու խէժ. շ--ն --քըշըլ, Կարչ.

Փոփոխութեան երկրագործու- թիւն. Fruchtwechselwirth- schaft.

Փամած հող. Dammerde. Humus.

Քաղ. էր+էճ. բէ+է:

Քարաքոս. էօ--ը--ը. Flechtenart.

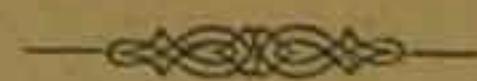
Քափուր. է--նի--ը:

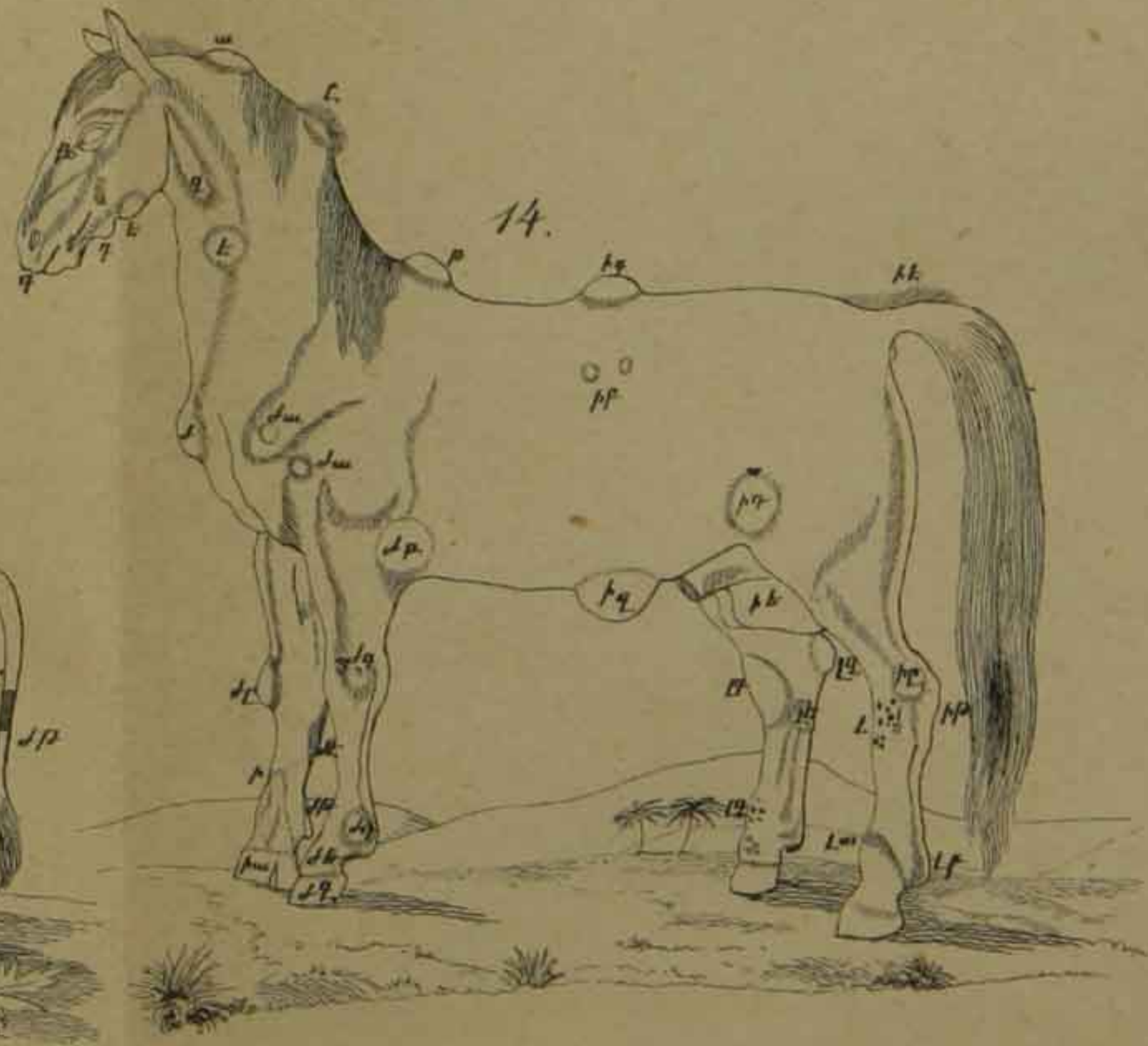
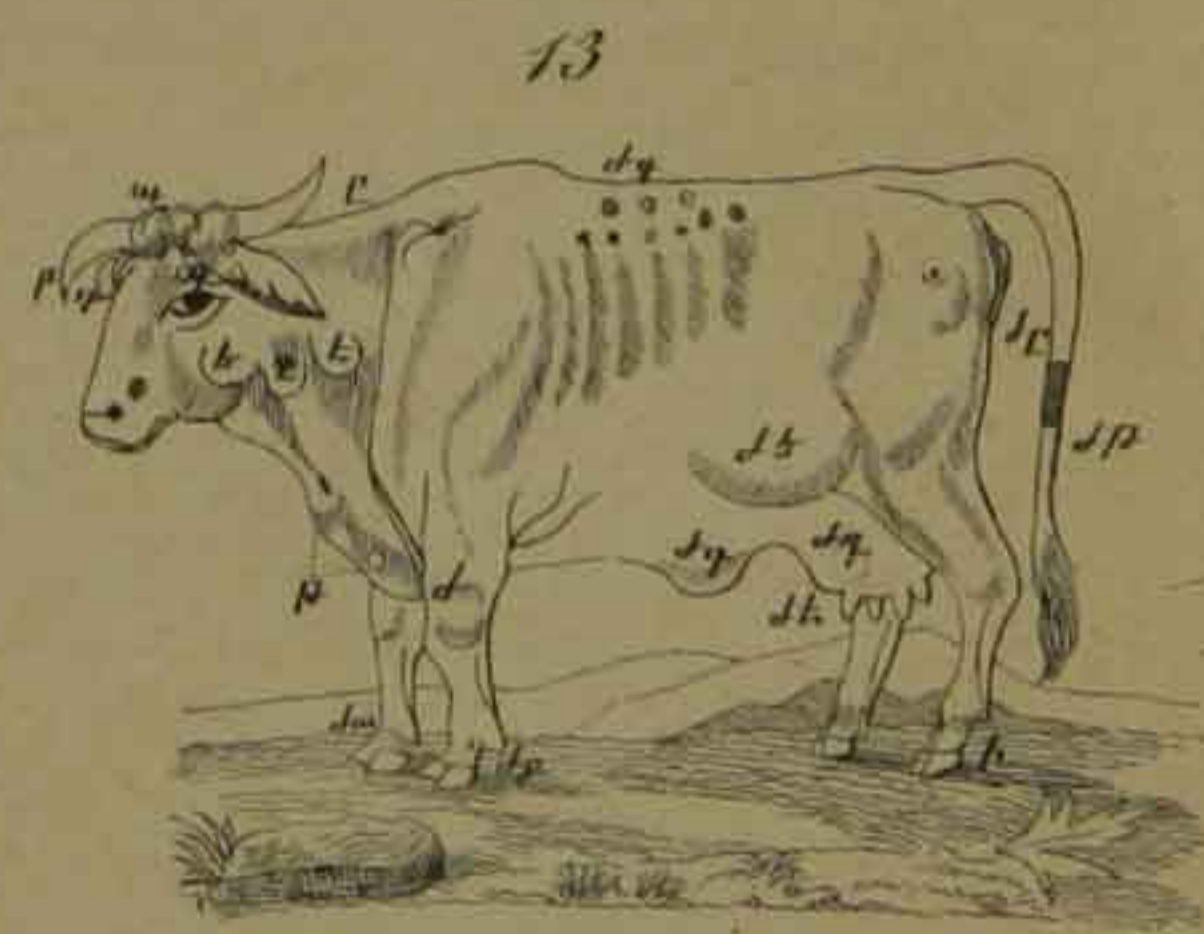
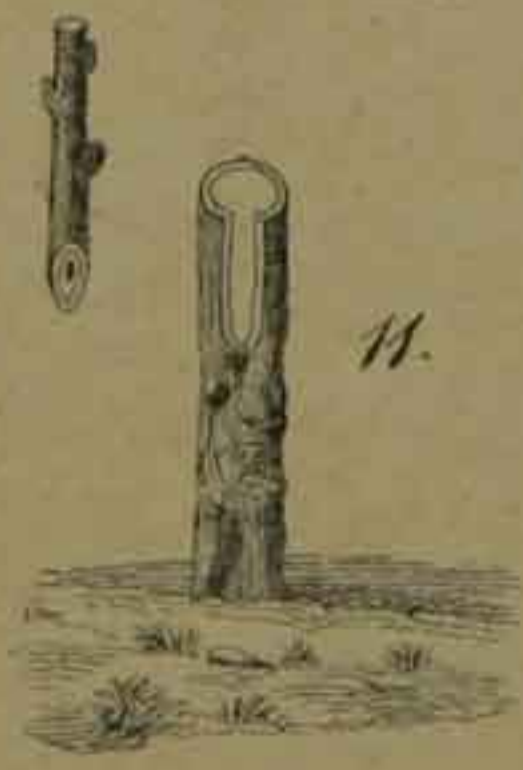
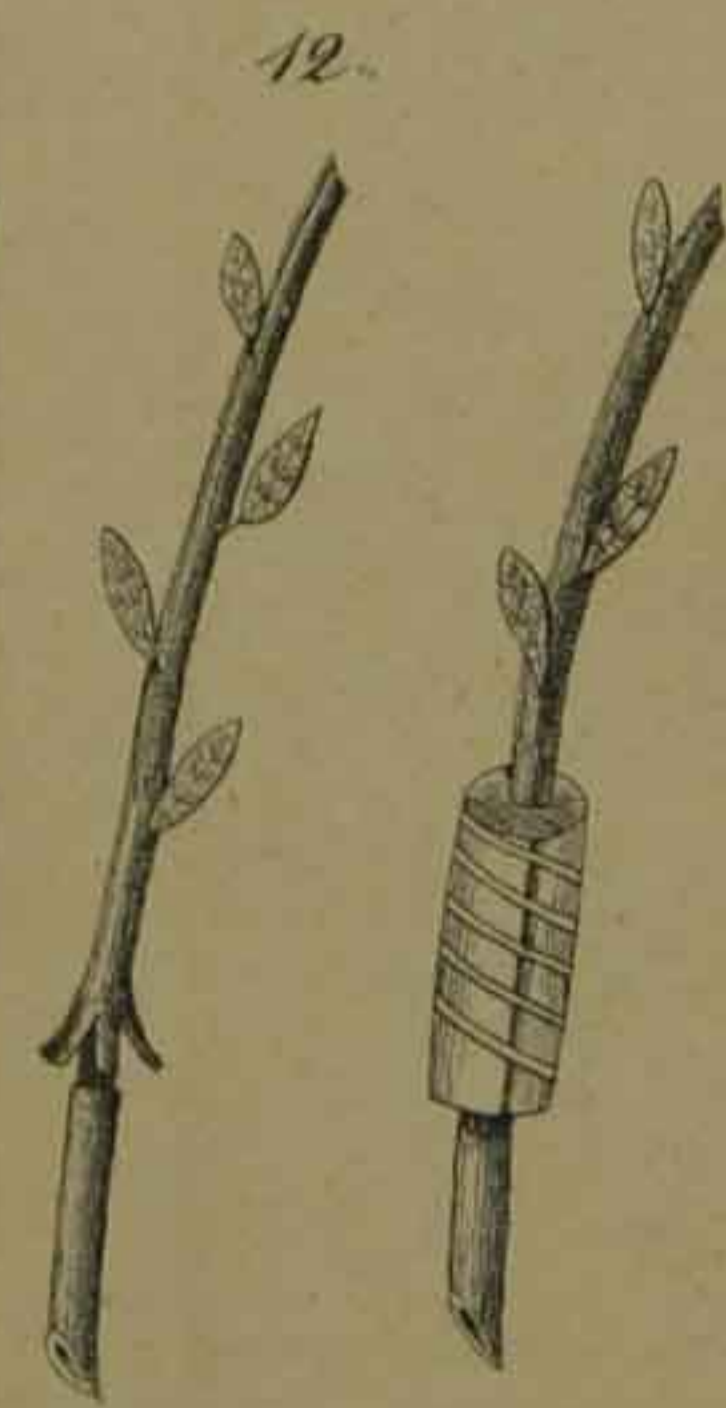
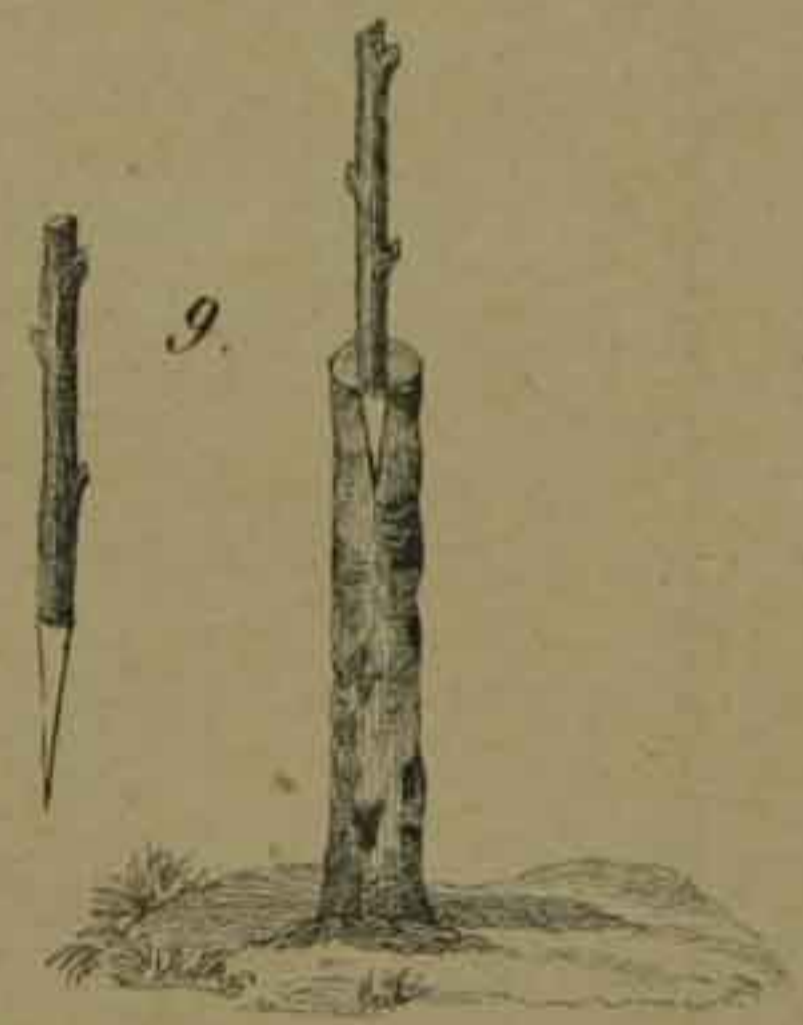
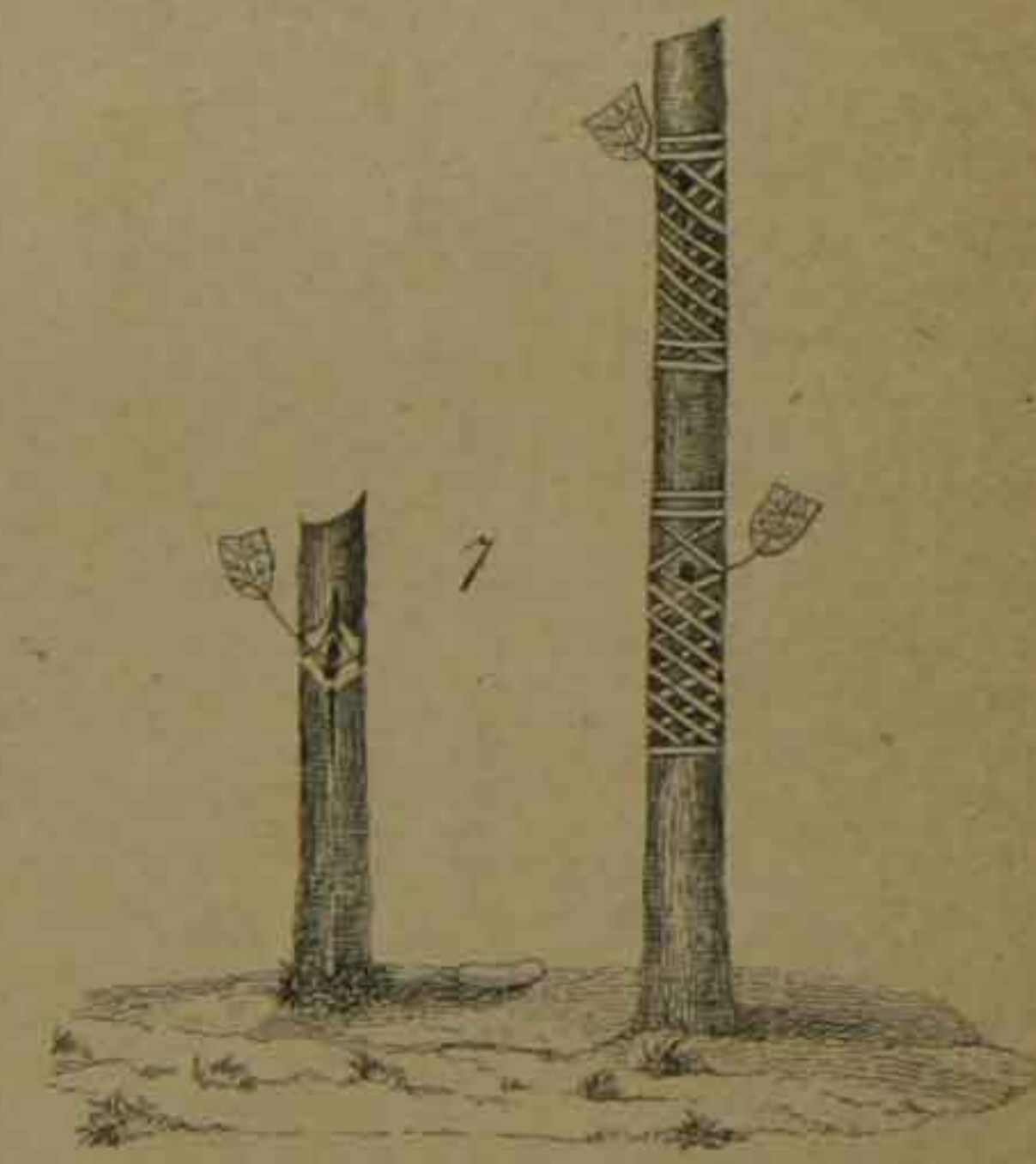
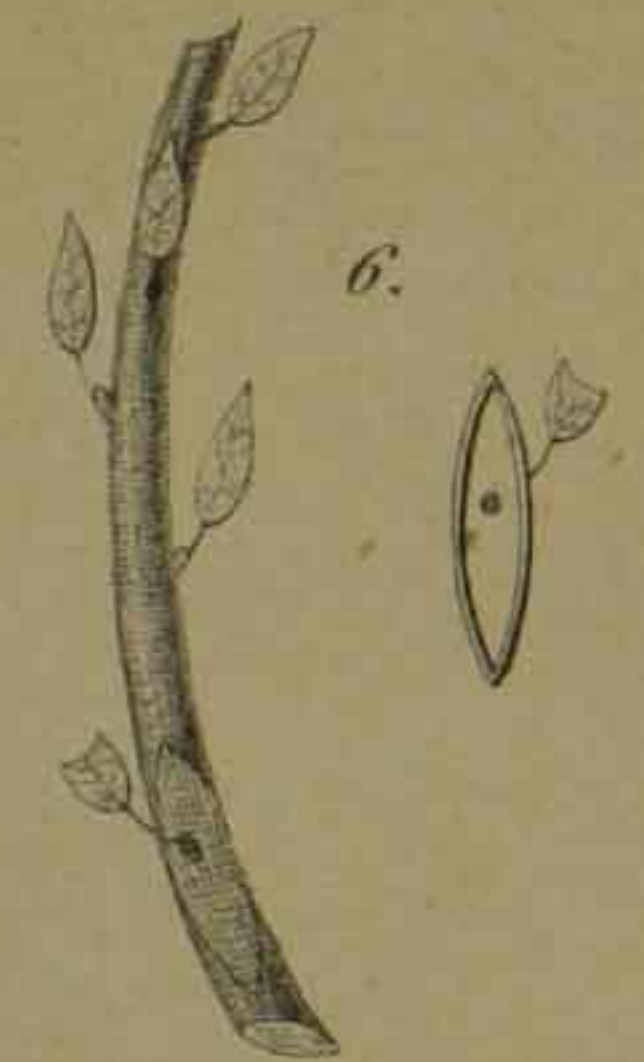
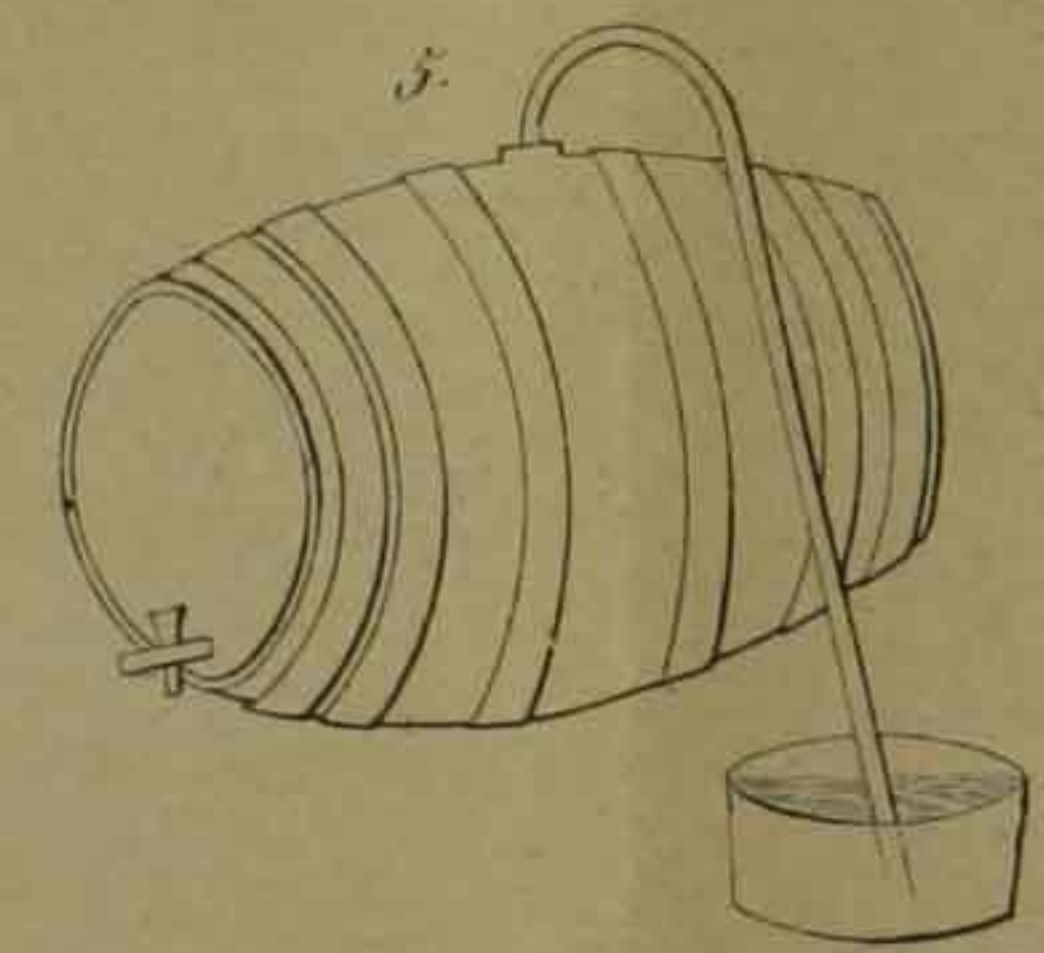
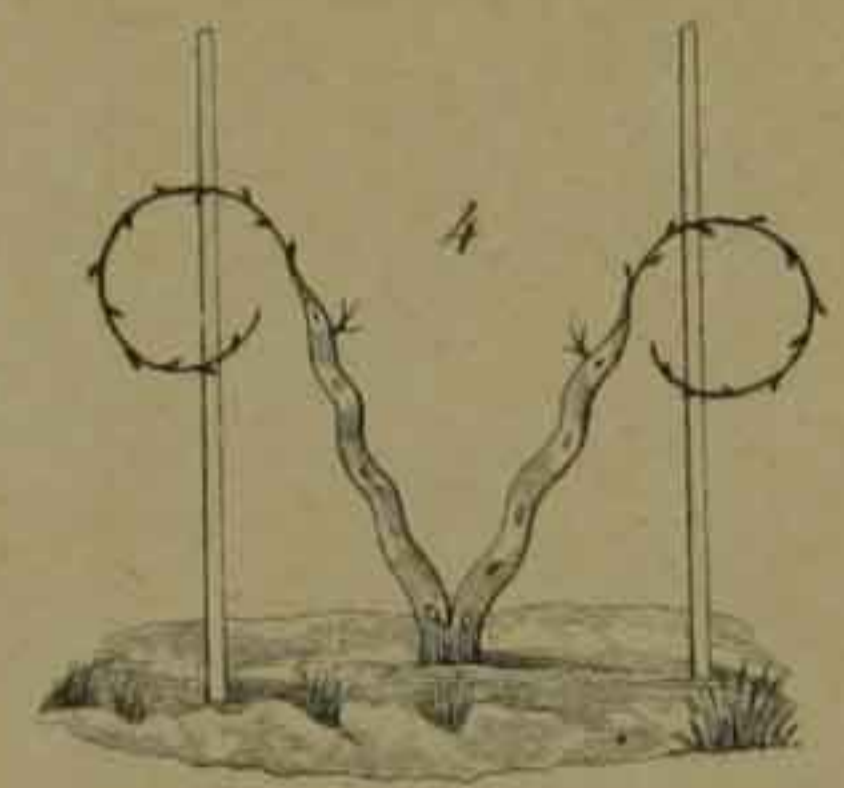
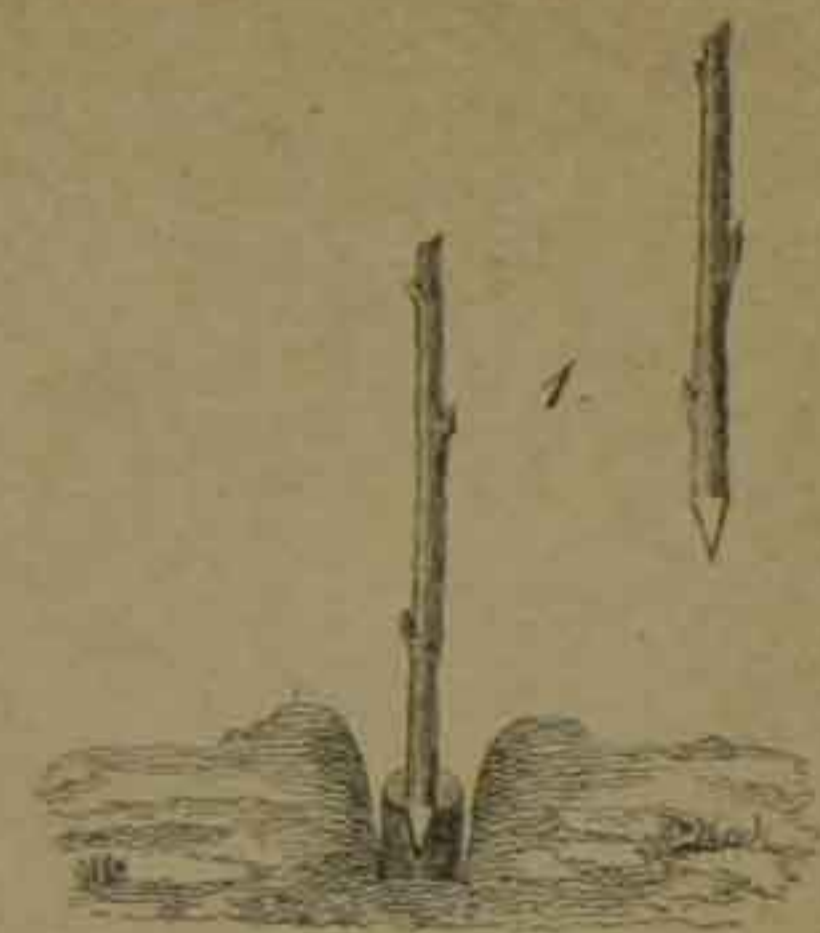
Քթան. է+իւ+իւ. Flachs. Lein.

Քիսին. է+իւօն. Kümmel.

Քիսա. քըլըլըգ. Bart.

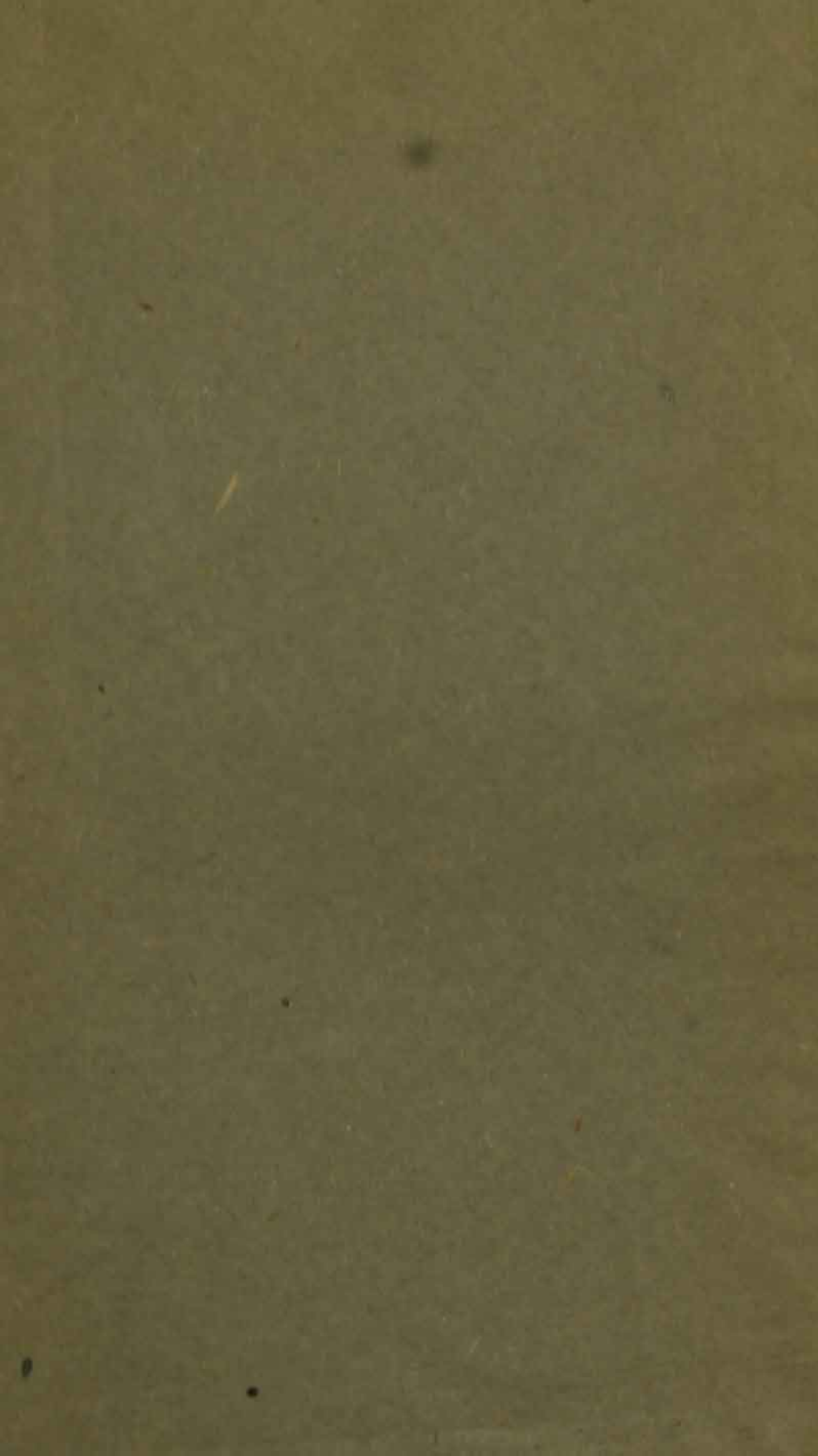
Քրքոււմ. --նի--ը--ն. Safran.

מחלקת הספרים
מס' 2042
בית המדרש
המרכזי

111